

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ



Александар Б. Васиљевић

ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА – ПРАВНИ И ЦРКВЕНОПРАВНИ АСПЕКТИ

докторска дисертација

Београд, 2024.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF LAW



Aleksandar B. Vasiljević

**CONSTRUCTION OF RELIGIOUS
BUILDINGS –
LEGAL AND ECCLESIASTICAL ASPECTS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

Проф. др Далибор Ђукић

Ванредни професор Универзитета у Београду - Правног факултета.

Чланови комисије:

Проф. др Милош Живковић

Редовни професор Универзитета у Београду - Правног факултета.

Проф. др Зоран Деврња

Ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду.

Проф. др Владимир Ђурић

Виши научни сарадник Института за упоредно право у Београду.

Датум одбране: 2024. година.

ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКАТА – ПРАВНИ И ЦРКВЕНОПРАВНИ АСПЕКТИ

Сажетак

Изградња верских објеката је комплексна тема чије истраживање захтева повезивање различитих и не увек толико сродних дисциплина. Три основне дисциплине које се у истраживању преплићу су теологија, право и градитељство. Да би се разумео сложени поступак који претходи извођењу грађевинских радова као и начин извођења грађевинских радова на верским објектима, претходно је неопходно упознати се са теолошком симболиком и значајем изградње верских објеката унутар црквеног права. Поред црквених, неизоставно је познавање и световних прописа којима је регулисан поступак црквеног градитељства. Планирање и урбанизам, грађанско право и право грађења су елементи без којих је ово истраживање незамисливо.

Због сложености теме и преплитања различитих научних области, циљ аутора је представљање и развијање проблематике верског градитељства, са или без конкретних решења. Примарни циљ је презентовање неистражене теме широј јавности и подстицај за додатна истраживања различитих научних профила из поменутих области. Оваквим приступом стиче се утисак да би форма рада више одговарала зборнику скупа радова стручњака из поменутих области, него монографији једног студента докторских студија. Са друге стране, ова комплексност представља изазов за аутора, да направи корак даље и упусти се у истраживање оних области које су изван оквира његовог досадашњег истраживачког рада.

Подстицај за ово истраживање је чињеница да је тема изградње верских објеката практична и присутна реалност која повезује прошлост, садашњост и будућност. Од настанка хришћанства, црква гради верске објекте унутар којих се одвија литургијски и светотајински живот. Од проглашавања хришћанства слободном религијом па све до данас, основни облик ексотеричког испољавања вере је кроз лично и живо искуство које сведочи црквено градитељство тј. изградња верских објеката. Не постоји период

хришћанске историје који није остао забележен новоизграђеним верским објектима. Период у коме живимо потврђује да је изградња верских објеката актуелна, жива и конкретна тема коју карактерише стално напредовање и развој.

Почетак истраживања представља дефинисање појма верског објекта и његово издвајање из општег говора о црквеном градитељству. Након истицања разлике између верских објеката и других светих и богослужбених простора, аутор таксативно одваја објекте који имају статус верског од оних који представљају света или богослужбена места.

Разумевање савременог приступа изградњи верских објеката није могуће без правно-историјске анализе, која усмеравањем на правне изворе световног и аутономног права, помаже у разумевању и трагању за решењима многих савремених питања. Код правно историјског развоја световног права коришћени су византијски извори, Милански едикт, Теодосијев кодекс и Јустинијанова кодификација, док су из периода средњовековне Србије као извори коришћени Законоправило Светог Саве, Хиландарска повеља и Душанов законик. Кад је реч о правно-историјском развоју аутономног права цркве, основни извор је Свето писмо Старог и Новог завета, а затим канони васељенских и помесних сабора, чија правила и данас представљају основне нормативе црквеног градитељства.

Посебна пажња у истраживању посвећена је просторним и урбанистичким плановима у оквиру којих се појављују критеријуми планирања верских објеката. Приликом доношења планова у обзир се узимају потребе цркава и верских заједница, које се исказују на основу иницијатива поднетих органима надлежним за послове урбанизма и планирања. Међутим, планерској пракси претходи то што одлуке које доносе цркве и верске заједнице морају бити оправдане и потврђене од стране највиших ауторитета тих заједница. На примеру Српске православне цркве су то епископи епархија у којима се планира изградња верског објекта. Аутономно правни режими доношења одлука о изградњи верских објеката различити су у зависности од цркве и верске заједнице у оквиру које се спроводе. У истраживању су поред режима православне цркве, анализирани режими римокатоличке цркве, исламске и јеврејске верске заједнице.

Поступак који претходи почетку радова подразумева два важна одобрења, од којих се једно односи на црквене, а друго на државне власти. На примеру православне цркве, изградња верског објекта не може бити започета без архијерејског благослова надлежног архијереја, који и сам учествује на почетку извођења радова, богослужењем којим се полаже камен темељац за предстојећи верски објекат. Из перспективе световног права, изградња верског објекта може бити законом дозвољена једино уколико се испуне сви услови везани за неопходну грађевинско-техничку документацију. Кључни документ је грађевинска дозвола, чије издавање потврђује испуњеност свих законом прописаних услова за изградњу верског објекта у Републици Србији.

Правни режим извођења грађевинских радова заснован је на међусобним праћењу изградње од стране стручних црквених и световних лица. Стручна црквена лица контролишу стил и архитектуру верског објекта, док су грађевински инспектори задужени за инспекцијски надзор верског објекта, они контролишу да ли се изградња верског објекта одвија сагласно са грађевинско-техничком документацијом. Потврда исправности извођења радова је чин Освећења храма од стране епископа као представника духовне власти, односно технички пријем и контрола и издавање употребне дозволе од стране представника световних власти.

Облици финансирања изградње увек су актуелна тема, а у истраживању су истакнути: финансирање из сопствених средстава цркава или верских заједница, ктиторско, основатељско и патронатско финансирање и буџетско су/финансирање изградње верских објеката. Посебно поглавље посвећено је правним последицама верског статуса изградње, у оквиру којег су представљене основе имовинско-правних односа верских објекта према црквеној општини, епархији, ктитору и задужбинару. Истраживање пружа одговор и на питања својине или државине, правног промета, пореза и других правних последица изградње верских објеката.

У завршном делу, на основу упоредно-правне анализе представљени су модели изградње верских објеката у хрватском, немачком, грчком и америчком правном поретку. Последње поглавље односи се на међународно-правне аспекте изградње верских објеката. Упоредно-правна и међународно-правна анализа омогућавају компаративистичко праћење

и поређење са домаћим прописима, као и идентификацију позитивних пракси примењивих у домаћем праву.

Кључне речи: верски објекат, државно-црквено право, планирање и изградња, црквено градитељство;

Научна област: право

Ужа научна област: правна историја

CONSTRUCTION OF RELIGIOUS BUILDINGS – LEGAL AND ECCLESIASTICAL ASPECTS

Summary

The construction of religious buildings is a complex topic the research of which requires the connection of different and not so related disciplines. The three main areas that are interwoven in the research are theology, law and construction. In order to understand the complex procedure that precedes the execution of construction works as well as the way of execution of construction works on religious buildings, it is first necessary to get acquainted with the theological symbolism and the importance of the construction of religious buildings within church law. In addition to ecclesiastical laws, knowledge of secular laws that regulate the process of church construction is indispensable. Planning and urbanism, civil law and construction law are elements without which this research is unthinkable.

Aware of the fact that the topic is complex and requires approaches from different scientific profiles, the author's task is to show the complexity and presentation of the problem with or without specific solutions. The primary goal is to present an unexplored topic to the general public and encourage additional research of various scientific profiles in the aforementioned areas. With this approach, one gets the impression that the form of the work would be more suitable for a collection of works by experts in the mentioned fields, than for a monograph of a student. On the other hand, this complexity represents a challenge for the author to take a step further and embark on the research of those areas that are beyond the scope of his previous research work.

The impetus for this research is the fact that the topic of building religious buildings is a practical and present reality that connects the past, present and future. Since the beginning of Christianity, the church has been building religious buildings within which liturgical and sacramental life takes place. From the declaration of Christianity as a free religion until today, the basic form of exoteric manifestation of faith is through personal and living experience as evidenced by church construction, i.e. construction of religious buildings. There is no period of

Christian history that has not been recorded by newly built religious buildings. The period in which we live confirms that the construction of religious buildings is a current, live and concrete topic characterized by constant progress and development.

The beginning of the research is the definition of the concept of a religious building and its separation from the general discourse on church construction. After emphasizing the difference between religious buildings and other sacred and religious spaces, the author categorically separates objects that have religious status from those that represent holy or religious places.

Understanding the modern approach to the construction of religious buildings is not possible without legal-historical analysis, which, by focusing on the historical legal sources of secular and autonomous law, helps in understanding and searching for solutions to many contemporary issues. In the legal and historical development of secular law, Byzantine sources, the Edict of Milan, Theodosius' Codex and Justinian's codification were used, while from the period of medieval Serbia, the Code of Saint Sava, the Hilandar Charter and Dušan's Code were used as sources. In the case of legal-historical development from the autonomous law of the church, the basic source is the Holy Scriptures of the Old and New Testaments, and then the canons of the Ecumenical and Local Councils, whose rules still represent the basic norms of church construction.

Special attention in the research is devoted to spatial and urban plans, within which the planning criteria of religious buildings appear. When making plans, the needs of churches and religious communities are taken into account, which are expressed on the basis of initiatives submitted to the authorities responsible for urban planning and planning. However, planning practice is preceded by the fact that decisions made by churches and religious communities must be justified and confirmed by the highest authorities of church communities. Within the Serbian Orthodox Church, these are the bishops of the dioceses in which the construction of a religious building is planned. Autonomous legal regimes for making decisions on the construction of religious buildings are different depending on the church and religious community within which they are implemented. In addition to the regime of the Orthodox Church, the research analyzed the regimes of the Roman Catholic Church, the Islamic and Jewish communities.

The procedure that precedes the start of the works involves two important approvals, one of which refers to church authorities and the other to state authorities. The construction of a religious building cannot be started without the bishop's blessing of the competent bishop, who himself participates at the beginning of the works, with a service that lays the foundation stone for the upcoming religious building. From the perspective of secular law, the construction of a religious building can be permitted by law only if all conditions related to the necessary construction and technical documentation are met. The decisive document is the construction permit, the issuance of which confirms the fulfillment of all legally prescribed conditions for the construction of a religious building in the Republic of Serbia.

The legal regime for the execution of construction works is based on the mutual monitoring of the construction by expert ecclesiastical and secular persons. Professional church officials control the style and architecture of the religious building, while construction inspectors are in charge of the inspection supervision of the religious building, they control whether the construction of the religious building is carried out in accordance with the construction and technical documentation. Confirmation of the correctness of the works is the act of consecration of the temple by the bishop as a representative of the spiritual authority, i.e. technical acceptance and control and issuance of a use permit by the representative of the secular authorities.

Forms of construction financing are always a current topic, and the following are highlighted in the research: financing from the own funds of churches or religious communities, founding, founding and patronage financing and budgetary financing of the construction of religious buildings. A special chapter is devoted to the legal consequences of the religious status of the construction, in which the basics of the property-legal relations of the religious building towards the church municipality, diocese, founder and endowment are presented. The research also provides an answer to the questions of ownership or the state of the temple, legal transactions, taxes and other legal consequences.

In the final part, on the basis of a comparative legal analysis, the models of the construction of religious buildings in the Croatian, German, Greek and American legal order are presented. The last chapter refers to the international legal aspects of the construction of religious buildings. Comparative legal and international legal analysis enable comparativist

monitoring and comparison with domestic regulations, as well as identification of positive practices applicable in domestic law.

Keywords: religious building, ecclesiastical law, planning and construction, church construction;

Scientific field: Law

Narrow scientific field: Legal History

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА	1
2. ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА	4
2.1. Хипотеза I.....	4
2.2. Хипотеза II	5
2.3. Хипотеза III	6
3. ОПРАВДАНОСТ ТЕМЕ И ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА.....	8
4. НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКЕ МЕТОДЕ.....	9
4.1. Историјскоправни метод.....	9
4.2. Упоредноправни метод	10
4.3. Нормативноправни метод	10
4.4. Аналитички метод	11
5. РЕЗУЛТАТИ ДО КОЛИХ СЕ ДОШЛО У РАДУ	11
ГЛАВА I – ГРАДИТЕЉСКА ДЕЛАТНОСТ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА ...	13
1.1. ПОЈАМ ГРАДИТЕЉСКЕ ДЕЛАТНОСТИ.....	13
1.2. ПОЈАМ ВЕРСКОГ ОБЈЕКТА	14
1.2.1. У световном законодавству РС	16
1.2.2. У аутономном верском праву	18
1.2.3. Статусно или функционално одређење верског објекта	19
1.2.4. Појам „Богослужбене потребе“	20
1.2.5. Појам „Богослужбени простор“	21

1.2.6. Врсте објеката који имају статус верског објекта	22
1.3. ОБЈЕКТИ КОЈЕ ПОДИЖУ ЦРКВЕ И ВЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ.....	23

ГЛАВА II – ПРАВНО-ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ИЗГРАДЊЕ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА 25

2.1 ПРАВНО-ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК ПРОПИСА СВЕТОВНОГ ПРАВА	25
2.1.1. Божанско право и „Res sanctae“ у римском праву.....	25
2.1.2. У Византији	27
2.1.2.1. <i>Милански едикт</i>	28
2.1.2.2. <i>Теодосијев кодекс</i>	29
2.1.2.3. <i>Јустинијанова кодификација</i>	30
2.1.3. У средњовековној Србији	32
2.1.3.1. <i>Хиландарска Повеља</i>	32
2.1.3.2. <i>Законоправило Светога Саве</i>	33
2.1.3.3. <i>Душанов Законик</i>	34
2.2. ПРАВНО-ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК У АУТОНОМНОМ ПРАВУ	36
2.2.1. Општа разматрања	36
2.2.2. У Светом писму Старог и Новог завета	36
2.2.3. У канонима васељенских и помесних сабора	38
2.2.4. У средњовековној Србији	40
2.2.4.1. <i>Студенички типик</i>	40

ГЛАВА III – ДОНОШЕЊЕ УРБАНИСТИЧКИХ ПЛАНОВА О ИЗГРАДЊИ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА 41

3.1. ПРОСТОРНИ И УРБАНИСТИЧКИ ПЛАНОВИ О ИЗГРАДЊИ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА	41
---	----

3.2. ДОНОШЕЊЕ УРБАНИСТИЧКИХ ПЛАНОВА О ИЗГРАДЊИ ВЕРСКИХ ОБЈЕКАТА.....	45
3.3. ОПШТИ КРИТЕРИЈУМИ ЗА ПЛАНИРАЊЕ ЛОКАЦИЈА ВЕРСКИХ ОБЈЕКАТА	46
3.3.1. Општи критеријуми планирања верских објеката које користи становништво локалне заједнице	48
3.3.2. Општи критеријуми планирања верских објеката вишег ранга верске хијерархије	50
3.3.3. Општи критеријуми планирања осталих верских објеката	52
3.3.4. Остали критеријуми за планирање верских објеката.....	52
3.4. УТВРЂИВАЊЕ ПОТРЕБЕ ЗА ИЗГРАДЊОМ ВЕРСКОГ ОБЈЕКТА.....	54
3.4.1. Доношење одлуке о изградњи у оквиру цркава и верских заједница	54
3.4.2. Иницијативе цркава и верских заједница.....	55
3.4.2.1. Српска православна црква.....	56
3.4.2.2. Римокатоличка црква.....	57
3.4.2.3. Јеврејска заједница	57
3.4.2.4. Реформатска хришћанска црква	58
3.4.3. Релевантност одлука о изградњи за световне власти.....	58
3.4.4. Узимање у обзир потреба цркава и верских заједница приликом доношења урбанистичких планова (начини на основу којих се исказује потреба).....	61
3.4.5. Релевантност пописа становништва за утврђивање потребе за изградњом	62
3.5. ОПШТЕ ПРЕПОРУКЕ ЗА ПЛАНИРАЊЕ ВЕРСКЕ ОБЈЕКТЕ	64
3.5.1. Опште препоруке за постојеће верске објекте и њихове комплементарне садржаје	66
3.5.2. Посебне препоруке за локације и верске објекте за потребе Српске православне цркве	68
3.5.2.1. Препоруке за уређење порте	68

3.5.2.2. Препоруке за уређење манастира	70
---	----

ГЛАВА IV – ДОНОШЕЊЕ ОДЛУКЕ О ИЗГРАДЊИ ВЕРСКОГ ОБЈЕКТА У ОКВИРУ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА 72

4.1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА	72
4.2. АУТОНОМНО ПРАВНИ РЕЖИМ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ОДЛУЧИВАЊА О ИЗГРАДЊИ	73
4.3. АУТОНОМНО ПРАВНИ РЕЖИМ РИМОКАТОЛИЧКЕ ЦРКВЕ ОДЛУЧИВАЊА О ИЗГРАДЊИ	75
4.4. АУТОНОМНО ПРАВНИ РЕЖИМ ИСЛАМСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ОДЛУЧИВАЊА О ИЗГРАДЊИ	76
4.5. АУТОНОМНО ПРАВНИ РЕЖИМ ЈЕВРЕЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ОДЛУЧИВАЊА О ИЗГРАДЊИ	78

ГЛАВА V - ПОСТУПАК КОЈИ ПРЕТХОДИ ПОЧЕТКУ РАДОВА..... 80

5.1. САГЛАСНОСТ И БЛАГОСЛОВ НАДЛЕЖНОГ АРХИЈЕРЕЈА.....	80
5.1.1. Православно учење о цркви	80
5.1.2. Црквена јерархија и улога епископа у православној цркви	82
5.1.2.1. Правила светих апостола, васељенских и помесних сабора о улози епископа у животу цркве	83
5.1.3. Архијерејски благослов	86
5.2. ТЕХНИЧКА ДОКУМЕНТАЦИЈА.....	88
5.2.1. Врсте техничке документације (претходни радови и студија оправданости).....	88
5.2.2. Локацијски услови.....	93
5.2.3. Грађевинска дозвола - општа разматрања.....	95
5.2.3.1.Странке у поступку издавања грађевинске дозволе	96

5.2.3.2. Покретање поступка и садржина грађевинске дозволе	98
5.2.3.3. Примери грађевинских дозвола за верске објекте у Републици Србији.....	100
5.3. САГЛАСНОСТ НАДЛЕЖНОГ МИНИСТАРСТВА	101
ГЛАВА VI – ПРАВНИ РЕЖИМ ИЗВОЂЕЊА РАДОВА	103
6.1. САМОСТАЛНО ОРГАНИЗОВАЊЕ И ВОЂЕЊЕ РАДОВА ОД СТРАНЕ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА	103
6.2. СТРУЧНИ ДРЖАВНИ И ВЕРСКИ НАДЗОР	105
6.3. ИНСПЕКЦИЈСКИ НАДЗОР	107
6.4. ПОЛАГАЊЕ КАМЕНА ТЕМЕЉЦА ХРАМА И ПОБИЈАЊЕ КРСТА	109
6.5. АРХИТЕКТУРА И СТИЛ ВЕРСКОГ ОБЈЕКТА	110
6.5.1. Кратак историјски преглед црквене архитектуре и стилова изградње	111
6.5.2. Опште норме о стилу и архитектури	113
6.6. ТЕХНИЧКИ ПРЕГЛЕД И КОНТРОЛА.....	114
6.7. УПОТРЕБНА ДОЗВОЛА	116
6.8. ОСВЕЋЕЊЕ ХРАМА (АНТИМИНСА).....	118
ГЛАВА VII – ФИНАНСИРАЊЕ ИЗГРАДЊЕ	120
7.1. ФИНАНСИРАЊЕ ИЗ СОПСТВЕНИХ СРЕДСТАВА ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА.....	120
7.1.1. Финансирање из сопствених средстава: Српска православна црква.....	120
7.1.2. Финансирање из сопствених средстава: Римокатоличка црква.....	123
7.2. КТИТОРСКО ПРАВО	125
7.3. ОСНОВАТЕЉСКО ПРАВО	128
7.4. ПАТРОНАТСКО ПРАВО	129
7.5. БУЏЕТСКО СУ/ФИНАНСИРАЊЕ ИЗГРАДЊЕ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА	131

ГЛАВА VIII – ПРАВНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ВЕРСКОГ СТАТУСА ИЗГРАДЊЕ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА..... 134

8.1. ЦРКВЕНА ИМОВИНА (историјски преглед).....	134
8.2. ИМОВИНСКО-ПРАВНИ ОДНОС ПРЕМА ЦРКВЕНОЈ ОПШТИНИ, ЕПАРХИЈИ И АРХИЈЕРЕЈУ	136
8.3. ИМОВИНСКО-ПРАВНИ ОДНОСИ ЦРКВЕ И КТИТОРА И ЗАДУЖБИНАРА	139
9.4. СВОЈИНА И ДРЖАВИНА.....	140
8.5. RES IN COMERCIO и RES EXTRA COMERCIIUM.....	143
8.6. НЕМОГУЋНОСТ ИЗВРШЕЊА И ОТУЂЕЊА.....	144
8.7. ПРАВНИ ПРОМЕТ (Купопродаја, поклон, залог)	145
8.8. ПОРЕЗ	147

ГЛАВА IX – ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ 150

9.1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА	150
9.2. ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА У ФРАНЦУСКОЈ	152
9.3. ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА У НЕМАЧКОЈ.....	155
9.4. ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА У ГРЧКОЈ.....	158
9.5. ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА У САД-у	162

ГЛАВА X – МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ АСПЕКТИ ИЗГРАДЊЕ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА..... 165

10.1. ПОЈАМ ЉУДСКИХ ПРАВА	165
10.2. СЛОБОДА МИСЛИ САВЕСТИ И ВЕРОИСПОВЕСТИ.....	167
10.3. СЛОБОДА ВЕРОИСПОВЕСТИ И ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА	168

ЗАКЉУЧАК.....	171
ЛИТЕРАТУРА.....	180
ПРИЛОЗИ.....	202
Биографија	238
Изјава о ауторству	240
Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	242
Изјава о коришћењу	244

СКРАЋЕНИЦЕ

Српска православна црква – СПЦ
Република Србија – РС
Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ
Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ
План генералне регулације – ПГР
Генерални пројекат – ГНП
Идејно решење – ИДР
Идејни пројекат – ИДП
Пројекат за грађевинску дозволу – ПГД
Пројекат за извођење – ПЗИ
Пројекат изведеног објекта – ПИО
САД – Сједињене Америчке Државе

Скраћенице из Светог писма Старог и Новог завета

2Мој – Друга књига Мојсијева – Излазак
1Цар – Прва књига о царевима
2Дн – Друга књига дневника

Мт – Свето јеванђеље по Матеју, Свето писмо Новог завета
Лк – Свето јеванђеље по Луки, Свето писмо Новог завета
Јн – Свето јеванђеље по Јовану, Свето писмо Новог завета
Дап – Дела апостолска, Свето писмо Новог завета
Еф – Посланица апостола Павла Ефесцима, Свето писмо Новог завета
Кол – Посланица апостола Павла Колошанима, Свето писмо Новог завета

„Верујем да се нећу огрешити и да нећу погрешити када кажем да после доба Немањића не знам да ли постоји период у којем је толико светиња ницало у нашем народу“.

Патријарх српски господин Порфирије

(Фоча 2023.)

УВОД

1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА

Од настанка хришћанства па све до данас, црква има потребу за одређеним покретним и непокретним добрима. У првим вековима, када је хришћанство било забрањена религија, према тада важећем римском праву, црква није могла бити ималац права својине. У том периоду, била је приморана да сопствене непокретности скрива у виду приватне својине свештеника и архијереја. Поменуте околности представљале су опасност из разлога што је држава могла да сваког тренутка приватну својину одузме од верских службеника. Промене су уследиле након доношења Миланског едикта (313. године), којим је хришћанство правно изједначено са другим религијама, што је подразумевало слободу и могућност цркве да поседује сопствену имовину према тада важећем стварном праву. Теодосијев кодекс и Јустинијанова кодификација римског права су у потпуности правно утемељили основе изградње верских објеката. Поменута три извора су пресудна за настанак и еволуцију верског градитељства у хришћанству, као и за напредак и развој правне регулативе која уређује ово питање. Након њих је градитељство напредовало у значајној мери, да је у више наврата имало и негативну конотацију. Неретко се дешавало да би свештеници, монаси или лаици без одобрења и знања архијереја, самостално кренули у поступак изградње верских објеката. Интервенцијом светих отаца цркве кроз доношење црквених правила на васељенским и помесним саборима, изградња верских објеката своје основе добија и унутар аутономног права цркве. Правно-историјска анализа световних и аутономних правних извора представља посебан допринос овог истраживања, а разлог томе је што се највећи део поменутих правила, уз природне промене, ревизије и актуализације примењује и данас.

Наведене правно-историјске околности посебно су важне за ово истраживање јер указују да изградња хришћанског верског објекта не подразумева само жељу и финансијску могућност владара или појединца да сагради храм, већ да у потпуности мора бити испоштована правна и црквено-правна регулатива којом је уређена изградња верских објеката. Из перспективе данашњег приступа изградњи, неопходно је испратити развој световног и аутономног законодавства и промене које се у праву дешавају, с тим у вези се у средишту овог истраживања налази **савремени правни приступ изградњи верских објеката**.

На почетку истраживања се указује на разлику у појму верског објекта која постоји између световног и аутономног права. Ова разлика је посебно важна приликом обезбеђивања неопходне техничке документације која претходи изградњи, односно при праћењу редоследа радњи и поступака приликом извођења радова. Дефинисањем верског објекта прави се разлика између јавних објеката за обављање верских обреда (храмова, манастира, капела), и пратећих верских објеката неопходних црквеној заједници. То су парохijski домови, палионице свећа, манастирски конаци, ресторани итд.

Посебна пажња посвећена је доношењу урбанистичких планова и изградњи верских објекта. Питање које се овде покреће тиче се поступка доношења урбанистичких планова као и утврђивање потребе за изградњом верског објекта. Основ за планирање верских објеката у урбанистичким плановима је попис становништва као један од релеваната код утврђивања потребе за изградњом. У обзир се узимају и потребе цркава и верских заједница за изградњом у виду иницијатива које се подносе урбанистичким заводима, градским секретеријатима за послове грађевинарства и урбанизма. Истраживање се бави и проблематиком изградње верског објекта мањинске вероисповести у месту где се већински део становништва изјашњава као припадник друге вероисповести. Посебан значај има поглавље рада које се бави доношењем одлука о изградњи верских објеката у оквиру традиционалних цркава и верских заједница у Републици Србији (у наставку РС). Анализиран је аутономно правни режим одлучивања о изградњи у православној и римокатоличкој цркви, као и јеврејској и исламској заједници.

Предмет истраживања је и поступак који претходи извођењу радова, а састоји се од прикупљања неопходне техничке документације као предуслову за извођење радова. Изградња верских објеката у РС не може почети без издавања решења о грађевинској дозволи, документа техничке документације којим државни органи потврђују законску испуњеност свих услова верског градитељства. Издавању решења о грађевинској дозволи претходни прикупљање различитих докумената и потврда, од пројекта верског објекта, доказа права својине на парцели, урбанистичких и локацијских услова, намене земљишта, прикључака електричне енергије, јавног водовода и других. У изузетним случајевима, сагласност о изградњи верских објеката може издати надлежно министарство (Министарство за грађевинарство и урбанизам).

Поред техничке документације релевантне за световне власти, изградња верских објеката не може отпочети без испуњеног поступка из аутономног права. Овај поступак најпре подразумева одобрење духовне власти у виду благослова надлежног архијереја или архијереја у чијој епархији се гради храм. Благослов се поред усменог и писменог дела огледа кроз праћење и учествовање у изградњи. Аутономним правом православне цркве се након изграђених темеља храма подразумева литургијски Чин освећења темеља храма. Након изграђеног темеља храма врши се пресек изградње, који је од подједнаке важности како за црквени тако и за световни поступак праћења и контроле изградње. Након завршене изградње верског објекта следи Чин освећења храма, односно освећења Антиминса који омогућава да се у новоизграђеном храму може служити литургија и одвијати светотајински живот.

Финансирање изградње верских објеката увек је актуелна тема како из државне тако и из црквене визуре. Неретко је био случај да се услед идеолошких и политичких околности власт супротстављала религији, тада би финансирање изградње искључиво зависило од сопствених средстава цркава и верских заједница, као и од доприноса донатора и ктитора. Ктиторско, основатељско и патронатско право су вековима били најважнији начини финансирања изградње верских објеката.

Ктиторском, основатељском и патронатском праву посветиће се посебна пажња из разлога што је реч о терминима блиско везаним за изградњу, оснивање и одржавање верских објеката. Основа ктиторства је чињење добрих дела ради спасења сопствене душе, те из тога произлази да се спасење душе огледа у пружању жртве, и давању дела своје

имовине и материјалних средстава за корист других. Српски назив за ктитора је саздатељ, оснивач или задужбинар.

Основатељско право настаје када неки богати хришћанин реши да о свом трошку подигне неку цркву или црквену грађевину, односно да исту снабде свим потребним стварима за вршење свете службе, односно да обезбеди издржавање неопходног свештенства. Основе патронатског права налазе се у теорији да је свако ко на својој земљи подигне цркву или неку другу црквену грађевину, сматран њеним апсолутним сопствеником, имао је право на постављање свештеника, бранио је и штитио своје интересе што у потпуности одговара патронусу из римске правне традиције.

Данас је све чешћи случај да државе потпомажу изградњу кроз су/финансирање изградње верских објеката у одређеном проценту, што је један од облика финансијске помоћи верским организацијама. Као један од облика учешћа и помоћи од стране локалне самоуправе као представника световне власти може се навести покланање цркви најлепшег дела земљишног поседа за изградњу верских објеката, који се налази у ужем центру града односно у средишту вароши или села.

У овом истраживању посебан акценат је на правним последицама верског статуса изградње верског објекта. Пажњу ћемо посветити општим нормама и правном статусу црквене имовине и њеном односу према надлежној црквеној општини, епархији и архијереју, ктиторима и задужбинарима. Може се уочити да се црква од најранијих времена бавила питањем својине на црквеним стварима и њиховим правним статусом. Даље истраживање има задатак да одговори на низ питања везаних за правне последице верског статуса изградње, као што су правни промет (купопродаја, поклон, залог), *res in commercio* и *res extra commercio*, затим могућност или немогућност извршења и отуђења црквене имовине и верских објеката. Актуелна тема којој ћемо у истраживању приступити је питање опорезивања и пореских олакшица које се односе на верске објекте и црквену имовину.

У завршном делу истраживања, пажња је посвећена упоредно правном приступу изградњи верских објеката у Француској, Немачкој, Грчкој и Сједињеним Америчким Државама (у наставу САД). Разлог за одабир ових држава налази се у моделима државно-црквених односа који су својствени овим државама.

Француска је лаичка држава са моделом строге одвојености државе и цркве, што посебне последице оставља на примеру изградње верских објеката. Немачка је држава у којој је на снази средишњи модел кооперативне одвојености. У Немачкој цркве уживају привилегован статус – корпорација јавног права, што обезбеђује низ погодности када је у питању изградња верских објеката.

Главни разлог за анализу изградње верских објеката у Грчкој је специфични однос државе и цркве. У Грчкој је на снази модел државне религије. На први поглед делује и као најповољнији из разлога што је преовлађујућа религија (Православна црква), потпуно заштићена од стране државе, а активности државе и цркве су у апсолутном сагласју, што је посебно евидентно на примеру верског градитељства.

У САД-у су држава и религија потпуно одвојене и активности државе и цркве су апсолутно слободне. Своје место у нашем истраживању САД-у је обезбедила најразвијенија планерска, урбанистичка и законодавна пракса која се односи на изградњу верских објеката. Практика и регулатива црквеног градитељства у САД-у, постепено постаје узор европским државама (Енглеска, Швајцарска).

Завршно поглавље посвећено је међународно-правним аспектима изградње верских објеката, за које се може рећи да постоје једино и крајње условно. Из визуре правом регулисане слободе вероисповести, може се говорити о изградњи верских објеката као неизоставном елементу ове слободе. Упоредно-правни и међународно-правни приступ омогућавају боље разумевање правног оквира који уређује црквено градитељство на европском и светском нивоу.

2. ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Хипотеза I:

Верски објекат као вишедимензионална категорија која мора бити прилагођена верском аутономном праву и световном праву;

У прошлости облик и стил цркве имали су много већу вредност. У савременом друштву постоје многе грађевине које свој облик дефинишу као знак препознатљивости. Данас очигледно није могуће градити као у прошлости цркву која ће бити знак и обележје једног места. Која својим торњем, куполом или звонницама даје визуелно препознатљив печат месту. Својим звонницама и куполама тешко да се данас може супротставити небодерима који су знак одређеног материјалног, технолошког и другог статуса. Ипак право црквене грађевине да буде истакнута и запажена остало је до данас исто. Управо захваљујући црквеној традицији и архитектури коју потврђују црквени прописи, црква је успела да сачува свој вишевековни идентитет.

Приликом изградње верског објекта, неопходно је детаљно упознавање са његовом оријентацијом и идентификацијом. Ово је неопходно зато што грађевина има увек јасно одређен и аутономним правилима условљен начин на који ће бити постављена унутар црквене порте. При изради пројектне документације а касније и при самој изградњи, пројектанти и градитељи су се по правилу служили већ постојећим узорима. Теоретски и научни смисао нису од најчешће важности, приликом црквеног градитељства искуство се најчешће преносило у занатском смислу. Световно законодавство не само наше државе се на ово вековима уназад прилагођавало. На тај начин црквеним достојницима остављена је слобода да на питање изгледа и положаја храма у простору сами дају адекватан одговор.

Усаглашеност световног и аутономног права види се и при доношењу одлуке о изградњи православних верских објеката где потребе и интересе православне цркве у

српским градовима световно законодавство скоро никада не доводи у питање. Потврда је интервенција државе преко јединице локалне самоуправе у виду обезбеђивања целокупне документације неопходне за изградњу као и су/финансирања изградње верског објекта на одређеној црквеној општини. Када је реч о другим традиционалним црквама и малим верским заједницама чији је број верника далеко мањи постоји низ услова који морају бити испоштовани како би дошло до сагласја световног и њиховог аутономног права.

2.2. Хипотеза II:

Световно право је инструмент који подстиче, прати и осигурава изградњу верских објеката;

Правни аспекти нас упућују на низ активности које претходе извођењу грађевинских радова на одређеном верском објекту. Наиме, световно право поставља одређене нормативе које су цркве и верске заједнице дужне да испоштују. Нормативи се углавном односе на потребе града или насељеног места за одређеним верским објектом који се утврђује на неколико начин од којих је најважнији релевант попис становништва и традиција и култура народа.

Верска организација може градити верски објекат у сваком месту у којем има од 8 000 до 10 000 становника. Када је реч о мањим местима, верски објекти се граде и у местима са доста мање верника (од 3 000 до 5 000 становника), с тим што је ово право усмерено искључиво на традиционалну, односно најдоминантнију верску организацију. Традиција означава предавање са колена на колена веровање, обичај, при чему се највећи значај придаје поштовању и очувању утврђених облика, уколико се ради о грађевинама. Када говоримо о верским објектима православне цркве, традиција сведочи да се православни храм гради на узвишеном и централном делу града или насељеног места. У великим градовима то је у централном делу на главном тргу. Овде је заправо реч о византијским принципима избора локације за црквену грађевину.

Градитељи верских објеката у Србији углавном користе европска искуства која преносе и на план лоцирања цркава. Пракса световног законодавства указује да је најчешћи критеријум изградње, онај који је преко Византије, средњовековне Србије, европских урбаниста и архитеката присутан и код нас је постављање храма у најужи центар вароши односно на централни трг. За ове објекте се може рећи да донекле одступају од центричности и симетрије коју урбанисти прате управо из разлога што мора бити испоштован и најважнији канонски критеријум а то је постављање цркве у смеру исток-запад.

Контролисање изградње верских објеката започиње поступком издавања грађевинске дозволе, тј. потврде пројекта верског и других објеката неопходних за оснивање објеката верске организације. Стручни надзор спроводи архитекта који је пројектовао верски објекат али и грађевински инспектор који уколико се установе одступања од техничке документације и неправилности изградње, обуставља извођење радова и затвара градилиште.

Као облик контролисања изградње подразумева се и технички преглед верског објекта. Наиме, комисија која врши технички преглед објекта у обавези је да објекат посети након урађене кровне конструкције, односно изграђеног објекта у конструктивном смислу. Тек након позитивног извештаја комисије за технички преглед може се издати употребна дозвола која потврђује да је објекат спреман за употребу.

Световно право познаје и праксу праћења извођења радова од стране инспекције рада, чији је задатак да утврди да ли су преузети сви нормативи који се тичу заштите на раду. На првом месту је адекватно обезбеђивање градилишта, затим поседовање елабората о заштити на раду у коме се налазе све информације о радницима који изводе радове као и њихова лекарска уверења. Даље се предузимају провере заштитне опреме радника и безбедности радника на градилишту. Када се ради о изградњи верских објеката, будући да њихова висина често прелази 10 метара неопходна је строга опрезност и сигурност радника.

Основа правне заштите новоизграђеног верског објекта огледа се у регулисаним имовинско-правним односима, који објекат штите од недозвољених правних радњи. Аутор посебну пажњу посвећује правним последицама верског статуса изградње које се односе на низ правних активности које не могу применити над објектима предвиђеним за верске потребе. Такав објекат не може бити предмет својине физичког лица, не може бити предмет купопродаје, лицитације или поклоне, а карактерише га немогућност извршења и обезбеђења. Осигурање верског објекта огледа се и у пореским олакшицама од стране световне власти за све оне активности које и излази из оквира верске делатности.

2.3. Хипотеза III:

Начело световног и начело црквеног права морају бити комплементарни како би се омогућило стварање једнообразног поретка који олакшава и подстиче изградњу верских објеката;

Цркве и верске заједнице на подручју одређене државе у обавези су да своје аутономне прописе спроводе искључиво уколико се они не супротстављају државним законима. Православна црква у свом учењу истиче да иако црква није царство овога света, она је у свету, па су њени чланови у исто време чланови и државе и цркве који су обавезни да подједнако поштују црквене и државне прописе. Са друге стране црква као облик аутономног уређења, зависна је од државе у свом спољашњем положају и у својим друштвеним правима. Као таква може уживати државну заштиту, може имати одређена ограничења у своме раду али може бити и тек допуштена заједница или чак потпуно забрањена или гоњена од стране државе.

У Републици Србији Уставом је прописан модел строге одвојености између активности државе и цркве, с тим што се последњих деценија бележи напредак у њиховим односима. За побољшање односа између државе и цркве у великој мери је допринео развој правне дисциплине која подразумева норме које доноси држава, а којима се регулише правни положај цркава и верских заједница у РС. Развој државно-црквеног права, повољан

правни положај цркава и верских заједница произвео је низ погодности од којих је посебно важно нагласити сарадњу између државе и верских организација на примеру изградње верских објеката.

Примарни циљ овог истраживања односи се комплементарност (допуњавање) елемената који недостају када се ради о односу световног и црквеног аутономног права. Хипотеза којој се тежи је стварање прегледног и функционалног истраживачког прилога како би се читаоцима представиле све оне неопходности из световног и аутономног права које прате изградњу православног верског објекта. Наиме, и једна и друга страна поседују особености које су за њих од посебног значаја.

На пример, за световно право посебно је важан поступак који претходи изградњи а који се огледа у прикупљању неопходне документације и сагласности. Када посматрамо аутономно право, акценат је на доношењу одлуке о изградњи коју потврђују верски великодостојници, на примеру православне цркве је то писмени благослов надлежног архијереја. Комплементарност се на овом примеру огледа кроз неопходност примене и световног и аутономног права по питању поступка који претходи изградњи.

Световно право прописује да изградња верског објекта не може почети без претходно издатих локацијских услова, односно грађевинске дозволе којом се потврђује да су испуњени сви неопходни прописани услови и да се на жељеном месту може изградити верски објекат. Аутономно право православне цркве, засновано на традицији и историјској анализи изградње верских објеката истиче неопходност постављања верског објекта на узвишеном месту, са положајем исток-запад, и са постављањем храма на централном тргу ако је реч о граду, односно у центру насељеног места ако се ради о мањим насељима и селима.

Комплементарност се уочава и у имовинском праву цркава и верских заједница. Аутономнија цркава и верских заједница огледа се у постојању одређеног правног система по коме верске организације функционишу. Тај систем може бити једноставан или сложен у зависности од њиховог унутрашњег уређења. Систем њихове унутрашње организације по природи функционисања подразумева одређена материјална средства. Право цркава и верских заједница на поседовање сопствене имовине има своју позадину у грађанском и божанском законодавству.

Имовина цркава и верских заједница спада у област објеката сопствености који делимично подлежу и утицају државних закона. Као што се не мења њихова правна особина, тако објекти сопствености не мењају своју физичку природу услед тога што постају својина верских организација. То значи да имовинско право цркава и верских заједница подједнако подлеже принципима грађанског права као и свако друго, али оно ипак може добити и посебну правну квалификацију коју карактерише самосталност у погледу према њеном власнику или субјекту.

На примеру православне цркве, аутономија је омогућила право и сигурност да епископије, манастири и цркве стичу имовину. Црква је са статусом правног лица веома брзо стекла непокретну имовину за коју је било неопходно обезбедити лице које ће вршити контролу њеног управљања и рационалног располагања.

Према аутономном праву православне цркве, то лице се назива економ. Државно законодавство је још у првим вековима хришћанства доносило законе који се тичу економа, а то је да свака епархија мора имати човека који брине о свеколикој црквеној имовини. Економ се поставља искључиво уз споразум цркве и државе, а то је увек најспособнији клирик одређене епархије. Економ располаже финансијама и код изградње нових верских објеката. Са дуге стране економ је и врстан познавалац права, поред аутономног црквеног познаје и световне законе, његова улога тако сведочи пример комплементарности између световних и аутономних прописа.

Управо се комплементарност између световног и црквеног права при имовинском праву цркве најбоље огледа кроз активности економа као изврсног познаваоца и црквених и државних закона уз неопходност поштовања и једних и других.

3. ОПРАВДАНОСТ ТЕМЕ И ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА

Тема пружа одговор на велики број неразјашњених питања везаних за правне и црквеноправне празнине које постоје код изградње верског објекта. Реч је о актуелном али веома мало истраженом феномену. Тема има и свој практични смисао поготово што се данас налазимо у епохи у којој је градитељска делатност у експанзији, где је уочљив велики број новоизграђених али и започетих верских објеката. Међутим у научном смислу ситуација је у потпуности супротна реалним дешавањима. Да је реч о неистраженом подручју указује пример неадекватног и површног ограничавања и дефинисања верског објекта, односно неодређених врста објеката за које важи такав статус.

Тема је важна јер нам омогућује да се кроз поступак доношења урбанистичких планова упознамо са местима која су предвиђена за изградњу богомоље. У обзир се узима потреба цркава и верских заједница као и њена релевантност. Потреба за изградњом се утврђује на основу аутономно-правног режима одлучивања о изградњи на чијем челу се налази надлежни архијереј епархије на чијој територији је планирана изградња.

Значај теме огледа се у међусобној сарадњи световне и духовне власти. Световна тежи обезбеђивању неопходне техничке документације прописане законима, док духовна има за циљ да самостално организује и води радове уз поштовање стила и намене објекта. Сарадња се огледа и код финансирања изградње где је поред сопствених средстава цркве или верске заједнице увек пожељно и буџетско су/финансирање изградње верског објекта будући да је реч о објекту јавне намене и значаја.

Позитивни ефекти обрађене теме налазе се у њиховој будућој примени како у оквиру јединице локалне самоуправе тако и у оквиру епархијских јединица Српске православне цркве. Тема пружа сва неопходна сазнања о изградњи и може користити као средство за стицање практичних знања и вештина из области црквеног градитељства. За јединице локалне самоуправе световне власти важност је у анализирању и разјашњавању аутономних правних норми из црквеног законодавства у виду потреба за изградњом, намене и стила изградње, утицаја и улоге надлежног архијереја и свештеника при изградњи. Из перспективе епархије СПЦ од изузетне важности за архијереја али и

свештенике који започињу са изградњом верског објекта су сазнања која истраживање пружа у виду неопходне грађевинске документације која претходи изградњи, али и правног режима и правних последица које објекту у изградњи или новоизграђеном објекту припадају. Овакво предзнање неопходно је из разлога да се у незнању не би починила ни најмања недозвољена правна радња са објектом у изградњи, односно новоизграђеним објектом.

Посебан значај обрађене теме је постављање прецизних оквира правних последица верског статуса изградње верског објекта. Истраживањем се добија одговор на питања имовинско-правних односа према световној и духовној власти, као и друге правне последице попут питања својине и државине, верски објекат као предмет *res commercio* или *res extra commercio*, могућност или немогућност извршења или обезбеђења, правни промет у виду купопродаје, поклона или залога, порез и пореске олакшице али и питање окупације и реституције црквене имовине. Истраживање је усмерено и на међународно-правним аспектима изградње као и са упоредно-правном приступу изградњи у неколико европских држава.

4. НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКЕ МЕТОДЕ

4.1. Историјско-правни метод

Примена историјско-правне методе истакнута је у поглављу које се односи на црквену имовину и имовинско правне односе према епархији односно архијереју. Правно-историјском анализом утврђено је да се питање црквене имовине везује за прве векове хришћанства. Након Миланског едикта (313. године), када је хришћанство постало аутономна религија изједначена са другим религијама римског царства, омогућено јој је поседовање сопствене имовине. Јустинијановом интервенцијом питање црквене имовине уздигнуто је на један виши ниво. Аутономно право хришћанске цркве засновано је на канонима васељенских и помесних сабора којима је прописан начин управљања и располагања црквеном имовином као и имовинско-правни односи према епархији, односно надлежном архијереју. Применом ове методе у световном и аутономном праву средњовековне Србије долази се до основа и линија водила овог истраживања.

Историјско-правни метод ће се користити при развоју ктиторског, основатељског и патронатског права. Историјско-правном анализом утврђује се правни статус ктитора, основатеља и патрона. На основу улоге коју су ктитори, основатељи и патрони имали у средњовековној Србији и њиховог правног статуса у аутономном праву, формиране су правне норме које се на њих односе у виду права и обавеза приликом изградње.

4.2. Упоредно-правни метод

Упоредно-правни метод примењен је код доношења одлука о изградњи у православној и римокатоличкој цркви, али и јеврејској и исламској верској заједници. На овај начин познати смо са узимањем у обзир потреба наведених цркава и верских заједница о изградњи, релевантности тих потреба на основу аутономно-правног режима цркава и верских заједница.

Упоредно-правни метод посебно је наглашен у деветом поглављу истраживања, у коме су на основу упоредно-правне анализе неколико европских држава представљени различити правни режими верског градитељства. Познавање и интеракција између правних решења различитих система посебно су важан елемент теорије права. Позајмљивање односно трансплантовање правних решења позитивно утиче на развој и унификацију права што потврђује и пример верског градитељства.

Циљ који се између осталог постиже је лакше разумевање и примена одлука које доноси наше световно и аутономно законодавство. Познавање правних решења у другим правним системима може бити од важности будућем законописцу при некој од следећих ревизија како Закона о црквама и верским заједницама тако и Закона о планирању и изградњи.

4.3. Нормативно-правни метод

Нормативно-правни метод је најпримењенији у истраживању. За потребе овог рада користи се низ правних норматива који се анализирају. Као најважнији нормативи у истраживању су Закон о црквама и верским заједницама, Закон о планирању и изградњи и Устав Српске Православне Цркве. Од посебне важности за истраживање су урбанистички планови, неопходне потврде и дозволе које претходе изградњи али и нормативи који се односе на извођење радова на верском објекту.

Урбанистички план је документ којим се усмерава и регулише организација простора у насељима. Норматив који се користи при истраживању је доношење плана генералне регулације (ПГР) којим се одређује намена земљишта и елементи регулације за урбана и већа руларна насеља. На основу овог плана и начина на који се он предвиђа и доноси, пружен је одговор на питање избора локација за изградњу нових верских објеката.

Важан норматив за ово истраживање је и поступак који претходи извођењу радова који се огледа у добијању свих неопходних услова и дозвола. Међу најважније се убрајају локацијски услови предвиђени планом генералне регулације без којих се не може издати грађевинска дозвола. Нормативи који претходе почетку радова су и сагласност надлежног министарства и сагласност надлежног верског великодостојника за изградњу верског објекта. На примеру православне цркве, без сагласности и благослова надлежног архијереја не може се започети изградња верског објекта. Свака епархија на челу са епископом води евиденцију о броју верника и потребама за верским објектима. Након што

се потреба за новим верским објектима утврди унутар верске организације, приступа се нормативима световног законодавства.

Нормативно-правни метод присутан је и код извођења и обезбеђивања радова. Наиме, закон о црквама и верским заједницама прописује да свака црква и верска заједница самостално организује и води грађевинске радове. Сваки верски службеник који је задужен за територијалну јединицу на којој се изводе радови, дужан је да у складу са сопственим могућностима и знањима контролоше изградњу, посебно када је реч о стилу и намени објекта. Са друге стране, световни прописи прописују да контрола изградње верских објеката подлеже инспекцијском надзору који спроводи грађевинска инспекција.

4.4. Аналитички метод

Аналитички метод примењен је код финансирања изградње верских објеката. Познато је да се највећим делом финансирање верских објеката обавља из сопствених средстава црква и верских заједница. Неопходно је детаљно упознавање са таквим средствима кроз њихово разликовање и раздвајање од других средстава за потребе цркве и верске заједнице. У православној цркви, црквена општина је у обавези да обезбеди средства за изградњу, обнову и одржавање храма, док епархија има задатак да такав подухват помогне. Средства још могу бити обезбеђена из сопствене имовине, фондова, легата, прилога и поклона.

Код буџетског су/финансирања изградње неопходна је примена аналитичке методе како би се раздвајањем целине прецизно дефинисала вредност су/финансирање и услови које претходно морају бити испуњени. Надлежни орган локалне самоуправе може у буџету предвидети средства за изградњу у складу са потребама и могућностима али сразмерно броју верника. Средства предвиђења за су/финансирање изградње верских објеката могуће је утврдити применом аналитичке методе, односно раздвајањем уз категорисање црква и верских заједница долази се до су/финансиране вредности.

5. РЕЗУЛТАТИ ДО КОЈИХ СЕ ДОШЛО У РАДУ

Подстицај за ово истраживање је Закон о црквама и верским заједницама из 2006. године, где се у оквиру прописане делатности црква и верских заједница, поред богослужбеног простора и добротворне делатности налази верско градитељство. Одговор на питање правног и црквеноправног режима изградње верских објеката у науци готово да и не постоји. Минималан је број научних радова који су се бавили овом темом на начин да се успостави одговарајући правни оквир да начело изградње верских објеката буде комплементарно и синтетички представљено.

Управо је комплементарност и синтетичко представљање крајњи резултат овог истраживања. Комплементарност се огледа у попуњавању теоријских и правних празнина

којих је у овој области превише. Теоријске празнине налазе се у анализирању и дефинисању термина *верске градитељске делатности*, појма *верског објекта* и појма *богослужбених потреба*. Правне празнине се огледају у свим осталим поглављима овог истраживања, од доношења урбанистичких планова о изградњи верских објеката, преко правног режима извођења и изградње верских објеката до правних последица верског статуса изградње верских објеката.

Синтетичност се огледа у прикупљању и анализирању низа правних активности на основу којих се образује целина која повезује аутономно право верских организација и световно законодавство у једном раду. Хетерогеност области које се у истраживању примењују представљају његову највећу предност. Спајањем световног права са аутономним правом цркава и верских заједница на примеру верске градитељске делатности постиже се оригиналан резултат и истраживање са низом особености и предности. Синтетичност података о изградњи верских објеката из световног, грађевинског и аутономног права представљају резултат и циљ који ово истраживање и аутор постижу.

Циљ истраживања је да се кроз пример црквеног градитељства православне цркве представи комплетан правни и црквеноправни поступак изградње верских објеката у Републици Србији. Жеља аутора је да својим радом пружи научни допринос развоју правне теорије кроз сагледавање начина изградње верских објеката у РС. Тема која уједињује низ правних и црквеноправних питања на које ово истраживање има задатак да одговори. Научни допринос синтезе световног и аутономног права цркава и верских заједница на примеру изградње верских објеката директно доприноси развоју и побољшању државно-црквених односа и отвара једно ново и практично поглавље у свету државно-црквеног права.

ГЛАВА I – ГРАДИТЕЉСКА ДЕЛАТНОСТ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

1.1. ПОЈАМ ГРАДИТЕЉСКЕ ДЕЛАТНОСТИ

Једна од најзначајнијих грана људске делатности је градитељство. Реч је о сложеном појму који се односи на инжењерску технику која подразумева грађевинарство и архитектуру. *Архитектура се најчешће бави пројектовањем и уметничким обликовањем објеката за различите намене, док грађевинарство подразумева радове којима се остварују пројекти архитеката.*¹ Комплексност градитељства се може осликати кроз анализу његових основних чинилаца.

Дефинисање градитељске делатности није могуће уколико се не прави разлика између појмова *грађевинарства* и *градитељства*. Већ се на основу претходно поменуте дефиниције може закључити да је грађевинарство привредна грана која се бави изградњом свих врста објеката као и производњом грађевинског материјала и опреме неопходне за изградњу, док је градитељство шири појам који у себи синтетизује многе елементе, од архитектуре, планирања и пројектовања, конторле, одржавања па и управљања оним што грађевинарство остварује.²

Према проф. Обрадовићу постоје два одређења садржаја појма градитељства. Прво подразумева знање и вештину у људској делатности за осмишљавање, планирање, пројектовање и изградњу у све три димензије (нискоградња, високоградња и хидроградња). Градитељство се може дефинисати и као свеукупност духовних вредности и материјалних остварења у области грађења човекових станишта и других облика остваривања простора.³ Под градитељством се подразумева и одржавање и бележење људских творевина кроз време.

Развој цивилизације и развој градитељства су међусобно повезани. На начине на који се традиција преноси из прошлости, преноси се и градитељство уз неизоставан живи однос према прошлости и традицији.⁴ Градитељство може бити предајно, народно и традиционално. На први поглед може деловати да не постоје битне разлике у овим облицима градитељства, мада детаљним приступом и истраживањем сваког облика, добија се потпуно супротан закључак. Кључне разлике ових облика градитељства најочљивије су услед уплитања хронолошких оквира, односно временске димензије.

¹ А. Дероко, *Народно немарство I и II*, САНУ - Споменик СХVIII, Одељење друштвених наука, Београд 1968, 34.

² Т. Обрадовић, *Начела градитељског предања и њихова савремена примена*, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд 2018, 18.

³ *Ibid.*, 18.

⁴ Више о односу традиције и градитељства види у: Р. Радовић, *Замагљивање народне градитељске традиције*, монографија, Грађевински факултет Универзитета у Подгорици, Подгорица 2005.

Под синтагмом „предајно градитељство“ подразумевају се знања и искуства која су предата од стране предака уз обавезу чувања, преданости, посвећености и прослеђивања баштине даљим покољењима. Предајно градитељство настало је као опросторење животних, привредних и духовних потреба и најстарији је облик градитељства.⁵ Оно је претеча традиционалног, које исто тако представља начин преношења *са колена на колено* усменим путем или предањем. Преноси се свеукупна материјална и духовна вредност из области грађења и других облика остваривања простора. Одлика традиционалног градитељства је статичност, заустављеност у времену подневља и друштвених односа у коме је настало.

Народно градитељство треба схватити као скуп духовних вредности и материјалних остварења једног народа (или групе народа) у области грађења човекових станишта и других облика остваривања простора током његове историје.⁶ На тај начин народно градитељство није стил него поглед на свет и живот, на природу и на дух места. Оно је став према животним процесима и материјалима, његов облик препознатљивости и аутентичности.

Дефинисање градитељске делатности и начин њеног преношења и борбе са временом, основа је овог истраживања. Без црквеног градитељства није могуће пратити развој и разлике у теорији градитељске делатности.⁷ Користећи познате узоре, (од римских, византијских преко средњовековних), општи модели преношења градитељске делатности најупечатљивији траг су оставили на црквеном градитељству. Конкретно, у хришћанству је византијски градитељски стил најбољи пример како је вековима касније кроз предајно, традиционално и народно градитељство могуће пренети, сачувати и надградити верску градитељску делатност, односно начин и стил изградње верских објеката.

1.2. ПОЈАМ ВЕРСКОГ ОБЈЕКТА

У науци не постоји јединствена и општеприхваћена дефиниција верског објекта, али постоји сагласност између световних и верских правила, да се ради о месту највишег достојанства у којем се остварује најприснија заједница верника и Бога. Верски објекат је као грађевина средиште духовног живота, он спаја општу веру са локалном и са сваким верником појединачно. Верски објекти су моћне представе које се могу повезати са дубоко укоревљеним веровањима.⁸ То је и одговор због ког је верски објекат морао бити такав да осликава заједницу верника и да представља јасан знак са обликом који позива, сведочи и опомиње.

⁵ Т. Обрадовић, 19; Д. Салопек, „Вјечни тијек предајнога градитељства“ *Моја кућа* 13/98, Београд 1988.

⁶ Љ. Андрејић, „Народно градитељство и култура становања“, *Гласник Етнографског института САНУ* 30/81, Београд 1981, 214.

⁷ Види у: Н. Куртовић – Фолић, „Црквено градитељство – традиција или трансформација архитектонских облика“, у: *Традиција и савремено српско црквено градитељство*, (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 62 – 65.

⁸ F. Ravitch, „Religious Objects as Legal Subjects“, *Wake Forest Law Review* 4/40, Winston-Salem, 2005, 1018.

Према учењу православне цркве:

Верски објекат је оно свето јавно место, где се Бог слави и велича, где се свршава најсветија жртва Христова света Евхаристија,⁹ где се верни сакупљају да буду учесници спасоносних истина и дарова, које им дају од Исуса Христа одређени органи.¹⁰

Ова дефиниција верског објекта се односи на зграду храма или цркву. Посебно је важно да већ на почетку истраживања истакнемо да термин црква може имати двоструко значење. Најпре у теолошком смислу, црква означава заједницу верника, сабрање хришћана као „тела Христовог“.¹¹ Посебно важан научни допринос овом приступу цркви су дела протојереја Николаја Афанасјева¹² и оца Георгија Флоровског.¹³ Док у ужем смислу, из визуре других дисциплина, црква представља хришћански верски објекат намењен за литургијски и светотајински живот заједнице.¹⁴ **Ово се истиче из разлога што се у световном праву зграда православног храма најчешће дефинише као црква, а појам верског објекта није ограничен само на зграду храма, као што је то случај у аутономном праву цркве.**

Дефинисање православних верских објеката током историје било је могуће додељивањем различитих имена која их ближе одређују и дефинишу. Једно од познатијих је Божји дом, кућа Господња и дом Господњи – dominicum, domus dei, domus ecclesiae. Божји дом звао се и куријакон, куριακή (отуда реч Kirche и Церковь).¹⁵ Посебно важан назив за Божји дом је базилика (η βασιλική).¹⁶ Овим именом називали су се у почетку хришћанства велики и лепо верски објекти који су по начину грађења били слични римским базиликама. Међутим, од периода када се ово име користи за хришћанске верске објекте, βασιλική добија много шире значење, а то је име Божје куће и небеског цара настањеног у њој.¹⁷ Верски објекти у којима се окупљају верници на молитви називали су се још и martyria (μαρτυρία), а назив се односио на оне објекте подигнуте на хришћанским гробљима. Уколико су ови објекти имали сврху чувања успомене на мученике добијали су назив memoriae.

Основни појмови градитељства верског објекта везани су за његову оријентацију и идентификацију, пошто грађевина има увек јасно одређен и верским правилима условљен начин на који ће бити постављена на терену.¹⁸ Један од основних елемената при дефинисању верског објекта је функционалност, као неизоставни део програмске основе

⁹ Евхаристија (ευχαρίστια - благодарење) је према православном схватању Тајна вечера Господња (куријакон δεῖπνον). Евхаристија је централни део божанствене литургије, најважнијег хришћанског богослужења са којом се у науци најчешће поистовећује. Види у: Н. Афанасјев, *Црква Духа Светога*, Епархија жичка, Краљево 2008, 35.

¹⁰ Л. Мирковић, *Православна литургија*, Сремски Карловци 1918, 77.

¹¹ Еф. 1, 23;

¹² Н. Афанасјев, *Црква Духа Светога*, Епархија жичка, Краљево 2008.

¹³ Г. Флоровски, *Црква: њена природа и задатак*, Саборност Цркве – књига I, Београд 1986.

¹⁴ Ово истичемо из разлога што се у световном праву зграда православног верског објекта најчешће дефинише као црква.

¹⁵ Л. Мирковић, 77.

¹⁶ М. Станимировић, *Архитектура српског православног храма – утицаји и развој у првим деценијама 21. века*, докторка дисертација, Грађевинско-архитектонски факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2017, 33.

¹⁷ Л. Мирковић, 78.

¹⁸ Н. Куртовић – Фолић, 64.

верског објекта. Када је реч о православним верским објектима, њихова најбоља дефиниција је функционални модел православног храма, формиран при крају средњо-византијске епохе који у потпуности испуњава литургијске захтеве.¹⁹ Дакле, у хришћанским црквама, функционални аспект хришћанског богослужења је основни програмски елемент у дефинисању верског објекта.

Разлог због ког се раније није потенцирало на прецизном појмовном одређењу верског објекта је тај што се при изради пројектне документације, а касније и при самој изградњи, пројектанти и градитељи по правилу служе већ постојећим узорима. Градитељско искуство се преносило најчешће у занатском смислу, а не на теоретском, научном или појмовном. На све ово световно законодавство се вековима уназад прилагођавало, остављајући верским службеницима слободу да на питање изгледа и положаја храма у простору сами дају адекватан одговор.

1.2.1. У световном законодавству РС

У световном праву дефинисање верског објекта могуће је тек када се религија постави у одређени правни оквир. Полазна тачка могу бити одредбе закона којим се регулише правни положај и деловање цркава и верских заједница у Републици Србији (у наставку РС). То је Закон о црквама и верским заједницама (у наставку ЗЦВЗ) из 2006. године, којим је јасно наглашена разлика између традиционалних цркава и верских заједница, конфесионалних заједница²⁰ и других верских организација.

Под традиционалним црквама и верским заједницама у РС, подразумевају се оне цркве и верске заједнице које имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона.²¹ Док се под конфесионалним заједницама убрајају мале верске заједнице које немају традиционални вишевековни континуитет, а њихов правни субјективитет стечен је у време социјалистичке Југославије и потврђен је уписом у Регистар.²²

¹⁹ Б. Манић, *Савремена архитектура црква Српске Православне Цркве: програмске основе и пројектантска пракса*, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд 2016, 41.

²⁰ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 4.

²¹ Традиционалне цркве и верске заједнице таксативно су побројане у ЗЦВЗ и међу њима се налазе само оне цркве и верске заједнице које имају „вишевековни правни континуитет и чији је правни континуитет стечен на основу посебних закона пре 1945. године“. Према члану 10, ст. 1 и 2. ЗЦВЗ, то су Српска православна црква, римокатоличка, словачка евангелистичка, реформатска хришћанска и евангелистичка хришћанска црква, као и две верске заједнице јеврејска и исламска; Након Другог светског рата за ове заједнице је регулисан правни положај и за сваку установљен статус правног лица *ex lege*.

²² Поступак регистрације малих верских заједница детаљно је представљен у Закону о црквама и верским заједницама, чл. 17 – 25.

У ЗЦВЗ о дефиницији верског објекта могуће је говорити једино из контекста црквеног градитељства регулисаног 32. чланом. Његовом анализом стиче се утисак да се верски објекти у значајној мери везани за традиционалне цркве и верске заједнице, којима је дозвољено да самостално и у складу са законом граде објекте за богослужбене потребе - верске објекте. Под верским објектима традиционалних цркава и верских заједница подразумевају се храмови намењени за верске обреде (цркве, катедрале, синагоге, џамије), као и парохијски домови, манастирски конаци, административноуправне зграде, богословске школе, интернати и болнице.²³ Међутим, када је реч о конфесионалним заједницама и другим верским организацијама, њима је дозвољено да обреде и верске делатности обављају у другим зградама и просторијама у њиховом или туђем власништву. Ови објекти се не могу назвати верским објектима већ богослужбеним просторима.²⁴

Други савремени правни извор који нам пружа могућност да категоријски дефинишемо верски објекат је Правилник о класификацији објеката.²⁵ Овим правилником прописане су врсте објеката према намени, функционалним и структуралним карактеристикама, као и према ризицима везаним за њихову изградњу. Тако је према овом Правилнику уведена основна подела објеката на зграде и инжењерске објекте. Зграда је објекат са кровом и спољним зидовима, изграђена као самостална употребна целина, намењена за становање или обављање неке делатности, може бити стамбена и нестамбена, док су инжењерски објекти сви остали објекти који то нису, железнице, путеви, мостови и др.²⁶

Верски објекти су према Правилнику зграде за обављање верских и других обреда, имају класификациони број 1272 и припадају групи нестамбених зграда.²⁷ Подељене су у три категорије:

1. Зграде за обављање верских обреда;
2. Зграде на гробљима;
3. Остале грађевине на гробљима;²⁸

Зграде за обављање верских обреда се према потребама дефинисања и садржини техничке документације сврставају у групу „В зграда“, односно захтевнијих објеката и то су цркве, капеле, џамије, синагоге, катедрале. Законописац је терминологијом показао посебну пажњу на објекте традиционалних цркава и верских заједница. Зграде на гробљима су мртвачнице и крематоријуми који припадају групи захтевних објеката, као и просторије за комеморацију (до 200 m² су мање захтевни објекти „В категорије“, преко 200 m² су захтевни објекти). Остале грађевине на гробљима су гробнице са споменицима или без споменика које су сврстане у „А категорију“, а то су незахтевни објекти.

²³ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 32, ст. 1.

²⁴ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 31, ст. 1

²⁵ Правилник о класификацији објеката је објављен у Службеном гласнику РС, под бројем 22/15.

²⁶ Правилник о класификацији објеката, *Службени гласник РС* 22/15, чл. 2.

²⁷ Класе и категорије објеката приказане су у табели о класификацији и категоризацији објеката у члану 7. Правилника о класификацији објеката.

²⁸ Правилник о класификацији објеката, *Службени гласник РС* 22/15, чл. 7.

1.2.2. У аутономном верском праву

Нагласили смо да се у аутономном праву православне цркве под верским објектом подразумева зграда храма, док се појам „црква“ веома ретко и условно доводи у везу са верским објектом. Реч црква је грчког порекла од речи ἐκκλησία (словенски Церковь) и користила се много пре хришћанства. У политичком животу Грка подразумевала је сазвану скупштину слободних грађана за решавање политичких проблема.²⁹ Појавом хришћанства користи се да означи *организовано друштво људи који исповедају Христово учење*.³⁰ Отац Георгије Флоровски већ у првој реченици свога дела о природи цркве и њеном задатку у поглављу „Саборни ум“, истиче да је немогуће цркву поставити у формалну дефиницију, да то нису чинили ни свети оци (Ориген, Григорије Ниски, Јован Дамаскин) ни васељенски сабори.³¹ Међутим, данас постоји низ покушаја да се дефиницијом обухвати појам цркве, тако између осталог професор Цисарж истиче да је црква *правна институција и видљива заједница људи која спаја једно исто учење и заједничко веровање у Христа и његове установе, ради служења Богу и постизања вечног спасења*.³²

Иако је реч о широком и мистериозном термину, за потребе нашег истраживања битно је да не заборавимо да термин „црква“ у аутономном праву не означава верски објекат као што је то случај у световним праву. Црква као верски објекат из световног права (ЗЦВЗ, ЗКО), у аутономном праву се представља као *зграда храма*. Под верским објектом православна црква подразумева свето и освећено место намењено за богослужбени и светотајински живот верника.³³

На основу свега претходно поменутог, закључујемо да православна црква под верским објектима подразумева:

1. Манастире;
2. Храмове;
3. Парохијске цркве;
4. Капеле на гробљима;
5. Звонике;

Црква је од најранијих времена прописала како храм треба да изгледа и шта све мора да садржи. За потребе овог истраживања наглашавамо да је од посебне важности оријентација храма у простору и његова унутрашња подела. Православни храм је увек окренут према истоку (улаз са запада) где се налази најсветији део храма, Олтар.³⁴ Највећи део храма је лађа цркве (Наос или брод), то је средишњи део храма у коме стоје верници

²⁹ Д. Перић, *Црквено право – треће издање*, Београд 2006, 17.

³⁰ С. Троицки, *Црквено право I*, Београд 1937, 7.

³¹ Г. Флоровски, (1986.), 162.

³² Д. Перић, 17; Б. Цисарж, *Црквено право I - општи део и организација цркве*, Београд 1970, 8.

³³ Д. Перић, 125.

³⁴ *Ibid.*, 125.

за време богослужења, док је у западном делу храма Припрата (Пронаос).³⁵ Оријентација храма у простору и његова троделна унутрашња подела, представљају кључне елементе приликом просторног дефинисања верског објекта у аутономном праву. Просторно дефинисање верског објекта примењиво је над свим врстама верских објеката (укључујући и гробља).

1.2.3. Статусно или функционално одређење верског објекта

У претходним поглављима видели смо да се у световном праву под верским објектима подразумевају различите врсте објеката изграђених за богослужбене потребе. Анализирајући потребе и решења световног законодавства, видимо да је верски објекат вишедимензионалан термин, који поред Српске Православне Цркве (у наставку СПЦ) подразумева и обухвата и друге цркве и верске заједнице, односно њихове објекте за испуњавање богослужбених потреба.

Са друге стране, световним законима се супротстављају традиционална црквена правила, која верске објекте посматрају из перспективе функционалног одређења, из разлога што би сагласност са световним статусним одређењем из перспективе цркве створила низ празнина и разлика при дефинисању објеката неопходним осталим црквама и верским заједницама. Ово су разлози због којих у световним законима коришћеним у истраживању доминира класификација верских објеката према статусном одређењу. Статусно одређење пружа једнака права за верске објекте свим регистрованих конфесија.

Анализом аутономног права СПЦ и задирањем у природу хришћанске вере која неприхвата било какве промене и произвољности, што је из перспективе нашег истраживања посебно уочљиво код архитектуре и градитељства,³⁶ закључујемо да у аутономном праву православне цркве доминира функционално одређење верских објеката. Функционално одређење верског објекта је став православне цркве заснован на историјском развоју црквене архитектуре и градитељства у односу на богослужбене захтеве које објекат треба да испуњава.³⁷

На питање које од ових одређења има предност, сматрамо да није потребно тражити одговор. Разлог је тај што и једна и друга страна користе одређење које им не може пољуљати правно-историјско наслеђе. За световно право, статусно одређење верског објекта пружа много више отворености и правних решења која нису само преко потребна СПЦ, него и другим заједницама. Тако се испуњава задатак који се очекује од правног система, а то је максималан број правних одговора и решења која је неопходно понудити различитим странама. Статусно одређење верског објекта гарантовано јавним правом, од стране државе свим црквама и верским заједницама гарантује једнако право на изградњу верских објеката.

³⁵ Некада су у старим православним храмовима постојале две припрате, унутрашња и спољашња, један од примера верског објекта са две припрате је српски манастир Хиландар на Светој Гори. Види у: С. Петковић, *Хиландар – друго допуњено издање*, Београд 1999, 32.

³⁶ А. Кадијевић, „Савремено српско црквено градитељство, токови, истраживање и вредновање“, *Новопазарски зборник* 32/09, Нови Пазар 2009, 149 – 163.

³⁷ Б. Манић, 22 - 62.

Из перспективе аутономног права православне цркве, функционално одређење доминира из неколико разлога. Прво, црква је заснована на Светом писму, предању, васељенским саборима, светоотачком учењу и догматском богословљу, и као таква није подложна променама. Минималне промене у историји црквеног градитељства дозвољене су једино у облику употпуњавања функционалног одређења верског објекта.

1.2.4. Појам „Богослужбене потребе“

Како ће се појам *богослужбене потребе* често појављивати у наредним поглављима у оквиру различитих контекста истраживања, покушаћемо да ближе одредимо и дефинишемо ову сложену синтагму. Осим дефинисања посебно важан је и начин ограничавања овог термина. Оно што је сигурно је да на ограниченост ових потреба поред црквених могу утицати и световна правила.

Под богослужбеним потребама подразумева се испуњавање основних услова који се односе на несметано и адекватно вршење богослужбене делатности, прописане аутономним правом цркава и верских заједница.

Основна потреба и слобода верника је њихово манифестовање верских уверења кроз обреде. У хришћанству смисао учествовања на богослужењу огледа се кроз Свету тајну Евхаристије на Светој литургији.³⁸ Да би се Света тајна спровела у дело и пренела верном народу, поред посвећене особе која то дело чини – рукоположеног свештенства, неопходно је и освећено богослужбено место – зграда храма. Црква је од најстаријих времена прописивала како храм треба да изгледа и шта све треба да садржи. Основни мотив анализе богослужбених потреба испуњених кроз црквено градитељство је лична побожност верника и оданост религији.³⁹ На овај начин поново долазимо до функционалног одређења храма које он мора да испуни. Уколико бисмо наставили даље, низ потреба које једно богослужење има је предугачак.

Црквено градитељство, односно изградња верских објеката је један од најбољих примера развоја и раста богослужбених потреба још од првих векова хришћанства. Раст богослужбених потреба временом је довео до неопходности уплива световног права у њихово ограничавање.⁴⁰ У наставку истраживања биће речи о ограничавању, релевантности и разумевању богослужбених потреба цркава и верских заједница како унутар аутономног, тако и унутар световног права.

³⁸ Професор Мирковић истиче три основне сврхе богослужења. Прву је назвао спољашње изражавање унутрашње религије, тј. унутрашњег поштовања Бога од стране њених чланова и целе цркве. Другу сврху види у одржавању, унапређењу и ширењу хришћанске православне вере и живота – назидање верних. Трећа сврха представља остварење искупљења донесеног од Исуса Христа на човеку и његових плодова благодати, освећење човека и сједињење његово са Богом. Види у: Л. Мирковић, 10 - 11.

³⁹ М. Цуњак, 19.

⁴⁰ Изградња верских објеката услед богослужбених потреба је у неколико историјских периода измицала контроли. У првим вековима хришћанства па све до Четвртог васељенског сабора неретко су калуђери из различитих разлога напуштали своју заједницу и самостално градили манастире тј. верске објекте. Ова појава је током четвртог и петог века имала такве размере да је и поред интервенције цркве захтевала интервенцију световних власти у границама њихових овлашћења. Више у: М. Цуњак, 6.

1.2.5. Појам „Богослужбени простор“

Услед различитих богослужбених потреба, служење Богу не мора увек бити у храмовима намењеним искључиво за обављање верских обреда. Богослужбена делатност црква и верских заједница у Републици Србији законом је дозвољена у војним и полицијским објектима,⁴¹ болницама и заводима за извршење кривичних санкција.⁴² Тада су поменуте установе дужне да обезбеде и ослободе просторије које ће по предлогу верског службеника бити посебно опремљене предметима и литературом за богослужбене потребе.

Услед околности да се богослужбена делатност у оваквим установама може прекинути, а намена просторије променити, општи закључак је да се таква места дефинишу као богослужбени простор, а не као верски објекат. Богослужбена делатност црква и верских заједница се може вршити на привременим јавним местима (школама, установама социјалне и дечије заштите, јавним државним установама), као и на отвореним просторима и местима која су везана за значајне историјске догађаје или личности.⁴³ Под наведеним околностима закључујемо да и таква места постају места богослужбеног простора.

Други пример који указује на потребу разликовања верског објекта од богослужбеног простора тиче се конфесионалних заједница и других верских организација. Наиме, и једним и другим је дозвољено да своју делатност врше у стамбеним или нестамбеним зградама које су у власништву верске заједнице од оног тренутка када је верска заједница поднела захтев за упис у Регистар. Такође, члан 31. став 1. ЗЦВЗ дозвољава да се за богослужбени простор ових заједнице, користе стамбене или нестамбене зграде које заједница изнајмљује за верске делатности и обреде, а које су као такве наведене у Регистру као седиште верске заједнице. Простори које користе поменуте верске заједнице за обављање верских обреда и делатности дефинишу се као богослужбени простори.

Због непостојања вишевековног историјског континуитета и из разлога што је објекат намењен за њихове богослужбене потребе стамбени или нестамбени пренамењени простор, таквим објектима је додељен статус богослужбеног простора. **Верски објекат би према дефиницији могао бити грађевински објекат који би конфесионална или нова верска заједница изградила искључиво за сопствене богослужбене намене, односно за богослужбене потребе конкретне заједнице.**

⁴¹ Уредба о вршењу верске службе у Војсци Србије, *Службени гласник* РС 22/11.

⁴² Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 31 ст. 4.

⁴³ *Ibid.*, чл. 31. ст. 4.

1.2.6. Врсте објеката који имају статус верског објекта

У овом поглављу циљ аутора је указивање на прављење разлике између појмова *верског објекта* и *богослужбеног простора*.

Уколико пратимо ЗЦВЗ,⁴⁴ и верски објекат дефинишемо као самостално изграђен храм и друго здање за богослужбене потребе, то значи да се поред објекта намењеног за молитвени и литургијски живот верника, под верским објектима подразумева и низ пратећих објеката неопходних црквеној заједници. На пример, православној цркви су неопходни објекти попут административних зграда, парохијских домова, манастирских конака, гостионица и других пратећих објеката, које смо у овом истраживању навели и као *верске објекте у зони верског комплекса*.⁴⁵ Такође, постоји и низ објеката изграђених самостално од стране цркве или верске заједнице за сопствене потребе, које исто тако имају статус верског објекта а налазе се изван зоне верског комплекса. Такви објекти могу бити административно-управне зграде, богословске школе, богословски факултети, интернати богословских школа и факултета, болнице и телевизије. Према теорији проф. Равича (Frank Ravitch), верски објекти се деле у три велике групе:

- 1) Чисти верски објекти (зграде храмова);
- 2) Вишеструки верски објекти (административне зграде, парохијски домови, манастирски конаци – комбинација пословног, стамбеног и верског објекта);
- 3) Секуларизовани верски објекти (школе, интернати, болнице, телевизије);⁴⁶

Закључујемо да се под верским објектима подразумевају објекти које је аутономна заједница изградила или стекла и који служе задовољавању њених верских потреба, интереса и испуњавања њене верске мисије. То значи да је сваки објекат који црква или верска заједница изгради са одређеном верском наменом заправо верски објекат. Још се може рећи да је сваки објекат изграђен не само због богослужбених, већ и због општих потреба цркава и верских заједница у ствари верски објекат, уз неограничавање таквих објеката само на просторе у којима се одвија богослужбени живот заједнице.

⁴⁴ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 32, ст. 1.

⁴⁵ Више о верском комплексу види у: С. Коша, *Измене и допуне плана генералне регулације насељеног места Светозар Милетић*, Јавно комунално предузеће „Простор“, број техничког дневника: 08/18, Сомбор 2019, 129.

Доступно на: <https://www.prostorsombor.rs/uploads/Prostornoplaniranje/PGR%20Svetozar%20Miletic/Tekstualni%20deo%20plana.pdf> (приступ: 12.02.2023.)

⁴⁶ F. Ravitch, 1023 - 1027.

1.3. ОБЈЕКТИ КОЈЕ ПОДИЖУ ЦРКВЕ И ВЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

На основу свега претходно реченог, објекти које подижу цркве и верске заједнице су:

ВЕРСКИ ОБЈЕКТИ:

1. Зграде храмова за обављање верских обреда;
 - Манастир, парохијска црква (зграда храма);
 - Капела;
 - Катедрала;
 - Синагога;
 - Цамија;
2. Објекти у зони верског комплекса;
 - Звоник;
 - Крстионица и исповедаоница;
 - Палионица свећа;
 - Гостопримница;
 - Конак;
 - Парохијски дом;
 - Црквена или манастирска продавница;
3. Објекти ван зоне верског комплекса;
 - Административноуправне зграде (Зграда Патријаршије, Епархијски двор...);
 - Факултет или средња школа (високошколске и средњошколске верске установе);
 - Интернат;
 - Болница;
 - Библиотека;
 - Телевизија (искључиво за потребе и делатност цркве или верске заједнице);
4. Остали објекти за друге верске обреде;
 - Просторије за комеморацију;
 - Мртвачнице;
 - Крематоријуми;
 - Гробнице;
 - Споменици;⁴⁷

⁴⁷ Циљ аутора није да таксативно поброји све постојеће врсте верских објеката, већ да читаоцима укаже на класификацију и прављење разлике између верских објеката у и изван зоне верског комплекса, односно између верских објеката и богослужбених простора.

БОГОСЛУЖБЕНИ ПРОСТОР У ОКВИРУ ПОСТОЈЕЋИХ ОБЈЕКТАТА:

1. Војни и полицијски објекти;
2. Државне болнице;
3. Заводи за извршење кривичних санкција;
4. Државна јавна места;
 - школе
 - установе социјалне и дечије заштите
 - јавне државне установе
5. Простори и места везана за значајне историјске догађаје или личности;
6. Стамбене или нестамбене зграде у власништву конфесионалних заједница;
7. Стамбене или нестамбене зграде изнајмљене за потребе конфесионалних заједница;

Истраживањем уочавамо да Правилником о класификацији објеката нису покривени сви објекти намењени за обављање верских и других обреда. Поставља се питање у коју категорију објеката би сврстали парохијске домове (са или без кухиње и котларнице) различите квадратуре, и да ли се и код њих може применити категоризација до 200 m² и преко 200 m² ?

У Правилнику се прави разлика између манастира и манастирског конака, па се поставља питање примерности одлуке законодавца да се о манастиру говори из категорије стамбених зграда за становање заједница,⁴⁸ а не представити манастир као верски објекат који поред зграде храма подразумева конак предвиђен за смештај клира и гостију.

Са Правилником о класификацији објеката се можемо сложити због тога што у категорију верских објеката сврстава палионице свећа, издвојене звонике, црквене продавнице за које се приликом издавања грађевинске дозволе напомиње да су то *верски објекти у зони верског комплекса*. С тим што наглашавамо да би у некој од ревизија ЗЦВЗ овај Правилник могао утицати на прецизније дефинисање верских објеката у, и изван зоне верског комплекса.

⁴⁸ Зграде за становање заједница према Правилнику о класификацији објеката носе категориски број 113 и припадају групи стамбених зграда, које су до 400 m² мање захтевни објекти, а преко 400 m² су означени као захтевни објекти. Зграде за заједничко становање су студентски домови, установе и домови који пружају бригу за старије и хендикепиране особе, радничка преночишта, сиротишта, преноћишта уз интернате, домове бескућника и др.

ГЛАВА II – ПРАВНО-ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ИЗГРАДЊЕ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА

2.1 ПРАВНО-ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК ПРОПИСА СВЕТОВНОГ ПРАВА

Правно историјски развој градитељске делатности има своје зачетке у римским коренима божанског права, у оквиру којег су постојали правни режим и правна заштита сакралних објеката и светих места у римској држави. Због тога је неопходно присетити се добро познате установе *стављања стари ван правног промета по божанском и људском праву*. Правно-историјски развој црквеног имовинског права и градитељства световног права пратиће се кроз његов постанак и развој у Византији и средњовековној Србији. Средњовековни правно-историјски извори права из Византије, основа су и темељ српских средњовековних правних извора.

Посебна блискост у односима државе и цркве, заснована је на систему цезаропапизма тј. државне цркве, односно папоцезаризма у католичким државама.⁴⁹ Иако је Византија представљала чврсту аутократску и апсолутистичку монархију, због односа владара са црквом и уверења да царство владарима додељује сам Бог, примерно је рећи и да је теократска монархија.⁵⁰ Схватање да царска власт непосредно потиче од милости Бога налази се у основи односа државе и цркве у Византији, што је пренето и на средњовековну Србију. Пример ове констатације су два догађаја из историје Византије и Средњовековне Србије. У Византији је то цар Теодосије I (380 г.) са којим је хришћанство постало државна религија византијског царства,⁵¹ док је са друге стране у средњовековној Србији кључна 1220. година и државно-црквени сабор у Жичи.⁵²

2.1.1. Божанско право и „Res sanctae“ у римском праву

Од оснивања града Рима (754. г. п. не) почело је уобличавање правног поретка у коме ће постојати два система права, једно је људско а друго божанско право. На овој

⁴⁹ С. Аврамовић, В. Станимировић, *Упоредна правна традиција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2019, 153.

⁵⁰ *Ibid.*, 154.

⁵¹ Г. Острогорски, *Историја Византије*, Miba books, Београд 2017, 84 - 85.

⁵² В. Ћоровић, *Историја Срба*, Невен - Земун, Београд 2011, 143 – 144. Више о државно-црквеном сабору у Жичи види у: Св. Н. Велимировић, *Живот и речи Светог Саве*, Добробит – Београд, Београд 2012, 72 – 73.

теорији засновано је учење класичног правника Гаја из средине II века н. е. Гај у другом делу уџбеника (*Commentarius secundus*), када говори о стварном праву оснива најважнију поделу ствари, и то на ствари које припадају божанском праву – *res divini iuris* и ствари које припадају праву које ствара човек – *res humani iuris*.⁵³ Ова два система права били су основни елементи римског правног поретка. Основа теократских норми римског друштва чинила је паганска религија, и веровање да се судбина људи и римске заједнице у целини зависи у највећој мери од воље богова и односу према њима. Након више од седам векова код Цицерона се наилази на слично мишљење, где каже да је целокупан напредак Рима, последица следовања и поштовања божанских вредности, одбацујући понашање које је супротно њиховој вољи.⁵⁴

Из перспективе класичног права, основно разликовање ствари је на оне које су у правном промету и они које то нису *res in commercio / res extra commercio*. За римске класичне правнике, ствари су начелно у правном промету. Да би ствар била ван промета она претходно мора изричито бити искључена из њега. У римском праву постоје два основна начина искључивања ствари из правног промета а то су ствари по божанском *res extra commercium divini iuris* или људском праву *res extra commercium humani iuris*.⁵⁵

Ствари повезане божанским правом *divini iuris* подељене су у три групе и немају исти правни режим. Прва врста су свете ствари *res sanctae*, то су углавном биле градске зидине и капије које су посебним религиозним церемонијалом проглашене приликом изградње. Друга група су ствари посвећене вишим божанствима *res sacrae*, то су били храмови, олтари, жртвеници, култна земљишта и др.⁵⁶ Установљење овог статуса није било могуће без поступка освећења *consacrati*, што је подразумевало религијски церемонијал и учешће врховног магистрата.

Трећа група су ствари посвећење нижим божанствима *res religiosae*. У класично доба то су била само гробља, а својство светог места добијала су актом сахрањивања. Лице које повреди или оскрнави гроб кажњено је високом новчаном казном.⁵⁷

Ствари повезане божанским правом су специфичне по томе што по природи материје не морају имати религиозни предзнак, али су проглашене светим из објективних разлога. Посебан верски обред *consacratio* обезбеђује њихову неповредивост. Уколико би неко на било који начин повредио ствари божанског права био би жестоко кажњен. За свете ствари и ствари посвећене вишим божанствима казна је била смртна, а за ствари посвећење божанствима нижег ранга казна је новчана.

Посебно је важно нагласити да све поменуте ствари божанског права из перспективе класичног права добијају свој легитимитет под утицајем сталног страха од земаљске, а не божанске санкције која ће уследити уколико се не поштује интегритет

⁵³ А. Маленица, „Поделе ствари и појам *ствар* у римској правној доктрини“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/37, Нови Сад 2006, 27.

⁵⁴ А. Маленица, „*Res sanctae* у римском претхришћанском периоду“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/48, Нови Сад 2014а, 9.

⁵⁵ М. Милошевић, *Римско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2011, 225.

⁵⁶ Ж. Бујуклић, *Римско приватно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2006, 203.

⁵⁷ М. Милошевић, 225.

ствари.⁵⁸ Управо се због начина стицања, поступком освећења стиче утисак да су оне изворно у римском праву настале као заштита од повреде појединих ствари које се повезују са божанским правом. Дакле, онај ко повреди свету ствар чини деликт, тиме крши цивилно правни поредак римске државе, а не божански поредак. Међутим, веза са божанским стварима и поретком полази од схватања Римљана да у универзуму судбина људи и римске заједнице зависи од воље богова и њиховог односа према њему.⁵⁹ Овај облик веровања заступљен је у Светом писму Старога завета, где је јеврејски народ веровао да уколико су морални и одговорни према Богу и Савезу, очекује их светла судбина и будућност.⁶⁰

Из перспективе нашег истраживања, историјско правни извори из римског права указују на значај и поштовање сакралне имовине и градитељске делатности светих места. Свака грађевина посвећена религиозном култу има посебан значај и правну заштиту. Скрнављење и непоштовање храмова, олтара, жртвеника санкционисано је најтежом смртном казном. Са друге стране скрнављењем гробља као светог места нижег ранга, такође се ремети световни али и аутономни поредак који прописује оштро санкционисање. Појавом хришћанства, правне норме из римског права остају непромењене, иако је њихова примена у новонасталој цркви веома ограничена. Оснивањем Византије, делима византијских царева и ревизијом римског права, околности се потпуно мењају јер практична примена римских правних норми свој акценат помера искључиво на хришћанску цркву.

2.1.2. У Византији

Развој и утемељење хришћанског црквеног градитељства могуће је пратити паралелно са оснивањем и рађањем Византије. У историјским изворима је то 330. година у којој је цар Флавије Валерије Константин (Константин Велики) саградио град на месту некадашњег Византиона, који је по њему добио назив Константинопољ,⁶¹ који тада постаје нови центар света, односно *Нови Рим*.⁶² Одлика новог царства поред римског државног уређења, хеленистичке културе постаје и хришћанска вера. Захваљујући императору Константину Великом, хришћанство је претходно 313. године доношењем Миланског едикта проглашено слободном религијом Царства.⁶³ Овај спој је настао као резултат велике кризе у трећем веку која је померила тежиште Римског Царства на исток. Победом хришћанства и премештањем државног средишта на хеленизовани исток, означен је почетак византијске ере.⁶⁴

⁵⁸ М. Мишкић, „Нека разматрања о положају светих ствари“, *Српска правна мисао* 1/46, Бања Лука 2013, 120.

⁵⁹ А. Маленица, (2014а), 9.

⁶⁰ J. Drane, *Introducing the Old Testament* - , 3rd ed, Lion Hudson- London, London 2011, 119.

⁶¹ Српски назив је Цариград, а данас је то Истанбул.

⁶² С. Аврамовић, В. Станимировић, 149.

⁶³ Више о историјским околностима које су претходиле доношењу Миланског едикта види у: S. Krasić, „Historičnost Milanskog edikta iz 313. godine“ *Hrvatska akademija znanja i umetnosti* 1/51, Zagreb 2013, 1-51.

⁶⁴ Г. Острогорски, 52.

2.1.2.1. Милански едикт

Оснивање Византије и доношење Миланског едикта означили су почетак заштите црквене имовине и градитељске делатности. Анализирајући дело “Црквена историја Јевсевија Кесаријског”, проф. Поповић закључује да документ који важи за текст Миланског едикта⁶⁵ поред признавања хришћанства за слободну и дозвољену веру, омогућује исправљање раније учињене неправде која се односи на враћање одузете имовине и других материјалних добара хришћанској цркви. То су најпре богослужбена места, храмови, цркве и други објекти и места који су имали функцију храма или цркве, која су се овим документом морала вратити цркви без било какве накнаде.⁶⁶ Овим документом означен је почетак фаворизовања хришћанства и његова интеграција у римско јавно право преко црквене имовине, статуса црквених службеника и аутономије црквеног суда.⁶⁷

Константин цркви није само вратио одузете поседе, него их је умножио и проширио кроз изградњу нових цркава и базилика. Подршком у изградњи базилика Константин је повећао углед хришћанства. О томе сведочи и изградња једанаест верских објеката на западу међу којима је и највећа старохришћанска базилика (Базилика св. Петра), коју је цар Константин саградио 336. године на месту мучеништва св. Петра у Риму.⁶⁸

Из перспективе нашег истраживања посебно место заузима посланица цара Константина Јевсевију Кесаријском о градњи храмова. У њој су наведена детаљна упутства како и на који начин то треба чинити. *Храмове треба градити, било нове или обнављати старе, све што је потребно у том послу и теби и другима треба тражити од старешина области.*⁶⁹ Изградњу храма помаже сам цар као и управитељ области, а циљ изградње храмова је према Јевсевију Кесаријском мисионарска сврха. Престанак прогона хришћана, враћање одузете имовине и изградња или реконструкција порушених хришћанских верских објеката означава период победе хришћанства.

⁶⁵ Рескрипт цара Ликинија који је представљен народу 13. јуна 313. године у Никомидији. У њему се позива на претходни договор царева Константина и Ликтантија, које се догодио у Милану у фебруару исте године. Ликинијев рескрипт је доступан, а самим тим и највећи део Миланског едикта. Види више у: Р. Поповић, *Васељенски сабори - одабрани документи – друго допуњено издање*, Београд 1997, 182.

⁶⁶ Текст Миланског едикта доступан је у електронској форми, види: Р. Поповић, *Милански едикт 313. године*, доступно на: <https://svetosavlje.org/milanski-edikt-313-godine/> (приступ 24.03.2023.)

⁶⁷ Више о привилегијама и повластицама додељених цркви Миланским едиктом види у: М. Шукунда, *Верска политика Римског Царства од 311 – 380. године*, докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Београд 2017, 172.

⁶⁸ J. Bardill, *Constantine, Divine Emperor of the Christian Golden Age*, Cambridge University Press, London 2012, 246 – 249.

⁶⁹ Р. Поповић, „Епископ Јевсевије о цару Константину“, *ИСТА – Хришћанство у историји - Зборник студија из црквене историје* (ур. Радомир Поповић), Београд 2007, 43.

2.1.2.2. Теодосијев кодекс

Победа хришћанства била би незамислива без царева Теодосије I Великог (379 – 395) и Теодосије II Млађег (408 – 450).

Теодосије I је свим средствима подржавао хришћанство а прогонио паганство и јеретичке хришћанске секте. У Солуну 380. године издаје едикт *Cunctos populos*, а будући да се држао идеје религиозног јединства и Никејске вере, данас је преовладало мишљење да је овим едиктом хришћанство постало државна вера и то без суделовања цркве.⁷⁰ Острогорски наглашава да је тек за време његове владе християнизација римске империје коначно завршена. Православно хришћанство постало је једина допуштена државна религија док су све друге вероисповести стављене ван снаге.⁷¹ Теодосије I пружио је највећу државну заштиту хришћанству, што је утемељило став да црква несметано може поседовати имовину у градити верске грађевине.

Теодосије Флавије Млађи или Теодосије II, историја га памти по оснивању цариградског универзитета и доношењу Кодекса. Оснивање универзитета било је од изузетног значаја за културни живот, док је публикација Теодосијевог Кодекса од посебне важности за правни развој Царства. Теодосијев Кодекс (Codex Theodosianus) је објављен је 438. године, а садржи више од 2500 конституција и тако је постао прва званична збирка царских закона издатих после Константина Великог.⁷² Овај законик постао је највеће дело правне кодификације пре Јустинијана, и тиме је пружио правном животу чврсту основу која је недостајала.

Из перспективе нашег истраживања од посебне важности је правна заштита верских објеката у Теодосијевом Кодексу заснована на основи црквеног азила. Етимолошки реч „азил“ у преводу са старогрчког означава сигурно и неповредиво место (храм), утемељено на вери или сујеверју.⁷³ Азил подразумева врсту божје заштите против људске неправде. Један од циљева цркве у овом периоду је да се преко установе црквеног азила обезбеди њена правна заштита и неповредивост законским одредбама. Са друге стране у Кодексу се у петој књизи наилази на пример који указује на један од начина на који је црква стицала своју имовину, стицање завештањем.⁷⁴

Уобичајени начини стицања имовине у 4. веку били су куповина, прилози и завештање.⁷⁵ О куповини и прилозима нису потребна додатна објашњења, међутим, стицању имовине завештањем ћемо посветити посебну пажњу. Стицање имовине завештањем још је једна од привилегија које је утемељио цар Константин, а званичну потврду добија у кодексу цара Теодосија. У кодексу се јасно каже да „*уколико било који епископ, презвитер, ђакон или ђакониса, или упођакон или клирик или монах или жена, која се посветила усамљеничком животу, умре без тестамент а нема родитеља ни*

⁷⁰ G. Friel, S. Williams, *Theodosius – The Empire at Bay*, Yale University Press, London 1998, 14.

⁷¹ Г. Острогорски, 82.

⁷² М. Сић-Feješ, „Razlog donošenja Teodosijevog Kodeksa“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 1/23, Novi Sad 1989, 183 – 191.

⁷³ Д. Јањић, „Теодосијев кодекс и црквени азил“, *Црквене студије* 14/17, Ниш 2017, 223.

⁷⁴ *Ibid.*, 223.

⁷⁵ В. Васиљевич Болотов, *Историја цркве у периоду Васељенских сабора – црква и држава, црквено уређење*, Жучки путокази, Краљево 2010, 93.

деце, добра која су му припадала биће повезана са црквом или манастиром за који је одређен“⁷⁶. Овај пример из кодекса указује да је римска држава привилеговала хришћанску цркву и на све начине тежи да је осигура по питању објеката и имовине.

2.1.2.3. Јустинијанова кодификација

Као најобразованији човек шестог века и оличење византијске универзалне идеје, личност цара Јустинијана (527-565)⁷⁷ представља најважнијег византијског господара и ревносног хришћанског браниоца. Поред ненадмашне војне и политичке доминације и моћи, цар Јустинијан се истако и по реформама које је спровео. У питању су реформе световног римског права и аутономног права цркве. Најдуготрајније дело и рад цара Јустинијана била је кодификација римског права. Јустинијанов кодекс настао је по узору на Теодосијев кодекс и друге правне зборнике. Објављен је 529. године а представља највећу збирку важећих царских закона и правила. Поред Кодекса, корпус Јустинијанових дела (*Corpus iuris civilis*) убројане су и Дигесте 533, Институције и Новеле.

Према тумачењу проф. Маленице, у Јустинијановом Корпусу се не налазе основе божанског права, већ искључиво човековог. Професор одговор види у чињеници да се лаичка јуриспруденција није бавила божанском правом. Божанско право је изучавала свештеничка јуриспруденција која је чувала, тумачила и утврђивала божанска правила.⁷⁸ То је разлог због којег се у Јустинијановим Дигестима не појављује подела на врсте божанских ствари из периода Принципата (*res sanctae res religiosae res sacrae*).

Сложићемо се са мишљењем проф. Маленице, да је подела вероватно изостављена због хришћанског амбијента Јустинијановог времена и одбацивања свега оног што је паганско. Посебно је важно нагласити чињеницу да је Јустинијанова доктрина према цркви и хришћанству изузетно важна. Новеле нису регулисале само односе државе и цркве него су имала утицај на црквену догму, њену унутрашњу организацију и положај јеретика у држави.⁷⁹ Једино се у Новелама може пронаћи велики број конституција којима се доносе важне одлуке које се тичу цркве. Из перспективе истраживања црквене имовине и изградње верских објеката на њима, једино трећа и стодвадесета могу послужити као правни извор. У трећој Новели указује се поштовање и привилегија ктиторске делатности и то: „Сваки од ових који су саградили најсветије цркве у овом најсрећнијем граду, мислио је не само на градњу, него и на трошкове часног дома који су направили, и одредио је колико је свештеника било надлежно за сваку цркву...“⁸⁰

⁷⁶ Codex Theodosianus, CTh. 5.3.1.

Dostupno na : <http://ancientrome.ru/ius/library/codex/theod/liber05.htm#3> (pristup: 04.05.2023.)

⁷⁷ Теорија успостављања универзалног Римског Царства била је вечита жеља византијских царева која је највише пошла за руком цару Јустинијану захваљујући реформама које је извршио.

⁷⁸ А. Маленица, *Ствари божанског права у римском претхришћанском периоду*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад 20146, 25 - 35.

⁷⁹ L. Tkalec, *Justinijanowa kodifikacija rimskog prava*, Nacionalna i sveučilišna knjižica u Zagrebu, Zagreb 2020, 27.

⁸⁰ Novella constitutio, Nov. III;

Dostupno na : <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/Nov03.htm> (pristup: 06.05.2023.)

Новела 120 се у већем делу односи на управљање црквеном имовином. У првој глави закључујемо да се непокретна имовина може продати, поклонити или разменити. Међутим, из правног промета су изузети манастири и пресвете велике цркве. У четвртој глави овог извора наглашено је да уколико цркви или некој другој часној кући затреба новац за порез, може се дозволити посебан залог тако да поверилац, сваког тренутка може да заузме исту имовину и да наплати њену добит.⁸¹

У петој глави истакнута је забрана пресвете велике цркве и манастира да простор дају под хипотеку и закуп. Шестом и седмом главом, забрањено је отуђење и извршење над црквама и манастирима, док се у деветом поглављу ове новеле, стриктно забрањује плодоуживање, осим уколико се одмах не преда друга ствар по праву својине цркви или манастиру, у висини плодоуживања. Последње поглавље под бројем 11, односи се на случајеве непоштовања закона и чињења неких од забрањених правних радњи над црквама и манастирима.⁸² Након њиховог откривања таква правна радња биће обустављена без могућности накнаде штете.

Из свега поменутог можемо закључити да су изградња верских објеката и црквено градитељство само површно регулисано световним правом, док се увек и изнова наглашава имовинско правна заштита и привилегије које има црква. Због блиског односа државе и цркве, изградња светих места препуштена је аутономним праву цркве. Као идеалан пример из перпективе нашег истраживања је изградња Свете Софије, величанствен храм цара Јустинијана који отвара нову епоху и историји хришћанске архитектуре и градитељства.⁸³

Допринос 120 Јустинијанове Новеле је неизмеран за ово истраживање. Пета, шеста и седма глава поменуте Новеле су веома драгоцен пример правно-историјског извора који регулише веома ретко заступљене правне последице (радње) над верским објектима, а то су забране хипотеке и закупа, као и отуђења и извршења. Правним последицама верског статуса изградње верских објеката посветићемо посебну пажњу у неком од следећих поглавља.

Још једна Новела је од посебне важности за ово истраживање. То је 131. Јустинијанова Новела насловљена „О црквеним тутулама и привилегија и разним другим питањима“.⁸⁴ Седма глава ове Новеле односи се на изградњу верских објеката где се истиче да уколико неко жели да подигне верски објекат, најпре мора надлежни епископ да принесе молитву и да засади крст на месту где се планира изградња. На месту где је неко једном започео изградњу новог верског објекта, приморан је од црквених управитеља и цивилних судова да то доврши, у случају смрти, његови наследници морају завршити посао који је он започео.⁸⁵

⁸¹ Novella constitutio, Nov. CXX;

Dostupno na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/Nov120.htm> (pristup: 09.05.2023.)

⁸² Ibid., CXX.

⁸³ Г. Флоровски, „Цркве Свете Софије“, *Теолошки погледи* 1-3/09, (прев. А. Таковац), Београд 2009, 91 – 94.

⁸⁴ Novella constitutio, Nov. CXXXI;

Dostupno na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/Nov120.htm> (pristup: 10.05.2023.)

⁸⁵ Ibid., CXXXI.

2.1.3. У средњовековној Србији

Црквено градитељство је у средњовековној Србији имало посебан значај. Важно је нагласити да је не само у српској држави него и у другим феудалним државама тог периода, обичајно право било најважнији извор права. И поред појаве писаних правних извора, оно је према проф. Кркљуш до краја средњовековне Србије имало значајно и вероватно преовлађујуће место.⁸⁶ Наследивши обичаје византијске традиције и праксе градитељства, српски владари су од настанка српске државе тежили да иза себе оставе неизбрисив траг у виду ктиторске делатности, односно изградње верског објекта. У томе се посебно истакао српски жупан Стефан Немања (1113. – 1200)⁸⁷, који је изградио велики број верских објеката (Храм Богородици и цркву Светом Николи тзв. Беле цркве, Ђурђеве ступове, Студеницу...).

2.1.3.1. Хиландарска Повеља

У 12. веку појављују се и први писани правни извори – повеље.⁸⁸ Најстарија је Хиландарска (по врсти ктиторска или оснивачка) повеља Стефана Немање из 1198/99. Године. У повељи манастиру Хиландару се између осталог каже да:

*„И макар и недостојан да се наречем слуга Христов Симеон монах, да он (мисли се на краља Стефана) напредује у сваком делу добром и владавини својој, и да буде добросрдан према кристијанском свету, и да се брине за цркве и оне који служе у њима...“.*⁸⁹

Затим се у наставку каже:

*„Изиђох из отачества свога у Свету Гору, и нађох манастир некада бивши звани Хиландар.... И потрудивши старост своју, уз помоћ ми великога жупана Стефана удостоји ме владика да му будем ктитор.... и све што дадох манастиру у Свету Гору, да не треба моме детету, ни моме унучету, ни било коме другоме“.*⁹⁰

Све претходно речено представља темељ српског средњовековног односа владара према цркви и онима у њој, али и ктиторске делатности која се од њега очекује.

Оваква градитељска традиција настављена је и од стране његових наследника. У исто време када је вршио дужност студеничког архимандрита, у периоду између 1206. и 1208. године, Свети Сава Немањић (световно Растко 1173 – 1236.) заједно са својим

⁸⁶ Љ. Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009, 34.

⁸⁷ Целокупна политичка, војна и црквена делатност Стефана Немање описана је у: В. Ђоровић, 137-126

⁸⁸ О појму и врстама средњовековних повеља види у: Н. Кршљанин, *Српске средњовековне повеље као извор Душановог законика*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013, 39 – 64.

⁸⁹ Текст Оснивачке повеље Стефана Немање - хиландарске повеље, доступан је на: http://www.hilandar.info/strana_sr.php?strana_id=213 (приступ: 12.06.2023.)

⁹⁰ *Ibid.*

старијим братом Стефаном (1166 – 1227.) започиње изградњу манастира Жиче. Изградњу манастира надзирао је лично Свети Сава. Био је у потпуности посвећен стварању потребних услова за конституисање аутокефалне цркве како у материјалном погледу, кроз изградњу нових и обнову старих храмова,⁹¹ тако и у духовном погледу утврђивањем монаштва у српским земљама.

Две најважније одлуке за стварање српске средњовековне државе донете су у Риму и Никеји. 1204. године додељивањем краљевског венца Стефану Немањићу и рукополагањем Саве Немањића за првог српског архиепископа,⁹² створена је самостална српска држава по византијском узор, а по принципу симфоније између световне и духовне власти. Потврда је и државно-црквени сабор одржан у Жичи 1220. године, на којем је Сава крунисао и миропомазао брата Стефана, а са духовне стране сабор представља почетак деловања самосталне српске црквене организације.⁹³ Државно црквени сабор остаје потврда сједињења и саборности државе и цркве уздизањем ауторитета краљевске власти и опредељењем за прихватање православне хришћанске вере.

За постизање овако увишеног задатка поред ктиторске и духовне припреме, Сава Немањић је пред цариградског патријарха и византијског цара изашао не само са молбом, већ са канонском књигом чија је садржина морала да их увери да ће помоћу ње бити комплетно уређен црквени живот у Србији. То је био зборник под називом Законоправило или Номоканон Светога Саве. У литератури је познат и под називом Крмчија (од крме на броду) а представља један од најкомплетнијих правних зборника у православној цркви.⁹⁴ Сава је Законоправило начинио користећи византијске зборнике црквеног и световног права – номоканоне, Јустинијанове Новеле и Прохирон.⁹⁵

2.1.3.2. Законоправило Светога Саве

У издању Законоправила Светог Саве на српскословенском и српском језику I које нам је доступно захваљујући Миодрагу Петровићу, не налазимо поглавља која се односе на црквено градитељство и имовину. Углавном је акценат на правилима светих васељенских и помесних сабора, као и правилима и тумачењима светих отаца цркве.⁹⁶ Будући да ћемо у следећем поглављу анализирати саборе и каноне на примеру градитељства, прелазимо на анализу другог дела Законоправила.

⁹¹ Савину ктиторску делатност потврдили су и Доментијан и Теодосије у житијима Светог Саве. Види у: Р. Маринковић, *Доментијан – живот Светога Саве и живот Светога Симеона*, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1998, 192-193; Д. Богдановић, *Теодосије – Житија*, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1988, 205.

⁹² В. Поровић, 143-144.

⁹³ Д. Даниловић, *Жичка епископија у средњем веку*, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд 2014, 26.

⁹⁴ Д. Перић, 83.

⁹⁵ Љ. Кркљуш, 37.

⁹⁶ М. Петровић, *Законоправило Светог Саве на српскословенском и српском језику I*, манастир Жича, 2004.

У другом делу Савиног Законоправила, такође доступном захваљујући преводу Миодрага Петровића, за потребе нашег истраживања изузетно је важно поглавље 55. Овим поглављем регулисан је низ правних радњи из закона градског средњовековне Србије. Од важности за наше истраживање су одредбе о правном режиму црквене имовине.

*„Часна места⁹⁷ која немају да с друге стране испуне јавне дажбине, исправно продају и поседе, с тим што ће митрополит да испита предметну продају у присуству епископа и свештеника, пред положеним јеванђељем,..., пред судијом да се утврди продаја поседа, те да се цена проданог да за јавну дажбину“.*⁹⁸

Овде је наглашено да црквена имовина може бити предмет продаје искључиво у случају да цена поседа одмах буде исплаћена за јавни дуг који има неки верски објекат. Наравно, читав поступак мора бити обављен уз знање вишег клира и савесност која се гарантује над присуством јеванђељем.

Члан 56. указује да је залога црквене имовине дозвољена у случају да је потраживач физичко лице, које потражује дуг од цркве. Црква је у овом случају дужна да му понуди непокретну имовину, где се подразумева да предмет залога није верски објекат него земљишни посед. У закључном делу наглашено је да се закуп над часним домовима окончава на два начина, један је смрт закупца а други пролазак договореног временског периода за залог.

За потребе нашег истраживања важна је 24. грана овог поглавља, којом је регулисано завештање имовине епископа и монаха. У првом члану видимо да епископ целокупну имовину коју је стекао пре чина хиротоније може продати и поделити начином који њему одговара, док имовина коју је стекао након хиротоније, припада цркви и не може бити предмет завештања.⁹⁹ Овим је још једном потврђено оно што је у претходним поглављима наглашено, да црквена имовина која подразумева и верске објекте има само пролазне кориснике, а да је једини власник целокупног материјаног добра црква.

У Савином Законоправилу нигде не налазимо поглавље које се односи на изградњу верских објеката односно часних домова. Међутим пошто Законоправило следи Свето писмо и одлуке светих Васељенских и помесних сабора, јасно је да су световна правила о изградњи верских објеката и црквеној имовини у средњовековној Србији настала из аутономних извора које ћемо анализирати у следећем поглављу.

2.1.3.3. Душанов Законик

За време владавине Стефана Душана (1345 -1346.) Србија се драстично променила. Територијално је била највећа, а војно најјача држава на Балкану. Према проф. Перићу, цар

⁹⁷ Под часним местима у Законоправилу се мисли на верске објекте. Други термин који ближе одређује верске објекте је *часни дом*. Термин *часни дом* представља православни храм. Види у: Т. Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*, Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона, Београд 1935, 17.

М. Петровић, *Законоправило Светог Саве на српскословенском и српском језику II*, Београд 2020, 105 и 198.

⁹⁸ *Ibid.*, 105.

⁹⁹ М. Петровић, (2020), 133.

Душан је тежио да држава постане економски и културно најснажнија и да преузме место Византије, као највећег православног царства.¹⁰⁰ Након славног крунисања 16. априла 1346. године на Васкрс у Скопљу, цар Душан се прихватио обимне законодавне делатности. У првим годинама своје владавине тежио је ревизији византијског права, коју је уподобио својој држави. Да је рад био сложен и захтеван потврђује Душанова реформа која је ујединила бројне правне изворе и постала ауторитет. Законик је проглашен на Сабору који се одржао на Спасовдан у Скопљу, 21. маја 1349. године.¹⁰¹

Душанов Законик је правни извор који поред државног уређује и црквени живот. У правној историји као најважнији правни документ средњег века, подједнаку важност има и за црквено право. Професор Перић позивајући се на Сергија Троицког каже да је значај Душановог законика за црквено право једнак Јустинијановом законодавству за читаво православље.¹⁰² Потврда овоме је да се првих 38. чланова Законика односе се искључиво на црквена питања.¹⁰³

За наше истраживање од важности је члан 35. који регулише управљање црквом где се каже:

*“И предаде царство ми игуманима цркве да управљају свом кућом, и кобилама и коњима и овцама и осталим, у свему да су слободни, што је прилично, упутно и правично, и како пише хрисовуљ светих ктитора.”*¹⁰⁴

Овим се потврђују раније наглашени ставови да се манастирска имовина, објекти и све покретности припадају црквеним поглаварима, у овом случају је реч о манастирима и игуманима, јер је то начин прописанан црквеним предањем и хрисовуљама ктитора.

Истакнуте околности су од посебне важности за истраживање зато што указују да изградња православног храма не подразумева само жељу и финансијску могућност владара или појединца да храм сагради, већ да се у потпуности мора испоштовати правна и црквено-правна регулатива изградње верских објеката. Из перспективе данашњег приступа изградњи, неопходно је представити развој световног и аутономног законодавства и промене које се у праву дешавају. Све поменуто је од помоћи код стварања јасне и прегледне слике данашњег правног режима изградње, било да је световно или аутономно право у питању.

Када је реч о црквеној имовини, посебно је важан 78. члан, који наглашава „да спорове о црквеном имању и свештеницима суди црквени суд“.¹⁰⁵ Црквени суд у средњовековној држави има повлашћен положај који је омогућавао да се црквене спорове над клиром решава искључиво црквени суд. То значи да је црква обављала функцију сталешког суда.¹⁰⁶ Сталешки црквени суд био је изузет од мешовитих парница због имовине или објеката, у којима су црквени заступници одговарали пред државним

¹⁰⁰ Д. Перић, 37.

¹⁰¹ Љ. Кркљуш, 38.

¹⁰² Д. Перић, 87.

¹⁰³ *Ibid.*, 88.

¹⁰⁴ Б. Марковић, *Душанов законик*, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1986, 61 - 62.

¹⁰⁵ А. Соловјев, *Душанов законик г. 1349 и 1354.*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1929, 20.

¹⁰⁶ Више о сталешком суду види у: З. Мирковић, *Суђење и судије у Србији од XIII до XV века*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2002, 78; Т. Тарановски, 144-149.

судом.¹⁰⁷ Спорови о црквеној имовини који укључују и непокретне верске објекте, препуштени су искључиво владаочевом суду у случају да су заступници и једне и друге стране игумани, епископи и свештеници.¹⁰⁸ То је случај када владаочев суд делује према црквеним правилима. Правно-историјска анализа развоја аутономног права православне цркве ће читаоце детаљно упознати са црквеним правилима која се односе на црквену имовину и објекте.

2.2. ПРАВНО-ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК У АУТОНОМНОМ ПРАВУ

2.2.1. Општа разматрања

Историјски развој аутономног права са акцентом на црквено градитељство, своје историјске и теолошке корене има највећим делом у Светом писму Старог завета. На примерима подизања шатора сабрања – скиније, изградње Јерусалимског храма и синагога, утемељена су начела јудејског црквеног градитељства која су преко Римског царства и Византије пренета на хришћанство. Због њиховог утицаја на хришћанско посветићемо пажњу важним аутономно-правним нормама и особеностима јудејског градитељства.

2.2.2. У Светом писму Старог и Новог завета

У Светом писму Старог завета, на почетку историје изабраног народа описана су племена која беже из Египта, како богослуже у импровизованом верском објекту у виду шатора. Према старозаветној хронологији проф. Милина ради се о периоду између 1250 - 1230. г. п. н. е.¹⁰⁹ Различити називи су коришћени да опишу шатор, један од најпознатијих је о Јахвеов Шатор од састанка или скинија.¹¹⁰ Стари завет доноси детаљна упутства о изграђи и употребу ове врсте преносивог верског објекта, она су доступна у 26. глави друге Мојсијеве књиге.¹¹¹ Примећујемо да је Мојсију Бог предао детаљно упутство за подизање скиније, од дужине и ширине, просторија унутар шатора и најдрагоценијих материјала. Посебно важно правило је да шатор није могао бити постављен било где. Неопходно је препознати свето место на којем би био постављен. Према јудејској

¹⁰⁷ Т. Тарановски, 132.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 132.

¹⁰⁹ Д. Милин, *Старозаветна историја*, Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, Београд 2005, 24-31.

¹¹⁰ J. Drane, 395.

¹¹¹ 2Мој 26.

традицији, Бог је на посебан начин откривао које је то место на коме се *светост Божијег присуства могла укрстити са верујућим народом*.¹¹² Општи закључак је да се и најстарији, односно најпримитивнији верски објекат у историји Старог завета морао градити према тачно утврђеним правилима и упутствима.

На другом месту је чувена изградња Јерусалимског храма од стране цара Соломона (око 961 – 922. г. пХ.)¹¹³. Храм је у Јерусалиму представљао посебно место посвећености народа Јудејској вери. Он је симболизовао све особености не само вере, него и националне свести уједињујући политичке и верске тежње народа, усресређене у личности цара који је владао из тог истог града, посебно што се он Давидов наследник.¹¹⁴ Стари завет садржи детаљне и исцрпне извештаје о Соломоновом грађењу храма (1Цар 5, 6, 7, 8 глава).

Почевши од припреме (1Цар 5) у оквиру које закључујемо да ће се храм градити од најквалитетнијих и најскупоценијих материјала, велелепност је једна од основних критеријума тадашњег градитељства. Поред материјала припрема је подразумевала и прављење плана Храма од стране мајстора из Феникије.¹¹⁵ Сложићемо се са мишљењем Дрејна да је то зато што Израил до тада није градио ниједан сличан верски објекат. У шестој глави детаљно је описано подизање храма (1Цар. 6).

Важно је запазити да храм мора испоштовати општа правила градитељства по питању положаја, димензија, стубова, тремова ходника и др. Основна структура састојала се из три просторије, предворја, главног брода и светиње над светињама. Немогуће је не запазити сличност са хришћанском поделом храма на три дела (припрата, брод и Олтар). Након изградње храма која је према Светом писму трајала 13 година (1Цар 7,1), уследило је његово освећење. Освећење је подразумевало окупљање цара и свих угледнијих Израиљаца, од старешина, главара, кнезова и других. Чин освећења употпуњује уношење Ковчега Завета у најсветији део храма од стране свештенства уз заједничку молитву и приношење жртве.¹¹⁶ Не можемо а да не приметимо низ сличности са освећењем хришћанског храма. Вероватно се извор хришћанског освећења храма управо налази на поменутом примеру.

Пад Јерусалима и Вавилонско ропство (586. г. пХ)¹¹⁷ допринели су промени врсте богослужбеног простора. Иако је Храм у Јерусалиму био поново изграђен и даље је заузимао важно место у јеврејском народу, ипак се стварни центар богослужења преместио на синагогу. Почетком хришћанске ере оне су грађене по свим важним градовима. У Новом завету не налазимо примере у којима се говори о црквеној имовини и изградњи верских објеката, разлози су више пута поменути, али са правом можемо нагласити да је синагога заузимала важно место у Христовој делатности. Христос у синагоги учи (Лк 17), моли се и беседи у њој (Јн 7), изгони трговце из храма (Лк 17, 45-48) и слично. Овим делима потврђен је старозаветни углед и страхопоштовање према дому Божијем.

¹¹² 2Мoj 3, 5-6.

¹¹³ Д. Милин, 57-59.

¹¹⁴ J. Drane, 400.

¹¹⁵ *Ibid.*, 401.

¹¹⁶ 1Цар 8; 2Дн 5.

¹¹⁷ Д. Милин, 97.

2.2.3. У канонима васељенских и помесних сабора

Хришћанство од свог настанка има потребу за имовином и објектима. Иако је у првом веку према римским законима то било забрањено, Христос је својим делима указивао на неопходност постојања верских објеката. У првим вековима хришћанска црква је приморана да своју непокретност скрива у виду приватне имовине свештеника и архијереја. Под оваквим околностима где није постојала правна заштита, држава је могла сваког тренутка приватну својину (која је коришћена за верске потребе) одузети од верских службеника. Миланским едиктом околности се мењају из корена, зато што је цркви зајемчио слободу и могућност да поседује сопствену имовину према тада важећем стварном праву.¹¹⁸ Едиктом је покренуто, а Теодосијевим кодексом утемељено и питање поклањања приватне својине цркви, од стране лица која нису имала крвне наследнике.

Ово понављамо зато што су људи у том периоду масовно своју имовину поклањали цркви, док су они богатији и угледнији почели градити верске објекте. То је тренутак напретка градитељства до мере да врло брзо добија негативну конотацију. Свештеници или монаси су без икаквог одобрења и знања архијереја, самостално отпочињали изградњу верског објекта. Ово је захтевало интервенцију цркве у виду доношења аутономно правних норми – канона, којима ће се ограничити црквено градитељство. Решења су светоотачком интервенцијом трајно забележена у канонима Трећег, Четвртог, Шестог и Седмог васељенског сабора.

Изградња култних базилика у Византији била је дело личног доказивања и мера способности владара. Надлежност контроле црквене власти под оваквим околностима је слабила, поред појаве лажних ктитора чест случај је изградња манастира у приватном поседу, где градитељи имају власт већу него надлежни епископ. Овакве околности су доводиле до несугласица и нереда. Светоотачком интервенцијом проблем је решен на Четвртом васељенском сабору.¹¹⁹ Четврто правило овог сабора обавезује епископе да врше надзор над подизањем манастира и то:

*„... установљено је да нико и нигде не може подизати манастир или дом молитве (храм) без допуштења епископа дотичног града“.*¹²⁰

Исти сабор донео је и 24. канон, који између осталог наглашава да:

*„Манастир који је дозволом епископа, једном посвећен, заувек мора остати манастир...“.*¹²¹

¹¹⁸ Види у: З. Матић, *Свети цар Константин Велики – историјски и теолошки аспекти Миланског едикта*, Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко – браничевске, Пожаревац 2013.

¹¹⁹ Више о Четвртом Васељенском Сабору види у: Р. Поповић, 77 - 93.

¹²⁰ С. Продић, *Книга правил - према московском издању из 1893. године*, Требиње Сарајево 2016, 65.

¹²¹ *Ibid.*, 70.

Овим је указано да се забрањује пренамена верског објекта. Уколико је епископ објекат благословио са наменом да буде за богослужбене потребе, он то мора остати, без било какве наменске промене. И поред ове забране било је појединаца који су наставили по старом, што нам потврђује 49. правило Трулског сабора које дословно потврђује правило 24 Четвртог васељенског сабора.

За потребе истраживања посебно су значајни канони помесних сабора.¹²² У 24. и 25. канону помесног Антиохијског сабора,¹²³ потврђена је власт епископа над црквеним стварима. Неопходно је да својина епископа буде доступна и јавна, како би након његове смрти други клирици епархије знали која је својина у епархијском поседу. Један од циљева ових канона је да ништа од црквене својине не пропаде или падне у заборав. Уколико би ипак неки епископ прикрио црквену имовину или добит, морао би лично да одговара за то пред сабором епископа. Овде видимо да целокупна имовина, било да је покретна или непокретна припада цркви, а епископ има пуно право на савесно и рационално располагање. Стицање и располагање не сме бити тајно, јер би и у том случају уследила санкција.

У 35. правилу помесног Картагинског сабора (344.), установљена је забрана продаје црквене имовине. Црквена имовина према овом правилу има само једног власника, а то није ни свештеник ни епископ већ црква. Једино се у случају да имовина не обезбеђује приход и уз претходно сазивање епископа, може склопити договор о продаји. У случају да епископ самостално донесе одлуку о продаји црквене својине, исто правило у последњој реченици каже:

*„Ако то учини, продавац ће бити крив пред Богом, и пред сабором ће изгубити своју част“*¹²⁴

За наше истраживање, посебано је значајно прво правило помесног Константинопољског (двократног) сабора из 9. века.¹²⁵ У њему се истиче да је оснивање манастира поштована и часна ствар, коју су Свети оци утврдили из разлога што се у том периоду то није поштовало и разумевало. Зато сабор наређује:

*„Да нико не сме оснивати манастире без знања и дозволе епископа. И само када епископ пристане и донесе дозволу, и пошто се изврши прописана молитва нека се манастир оснива, а сам манастир и све што му припада нека се упише у књигу, и нека се то преда у епископову архиву.“*¹²⁶

Први део правила дословно понавља 4. правило Четвртог васељенског сабора, које очигледно није било довољно за отклањање проблема. У наставку описан је редослед који претходи изградњи, а он подразумева благослов и молитву надлежног архијереја. Након

¹²² Више о помесним саборима види у: Н. Милаш, *Правила Православне цркве са тумачењима*, књига II, Истина, Београд – Шибеник 2004, 1 – 293.

¹²³ Антиохијски сабор је одржан половином 341. године а на њему је присуствовало око 100 епископа. Сабором је председавао антиохијски епископ Плакет. На овом сабору донето је 25. правила. Види више у: Д. Перић, 46. Правила сабора види у: Н. Милаш, (2004.), 49 – 69.

¹²⁴ С. Продић, 159.

¹²⁵ *Ibid.*, 193.

¹²⁶ *Ibid.*, 193.

изградње потребно је пописивање целокупне својине манастира и његово архивирање у епископији. На овај начин представљен је редослед и упутство аутономних норми о изградњи верског објекта. Од ових норми хришћанска црква није одступила ни данас, после готово више од 12 векова (мисли се од двократног сабора).

2.2.4. У средњовековној Србији

2.2.4.1. Студенички типик

Међусобна прожетост аутономних и световних норми у истом правном извору је често присутна у средњовековној Србији. Због блискости у односима државе и цркве, и на примеру црквеног градитељства често је тешко говорити о, на пример државним изворима, који не укључују и не регулишу низ црквених питања и обрнуто. За анализирање аутономних правних норми у средњовековној Србији, користимо искључиво аутономни правни извор а то је Студенички типик Светог Саве. Овај документ је трећи типик по реду после Хиландарског и Карејског. У основи је истоветан са Хиландарским, а узор за њихово настајање био је типик Евергетидског манастира.¹²⁷ Пре него што је пренео мошти Светог Симеона у Србију 1206. године, Свети Сава је написао овај типик који се може сматрати Првим уставом Српске Православне Цркве.¹²⁸

Већ у првој глави типика која представља Житије Светог Симеона, описан је живот и целокупна ктиторска делатност Савиног оца. О његовој градитељској делатности било је говора и у ранијим поглављима. Дванаеста глава типика посебно је значајна зато што се односи на слободу манастира. Свети Сава заповеда да се манастир и сви предмети у њему чувају и да увек буде слободан и аутономан у односу на владајуће власти. Затим наглашава да манастир увек буде у власништву Богородице, ктитора и онога који врши дужност игумана.¹²⁹ Овде је једном потврђена примена аутономних норми из периода Византије, да је црквени објекат само привремено у власништву игумана и црквене заједнице а да истинска аутономна власт припада Богу.

У даљем тексту истог правила наглашено је да уколико се ипак догоди да нека власт освоји манастир и узме из њега богослужбене предмете, свете иконе, књиге, сасуде и друге ствари, неопходно је да се предузму сви напори и иницијативе да се манастир врати у првобитно, новоизграђено стање.¹³⁰ Ово је једини начин на који се одаје почаст Богу и ктитору, да се верски објекат, са свим његовим пратећим објектима, имовином и предметима пренесе на будућа покољења која добијају исти задатак.

¹²⁷ М. Анђелковић, „Студенички типик Светог Саве“ у: *Свети Сава - Студенички типик фототипско издање*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, Манастир Студеница, Краљево 2018, 14.

¹²⁸ Д. Перић, 83.

¹²⁹ Н. Велимировић, 177.

¹³⁰ *Ibid.*, 177.

Захваљујући поменутој теорији и начину поступања према објектима и имовини, црква успела да сачува свој вишевековни историјски континуитет а да другим генерацијама упути јасну поруку. Једино се кроз црквено градитељство стиче способност остављања вечног трага у црквеној историји. Изградивши верски објекат, изграђујемо вечно сећање и помен који ктиторима, градитељима и добротворима обезбеђује вечну присутност у објекту који су изградили или чијој су изградњи допринели. Не постоји облик делатности у цркви који може обезбедити сећање и помен појединца колико то може ктиторска делатност православне цркве.

ГЛАВА III – ДОНОШЕЊЕ УРБАНИСТИЧКИХ ПЛАНОВА О ИЗГРАДЊИ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА

3.1. ПРОСТОРНИ И УРБАНИСТИЧКИ ПЛАНОВИ О ИЗГРАДЊИ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА

Плански систем у Републици Србији од недавно уређују два закона, први је Закон о планирању и изградњи,¹³¹ о коме ће се доста говорити из разлога што пружа низ смерница важних за ово истраживање, а други је Закон о планском систему Републике Србије,¹³² који дефинише низ обавезујућих докумената са циљем побољшања управљања урбаним развојем.

Законом о планирању и изградњи, представљени су услови и начин уређења простора, изградње објекта и вршење надзора над применом одредаба овог закона. Према томе, основна подела планирања је на просторно и урбанистичко.¹³³ Основна разлика између ових планова је величина територије коју обухватају. Па тако просторни планови имају већи обухват и општа начела уређења, док урбанистички имају мањи просторни обухват али детаљнији ниво обраде. Урбанистички планови уређују људска насеља и градове односно њихову унутрашњу организацију, док се просторни планови баве уређењем целокупног простора, а насеља и градови могу бити само један елемент просторног планирања.¹³⁴

¹³¹ Закон о планирању и изградњи – ЗОПИ, *Службени гласник РС*, бр. 72/2009.

¹³² Закон о планском систему Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 30/2018.

¹³³ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 9.

¹³⁴ Више о разликама између просторног и урбанистичког планирања види у: В. Златановић – Томашевић, „Просторно и урбанистичко планирање“, у: *Измена закона о планирању и изградњи*, (ур. Александар Јевтић и Бошко Драшковећ), Удружење урбаниста Србије, Београд 2018, 113 – 118.

Након што смо објаснили разлику између ове две врсте планирања неопходно је да нагласимо да и једна и друга врста планирања имају своја документа. Документа просторног и урбанистичког планирања носе заједнички назив *плански документи*.

Плански документи просторних планова су:

1. Просторни план Републике Србије;
2. Регионални просторни план;
3. Просторни план јединице локалне самоуправе;
4. Просторни план подручја посебне намене;

Просторни планови претходне поделе представљају основне планске документе просторног планирања на државном, регионалном и локалном нивоу обухватајући и подручја посебне намене. Просторним планом Републике Србије садржани су и обједињени сви остали наведени планови. Детаљном анализом просторног плана Републике Србије, код просторног планирања подручја посебне намене, наилазимо на религијске објекте чије се планирање и изградња истражује. Наиме, подручја посебне намене према Закону о планирању и изградњи обухватају читав низ различитих подручја, од подручја код којих постоји могућност експлоатације минералних сировина, подручја над којима је могуће коришћење туристичких и хидро потенцијала али и подручја са културно – историјским вредностима (археолошки локалитети, споменици културе, знаменита места, просторно културно историјске целине - верски објекти, гробља и надгробни споменици).¹³⁵

Културно - историјске целине у оквиру подручја посебне намене се према просторном плану Републике Србије морају адекватно третирати. Пре планирања и изградње, неопходно је да се у планским документима испоштују критеријуми за њихово вредновање, искључиво код ригорозних стручних и научних процена културних, историјских и других вредности које таква места и објекти поседују.¹³⁶ Овде се запажа да се код планирања и изградње верских објеката јасно наглашава да морају бити испоштоване културне, историјске и друге вредности које нису у домену световних закона. То значи да приликом разматрања и доношења одлука о изградњи, као и намени и стилу објекта одлучујући фактор који се мора испоштовати су аутономно-правне норме о планирању и изградњи, односно стилу, намени и уређењу верског објекта.

Плански документи урбанистичких планова су:

1. Генерални урбанистички план;
2. План генералне регулације;
3. План детаљне регулације;

¹³⁵ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 21.

¹³⁶ Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, *Просторни план Републике Србије од 2021. до 2035. године*, Београд 2021, 333. Доступно на: <https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PPRS%20Nacrt.pdf> (приступ: 31.06.2023.)

У Закону о планирању и изградњи генерални урбанистички план је дефинисан као „стратешки развојни план, са општим елементима просторног развоја“.¹³⁷ Генерални урбанистички план је најважнији документ који доноси одговарајући друштвени ауторитет ради будућег уређивања и изградње насеља као целине или неких његових делова или појединих структура.¹³⁸ Као такав осликава не само дугорочне намере у домену урбаног развоја и планирања као друштвене делатности, већ читав план који опште визије, циљеве и многобројне политике развоја аплицира на конкретан грађевински рејон и просторне целине.¹³⁹ Са друге стране за јединицу локалне самоуправе генерални урбанистички план представља најважнији инструмент за управљањем просторним развојем.

Према законској регулативи, он се спроводи кроз план генералне и план детаљне регулације, чије су израде обавезне за све градове из разлога што најпре решавају разграничења земљишта јавне или дуге намене. Преко њих се одређују зоне за реконструкцију и нову изградњу и дају параметри и правила уређења и изградње.¹⁴⁰ Поменути планови садрже детаљна правила грађења која морају бити испоштована, почевши од врсте и намене објекта, положаја, индекса заузетости парцеле, висине и других елементарних правила. Урбанистички планови настају по узору на најважније просторно планске документе у држави, што указује да се одредбе које се односе на изградњу објекта посебне намене (верских објеката), настају праћењем одлука наведених у Просторном плану Републике Србије.

На примеру генералног урбанистичког плана Београда,¹⁴¹ под верским објектима и њиховим центрима се подразумевају све оне верске грађевине које припадају категорији садржаја у којима религиозни део становништва испуњава духовне потребе у складу са конкретном црквом или заједницом којој припада.¹⁴² Ови објекти и центри треба да буду места пружања културно-образованих програма и услуга социјалног старања за становнике у својим срединама и да се прилагоде савременим обавезама у својој области деловања.¹⁴³ Верски објекти и њихови пратећи објекти морају се трансформисати у зависности од утврђених аутономних мера и програма цркава и верских заједница. Генералним урбанистичким планом Београда представљене су многобројне локације намењене верским објектима на основу претходних регулационих разрада, где се уочава да је тежиште планирања на верским објектима – богомољама локалне заједнице.¹⁴⁴

¹³⁷ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 23.

¹³⁸ З. Вуксановић-Мацура, А. Бранковић, „Урбанистички планови градова у Србији: питање статуса културног добра“ у: *Измена закона о планирању и изградњи*, (ур. Александар Јевтић и Бошко Драшковић), Удружење урбаниста Србије, Београд 2018, 83.

¹³⁹ А. Граовац, Ј. Ђокић, А. Теофиловић, В. Теофиловић, „Улога и дometri генералног урбанистичког плана у савременом планирању Београда“, *Архитектура и урбанизам* 52/21, Београд 2021, 9.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 10.

¹⁴¹ Урбанистички завод Београда израдио је Генерални урбанистички план Београда који је Скупштина града усвојила 7. марта 2016. године под бројем 11/16.

¹⁴² Генерални урбанистички план Београда, *Службени лист града Београда* бр. 11/16, 79.

¹⁴³ *Ibid.*, 36 – 38.

¹⁴⁴ Под богомољама локалне заједнице се Генералним урбанистичким планом подразумевају верски објекти доминантне верске заједнице на територији Београда, а то су објекти Српске православне цркве за које је територијално везан број верника који припада једној црквеној парохији или општини. Генерални урбанистички план Београда, *Службени лист града Београда* бр. 11/16, 79.

За изградњу нових верских објеката неопходно је њихово дефинисање неком од будућих регулационих разрада или урбанистичких пројеката на основу функционалних, локацијских и аутономно-амбијенталних услова:

- Утврђивање генералне подобности места (број и концепција верника, гравитационо подручје, веза са садржајима центара, саобраћајна приступачност и сл.)
- Карактер функционалног окружења (подразумева места где се укрштају кретање и интерес становника, а да је у близини садржаја који им по традицији, функцији и обележју припадају)
- Повезаност са амбијенталним и природним целинама;
- Визуре и сагледивост у слици насеља;¹⁴⁵

У састав парцеле верског објекта поред храма треба обезбедити простор за изградњу пратећих садржаја и то:

- управно-административних садржаја;
- друштвених просторија у центрима са већим бројем становника (30 000 - 50 000 верника)
- седиште епархијског архијереја, седиштем бискупије и сл.

Простор је неопходно комплетирати са образовно културним, резиденцијалним и комерцијалним изграђеним простором и слободним површинама за одмор и рекреацију. Генералним урбанистичким планом предвиђени су нормативи за димензионисање површина за верске објекте који највише зависе од врсте цркве или верске заједнице. Српска православна црква, као најзаступљенија по броју верника исказала је своје потребе за површином објеката од око 0.10 m² по становнику гравитационог подручја црквене општине и парцелом од 0,4m² по становнику. Уколико је то подручје седиште епархије или митрополије, површина парцеле повећава се за 120-150% у односу на ниво парохије.¹⁴⁶

Приликом спровођења Генералног плана постоје приоритети који се морају испоштовати. Основни приоритет је припрема студијског планског документа који би дефинисао посебну мрежу постојећих верских објеката свих значајно заступљених конфесија. Док земљиште на коме се налазе верски објекти и објекти у зони верског комплекса не спадају у грађевинско земљиште јавне намене, него припадају грађевинском земљишту јавне употребе.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Генерални урбанистички план Београда, *Службени лист града Београда* бр. 11/16, 79.

¹⁴⁶ *Ibid.*, 79.

¹⁴⁷ *Ibid.*, 79.

3.2. ДОНОШЕЊЕ УРБАНИСТИЧКИХ ПЛАНОВА О ИЗГРАДЊИ ВЕРСКИХ ОБЈЕКАТА

Просторно и урбанистичко планирање свих врста објеката, што подразумева и верске, је потреба која долази из искуства и препорука европских држава.¹⁴⁸ Ово је тема која у планском систему Републике Србије још увек није систематски обрађена, а верски објекти све до 2006. године нису били третирани као планска категорија.¹⁴⁹ Иницијатива за изградњом нових верских објеката је у претходним годинама све већа, док урбанистички планови још увек немају поуздане критеријуме за процену опремљености и покривености града таквим објектима.

Урбанистички планови, као основ будуће изградње дају много више могућности по питању намене и врста објеката који се могу градити на одређеном подручју. Од непроцењиве важности је да се верски објекти посматрају као планска категорија пратећег садржаја стамбених целина, док је потреба за њима и планско дефинисање локација у претходним годинама препознато као једна од стандардних намена простора која се још увек налази у сфери неистраженог.¹⁵⁰

Приликом доношења Закона о планирању и изградњи, законодавац је узео у обзир да многи урбанистички планови неће бити сагласни са законом по питању прописа и обавеза о изградњи. Након чега је издао наредбу да свака општина преиспита своје урбанистичке планове, а да одлуке које су супростављене са законом морају бити уподобљене кроз доношење привремених правила која ће се примењивати док се не донесу нови урбанистички планови.¹⁵¹ Под овим околностима проф. Ловра сматра неопходним враћање на плански основ за изградњу, где нема урбанистичког плана а где је сонова *Правилник о општим условима и парцелизацији, изградњи и садржини*.¹⁵² Овим правилником прописани су услови и поступци издавања акта о урбанистичким условима за објекте чије одобрење изградње накнадно потврђује општинска односно градска управа, ово се односи на све врсте објеката обухваћене чланом 20. поменутог правилника међу којима су на деветом месту налазе и верски објекти.¹⁵³

Види прилоге 1, 2, 3, 4, 5, 6!

Прилози 1 – 6. представљају пример накнадног урбанистичког пројекта за изградњу верског објекта у случају када они урбанистичким планом нису предвиђени. У

¹⁴⁸ Више о искуствима и препорукама ЕУ за просторно и урбанистичко планирање биди у: Ј. Вељанчић, „Урбанистичко и просторно планирање у оквирима прелазног периода у процесу приближавања или прикључења ЕУ“, у: *Измена закона о планирању и изградњи*, (ур. Александар Јевтић и Бошко Драшковић), Удружење урбаниста Србије, Београд 2018, 119- 126.

¹⁴⁹ А. Васиљевић, „Државно-правни извори верског градитељства“, у: *Савремено државно-црквено право* (ур. Владимир Ђурић, Далибор Ђукић), Београд-Будва 2023, 499.

¹⁵⁰ Б. Поповић, „Критеријуми за избор локација за црквене грађевине“, у: *Традиција и савремено црквено градитељство* (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 237.

¹⁵¹ Е. Ловра, „Планирање у оквиру закона о планирању и изградњи“, *Зборник радова Грађевинског факултета Универзитета у Суботици* 16/07, Суботица 2007, 144.

¹⁵² Правилник о општим правилима за парцелизацију, регулацију и изградњу, *Службени гласник РС*, бр, 22/2015.

¹⁵³ *Ibid.*, чл. 20.

практи је веома чест случај да урбанистички планови нису сагласни са иницијативама црква и верских заједница, па је неопходно накнадно израђивање конкретних урбанистичких пројеката за планирани верски објекат, као што је случај са овим примером.

На овај начин долазимо до два одлучујућа критеријума која утичу на доношење урбанистичких планова о изградњи верских објеката, а то су:

1) Планирање изградње верских објеката према Правилнику о општим условима и парцелизацији, изградњи и садржини;

2) Неопходно одобрење општинске односно градске управе о изградњи на основу поднетих иницијатива црква и верских заједница;

Поменути Правилник представља образац по којем се доносе генерални урбанистички планови, он прописује све оне врсте и компатибилне намене објеката које се могу градити у појединим зонама. Поменуто је да се верски објекти налазе на деветом месту према врсти и компатибилној намени објеката, а ова позиција подразумева да се могу градити на:

*Површини основне претежне намене земљишта у зони кућа за одмор, сеоској зони и зони ретких насеља и породичне градње, у општој стамбеној зони у насељима средњих густина са два или више типова стамбене изградње, у међовитој зони у насељима средњих густина са два или више типова нестамбене градње, у урбаној стамбеној и општој зони већих густина и централној градској и пословној зони.*¹⁵⁴

Одобрење општинске или градске управе за изградњу издаје се уколико одређено насељено место или град из различитих разлога не поседује Генерални урбанистички план, односно уколико није плански и просторно предвиђена изградња верског објекта, што је у пракси веома чест случај. Одобрења општинске или градске управе да и верски објекти буду предвиђени урбанистичким плановима, настају на основу претходног прихватања иницијативе коју цркве и верске заједнице подносе градском секретеријату за урбанизам или Урбанистичком заводу. Након анализе и одобрења иницијативе, обавештавају се органи општинске или градске управе који издају одобрење којим се дозвољава да одобрене локације буду интегрисане и саставни део сваког будућег урбанистичког плана. Основни предуслови који морају бити испуњени да би верски објекти били обухваћени планом су дефинисани као општи критеријуми за планирање локација и изградње верских објеката на одабраним локацијама.

3.3. ОПШТИ КРИТЕРИЈУМИ ЗА ПЛАНИРАЊЕ ЛОКАЦИЈА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА

Верски објекти имају низ функционалних, просторних и градитељских специфичности, због којих је примерено да и они буду предмет планске категорије, односно планирања и предвиђања генералним и урбанистичким плановима. Активности

¹⁵⁴ Правилник о општим правилима за парцелизацију, регулацију и изградњу, *Службени гласник РС*, бр. 22/2015, чл. 20. ст. 3.

планирања и пројектовања до деведесетих година прошлог века уопште нису постојале у Републици Србији. Новим миленијумом, а посебно након доношења Закона о црквама и верским заједницама, евидентан је процес развоја и прилагођавања планерске праксе са државама у којима је то законом предвиђена обавеза.

Планирање верских објеката са једне стране омогућава различитом броју верника, како традиционалних тако и конфесионалних верских заједница, да остваре њихова права загарантована Уставом и Законом о црквама и верским заједницама, док са друге стране гарантује остваривање богослужбених потреба поменутих заједница.¹⁵⁵ Планирање подразумева испуњавање одговарајућих услова везаних за урбанистичко планирање у смислу уклапања таквих објеката у амбијент и окружење једне локалне заједнице или градске целине.¹⁵⁶

Присетимо се да под верским објектима подразумевамо објекте различитог садржаја, чија је сврха и намена да задовоље потребе верника и заједница. Осим храма као основног верског објекта намењеног за молитвени и богослужбени живот верника, под верским објектима се подразумевају објекти који су у зони храма, односно у склопу комплекса храма, а то су објекти пратећих и комплементарних садржаја.¹⁵⁷ Подсећања ради, то могу бити административни, школски, културни објекти, као и објекти социјалне заштите.

Ово понављамо из разлога што се све категорије верских објеката узимају у обзир приликом планског дефинисања локација. За све поменуте категорије приликом планирања важи заједнички - општи, односно нулти критеријум, а то је поштовање градског идентитета. Поштовање идентитета града подразумева чување визуелне, историјске и културне слике града, односно чување карактеристичких пејзажа, панораме, амбијента, као и објеката који су симболи града и који су као такви од ширег државног односно националног значаја.¹⁵⁸ Сигурно је да ће се сви сложити да верски објекти, са својим специфичним изгледом увек утичу на слику града или његову ширу околину, из ових разлога планирање и изградња таквих објеката захтева посебну пажњу и ангажованост стручних људи.

Општи критеријум за планирање изградње је обезбеђивање могућности оцењивања стања опслужености верника црквама и верских заједница на основу броја и места покривених верским објектима и њиховим макро локацијама.¹⁵⁹ Овакав поступак приликом планирања би обезбедио праћење и процену погодних локација за нове верске објекте. Код избора локација за верске објекте јавља се проблем што грађевинско земљиште не припада јавној намени, него јавној употреби, а општи критеријуми за локације не узимају у обзир промене власничких односа (планско дефинисање локације).¹⁶⁰

¹⁵⁵ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, *Студија верских објеката и локација за верске објекте на територији градских општина Београда у границама генералног плана Београда до 2021*, Урбанистички завод Београда, Београд 2010, 35.

¹⁵⁶ Генерални урбанистички план Београда, *Службени лист града Београда* бр. 11/16, 79.

¹⁵⁷ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 32.

¹⁵⁸ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 35.

¹⁵⁹ Б. Поповић, 237.

¹⁶⁰ Генерални урбанистички план Београда, *Службени лист града Београда* бр. 11/16, 79.

Један од задатака општих критеријума је функција процене погодности одређене конкретне локације, или на основу постојеће локације у фази рестаурирања формирати нове мреже верских грађевина, што је специфична тежина за све урбанисте.¹⁶¹ Овде постоји одређен маневарски простор који процену погодности осим конкретне локације преноси у ширем контексту на зоне у којима је могуће у неком каснијем периоду на основу различитих критеријума, дефинисати ближу локацију.

Општи критеријуми се примењују на све категорије верских објеката, а узимају се у обзир и све верске заједнице. Они обезбеђују да сви постојећи верски објекти који су у функцији свих цркава и верских заједница, учествују у оцени стандарда опслужености.

Основне категорије на које се односе општи критеријуми су:

- Верски објекти које користи становништво локалне заједнице;
- Верски објекти за потребе седишта цркава и верских заједница, вишег ранга верске хијерархије;
- Остали верски објекти (административни, културни, школски и др.)

3.3.1. Општи критеријуми планирања верских објеката које користи становништво локалне заједнице

Под становништвом локалне заједнице се подразумевају територијално везани верници који припадају бројчано доминантној цркви или верској заједници. У овом истраживању је фокус на заједници Српске православне цркве, али не смемо заборавити да се под локалном заједницом подразумевају верници и других цркава или верских заједница територијално везаних за једно подручје на коме се налази верски објекат њихове конфесије.

Планирање верских објеката за потребе становника локалне заједнице представља најчешће заступљене и најбројније верске објекте. Из контекста традиционалних цркава и верских заједница то су парохиски храмови, жупне цркве, синагоге или џамије. На једној катастарској парцели се поред ових објеката углавном планирају и пратећи садржаји (канцеларије, сале, библиотеке, станови и сл.).

На парцелама се морају планирати и други објекти који су у складу са аутономним правилима одређене заједнице. То су крстионице, капеле, палионице свећа, минарети, шадван, обредна купатила и слично, а организација ових садржаја на парцели треба да буде у складу са специфичним потребама цркава и верских заједница и са битном напоменом да не смеју угрожавати функционисање осталог становништва али и других парцела и објеката у близини.¹⁶²

¹⁶¹ Б. Поповић, 237.

¹⁶² Е. Nofjert, *Arhitektonsko projektovanje – priručnik za građevinske stručnjake, investitore, predavače i slušaocе*, prev. 15. prevodioca, Beogradski grafički завод, Beograd 1968, 418.

Основни и општи критеријуми за планирање и изградњу верских објеката за потребе верника једне локалне заједнице формиран су на основу Закона о црквама и верским заједницама, одредбама генералног или урбанистичког плана неког града као и консултовања планерских искустава других европских и светских држава.

Напомињемо да се верски објекти још увек полако и постепено уводе у систем планирања и изградње иако још увек постоји велики број непланских грађевина.

Нешто дургачији одговор на питање верских објеката верника локалне заједнице дао је проф. Поповић, који долази до закључка да се због специфичних захтева појединих типова верских објеката унутар локалних заједница објекти морају поделити у три велике целине:

1) Црквени објекти локалних заједница у Централној зони;
- *Специфични критеријуми код планирања црквених објеката локалних заједница у Централној зони су заштита објекта од агресивних последица технолошког развоја (прекомерна бука, вибрације, загађења, суседни објекти других намена у близини и сл.).*

2) Црквени објекти локалних заједница у аутохтоним сеоским насељима;
- *У сеоским насељима верски објекат је симбол села, његова изградња се увек планира на раскрсници путева, односно на сеоском тргу или код сеоских записа и школа.*

3) Црквени објекти локалних заједница у новим насељима;
- *Код успостављања мреже црквених грађевина у новоформираним насељима основни критеријум је устројство Српске православне цркве, комбиновано са демографским и социолошким карактеристикама као фактора у процени потреба локалне заједнице.¹⁶³*

Урбанистички завод Београда за будућу планерску примену верских објеката локалне заједнице свих традиционалних цркава и верских заједница предлаже детаљније критеријуме:

1. Традиционално утемељење и историјски континуитет верске заједнице;
2. Број припадника једне вероисповести према попису становништва;
3. Неопходна је примена стандарда опслужености верника традиционалних цркава и верских заједница богослужбеним објектима (више у следећим поглављима);
4. Усклађеност са амбијенталним карактеристикама и вредностима једног окружења;
5. Свеопштег значаја верског објекта за локалну заједницу неког места;¹⁶⁴

Традиционално утемељење и историјски континуитет су више пута наглашавани критеријуми који утемељење имају у другим европским државама. Правни субјективитет се стиче на основу одредби посебних закона који укључују вишевековни историјски и традиционални континуитет, с тим што ни на који начин не одбацују право других верника да исповедају своју веру на основу сопствених верских убеђења.¹⁶⁵

¹⁶³ Више о критеријумима за избор локације верских објеката локалне заједнице види у: Б. Поповић, 238 – 239.

¹⁶⁴ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 36.

¹⁶⁵ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 10.

Модел који примењују многе европске државе код формирања својих критеријума за изградњу верских грађевина заснован је на броју верника одређене вероисповести који обезбеђује попис становништва. О броју припадника једне вероисповести и попису становништва посветићемо посебну пажњу у поглављу које се односи на утицај пописа становништва на доношење одлука о изградњи.

Стандард опслужености је урбанистима добро позната формулација за одређивање коефицијента опслужености неког богослужбеног простора. Рачуна се тако што се у однос постави бруто површина основе верског објекта са бројем гравитирајућих верника (јединица је m^2 објекта по вернику).¹⁶⁶ Стандард опслужености је важан критеријум који не само да утиче на доношење одлуке о изградњи, већ представља и релевант на основу којег световна власт усваја одлуке и иницијативе цркава и верских заједница. О овоме ће бити више речи у следећим поглављима.

Критеријум који у данашње време изазива посебну пажњу, а који је од преовлађујуће важности за плански развој и доношење одлука о изградњи унутар градских и урбанистичких завода је усклађеност верског објекта са амбијенталним карактеристикама и вредностима неког окружења.¹⁶⁷ Природно је што му се посвећује пажња из разлога што је критеријум од којег почиње анализа и детаљна расправа да ли верски објекат као такав може бити у саставу једне градске целине. Сви грађевински објекти па тако и верски морају поштовати идентитет града, а битно их је планирати и градити у складу са непосредним окружењем и карактеристикама амбијента на локалном нивоу. Урбанистичко уклапање у непосредну околину несумњиво је најделикатније питање, а праксу оптерећују импровизација и незнање, као и недопустива незаинтересованост за примену основних урбанистичких начела.¹⁶⁸

Неретко се верски објекти налазе у оквиру културно историјских или природних целина, где је изградња нових објеката могућа тек под посебним условима службене заштите читавог подручја. Верски објекти су одраз препознатљивости простора, углавном су то доминантни објекти који представљају главне градске оријентире и симболе локалне заједнице, што нас води ка закључку да као такви не смеју нарушити елементарне вредности неког места, без обзира на остале критеријуме који се под таквим околностима сврставају у други план.

Последњи критеријум је прилично јасан. Природно је да планирани и новоизграђени објекти буду од користи гравитирајућој локалној заједници, која је најчешће иницијатор изградње, уз обавезу постојања концентрације верника одређене вероисповести због којих се планира и гради верски објекат.

3.3.2. Општи критеријуми планирања верских објеката вишег ранга верске хијерархије

¹⁶⁶ Примену стандарда опслужености налазимо у: E. Nojfert, 418.

¹⁶⁷ Б. Поповић, 241 - 242.

¹⁶⁸ А. Kadijević „Strategije novog srpskog crkvenog graditeljstva i njihov uticaj na neposredno okruženje (1990-2012)“, *Zbornik seminara za studije moderne umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu* 9/13, Beograd 2013, 77.

Поред најзаступљенијих парохијских храмова са пратећим објектима, као верских објеката који су најважнији за локалне заједнице, постоје и они верски објекти који су вишег хијерархијског ранга у односу на парохијске храмове. Верски објекти вишег хијерархијског ранга су искључиво везани за традиционалне цркве и верске заједнице.

Под овим верским објектима подразумевају се седишта архијерејског намесништва, владичански дворови, седишта бискупије и други. Значај ових верских објеката огледа се и у снажној геополитичкој симболици коју једна држава или град сведочи.¹⁶⁹ Поред верског објекта – храма (саборни или дворски храм), у оквиру комплекса могу се пронаћи и додатни пратећи садржаји као на пример:

- управно-административни центри;
- библиотеке;
- музеји;
- ризнице;
- архиви;
- сале за предавања;
- верске образовне установе;¹⁷⁰

Неопходно је детаљно планирање и предвиђање ових верских објеката којима је законом потврђен такав статус. Припрема плана и других садржаја у зони верског комплекса подразумева пре свега обезбеђивање што већег слободног простора за повремене и пригодне обреде, догађаје, као и објекте у којима ће се окупити велики и нестандардни број верника (сабор, предавање, ритуални обреди и сл.). Ернест Нојферт истиче да се за ове верске објекте примењују прописи који се односе на просторије за скупове.¹⁷¹

У домаћој правној регулативи код планирања ове врсте верских објеката примењује се идентична логика коју смо већ доказали. Због сложености и величине ових комплекса, ближи услови уређења и изградње морали би да се дефинишу неким од будућих израда планова детаљних регулација. Поред урбанистичких параметара и услова изградње, неопходно је уредити и проверити опште критеријуме планирања верских објеката, то је усклађеност предметног верског објекта вишег хијерархијског ранга са визуелним, историјским и културним идентитетом града, градским пејзажом, панорамом и целокупним амбијентом насеља.¹⁷²

¹⁶⁹ А. Миленковић, „Верски објекат као знак геополитичког одређења“, у: *Традиција и савремено црквено градителство* (ур Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 271 – 279.

¹⁷⁰ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 39.

¹⁷¹ Е. Nojfert, 348 – 356.

¹⁷² Б. Поповић, 241 - 242.

3.3.3. Општи критеријуми планирања осталих верских објеката

Црквама и верским заједницама је у Републици Србији Законом о црквама и верским заједницама загарантовано право да могу самостално подизати храмове и друга здања за богослужбене потребе, као и парохијске домове, манастирске конаке, административно-управне зграде, школе интернате и болнице.¹⁷³

Цркве и верске заједнице могу градити и стамбене зграде, производне и друге објекте у складу са законом.¹⁷⁴

Цркве и верске заједнице у оквиру своје социјалне и добротворне делатности могу оснивати одговарајуће установе и организације у складу са законом.¹⁷⁵

Црквама и верским заједницама дозвољено је оснивање предшколских установа, основних школа, гимназија и стручних уметничких школа и виских школа факултета и универзитета, у складу са законом о оснивању и подизању таквих објеката.¹⁷⁶

Иако сви поменути објекти у складу са законом имају статус верског објекта, важно је да увек правимо разлику између основних верских објеката за богослужбене потребе (урбанисти их још називају и богомоље), и парохијских домова и манастирских конака свих преосталих објеката у зони или изван зоне верског комплекса са статусом *осталих верских објеката*.

Њихово планирање и подизање мора бити сагласно са законом, с тим што закон о планирању и изградњи не познаје сваки од поменутих објеката појединачно, већ се за њихово планирање и изградњу примењују правила у складу са њиховом специфичном наменом као и са одговарајућом планском документацијом (стамбени, образовни, медицински и сл.).

3.3.4. Остали критеријуми за планирање верских објеката

Поред основног критеријума који је обавезујући за све категорије верских објеката и општих критеријума за планирање верских објеката локалне заједнице, објеката вишег хијерархијског ранга и осталих верских објеката, закључујемо да њихова примена није само неопходна код планирања нових локација верских објеката, већ и приликом интервенције на постојећим објектима. Поред поменутих критеријума, у планерској пракси појавио се низ осталих критеријума који утичу на вредновање локација код планирања нових као и код интервенције на већ изграђеним верским објектима.

Остали критеријуми за планирање верских објеката су:

¹⁷³ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, 32, ст. 1.

¹⁷⁴ *Ibid.*, чл. 32, ст. 2.

¹⁷⁵ *Ibid.*, чл. 33.

¹⁷⁶ *Ibid.*, чл. 35.

- Саобраћајна приступачност;
- Близина линија и стајалишта јавног градског саобраћаја;
- Функционални карактер окружења;
- Повезаност са амбијенталним и природним целинама;
- Визуре и сагледивост објекта;
- Потенцијал објекта и планираних садржаја да афирмишу и унапреде локални амбијент као и идентитет места на макро и микро нивоу;¹⁷⁷

До формирања осталих критеријума као допунских елемената основних или нултих критеријума, архитекте долазе на основу упоредно-правне анализе овог феномена у другим европским државама код којих је планска регулатива верских објеката на много вишем нивоу. Остали критеријуми су посебно важни за наше истраживање зато што омогућавају и обезбеђују адекватан приступ и и несметано коришћење будућих верских објеката. Сигурно је да се црквене власти са оваквим предлозима слажу, будући да су неометани богослужбени живот и олакшан приступ верника основни циљеви које имају црквени достојници када доносе одлуку везану за планирање и изградњу верског објекта.

Урбанистички завод Београда је отишао и корак даље па је у студији о изградњи верских објеката представио поделу критеријума који се односе на нове локације верских објеката, а то је група издвојених или ограничавајућих фактора који не дефинишу шта може, већ шта оспорава погодност локације за изградњу верског објекта. Радна група Урбанистичког завода је овом логиком нагласила следеће факторе:

- Непосредна близина стамбених објеката (нарушавање јавног реда и мира других становника);
- Квалитетна вегетација коју иницијатива угрожава (угрожавање природног окружења);
- Могуће тешкоће у спровођењу плана:
 - Неопходно расељавање становника;
 - Власнички односи;
 - Отпор локалне заједнице (претварање зелене површине у комплекс верског објекта, свакодневно окупљање великог броја верника који ометају нормално функционисање места, проблеми паркирања у околним улицама, бука и други проблеми које би верски објекат допринео уколико се изгради на неком месту);
- Неприступачност локације (возилима, јавним превозом или пешака);
- Просторна ограниченост коришћења паркинга у окружењу за време верских празника;
- Близина постојећих верских објеката који већ располажу постојећим капацитетом;
- Непостојање довољног броја верника (постојећи верници према обављеном попису), изузетак је накнадно планирање проширивања насеља са пројекцијом структуре становника одређеног верског опредељења;¹⁷⁸

Наведена ограничења могу представљати препреке за планирање и изградњу верског објекта на локацији за коју се ограничење везује. Углавном се ограничења јављају у облику отклоњивих и неотклоњивих сметњи, које негативно утичу на планско предвиђање

¹⁷⁷ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 40.

¹⁷⁸ *Ibid.*, 40.

верског објекта. Поред примерних потреба цркава и верских заједница и жеље световне власти да се потреба реализује, предуслов реализације је да не постоје наведене околности због којих би се привремено или трајно обуставио поступак планирања и изградње на утврђеној локацији. Неопходни даљи кораци подразумевају утицај на промену околности уколико је ограничење отклоњиво, или трагање за другом локацијом уколико је ограничење стално и неотклоњиво.

3.4. УТВРЂИВАЊЕ ПОТРЕБЕ ЗА ИЗГРАДЊОМ ВЕРСКОГ ОБЈЕКТА

3.4.1. Доношење одлуке о изградњи у оквиру цркава и верских заједница

Доношење одлуке о изградњи верских објеката у оквиру цркава и верских заједница посебно је захтевна област за истраживање. Заједничка и полазна основа за доношење одлука код свих цркава и верских заједница заснована је на терминима *заједнице и слободе*.

Како код традиционалних тако и код конфесионалних, односно нових верских организација, доношење одлуке о изградњи, израз је слободног верског деловања њих као правних лица (колективни аспект слободе вероисповести), али и њихових чланова и припадника одређене конфесије (индивидуални аспект слободе вероисповести).

Предуслов постојања и успешног регистравања верских организација јесте да их подржи законом прописан минимални број чланова, који својом слободном вољом постаје гарант њихове утемељености у одређеном друштву и прихватљивости од шире друштвене заједнице.¹⁷⁹ Под поменутих околностима, које увек уређује аутономно право, запажа се да и одлуке које се у њима доносе настају слободним избором унутар заједнице. У ужем смислу то значи да се питање било које одлуке, између осталог и о изградњи верских објеката, покреће искључиво унутар система верске организације, уз поштовање њеног унутрашњег уређења.

Начела грађанског и стварног права имплементирана у државним законима усмеравају на доношење неколико важних закључака. Као што је случај са доношењем одлука о изградњи стамбеног или неког другог објекта, идентична логика се може применити код верских грађевина. Потенцијални ималац права својине, физичко или правно лице које изрази своју слободну вољу лично или у заједници да из сопствених средстава сагради објекат за верске потребе, носилац је и заступник одлуке о изградњи.¹⁸⁰ Право за својином и изградњом му нико не сме одузети или оспорити уколико се претходно испоштује одговарајућа правна регулатива.

¹⁷⁹ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 5.

¹⁸⁰ И. Бабић, *Увод у грађанско и стварно право – приручник за полагање правосудног испита*, ЈП Службени гласник, Београд 2021, 47 – 89.

Будући ималац права својине над верским објектом који је потребно изградити, у складу са потребама верске организације, може лично или у заједници донети одлуку о изградњи, без обзира на различитости цркава и верских заједница. На примеру традиционалне православне цркве, архијереј као носилац права државине на одређеној територијалној епархијској јединици, на основу релеваната који су њему као ауторитету важни, доступни и познати, може донети одлуку о изградњи верског објекта.

Релеванти који подстичу доношење одлуке о изградњи у оквиру локалних организационих јединица верских заједница су богослужбене потребе често још мањих територијалних јединица (црквене општине, намесништва и сл.). Разлози доношења одлука могу бити услед проширења богослужбеног простора, поделе организационих јединица услед повећања броја верника, појаве ктитора патрона и основатеља или евентуалног несрећног случаја. Код оваквог облика одлучивања унутар цркава и верских заједница посебно је изражена социјална функција, интерпретирана кроз одлуку појединца који чини добро читавој заједници.¹⁸¹ Ниједан од наведених разлога не мора нужно постојати, одлука о изградњи верског објекта може проистећи из личних спасоносних разлога највиших црквених великодостојника или верских поглавара, како би оставили лични траг у овоземаљском свету и пружили имовински допринос својој цркви или заједници.

3.4.2. Иницијативе цркава и верских заједница

У оквиру доношења одлука о изградњи нових верских објеката, али и постојећих локација и објеката на којима је неопходна грађевинска интервенција везана за проширење (надоградњу), од посебног значаја су иницијативе које покрећу цркве и верске заједнице.

Верске организације надлежним државним установама подносе на разматрање и одлучивање писане иницијативе. Државни органи су овлашћени да утврде да ли су те иницијативе усаглашене са позитивноправним прописима, оправдане и да ли их треба узети у обзир. На тај начин могуће је да су локације које су у иницијативама предложене за изградњу нових верских објеката понекад потпуно прецизне и усаглашене са правилима световног права. У већини случајева, у иницијативама верских организација се предлажу различите алтернативне локације или шири просторни оквир у којем би било неопходно и пожељно планирати нови верски објекат за њихове потребе.¹⁸²

Пракса је показала да иницијатива за изградњу верских објеката може бити изражена и у усменој форми тако што представници цркава и верских заједница обавештавају надлежне државне органе (јединице локалне самоуправе, одељење за грађевинске послове и урбанизам), о потребама које имају када је реч о изградњи и адаптацији верских објеката. Овај облик донекле неформалног подношења иницијативе

¹⁸¹ О социјалној функцији права својине види више у: Д. Челић, „Ограничења права својине на непокретним културним добрима“, *Зборник Правног факултета у Новом Саду* 2/2021, Нови Сад 2021, 546.

¹⁸² В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 46.

има више недостатака, од немогућности детаљног разматрања до честог игнорисања или третирања као неадекватне и неутемељене иницијативе.

Према извештају градског Урбанистичког завода у Београду, највећи број иницијатива у РС подноси преовлађујућа Српска православна црква. Иницијативе за различите интервенције на постојећим локацијама и објектима, као и иницијативе за нове локације и верске објекте у оквиру СПЦ подnose се преко надлежних православних Епархијских управних одбора. Све иницијативе заводе се под одређеним бројем како у Епархијским управним одборима, тако и у јединицама локалне самоуправе, што обезбеђује јавни увид и детаљну анализу неопходну за доношење коначне одлуке световних власти.

Иницијативе традиционалних цркава и верских заједница за територију града Београда доступне су, и чувају се у Урбанистичком заводу. Иницијативе су у Заводу архивирани под одређеним бројевима и физичким лицима није дозвољен јавни увид.

За потребе овог истраживања уз писмену молбу и одобрење, дозвољен је приступ и анализа заведеним иницијативама следећих цркава:

3.4.2.1. Српска православна црква

Православни Епархијски управни одбор Архиепископије београдско-карловачке послао је допис заводу 2009. године, под бројем 573, у коме је доставио 34 иницијативе за нове локације. Исказана је потреба за 49 нових парохијских цркава уз предлог њихових локација. Задатак који је Урбанистички завод имао је анализа свих иницијатива на основу општих критеријума о којима је било речи. Од 49 предлога, детаљном анализом су 42 оцењена као оправдана, док осталих 7 не испуњавају поменуте критеријуме и налазе се испод стандардне опслужености парохијских цркава. Иницијативе Епархијског управног одбора Архиепископије београдско-карловачке заведене су у Урбанистичком заводу Београда под бројем 350-312/09 од 29. маја 2009. године.

Доступне су још две архивирани иницијативе епархијских управних одбора СПЦ, а то су иницијативе епархије сремске и банатске. Епархија сремска је упутила допис који је у епархијском управном одбору заведен под бројем 281. У овом допису поднета је иницијатива за изградњу четири нове цркве. На основу општих критеријума донета је одлука да су три од четири предлога оцењена као оправдана. Иницијативе епархије сремске архивирани су у Урбанистичком заводу под бројем 350-312/10 од 31. марта 2010.

Епархија банатска поднела је иницијативу за изградњу три нове парохијске цркве уз сопствени предлог нових локација, а на основу општих критеријума Урбанистички завод их је оценио као оправдане. Иницијативе Епархије банатске доступне су у Заводу под бројем 350-165/10 од 28. јануара 2010. године.

3.4.2.2. Римокатоличка црква

Надбискупски Ординаријат је у допису Урбанистичком заводу под пројем 63-09, поднео иницијативе које обухватају конкретне потребе за новим објектима унутар Римокатоличке цркве. Поред иницијативе за проширивање постојећих верских објеката, постоји иницијатива и за изградњу нове катедрале – саборне цркве. Специфичност иницијативе је упечатљиво незадовољство због тога што постојећа католичка црква у Крунској улици не одговара у потпуности одредбама II Ватиканског концила и да има много недостатака које би требало отклонити (проблем приступа особама са инвалидитетом). У иницијативи је исказана потреба за изградњом додатних верских објеката (капела, црква и катедрала) у различитим градовима у Србији, уз истицање да Римокатоличкој цркви недостаје низ осталих верских пратећих објеката попут:

- Седишта бискупије (бискупске конференције);
- Просторија за очување историјског идентитета београдске надбискупије (музеј);
- Зграда медија надбискупије;
- Седиште за међународне дијалоге;
- Смештајни капацитети старих и болесних свештеника (свештенички старачки домови);
- Гараже и други објекти општих намена;

На основу анализе иницијативе Римокатоличке цркве, Урбанистички завод наглашава да су иницијативе о новим верским објектима неоправдане зато што постојећи капацитети задовољавају потребе римокатоличке цркве, једино је оправдана иницијатива за проширење катедрале у центру престонице и изградњом пратећих садржаја неопходних католичкој цркви. Иницијативе римокатоличке цркве сачуване су у Урбанистичком заводу Београда и заведене под бројем 350-312/09 од 27. фебруара 2009. године.

3.4.2.3. Јеврејска заједница

Јеврејска заједница је доставила скромне иницијативе о изградњи пратећих верских објеката. Наиме, јеврејској заједници постојећи верски објекти у највећој мери задовољавају њихове потребе. Поднета иницијатива се односи на изградњу обредног купатила (микве) и објекта за друге општинске активности, општинске канцеларије, дечије вртиће који су од посебног значаја за развој јеврејске заједнице у Србији. Иницијативом је предложено да се ови садржаји реализују у дворишту синагоге као нови објекти који су неопходни заједници. Предлози су према општим критеријумима за планирање локација верских објеката оцењени као оправдани али изградња мора бити спроведена у складу са законом. Проблем приликом издавања грађевинске документације је тај што је према аутономно – правним нормама јеврејске заједнице обредно купатило неопходан религиозни објекат јеврејске заједнице, који је функционално повезан са синагогом и мора се планирати и градити заједно са главним верским објектом. Допис иницијативе јеврејске заједнице сачуван је и архивиран у Урбанистичком заводу Београда под бројем 350-312-10 од 1. децембра 2010. године.

3.4.2.4. Реформатска хришћанска црква

Допис Реформатске хришћанске под бројем 139-7/2009, најпре садржи неколико основних података о деловању цркве, основним подацима о постојећим верским објектима и потребама верника. У иницијативи је изнет предлог за изградњом новог верског објекта са пратећим објектима у зони верског комплекса, без детаљног предлога локације за изградњу. У допису се истиче да је једина Реформатска хришћанска црква у Београду са свим пратећим садржајима (сала за богослужење, стан за свештеника и др.) срушена, а да је цркви за богослужбене потребе уступљен вишеспратни стамбени објекат.

У иницијативи је истакнуто да овај простор не испуњава потребе верника и нарушава мир станара који живе у истом објекту. Исказана потреба је за парцелом од 1200 m² и верским објектом од 300 m² уз непрецизан предлог нове локације. Анализом иницијативе од стране стручњака Урбанистичког завода у образложењу се одбија иницијатива због непрецизне предложене локације, зато што без ње нису могли бити сагледани сви услови који проистичу из важеће планске документације. Иницијатива Реформатске хришћанске цркве заведен је у Урбанистичком заводу под бројем 350-312-09 од 28. новембра 2009. године.

3.4.3. Релевантност одлука о изградњи за световне власти

Правни статус који црквама и верским заједницама гарантује ЗЦВЗ подразумева њихову слободу вероисповедања. То значи да цркве или верске заједнице имају слободу и аутономију да самостално и у складу са њиховим уверењем или убеђењем доносе важне одлуке за њихову заједницу.¹⁸³ Једна од неопходних је и одлука о изградњи верског објекта. У члану 32. ЗЦВЗ се наводи да је она релевантна за световне власти само уколико су испуњене све обавезе предвиђене световним правом, од добијања потребних дозвола предвиђених законом и прописима, до сагласности надлежног министарства и стручног надзора државног органа.

Да одлука верске аутономне власти о изградњи може а и не мора бити релевантна за световне власти потврђује и ЗОПИ. За поједине објекте чије пројектовање и планирање често није предвиђено урбанистичким плановима, предвиђено је укључивање документа *сепарата*. О улози сепарата Закон је потпуно јасан:

*Често може бити случај да се у урбанистичким плановима за поједине објекте чије пројектовање није у њиховој надлежности или нису утврђени планским документом, орган надлежан за издавање грађевинске дозволе их може прибавити из сепарата.*¹⁸⁴

¹⁸³ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 5, 6, 7.

¹⁸⁴ Закон о планирању и изградњи – ЗОПИ, чл. 31.

Документ сепарата омогућава да накнадне одлуке верских организација постану релевантне за световне власти и да се као такве захваљујући сепарату могу реализовати. Поред заштите црквене одлуке, сепарат осигурава израду грађевинско - техничке документације, од обезбеђивања локацијских услова до добијања грађевинске дозволе што је од изузетне важности за процес изградње верских објеката.

Техничка документација издата у складу са подацима из сепарата производи исту правну снагу и обавезе за све учеснике у поступку остваривања права на градњу.¹⁸⁵ Постоји и обавеза при овом поступку која подразумева да се прибављени податци уврсте у планске документе. Ова одлука и обавеза је искључиво у надлежности ималаца јавних овлашћења јединица локалне самоуправе.¹⁸⁶ Кроз документ сепарата се накнадно уз црквену одлуку и одобрење општинске управе може изменити или допунити урбанистички план. Из сепарата је могуће издати неопходну грађевинску документацију и обезбедити све неопходне услове за будући верски објекат.¹⁸⁷

Међутим, релевантност одлуке и потреба цркава и верских заједница, световна власт може подржати и на други начин. У теорији планирања и изградње верских објеката постоји већ помињани стандард опслужености верског објекта.¹⁸⁸ Према стандарду опслужености лако је утврдити да ли је захтев за изградњом верског објекта релевантан и да ли може бити прихваћен од стране световних власти. У развијенијим европским државама овај стандард је увелико у примени, док је код нас још увек у развоју.

Стандард опслужености верника цркава и верских заједница представља битан параметар код доношења одлука о изградњи и узимања у обзир потреба цркава и верских заједница тако што ставља у однос бруто површину храма и број верника који гравитирају ка њему. Овај стандард исказује јединица m^2 /вернику. Основни параметар за оцену стандарда опслужености је храм односно молитвени објекат и његова површина у основи изражена у метрима квадратним (m^2). Важно је да нагласимо да се површина пратећих садржаја не узима у обзир код рачунања стандарда опслужености.

Површина верског објекта (храма) може зависити од неколико различитих фактора, најпре су то локацијски услови којима је прописан облик, величина, карактеристике парцеле, али и посебни услови верских заједница везаних за аутономне норме богослужбеног живота заједнице.¹⁸⁹ Поред површине верског објекта обавезан параметар без којег није могуће рачунање стандарда опслужености је и број гравитирајућих верника. На основу досадашњих искустава и праксе европских држава, усвојен је јединствени критеријум одређивања стандарда опслужености, а то је $0.025 - 0.06 m^2$ /вернику, с тим што поново наглашавамо да се у обзир узима само бруто површина основе храма, без пратећих објеката који су чак у саставном делу основе темеља (степенице, оставе, звоници и сл).¹⁹⁰

¹⁸⁵ Правилник о садржини, начину, поступку и роковима израде и објављивање сепарата, *Службени гласник РС* бр. 33/2015, чл. 6. ст. 3.

¹⁸⁶ *Ibid.*, чл. 6.

¹⁸⁷ *Ibid.*, чл. 3.

¹⁸⁸ О стандарду опслужености је било речи у поглављу 3.3.1. овог истраживања.

¹⁸⁹ Б. Анђелковић, „Норме за пројектовање Цркве“, у: *Традиција и савремено црквено градителство* (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 263.

¹⁹⁰ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 38.

Наведени стандард је објективан и не прави разлику у начину вршења обреда између различитих цркава и верских заједница. Начин богослужења свих традиционалних цркава се уклапа у овај стандард и представља општеприхваћену норму. Према томе за потребе 10 000 до 20 000 верника неког насеља потражује верски објекат од 250 до 720 m². Инострано искуство и препоруке упућују да је верски објекат неопходан локалној заједници која броји минимално од 8 000 – 10 000 верника (понекад је то и мање од 5 000 – 8 000, што је приближно величини месних заједница).¹⁹¹

Посебно је важно да нагласимо да се архитектонски нормативи односе на вернике који присуствују богослужењу, док се за урбанистичке нормативе узима у обзир укупан број верника без обзира на број оних који активно учествују на богослужењу. Према Архитектонском пројектовању Ернеста Нојферта стандард опслужености верника који присуствује на богослужењу предвиђа им површину простора по једном месту за стајање од 0.25 – 0.35 m².¹⁹²

Када је реч о мањим верским заједницама, релевантност одлука за изградњом може се установити тако што је гравитационо подружје које урбанисти узимају у обзир читав град. Нормативни број верника у односу на који се доносе одлуке је 3500, а уколико је преко 3500 верника у једном граду, потребе за изградњом се могу утврдити применом поменутог стандарда. Код свих мањих заједница се може применити наведени стандард али ће коефицијент бити веома висок, с тим у вези је планским документима ограничена квадратура објекта на 210 m², за оне заједнице које имају мање од 3500 верника у једном граду.¹⁹³

Стандард опслужености је од важности не само за проверу релевантсности одлука, већ би требао бити у примени на територији сваке јединце локалне самоуправе. Општински органи надлежни за послове изградње и планирања би тако могли самостално и без посебних захтева цркава и верских заједница да узму у обзир потребе верника и тренутну ситуацију на основу које ће покренути поступак за планирање и изградњу.

Све ово је посебно примењиво у деловима града где постоји већи број верника али не и расположивих локација. Тада је неопходно планирати један верски објекат за већи број верника применом норми за пројектовање цркава које подразумевају површину земљишта од 1000 m², од чега површина верског објекта треба да износи 800 m².¹⁹⁴ Уколико не постоје просторне могућности за изградњом објекта довољне површине, потребно је планирати нове верске објекте у складу са стандардом опслужености али и узимањем у обзир и других критеријума попут приступачности, инфраструктуре, обезбеђивања јавног реда и мира и др.

¹⁹¹ Б. Анђелковић, 262.

¹⁹² Е. Nojfert, 418.

¹⁹³ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 38.

¹⁹⁴ Б. Анђелковић, 263.

3.4.4. Узимање у обзир потреба цркава и верских заједница приликом доношења урбанистичких планова (начини на основу којих се исказује потреба)

Специфичност доношења урбанистичких планова у контексту планирања и изградње верских објеката има још неколико особености. Једна од њих је то што је данас преовлађујућа пракса да Генерални урбанистички планови питање планирања верског објекта накнадно уређују.¹⁹⁵ Најбоља потврда реченог је претходно поглавље и документ сепарата. Доношење урбанистичких и других планова, млада је архитектонска дисциплина која када је реч о планирању и изградњи верских објеката, имплементира већ утемељену праксу аутономног права цркава и верских заједница о положају, стилу и изградњи.

Под утицајем аутономно правних прописа, световна регулатива везана за планирање и изградњу је понекад у обавези да иницијативу за изградњу верског објекта прихвати, а да правне норме накнадно употпуни у складу са одговарајућим законима и правилницима. Примери који ово потврђују су многобројни, један од њих је јавни позив за израду урбанистичко-архитектонских решења за планирање и изградњу православних храмова у Нишу од 1998 – 2021. године. Јавни позив је подстакнут од стране Епархије нишке. Циљ позива је да стручне архитекте својим делом унапреде процес архитектонског пројектовања српских православних храмова по питању положаја, стила, величине и других параметара и тако утичу на позитивне прописе.¹⁹⁶

Са друге стране ималац јавних овлашћења може по својој иницијативи предложити локацијске услове у оквиру грађевинско – техничке документације која претходи изградњи. Међутим, да таква одлука не би била у супротстављености са предлогом црквене власти на примеру локацијских услова верских објеката, пракса је да се на заједничким састанцима представника ималаца јавних овлашћења и верских организација изнесу предлози стручњака о локацији будућег верског објекта.¹⁹⁷ На основу ове праксе закључује се да је неопходна сарадња између органа јединица локалне самоуправе и цркава и верских заједница. Закључује се и да српске локалне самоуправе имају беневољентан однос према иницијативама верских организација, да на могуће начине покушавају да поступак који претходи изградњи буде олакшан, али и усклађен са државним законима.

Као што је већ речено, потребе цркава и верских заједница о изградњи нових или проширењу и надоградњи старих верских објеката, исказују се путем дописа у облику иницијативе. На основу богослужбених или других потреба, надлежни орган цркве или верске заједнице, у складу са њеним аутономним правом, предузима следећи корак који се састоји у саопштењу упућеном градском секретаријату за урбанизам и изградњу или градском урбанистичком заводу. Разматрање и одлуке ових јавних установа су од пресудног значаја за даље планирање и изградњу нових верских објеката.

¹⁹⁵ М. Станимировић, „Конкурси за пројектовање православних храмова у Нишу 1998-2021“, *Архитектура и Урбанизам* 54/22, Београд 2022, 15.

¹⁹⁶ *Ibid.*, 15.

¹⁹⁷ М. Станимировић, (2022.),15.

Оправданост иницијативе црква или верских заједница у директној је вези са предвиђањем верских објеката у оквиру урбанистичких планова неког града или насеља. Предложене и одобрене иницијативе Урбанистичког завода су један од најважнијих докумената на основу којих планирани верски објекти постају елемент будућих урбанистичких планова. Одобрене иницијативе Урбанистичког завода узимају се у обзир приликом израде сваког следећег урбанистичког плана, у коме се предвиђају места намењена за изградњу верских објеката. Утицај оправданих иницијатива црква или верских заједница на формирање Урбанистичких планова траје све док се план не реализује, односно док се не изгради верски објекат или његов пратећи садржај.

3.4.5. Релевантност пописа становништва за утврђивање потребе за изградњом

Попис становништва представља најважнији извор за проучавање структуре становништва. Поред држављана једне државе, он обухвата и лица којима је одобрено привремено боравиште у времену пописа. Пописом становништва обухваћена су домаћинства, станова и друге просторије у којима људи живе, а попис је регулисан Законом о попису становништва, домаћинства и станова.¹⁹⁸

Овај закон уређује:

- Припрему, организацију и спровођење пописа;
- Период пописивања;
- Начин прикупљања података;
- Јединице које се обухватају пописом;
- Обраду података и објављивање пописних резултата;
- Заштита и чување података прикупљених о попису;¹⁹⁹

Примарна сврха пописа становништва је:

*„Основа ефикасног планирања, развоја економске, социјалне, популационе и друге политике али и административних активности и научног истраживања“.*²⁰⁰

Пописом се прикупља преко 35 основних података о лицима,²⁰¹ од којих је за потребе нашег истраживања важно питање вероисповести које се поставља сваком становнику. Оно се налази у групи питања о етнокултуралним обележјима и не спада у

¹⁹⁸ Закон о попису становништва, домаћинства и станова 2022. године, *Службени гласник РС* бр. 9/2020.

¹⁹⁹ Републички завод за статистику, Попис 2022.

Доступно на: <https://popis2022.stat.gov.rs/2-opopisu-2021/> (приступ: 11.07.2023.)

²⁰⁰ Републички завод за статистику, Попис 2022.

Доступно на: <https://popis2022.stat.gov.rs/2-opopisu-2021/> (приступ: 11.07.2023.)

²⁰¹ Види у: Закон о попису становништва, домаћинства и станова 2022. године, *Службени гласник РС* бр. 9/2020, чл. 6.

ред основних обележја, као што је случај са националном припадношћу и матерњим језиком (види прилог 7.). У обрасцу пописнице, позивајући се на Устав Републике Србије, стоји да становници нису дужни да одговоре на ово питање.²⁰² По узору на међународне препоруке које су зајемчене Уставом РС, попис је у потпуности испунио највиши међународни стандард по којем је сваком лицу дозвољено право слободног изјашњавања о својој вероисповести.²⁰³ Мада за потребе овог истраживања, произвољност при изјашњавању о верској припадности може створити површну слику верског идентитета народа.

Види прилог 7!

У тренутку писања ове дисертације доступни су подаци пописа из 2022. године, мада образац по којем је попис вршен указује да је поново пропуштена прилика да кад се већ пописује вероисповест и религиозност грађана добију и релевантни резултати. Важност резултата пописа вероисповести грађана има посебан значај код одређивања довољног броја верских објеката у неком граду.

Уколико се узме у обзир податак да према попису становништва из 2022. године око 81,1% (5 387 426) грађана је православне вероисповести (са осталим хришћанским деноминацијама је 86.6%),²⁰⁴ број верских објеката и даље је недовољан. Иако је према мишљењу Крстића, у претходних 20. година изграђено више верских објеката него у претходном веку, захтеви црква за изградњом додатних верских објеката изгледају потпуно оправдани и у складу са ефективним планирањем.²⁰⁵

У претходним поглављима о планирању изградње верских објеката закључили смо да наша држава још увек нема развијени плански систем верских објеката, а да је узор за његово формирање плански системи европских држава. Управо је попис становништва и његов утицај на доношење одлуке о изградњи верских објеката релевант који је у домаћу праксу дошао из иностраних правних система. Да подаци о броју верника из пописа становништва утичу на формирање критеријума за верске објекте на основу броја верника одређене верске заједнице, потврђује проф. Анђелковић на примеру Стокхолма.²⁰⁶

Са циљем објективизације под бројем верника подразумева се број људи који се по попису становништва изјаснио као припадник одређене цркве или верске заједнице. Овде је важно се истакне да у пописници не постоје категорије вероисповести за изјашњавање, већ се грађани опредељују без понуђених одговора.²⁰⁷ Још је теже од укупног броја верника према попису становништва одвојити одређени проценат оних који редовно похађају богослужења. До идентичног закључка долазе архитекте Урбанистичког завода у Београду, где је преко спроведених анализа утврђено да од 5 до 10% припадника свих

²⁰² Устав Републике Србије, *Службени гласник РС* бр 98/2006, чл. 43.

²⁰³ Д. Вукмировић, *Вероисповест, матерњи језик и национална припадност – подаци по општинама и градовима*, Републички завод за статистику, Београд 2013, 10.

²⁰⁴ Матерњи језик, вероисповест и национална припадност, Попис 2022, доступно на: <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-latn/5-vestisaopstenja/news-events/20230616-st/?a=0&s=0> (19. 07. 2023.)

²⁰⁵ С. Крстић, „Попис и секуларност“, *Пешичаник* 2013, доступно на: <https://pescanik.net/popis-i-sekularnost/> (приступ: 19.07.2023.)

²⁰⁶ Б. Анђелковић, 263.

²⁰⁷ Z. Kuburić, *Verske zajednice u verska distance*, CEIR – Novi Sad, Novi Sad 2010, 16.

вероисповести одлази у храмове где им треба обезбедити богослужбени простор.²⁰⁸ Мада, ово је промењива категорија која не може бити објективно сагледана а зависи од многих фактора. Пре свега као што смо видели, подаци о броју верника из пописа не могу бити ни приближно тачни и сигурни, као што ни подаци самих цркава и верских заједница нису поуздани да би били узети у обзир.

То значи да одређивање површине храма на основу броја верника из пописа становништва у Републици Србији не може бити прецизно спроведено. За сада величину објекта могуће је одредити једино уз поштовање стандарда опслужености. И поред непрецизних резултата пописа становништва о верској припадности по овом основу, у планерској и архитектонској пракси у РС примењују се критеријуми за изградњу верских објеката у односу на број верника из пописа. Идеално је планирати верски објекат тамо где има од 8 000 – 12 000 верника, али би много релевантније било планирати и изградити објекат у односу на број верника који активно учествују на богослужењима, уколико је тај број могуће прецизно одредити.²⁰⁹

Попис становништва је релевантан у процесу доношења одлука о изградњи верских објеката зато што поседује неколико важних предности:

- Анализом становника на основу исказаног верског опредељења веома лако се одређује стандард опслужености као основни коефицијет при доношењу одлука о изградњи;
- Пописом се много лакше дефинишу општи критеријуми за оцену броја и концентрације верника и објеката, а затим и доношења одлука о изградњи нових верских објеката;
- Попис омогућава прегледнији приступ потребама цркава и верских заједница за садржајима локација верских објеката;
- Попис обезбеђује преглед постојећег стања локација са верским садржајима и усмерава на доношење закључака о неопходности изградње додатних верских објеката у неком насељеном подручју;

3.5. ОПШТЕ ПРЕПОРУКЕ ЗА ПЛАНИРАНЕ ВЕРСКЕ ОБЈЕКТЕ

На основу досадашњег истраживања домаће и иностране планерске праксе, можемо да наведемо и неколико општих препорука за планирање верских објеката. Неколико основних смо већ споменули у досадашњем раду, мада постоји и одређени број препорука које смо накнадно извели, а односе се на норме планирања, као и препоруке површине изграђености и уређења парцеле на којој се планира верски објекат.

Површина, изграђеност и уређење парцеле зависе од неколико различитих услова. Један од најважнијих услова је положај верског објекта у оквиру одређене градске зоне

²⁰⁸ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 37.

²⁰⁹ Б. Анђелковић, 263.

која може бити централна, средња, спољна.²¹⁰ Додатни услови који утичу на површину, изграђеност и уређење парцеле су:

- Амбијенталне карактеристике урбанистичке целине у оквиру које се локација налази;
- Услови важеће планске документације;
- Положаја на нивоу блока (средишна, угаона позиција, парцела са карактеристикама блока);
- Карактер суседних објеката;
- Услови службе заштите;
- Специфични услови конфесије у складу са њима планираним садржајима;
- Број верника;
- Финансијска могућност верске заједнице;²¹¹

Приликом планирања неопходно је узети у обзир све поменуте услове како би се обезбедило складно уклапање верских објеката и комплекса у окружење читавог насеља, јер верски објекат представља део структуралног идентитета града.²¹²

Општа препорука за даљи рад може бити и дефинисање планерских критеријума и норматива, као и других услова за уређење неопходних за планерску праксу, који имају карактер препоруке а пожељно је да се проверава у сваком конкретном случају.

Уобичајена површина грађевинске парцеле на којој се налази или планира верски објекат локалне заједнице је 1000 m². Парцеле у централним зонама, или када су за потребе верске заједнице са мањим бројем верника могу бити мање површине. Препорука је да индекс заузетости парцеле буде до 30%, а индекс изграђености до 0.8, што значи да је на 1000 m² површине грађевинске парцеле дозвољено градити верски објекат са максималном површином од 800 m².²¹³

Постоји теорија по којој психоаналитичари препоручују да се верски објекти граде са што већим површинама, из разлога што објекти мањих површина опремљени богослужбеним предметима, сведоче искуство које у појединцима може изазвати нападе панике и анксиозности.²¹⁴

Слободни неизграђени део парцеле, планирати тако да се омогући боравак већег броја верника или гостију, за повремене и нестандартне догађаје. Слободна површина парцеле треба да буде парковски уређена, са клупама, чесмом, простором за игру деце и

²¹⁰ Б. Поповић, „Критеријуми за избор локација за црквене грађевине“, у: *Традиција и савремено црквено градитељство* (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 238 - 239.

²¹¹ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 50.

²¹² Од посебне важности за ово истраживање могу бити препоруке немачког неимара Лоренца Лехера (Lorenz Lecher), представљене у: М. Prak, „Mega-Structures of the Middle Ages: The Construction of Religious Buildings in Europe and Asia, c. 1000 – 1500“, *Journal of Global History* 6/3, Cambridge University Press, London Uk 2011, 381– 406.

²¹³ Б. Анђелковић, 263.

²¹⁴ R. LaMothe, „I think of God, in order not to be aware”: defensive dissociation and the use of religious objects”, *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies* 01/02, Wiley Online Library 2004, 145.

слично.²¹⁵ За парцеле у спољашњој зони, потребно је планирати већи проценат слободних и зелених површина, а препорука је да у оквиру централне и средње зоне зелене површине заузимају минимално 30% укупне површине парцеле.²¹⁶

У оквиру парцеле потребно је планирати паркинг места за запослене, а по потреби и за одређени број посетилаца, паркинг места за посетиоце могу бити и ван црквене оgrade а удаљеност места где се паркирају возила од верског објекта не треба да буде већа од 300 м.²¹⁷ За верске заједнице са мањим бројем верника с обзиром да верски објекти не могу бити на пешачкој дистанци за све гравитирајуће вернике, нове локације требало би планирати на местима са добрим саобраћајним везама.²¹⁸ Ове локације захтевају и већи број паркинг места за посетиоце. Уколико се нове локације налазе у зонама становања, мора се водити рачуна да повећан обим саобраћаја, бука или друге активности, не угрозе квалитет живота становника у окружењу.

3.5.1. Опште препоруке за постојеће верске објекте и њихове комплементарне садржаје

Постојећи верски објекти независно од броја верника морају остати у богослужбеној функцији у складу са потребама верске заједнице. У оквиру СПЦ обичај и пракса је да сви верски објекти буду активни, било то периодично или свакодневно. У местима где постоје верски објекти у којима нема ниједног верника, уобичајено је да се на дан светитеља коме је храм посвећен у њему одслужи литургија. Уколико постоје верски објекти који нису у функцији, а да су оцењени као потенцијал, у случају да им се врати верска функција третираће се као верски објекти.²¹⁹ Као код планирања изградње нових верских објеката, тако и над постојећим се ради истраживања, студија и додатних планирања може применити стандард опслужености, који се и код постојећих објеката рачуна на идентичан начин као и код планираних (брuto површина основе темеља у односу на број верника).

У складу са општим критеријумима и условима планирања и изградње верских објеката о којима је било речи у претходним поглављима, важно је нагласити и могуће интервенције на парцели и објекту, којим се врши унапређивање њихове основне намене. Унапређивање се постиже кроз изградњу објеката основне, пратеће или комплементарне намене. Дозвољено је и неопходно испланирати уређење парцеле, вршити интервенције на постојећем објекту којим се побољшавају њихова функционална и грађевинска својства, као и омогућити приступ особама са посебним потребама.²²⁰

²¹⁵ А. Кadijeвић, (2013.), 78.

²¹⁶ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 51.

²¹⁷ Б. Анђелковић, 264.

²¹⁸ Б. Стојков, „Локација црквене грађевине у српским градовима“, у: *Традиција и савремено црквено грађитељство* (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 232.

²¹⁹ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 50.

²²⁰ Б. Анђелковић, 264.

Постоји велики број различитих категорија верских објеката цркава и верских заједница који припадају категорији културних добара или добара која уживају статус посебне законске заштите. Цркве и верске заједнице су после државе, власници највећег броја културних добара за које у литератури постоји и посебна поткатегија која се назива верска културна баштина.²²¹ За све грађевинске интервенције на овим објектима неопходни су посебни конзерваторијски, односно појединачни услови Завода за заштиту споменика културе.²²²

У даљем тексту ћемо нагласити неколико препорука за планирање објеката пратеће и комплементарне намене који не припадају категорији културних добара. Ова група објеката није директно у функцији верског обреда, али омогућава неометано функционисање основног верског садржаја. Под овим објектима подразумева се:

- парохиски или жупни дом са канцеларијама;
- сале за предавања;
- библиотека;
- трпезарија и кухиња;
- помоћне просторије;
- станови за свештенике;²²³

Објекти пратеће намене су по правилу обавезни садржај свих верских објеката.

Под комплементарним садржајима подразумевају се они који нису обавезни али чије постојање повећава стандард опремљености у области културе, образовања, социјалне заштите, пример ових објеката су дечије установе, пастирски центри и др.²²⁴

Објекти пратећих и комплементарних намена не би требало да буду доминантнији у односу на основни верски објекат, а услови изградње (висина, број спратова, растојања од граница парцела и суседних објеката, пратећих и комплементарних садржаја треба да су у складу са правилима изградње целине (блока), у коме се парцела налази.²²⁵

Површина објекта пратеће и комплементарне намене верских објеката једне локалне заједнице треба да буде пропорционална броју верника гравитационог подручја. Површина основе богомоље одређује се на основу критеријума стандарда опслужености који је дат у распону од 0.25 - 0.06 (m² по вернику), а укупна бруто површина свих објеката основне и пратеће намене пожељно је да одговара стандарду од 0.1 (m² по вернику).²²⁶ За објекте комплементарних намена површину односно димензионисање треба прописати на основу специфичних параметара за одређену намену.

²²¹ D. Đukić, „Zaštita kulturnih dobara i imovinska prava crkava i verskih zajednica“, *Harmonius* 4/20, Beograd 2020, 81.

²²² С. Вујовић, *Како очувати и користити културно наслеђе*, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Петроварадин, Нови Сад 2016, 45.

²²³ Б. Анђелковић, 265.

²²⁴ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 51.

²²⁵ Б. Анђелковић, 269.

²²⁶ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 51.

3.5.2. Посебне препоруке за локације и верске објекте за потребе Српске православне цркве

Поред општих критеријума за планирање локација верских објеката и општих препорука из претходног поглавља, сматрамо важним истицање посебних препорука за уређења и димензионисања парохиских порти и манастира СПЦ. Посебне препоруке усмерене на парохиске порте и манастире СПЦ издвајамо због тога што се ови објекти након основних (храмова), најчешће јављају као предмет планерске праксе. Сугеришемо да је потребно наставити даљи рад на дефинисању норматива и других услова везаних за ове објекте.

3.5.2.1. Препоруке за уређење порте

Порта су специфична просторно градитељске целина која има статус дворишта храма. У православној цркви порта није само површина и двориште храма већ посебно важно место предулаза у храм, које и само предстаља место обредне и религиозне службе односно свето место.²²⁷ Због свега наведеног важно је да су елементи просторно градитељске организације порте везани за обред и потребе црквене заједнице. Углавном су елементи константни и не зависе од хијерархијског ранга цркве као ни од пејзажних и амбијенталних карактеристика.

У средишту порте се гради црква као самостална грађевина, а сви пратећи објекти или елементи у оквиру порте постављају се у односу на постојећи верски објекат. Приликом планирања уређивања порте, важно је узети у обзир различите елементе који доприносе правилном одвијању функционисања црквене заједнице. Основне препоруке за уређење порти полазе од избегавања површности и једнообразности, што важи и за основне верске објекте, а потребно је дефинисање сваке локације посебним програмима за све објекте и парохиске цркве.²²⁸ Од посебне важности је одређивање зоне заштите око локације верског објекта на начин да се посвети посебна пажња одређивању и конторлисању намене и услова изградње парцела у непосредном окружењу, уколико узмемо у обзир да је претходно унапред планирана локација за изградњу верског објекта.²²⁹

Препоруке стручњака Урбанистичког завода у Београду су да је пожељно да парцела буде правилног облика, а уколико постоје могућности, најбоље је да са две стране буде ограничена јавном површином.²³⁰ Ово је важно из разлога што се искључују могућности изградње других стамбених или комерцијалних објеката у близини верског, што олакшава

²²⁷ Разлози се налазе у потребама цркве да поједино чинодејства врше у црквеним двориштима: Свету литургију (входови око храма), Свету тајну Крштења (крстионице у порти), разна освећења и др.

²²⁸ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 52.

²²⁹ Б. Стојков, 230.

²³⁰ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 53.

уклапање у пејзажно и амбијентално уређење и смањује могућности ометања уобичајеног функционисања околног становништва. Јавне површине које би се граничиле се портом у главном би се искористиле за обезбеђивање паркинг места за посетиоце верског објекта.

Уређење порте треба спровести у односу на добро познати положај постављања верског објекта са оријентацијом олтара у правцу истока уз могућност одступања до 30 степени од осовине исток – запад.²³¹ Због богослужбених потреба неопходно је планирати минимум 4 m слободног простора са северне и јужне стране. Пример су литургијске литије својствене великим празницима, у којима је неопходно обезбедити пролазак свих верника око храма. Препоруке се односе и на лоцирање улазне капије, за коју се препоручује западна страна порте, а пожељно је да се порта огради неком од транспарентнијих врста ограда у смислу контролисаног посвећеног простора.²³²

Уколико постоје могућности пожељно је уклопити уређење порте са осталим амбијенталним целинама којој локација припада. Није неопходно уколико за то не постоје услови, али уколико постоје било би пожељно. Препорука је да се зелене површине у оквиру порте искористе на примеран начин. Зелене површине треба уредити максималним коришћењем постојеће квалитетне природне вегетације, а допуну вршити избором врста биљака доминантних на одређеној локацији. Потребан је строги избор аутохтоног биљног материјала и адекватан распоред биљака у циљу истицања верског објекта али и просторне организације у служби храма. По истом или сличном принципу могуће је омогућити правилан просторни распоред вегетације, тако да по потреби омогући одвајање осталих објеката пратеће или компатибилне намене у оквиру порте. Препоручује се да зеленило заузима минимално 30% површине порте, а код порти већих од 5000 m² и 50 % јер су велике зелене површине са високим растињем део традиције уређења православних цркава и порти.²³³

Када су у питању препоруке димензионисања парцеле, Завод за урбанизам предлаже да се порта димензионише према параметру 0,3 - 0,5 m² по вернику гравитационог подручја парохије. Ово не мора бити строга препорука, могуће је парцелу димензионисати и са параметрном већим од 0.5 m², уколико се на тај начин добија просторно целовитије решење одређено конфигурацијом терена, или постизањем циља очувања ширине улица или постојећег квалитетног зеленила на парцели или неког трећег услова.

Пожељно је да индекс заузетости парцеле зависи од величине порте, а препоручује се да за порте веће од 3000 m² износи од 20 - 25%, за порте од 3000 - 5000 m² око 20%, а за порте веће од 5000 m² од 15 - 20%.²³⁴ Још једном понављамо напомену са почетка поглавља, да се нормативи који се односе на величину парцеле, индекс заузетости и процена зелених површина морају проверавати за сваку парцелу појединачно и не смеју одступати од наведених процентуалних вредности у односу на површину порте.

Пожељно је да паркинг буде димензионисан према стандардним потребама, мада уколико уколико за то постоји могућност важно је планирати паркинг изван ограђеног дела порте, што је у пракси веома чест случај. Уколико постоје јавни паркинзи у близини

²³¹ Б. Стојков, 230.

²³² В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 53.

²³³ *Ibid.*, 53.

²³⁴ *Ibid.*, 53.

порте они се могу несметано користити и за потребе верника. Јавне саобраћајнице могу утицати на одвијање богослужбеног живота заједнице. Због тога је препорука завода да са једне стране саобраћајнице доведу до ранга да буком или микроклиматским дејствима не утичу на одвијање богослужбеног живота црквене заједнице, односно на девастацију порте и простора изван ње са друге стране. Локацију је неопходно одредити са пажњом на инфраструктуралне коридоре уз поштовање минималних прописаних удаљености од њих.²³⁵ Посебна препорука се односи и на стајалишта градског саобраћаја, за које је пожељно да буду у близини порте, али и не толико близу да приступ порти буде угрожен.²³⁶

Посебне препоруке Урбанистичког завода односе се на снабдевање парцеле неопходном комуналном инфраструктуром. Ово подразумева обезбеђивање следећих прикључака:

- на хидротехничку мрежу;
- на електроенергетску мрежу и постројења;
- на топловодну и гасоводну мрежу и постројење;
- савремених уобичајених телефонских, кабловских и интернет прикључака;²³⁷

Последња група прикључака није неопходна колико су то комунално - инфраструктурни прикључци, али будући да говоримо о препорукама и њихово постојање је данас примерно у оквиру порте.

Неизоставна препорука за све верске објекте и њихове порте је обезбеђивање максималног степена против пожарне заштите, који је својствен свим другим објектима јавне намене.

3.5.2.2. Препоруке за уређење манастира

Препоруке за уређење манастира и дефинисање услова за њихов суживот и развој можемо посматрати из две перспективе:

- једна су препоручене активности код очувања постојећих манастира,
- друга се односи на обнове застарелих или запуштених манастирских целина;

Најважније препоруке за уређење манастира и једне и друге перспективе, односе се на степен ограђености манастира, његове изолованости у односу на остали друштвени и социјални живот који се обавља изван граница манастира.²³⁸ Из данашње визуре изолованост манастира долази до изражаја у градским подручјима, као местима где је

²³⁵ Б. Стојков, 232.

²³⁶ *Ibid.*, 264.

²³⁷ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 53.

²³⁸ Ова препорука настала је на основу историјског контекста физичког одвајања или ограђивања манастира, још када су се манастирска утврђења градила са превасходном одбрамбеном заштитом манастира и људи у њему.

потребно усагласити функционисање духовних активности у односу на друге просторне организације и делатности у склопу манастира.²³⁹

Потребно је предвидети ограђивање простора манастирског комплекса и формирање недељиве духовне, функционалне и просторне целине. Важно је да заштитна ограда у потпуности одваја манастирски простор од осталих стамбених или нестамбених целина, а искључиво према потреби корисника може бити делимично или у потпуности транспарентна ради лакшег уочавања и једноставнијег проналажења манастирског комплекса.²⁴⁰

Приликом израде оградe важно је применити висококвалитетне материјале и предвидети формирање главне улазне капије где се примењује иста логика као и код парохискох храмова где се капија предвиђа са западне стране. Дозвољена су евентуална одступања уколико ситуација на терену захтева промене, па чак је могуће планирати одвојен економски улаз за вернике или одвојен улаз за клирике или манастирску братију.²⁴¹

Код планирања и изградње манастира веома је важно остварити максимални могући степен изолованости манастирског комплекса у окружењу кроз формирање заштитне зоне у односу на намену суседних парцела. Неопходно је радити на смањивању звучних или микроклиматских сензација и конторли предунапређивања непланских интервенција у простору, као и извршити ремоделизацију неплански изведених објеката који угрожавају нормално функционисање манастира и живот братства и сестринства.²⁴²

Приликом уређења манастира је важно усагласити функционисање посвећене и осталих зона манастирских целина кроз обезбеђивање одвојене организације простора за монаштво и госте, са циљем неометаног функционисања особа којима је манастир дом. При планирању манастирског комплекса треба предвидети резиденцијални простор за боравак црквених великодостојника, сходно црквеним правилима о уређењу манастира.²⁴³

Неколико општих препорука Урбанистичког завода у Београду су:

- Очување присутности манастира као специфичних просторних целина у слици града или насељеног места;
- Инсистирање на очувању визура манастира (купола са крстом, примена аутентичних старих техника и адекватних материјала у процесу градитељских интервенција и сл.);
- Унапређивање инфраструктурних потреба;

²³⁹ Специфичности изазова са којима се сусрећу манастири у градовима представљени су у магистарској тези др Гордане Марковић. Види у: Г. Марковић, *Православни манастири у оквиру градске територије на примеру Београда*, магистарски рад, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд 2002. године.

²⁴⁰ Лакше уочавање и проналажење манастирског комплекса је посебно важно за развој верског туризма. Види у: Б. Анђелковић, „Улога верског туризма у стварању „хијерархије“ манастира код поклоника Српске православне цркве“, *Гласник Етнографског института САНУ* 2/19, Београд 2019, 242 – 247.

²⁴¹ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 53.

²⁴² *Ibid.*, 54.

²⁴³ Црквена правила која су устројила манастирски простор су побројана у уводном делу докторске дисертације др Гордане Марковић. Види у: Г. Марковић, *Зоне заштите српских манастира на Косову и Метохији*, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015, 22.

- Контролисање санација критичних промена земљишта и водотокова;
- Припрема адекватне планске и друге документације за активирање потенцијалних локација у међусобној сарадњи са Српском православном црквом и Службом за заштиту културног наслеђа;
- Остваривање блиске сарадње са манастирима и другим надлежним институцијама приликом спровођења и разраде постојеће планске документације (манастири за које је документација већ припремљена);²⁴⁴

Сарадња са манастирима и другим надлежним институцијама је важна и из перспективе припреме планске документације за манастире који нису обухваћени плановима или код приступања изменама плана где планови нису препознали потребе и значај постојања манастира у граду.

ГЛАВА IV – ДОНОШЕЊЕ ОДЛУКЕ О ИЗГРАДЊИ ВЕРСКОГ ОБЈЕКТА У ОКВИРУ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

4.1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА

Заједничко за аутономно-правне норме православне и католичке цркве, исламске и јеврејске заједнице, је да религија представља културну и социјалну стварност која своју пуноћу остварује унутар простора цркве, катедрале, џамије или синагоге, односно једном речју верски објекат.²⁴⁵ Не постоји област у којој је религија оставила тако неизбрисив траг као што је верско градитељство.

Изглед тих објеката (цркава, катедрала, синагога и џамија), открива и шаље јасну поруку религијског идентитета. Заједничко поменутих религијама је да су верски објекти *света места* намењена обављању религијских обреда. Поред различитих религијских симболика у архитектури, значај и смисао градитељства је у свим верским културама готово идентичан.²⁴⁶

Храмови су данас места религијских вредности, сведочанства религијског континуитета и ауторитета цркве и верске заједнице. Због тога готово у свим религијама постоји развијен степен аутономних норми којима се регулише питање градитељства. За

²⁴⁴ В. Михаљевић, Ј. Ђорђевић-Цигановић, 54.

²⁴⁵ I. Cvitković, „Religija i kultura“, *Sociološki godišnjak* 8/13, Beograd – Pale 2013, 9.

²⁴⁶ *Ibid.*, 10.

потребе нашег истраживања циљ је да представимо доношење одлука о изградњи унутар одабраних традиционалних цркава и верских заједница у РС.

4.2. АУТОНОМНО ПРАВНИ РЕЖИМ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ОДЛУЧИВАЊА О ИЗГРАДЊИ

Аутономно правним режимом православне цркве прописани су начини доношења одлука. Основа права на њихово доношење и валидност своје полажиште има у црквеној аутономији.

Реч аутономија води порекло од грчке речи *αυτονομία*, сложеница састављена од речи *αυτος* (сам) и *νομος* (закон), што у преводу означава самозаконодавство, самоуправу и самосталност.²⁴⁷ Из перспективе нашег истраживања примерно је користити и шири смисао ове речи који се преводи и као поковавање својим властитим законима.²⁴⁸

У православној цркви постоје две врсте аутономије, једна је спољашња, коју црква има у односу према држави, док је друга унутрашња која је у самој цркви, тј. у њеном унутрашњем организовању и функционисању.²⁴⁹ Из перспективе унутрашње црквене хијерархије и организације, православна црква функционише тако што су мање црквене јединице аутономне у односу на веће. На пример, епархије поред што су међусобно аутономне, аутономију имају и у односу на митрополије, док су цркве и манастири аутономни у односу на епархију. Ово значи да свако управља самостално својом црквеном јединицом која је у оквиру његове надлежности.

У оквиру аутономије управљања црквеном јединицом налази се и питање доношења важних одлука, каква је измеђуосталог и одлука о изградњи верског објекта. Према правилима цркве, најмања црквена јединица може изразити потребу за изградњом, али не може самостално донети одлуку без знања и одобрења веће црквене јединице, што је у овом случају епархија и надлежни архијереј. Црквено право православне цркве ово потврђује али и указује на ограниченост аутономије код доношења важних одлука, каква је и одлука о изградњи верских објеката. То је уочљиво у захтевима нижих црквених јединица вишим – парох и игуман свом епископу, епископ патријарху или Светом архијерејском Синоду и слично.²⁵⁰ Ово подразумева да је доношење одлука у православној цркви у директној повезаности са њеном аутономијом, али и унутрашњим уређењем православне цркве.

Свети архијерејски сабор представља највише јерархијско представништво (сви епархијски архијереји под председништвом патријарха). Он је црквено законодавна власт у пословима вере, богослужења, црквеног поретка и унутрашњег уређења цркве, као и

²⁴⁷ М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Редакција Просвета, Београд 1954, 90.

²⁴⁸ *Ibid.*, 90.

²⁴⁹ Д. Перић, 155.

²⁵⁰ *Ibid.*, 156.

врховна судска власт у кругу своје надлежности.²⁵¹ Одлуке на саборима се доносе већином присутних гласова, а уколико је број гласива једнак, одлучује председавајући.²⁵² Свети архијерејски сабор је у православној цркви, највиша законодавна и судска власт. Као такав његова делатности се не везују за доношење одлука о изградњи верских објеката, али је начин доношења одлука на саборима, модел који подржава извршна власт и који је дужна да заступа свака епархијска јединица цркве (доношење одлука већинским гласањем или коначном одлуком председавајућег).

Заседања Сабора сазива Свети архијерејски синод, као највиша извршна и судска власт у свом делокругу, под председништвом патријарха и чланова четири епархијска архијереја.²⁵³ Одлуке са заседања Светог архијерејског синода се доносе једногласно или већином гласова, и као што је случај код саборских одлука, уколико је број гласова изједначен, коначну одлуку доноси председавајући (патријарх). Према проф. Перићу, синод је у оквиру СПЦ идентичан влади унутар државе. Делатност Светог архијерејског синода је измеђуосталог везана се ширење православне вере и надзор над радом свих епископа. Ово изразито наглашавамо зато што је ширење православља и рад епископа од суштинске важности за доношење одлука о црквеном градитељству.

Епархијски архијереј по свом позиву који је сагласан православном учењу и црквеним правилима, има пуну јерархијску власт у пословима вере и морала, праву свештенослужења, управне и судске власти у својој епархији.²⁵⁴ У оквиру права управљања епархијом, лично доноси одлуке и даје благослов за изградњу храмова, манастира, капела и гробља (верских објеката).²⁵⁵

По догматском моделу Другог васељенског сабора који је одржан у Цариграду 381. године, у деветом члану тада представљеног другог дела Символа вере се за цркву каже да је:

*Једна, Света, Саборна и Апостолска.*²⁵⁶

Овде посебно наглашавамо термин саборност, из перспективе начина управљања црквом, који је евидентан у деловању и одлучивању Светог архијерејског сабора и Светог архијерејског синода. Од посебне је важности да и епархијски архијереј код доношења било које одлуке (измеђуосталог и о изградњи), то учини саборски и већинским гласањем. То подразумева да се на епархијским заседањима заједно са архијерејским намесницима или паросима саборски и аргументовано донесу одлуке о изградњи верског објекта. Разматрање аргумената подразумева узимање у обзир потреба цркве и релевантност

²⁵¹ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве-друго издање*, Београд, 1957 чл. 56, 57.

²⁵² Д. Перић, 257.

²⁵³ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве-друго издање*, Београд 1957, чл. 58, 59.

²⁵⁴ Д. Перић, 262.

²⁵⁵ *Ibid.*, 263.

²⁵⁶ Никејско – Цариградски Символ вере представља краћи текст који се односи на исповедање Православне вере. Придев Никејско – Цариградски указује на историјско и просторно порекло настанка текста. Символ вере је настао на Васељенским саборима у Никеји и Цариграду. Сабор у Никеји је саставио првих осам чланова, док је сабор у Цариграду редиговао и допунио Никејски Символ са још четири члана. Види у: А. Јефтић, *Свештени канони цркве*, Епархија захумско – херцеговачка – Манастир Тврдош, Београд – Требиње 2005, 65. и 82.

претходно донете одлуке црквене општине, коју ће се саборски размотрити и благословити архијереј као носилац највише јерархијске власти у својој епархији.

Након одлуке и благослова архијереја приступа се слању дописа, у облику иницијативе, епархијског управног одбора Градском секретаријату за урбанизам и грађевинарство или Урбанистичком заводу, који су дужни да обраде иницијативу према критеријумима о којима је већ било речи у овом истраживању. Након анализе дужни су да писменим путем обавесте епархијски управни одбор о прихватању или одбијању иницијативе о планирању и изградњи нових верских објеката.

4.3. АУТОНОМНО ПРАВНИ РЕЖИМ РИМОКАТОЛИЧКЕ ЦРКВЕ ОДЛУЧИВАЊА О ИЗГРАДЊИ

Римокатоличка апостолска и бискупска црква, Христова заснована је на апсолутном ауторитету римског папе. Папски примат је један од најважнијих разлога несугласица између католика и православца.²⁵⁷ Према предању католичке цркве, сачувана је непрекинута веза која повезује римске папе свих времена са апостолима, односно непосредно са Христом. Апостолска сукцесија (лат. *successio apostolica*) подразумева непрекинуту наследну титулу римског папе предате лично од стране апостола Петра.²⁵⁸ Сваки нови поглавар римокатоличке цркве, наследник је апостолског предања односно прејемства из перспективе православне теологије.²⁵⁹

Цркву предводи доживотно избрани папа са титулом Римског бискупа, Првог викара Исуса Христа, наследника апостола, врховног понтифекса, западног Патријарха, надбискупа и митрополита Римске црквене покрајине, суверене државе Ватикан и слуге свих слуга Божијих. У оквиру католичке цркве постоје две заједнице, једна је Римокатоличка западна црква а друге су Источне католичке цркве, које признају римског папу као верског поглавара. Посматрано из перспективе православне цркве, папа се изједначава са титулом Васељенског патријарха.

Католичка црква је наднационална и стриктно централизована. Наднационалност подразумева превазилажење националне свести коју замењује религијски модел и црквено устројство. Улога римског поглавара је у многим државама узвишенија од улоге највиших световних достојника. У науци је овај феномен познат као папоцезаризам.²⁶⁰

²⁵⁷ З. Матић, *Примат римског епископа у делу Ж.-М. Р. Тијара, могућност рецепције Тијарове теологије примата у дијалогу Православне и Римокатоличке цркве*, докторска дисертација, Православни Богословски факултет Универзитета у Београду, Београд 2016, 85 – 86.

²⁵⁸ А. Ребић, *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2002, 47.

²⁵⁹ Различите приступе апостолском прејемству види у: J. Zizjulas, *Studije o ličnosti i Crkvi – sabrana dela*, 518 – 523. Доступно на: <https://www.scribd.com/doc/102668413/Jovan-Zizjulas-Studije-o-Licnosti-i-Crkvi> (приступ: 24.07.2023.)

²⁶⁰ С. Аврамовић, В. Станировић, 154.

Основни начини доношења важних одлука у римокатоличкој цркви дефинишу два термина, *аутономија и заједништво*.²⁶¹ На челу католичке цркве као што смо рекли је папа који управља и доноси одлуке уз помоћ институција Свете толице, који је одлика ауторитета и аутономије унутар католичке цркве. Државу Ватикан у дипломатском контексту представљају папски нуџији и пронуџији. Као што ни у православној цркви највиши достојници и установе нису задужени за доношење одлука о изградњи верских објеката, тако и у оквиру католичке цркве то није у надлежности Свете столице и папе, нуџија и пронуџија.

На територији једне државе, католичка црква је организована у оквиру бискупске конференције, надбискупија и бискупије. Надбискупијама или бискупијама управљају надбискупи или бискупи, који представљају трећи степен свештеног реда у католичкој цркви.²⁶² Надбискупи и бискупи унутар католичке цркве уживају посебно поштовање и част због обављања изузетно важне и одговорне службе у цркви. Једна од њихових делатности је доношење одлука о изградњи верских објеката у оквима њихових бискупских територијалних јединица. Најзаслужнији за пружање просторних предлога и решења, односно узимања у обзир потреба јединице бискупије, као и да у заједништву донесу коначну одлуку о изградњи новог светог и богослужбеног места тј. верског објекта.

Одлука о изградњи верског објекта коју је аутономна католичка црква у заједништву донела, доставља се у писаној форми надлежним градским управама за послове грађевинарства или урбанизма на анализу и доношење коначне одлуке о изградњи.

4.4. АУТОНОМНО ПРАВНИ РЕЖИМ ИСЛАМСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ОДЛУЧИВАЊА О ИЗГРАДЊИ

Исламска заједница представља муслиманско верско тело, које је засновано на учењу Курана и Хадида, засновано на монотеистичкој традицији праоца Аврама (Ибрахима) и откривењу пророка Мухамеда.²⁶³ Основна подела унутар исламске заједнице су сунити и шиити, од којих су на територији наше државе далеко заступљенији припадници сунита. Мањих исламских деноминација попут суфа или харицита нема на нашем подручју.

Верске објекте исламске заједнице могуће је поделити у две групе, једна су верски објекти за верске и богослужбене обреде - месцид, а друга су образовни верски објекти –

²⁶¹ О значењу и схватању термина *заједништво* унутар католичке цркве види у: D. Čaplar, *Priručnik za katihete – Zajednica*, Đakovačka i Srijemska biskupija, Đakovo 2006.

²⁶² M. Zovkić, *Crkva kao narod Božji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1976, 276.

²⁶³ Л. Милин, *Историја религије*, Православље – новинско-издавачка установа Српске патријаршије, Београд 1977, 51.

медресе.²⁶⁴ Најзначајније место окупљања верника ради обреда односно намаза је основни верски објекат за богослужбене обреде – џамија.²⁶⁵ У Београду је данас најпознатија Бајракли-џамија. Под верским објектима исламске заједнице су и текије и турбе. Текија је обредни објекат за дервише – суфијске школе, док су турбе гробнице исламске верске заједнице. У Београду постоје два турбета, на Калемегдану је Дамад Али-пашино, а на Студентском тргу је Шејх-Мустафино.

Образовни верски објекти су високе верске школе попут Теолошког факултета за исламске студије, средње верске школе Исламске заједнице које се називају медресе. Међутим једна особеност Исламске заједнице тиче се постојања основних предшколских и школских установа Исламске верске заједнице. И за ове установе, неопходни су адекватни објекти који због делатности коју спроводе припадају категорији верских објеката.

Ислам је по својој природи од свог настанка извесна врста политике колико је и религија, он је теократија црквена држава којој је душа државна црква.²⁶⁶ Мухамед је засновао апсолутну тоталну теократију у којој нема одвајања државе од цркве. Просвета, култура, економија, војска, политика, право, ништа од поменутог није могуће одвојити од религије. На челу верске заједнице стоји калиф као пророков наследник и представник у свему. Његове дужности су двојачке природе, он је религиозни вођа верске заједнице и световни поглавар. Као верски поглавар има задатак да чува заједницу, да доноси важне одлуке и решења, док је као световни поглавар дужан да управља световним пословима.

Поред калифа као врховних представника у верском животу ислама неопходне су особе које ће вршити друге верске дужности, попут правних послова, руковођења верским животом заједнице и сл. У исламу свештеничку службу обављају познаваоци шеријатског права – кадије, и познаваоци муслиманске теологије – имами. Врховну управну власт над муслиманима у појединим државама данас када више не постоје калифе, врше посебна управна тела, на челу којих се у нашој држави налази Реис-ул-улема – највиши верски ауторитет за муслимане.

На ширем управном нивоу, Ријасет је врховна управа муслиманске заједнице на територији једне или више држава. Као врховна власт у исламским државама у његовој надлежности није доношење одлука о изградњи верских објеката. Суниско исламско тело је у РС подељено је на две велике групације и то на исламску заједницу Србије и исламску заједницу у Србији. На први поглед делује слично, мада суштински се ради о два потпуно различита управна и организациона тела. На челу исламске заједнице Србије налази се Реис-ул-улема, са седиштем у Београду. Муфтија са седиштем у Београду, најстарији је по хијерархијском рангу унутар Улеме задужен је за доношење одлука о изградњи нових верских објеката, као и решавање сложенијих проблема који се односе на изградњу.²⁶⁷ Док

²⁶⁴ У најранијим временима није прављена разлика између верских објеката, реч месцид је означавала сваку исламску богомољу. Види у: B. Zlatar, „Podizanje i održavanje objekata islamske arhitekture u Sarajevu u XVI vijeku“, *Anali Gazi Husrev-Begove biblioteke* 8/13, Sarajevo 1987, 194.

²⁶⁵ N. Doe, *Comparative Religious Law: Judaism, Christianity, Islam*, Cambridge University Press, London 2018, 24.

²⁶⁶ Л. Милин, 67.

²⁶⁷ Види у: Договор о изградњи објеката исламске заједнице у Београду, доступно на: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-objekat-islamske-zajednice/28519351.html> (25.07.2023.)

на челу Исламске заједнице у Србији налази се Реис-ул-улема чије седиште се налази у Сарајеву.

На мањем територијалном нивоу, исламска заједница се организује по џематима. Џемат образује најмање 100 муслиманских домаћинстава која живе на одређеном локалном подручју и заједнички обављају верске обреде.²⁶⁸ У верском и административном смислу, исламском заједницом на једној локалној територији управља мешихат који је истовремено главни муфтија унутар своје заједнице. Муфтија је најважнији верски орган на подручју муфтилука, а седиште и границе муфтилука одређене су Сабором исламске заједнице. На подручју муфтилука, сваки муфтија као управник мешихата може на основу процене стандарда опслужености представити Улеми као вишем хијерархијском рангу иницијативу о изградњи новог или проширивању старог верског објекта. Виши хијерархијски ранг може самостално или саборски (Сабором исламске заједнице), донети званичну одлуку о изградњи и покренути редовни поступак који претходи извођењу грађевинских радова на исламским верским објектима.

4.5. АУТОНОМНО ПРАВНИ РЕЖИМ ЈЕВРЕЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ОДЛУЧИВАЊА О ИЗГРАДЊИ

Јеврејска заједница је заснована на монотеистичкој вери и Мојсијевом предању. Она је верско-национална заједница зато што поред вероисповедања подразумева и јеврејску нацију. Теолошки основ ове заједнице ослања се на три групе светих књига. Прва група књига је састављена од Мојсијевог петокњижја - Тора, друга се назива Невиим и састоји се од Књига о судијама, царевима и пророцима, док се трећа група назива Кетувим и садржи псалме, Јов, Песма над песмама и др.²⁶⁹ Заједнички назив којим су обједињене све три групе је Танах.

Лав Николајевич Толстој је Јеврејина дефинисао као:

*Освећено биће које је донело с неба доле вечни огањ, те тако просветлио читав свет. Он је религијски извор и кладенац, из ког су други народи црпели своју веру и своју религију.*²⁷⁰

Као пионири културе, слободе и религијске толеранције, унутар јеврејске заједнице развијено је више различитих праваца, школа и традиција. Историја и верски објекти Јевреја искључиво су везани за територију и културу средине у којој су живели пре великих прогона. С тим у вези је и основна подела јеврејске заједнице на Ашкеназе

²⁶⁸ Више о начину живота и обичајима припадника исламске заједнице види у: А. Kadić, *Kakav je narod arapski*, Prva muslim. nakl. knjižara i štamparija (Muhamed-Bekir Kalajdžić), Mostar 1915, 3- 46.

²⁶⁹ Више о јеврејском канони види у: Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог завета*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд 1991, 66.

²⁷⁰ L. Fisher, *Jevrejski Almanah za godinu 5688*, Savez rabina kraljevine S.H.S., Vršac 1927, 132.

(Централна и источна Европа) и Сефарде (јевреји који потичу из Шпаније и Португалије).²⁷¹ На територији наше државе већина јеврејског становништва припада групи Сефарда чији је традиционални говор мешавина хебрејског и шпанског, мањи број јевреја је из Ашкеназита чији је традиционални говор мешавина хебрејског са немачким језиком.²⁷²

Један од општих захтева јеврејских заједница, где год да се налазе је да имају своју богомољу у месту где живе. Традиционални верски објекат јеврејске заједнице је синагога.²⁷³ Синагога је као тип грађевине настала за време вавилонског ропства (586. п. н. е.), а по предању приликом изградње синагоге треба изабрати највише место које надвисује врхове других објеката, изабрати место изван градова и да буде окренута ка Јерусалиму.²⁷⁴ До 18. века синагоге су се углавном углавном градиле у забаченим деловима дворишта изван насеља. Почетком 19. века граде се у централним зонама међу осталим објектима док су се јеврејске заједнице избориле за могућност да своје храмове пројектују слободно уз обавезу одржавања укуса, жеље и економске снаге заједнице.²⁷⁵

Јеврејским верским објектом – синагогом, управља рабин. Рабин је у јеврејској заједници учитељ који вернике упознаје са јеврејском традицијом и културом, разговором, предавањима или другим едукационим активностима. Рабини се налазе на челу јеврејске верске општине. Као њен председник, рабин има право и могућност да у оквиру заједнице захтева проширење богослужбеног простора у виду захтева или иницијативе за изградњом нове синагоге.²⁷⁶ Због релативно слабе заступљености јевреја у Србији, примери захтева за изградњу синагога у пракси не постоје. Свакако постоје две врсте верских објеката ове заједнице, а то су синагоге и јеврејска гробља са капелама.

²⁷¹ Б. Надовеза и Б. Јаковљевич, *Кратка историја Јевреја у Србији*, Културна заједница Крајине, Београд 2013, 10.

²⁷² I. Marković, „Zgrada srpsko-jevrejske crkvene opštine aškenaskog obreda u Beogradu“, *Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja* 9/09, Beograd 2009, 2.

²⁷³ Порекло је од грчке речи *συναγωγή*, што је у најранијим временима означавало конгрегацију или верску општину. Види у: S. Dubnov, *Kratka istorija jevrejskog naroda*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd 1962, 119; N. Doe, *Comparative Religious Law: Judaism, Christianity, Islam*, Cambridge University Press, London 2018, 14 – 16.

²⁷⁴ G. Levi, *Sinagoge u Vojvodini kojih više nema*, Jevrejska opština Novi Sad, Novi Sad 2016, 3.

²⁷⁵ *Ibid.*, 3.

²⁷⁶ I. Marković, *Zgrada srpsko-jevrejske crkvene opštine aškenaskog obreda u Beogradu*, *Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja* 9/09, Beograd 2009, 4.

ГЛАВА V - ПОСТУПАК КОЈИ ПРЕТХОДИ ПОЧЕТКУ РАДОВА

У овом делу рада биће приказан поступак који претходи почетку извођења радова на верском објекту. Пошто иницијативу за изградњом, подносе цркве и верске заједнице, у првим поглављима фокус је усмерена на процедурама које претходе доношењу иницијативе и њеном слању надлежним државним органима. Због економије простора и имајући у виду да је Српска православна црква најактивнија у области изградње верских објеката на целој територији РС, примена аутономних прописа којима је уређено доношење одлуке о изградњи, и сама изградња објеката биће представљена на примеру те верске организације. Иако се процедуре унутар поретка верских организација могу разликовати, ефекти тих поступака за државне органе су идентични.

5.1. САГЛАСНОСТ И БЛАГОСЛОВ НАДЛЕЖНОГ АРХИЈЕРЕЈА

5.1.1. Православно учење о цркви

Проф. Митровић каже да је православна црква:

*Религиозна заједница свих оних људских створења, која верују у Христа, слободна заједница која је заснована на овом апсолутном, универзалном принципу.*²⁷⁷

Да је основно обележје православне цркве слобода, потврђује и проф. Перић који каже да сваки човек има слободан избор да буде или не буде члан цркве.²⁷⁸

Реч која у српском језику означава православни хришћански храм је црква, мада Свето писмо нас учи да се овај појам односи на заједницу, односно сабрање хришћана као „тела Христовог“ (Еф. 1, 23; Кол 1, 18). Ово значи да је окупљање верника ради заједничке молитве - црква, што је уједно и главни предуслов за постојање хришћанског верског објекта – храма, који се исто тако назива црква. Да бисмо ово разумели извешћемо етимолошку и теолошку анализу појма црква, а затим и објаснити улогу архијереја и важности његовог благослова унутар хришћанске заједнице.

Етимолошки анализирано, порекло речи црква у српском као и другим словенским језицима изведено је посредством готске речи *kiriko/kyriko*, или немачке *kirhha/chirihha*. У науци се чешће прихвата порекло из грчке речи *κυριακον* или *κυριков*, у основном значењу Господњи, из чега је изведено значење дом Господњи које у потпуности одговара нашем данашњем значењу речи црква.²⁷⁹

²⁷⁷ Ч. Митровић, *Црквено право - кратак преглед*, Штампарија Доситеја Обрадовића, Београд 1913, 7.

²⁷⁸ Д. Перић, 18.

²⁷⁹ Б. Манић, *Савремена архитектура цркава српске православне цркве: програмске основе и пројектантска пракса*, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд 2016, 23.

Етимолошко порекло нам не помаже да у потпуности утврдимо да ли се ова реч првенствено односила на грађевину храма или заједницу верника. Одговор на ове недоумице је у логичном следу догађаја у првим вековима хришћанства. Можемо закључити да поистовећивање заједнице верних и објеката за богослужење није било правило из разлога што се први богослужбени објекти нису појавили са настанком хришћанске религије.

У грчком језику који је веома рано постао језик хришћанства коришћени су бројни термини за хришћански верски објекат, *κυριακος τοπος*, *κυριακος οίκος*. а од четвртог века реч *κυριακον* излази из употребе да би се након тога али и данас користила реч *ναος* (храм, светилиште, црква) и *εκκλησια* (првобитно сабрање, скупштина, али и верски објекат).²⁸⁰

Учење Светих отаца, односно патристичко учење нам може боље приближити значење ових термина. Према теорији Георгија Флоровског, Свети оци нису много говорили о дефинисању цркве јер су учествовали у њој и видели њену реалност, а потребе за прецизним одређењима јавиле су се онда када је изгубљена светоотачка перспектива вере.²⁸¹

Према православном учењу, црква је *евхаристијска заједница Христових ученика и следбеника уједињеним заједничком вером у једног Бога* (Еф 4, 4), *а Христос је глава цркве, а црква је тело Христово* (Еф 1, 22).

Флоровски истиче да је црква заједница верујућих са Богом и једних са другима, која се остварује кроз Свету тајну Евхаристије, где наглашава да су управо елементи заједнице и евхаристије кључни за одређење и разумевање хришћанске цркве. Још наглашава да је црква заједница људи са Богом која се остварује путем Светих тајни Крштења и Божанствене Евхаристије које чине цркву.²⁸²

Исти аутор у другом раду наглашава да су у раној хришћанској цркви Свете тајне Крштења, Миропомазања и Евхаристије, представљају једну целину која подразумева чин увођења у цркву²⁸³. Увођење у цркву Светим тајнама Христовим је у складу са богословском мишљењу познатог византијског теолога Николе Кавасиле, који учи да је живот у Христу неостварив без литургијског и светотајинског живота.²⁸⁴

Православна мисао инсистира на сабрању верних на богослужењу као средишту црквеног идентитета што је потврђено Јеванђељем по Матеју у коме се каже:

„Где год су два или три сабрана у моје име, онде сам и ја међу њима“ (Мт 18, 20).

Поистовећивање цркве и евхаристијске заједнице посебно је уочљиво у Делима апостолским (16, 17) и Првој посланици Коринћанима (10, 16-18). Према хришћанском учењу, цркву је установио Христос који се сматра главом цркве, а црква његовим телом

²⁸⁰ Б. Манић, 23.

²⁸¹ Г. Флоровски, „Црква – тело живог Христа“, у: *Црква је живот, изабране беседе, есеји и студије* (ур. Јован Србуљ), Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, Београд 2005а, 367-368.

²⁸² Г. Флоровски, (2005а), 373.

²⁸³ Г. Флоровски, „Крштење и евхаристија“, у: *Црква је живот, изабране беседе, есеји и студије* (ур. Јован Србуљ), Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, Београд 2005б, 335.

²⁸⁴ Н. Кавасила, *Тумачење свете Литургије, друго издање*, Беседа Нови Сад, Нови Сад 2009, 29 – 30.

(Мт 16, 18). Црква у ужем смислу речи подразумевала организацију и мисију на земљи представљену кроз истинито сведочење истине о Христовом животу, страдању и васкрсењу, чиме је потврђено да је он Исус, Месија односно помазаник чији су долазак најавили пророци Старог завета. Након Педесетнице, односно Силаска Духа Светога на апостоле педесети дан након Вазнесења, према Делима апостолским крштено је око 3000 људи (Дап, 2, 41), који су заједно са апостолима чинили прву заједницу хришћана, односно чланова јерусалимске цркве.

5.1.2. Црквена јерархија и улога епископа у православној цркви

Црквена мисија и организација захтевају постојање одређеног поретка. У хришћанској цркви тај ред чине нарочита лица која имају црквену власт, са одређеним степенима те власти, како би свако знао своју дужност и свој делокруг. Поменута лица сачињавају црквену јерархију са својим степенима.

Под црквеном јерархијом се подразумевају она лица која имају одређену црквену власт и пуномоћ, а заједно са осталим сачињавају јединствено организационо тело.²⁸⁵ Развој црквене организације и јерархије био је постепен. У Делима апостолским (6,7) видимо да је најпре постављено седам ђакана након чега су апостоли изабрали и првог епископа Јерусалимске цркве Јакова (Брата Господњег). Овим је установљења основна организација Цркве и модел за одвијање хришћанске заједнице и организације. Ширењем хришћанства и оснивањем нових хришћанских заједница, јавила се потреба за већим бројем епископа чија је основна улога везана за надзир и надгледање црквене заједнице.²⁸⁶

У првим вековима хришћанства били су на челу заједница и сматрају се наследницима дванаесторице апостола који су их у почетку бирали, а као помоћници у вршењу богослужења постављани су презвитери (грч. *πρεσβυτερος*) или свештеници који су представљали централну личност црквене заједнице чији је основни задатак био началствовање на Светој Евхаристији.²⁸⁷ Природа хришћанског богослужења је таква да захтева одређена, рукоположена лица која су у хришћанској цркви чланови свештенства, свештенички или јерархијски ред, црквени ред и клир. Као што је Христос изабрао апостоле, тако су и они изабрали епископе, презвитере и ђаконе на које положише руке (Света тајна Свештенства).

Проф. Мирковић напомиње да у првим вековима хришћанства, није увек прављена јасна разлика између епископа и презвитера.²⁸⁸ Епископи су непосредни наследници апостола који су хиротонијом преносили своју власт на друге. Они су носили јерархијски степен егзарха, што означава првог или највишег старешину у цркви, на овај начин је

²⁸⁵ Л. Мирковић, 60.

²⁸⁶ Реч епископ је грчког порекла (*επισκοπος*), што значи надзорник, или онај који надгледа. Више о пореклу и смислу термина презвитер и епископ види у: Н. Афанасјев, 261 – 271.

²⁸⁷ J. Meyendorff, *The Orthodox Church, Its Past Its Role in the World Today*, St. Vladimir Seminary press, Crestwood – New York, 1996, 11.

²⁸⁸ Л. Мирковић, 60.

означен епископ који је имао јурисдикцију изнад једног већег подручја цркве – епархије.²⁸⁹

Свој средишњи положај у цркви епископ је добио зато што је он предстојатељ односно глава евхаристијског сабрања. Сву своју власт и духовни ауторитет епископи црпе из свог места које заузимају на Светој Евхаристији.²⁹⁰ На овим основама развијено је учење цркве о епископу као икони Господа Исуса Христа, што потврђује Свети Игњатије Богоносац у својим посланицама где се каже да епископа треба гледати као самог Господа.²⁹¹

Овакав приступ и слика о епископу као икони Божјој, преовладали су кроз читав историјски ток хришћанске цркве, а посебан изражај имају у структури православних храмова. Изворна улога епископа је да прати и надгледа црквену зајеницу која му је поверена, ово потврђује и место на коме епископ седи на литургији, које носи назив трона или престола. Под владичанским троном подразумева се место унутар најсветијег дела храма - Олтара, односно простор иза Свете Трпезе који се назива и горње место. Горње место је од најранијих времена архитектонски и пројектантски услов, било је незамисливо изградити православни верски објекат без горњег места.²⁹² Временом симболика горњег места губи на значају, запоставља се и не одржава, тако да данас већина верника ово место замењује са узвишеним местом на солеји, које је намењено епископу.

5.1.2.1. Правила светих апостола, васељенских и помесних сабора о улози епископа у животу цркве

Права и обавезе епископа, као и његову улогу у хришћанској цркви могуће је разумети на основу правила Светих апостола, као и канона васељенских и помесних сабора.

Од укупно 85 правила Светих апостола, више од педесет се односи на епископа и његову службу у цркви. Правилима је регулисан највећи број особености и специфичности епископске службе. Почевши од начина избора и постављања епископа, што је регулисано већ првим и другим правилом.²⁹³ Након чега следи низ правила која се односе на евентуалне преступе које епископа током своје службе, што за последицу има губитак епископског трона и искључење из цркве (правила 3, 5, 6, 7, 8, 14, 16, 25, 27, 28, 29, 30).²⁹⁴

За потребе истраживања од посебне важности је правило 34. које гласи:

²⁸⁹ Л. Мирковић, 68.

²⁹⁰ Ј. Зизјулас, „Место и улога епископа у светој Евхаристији“, *Саборност* 11/17, Пожаревац 2017, 64.

²⁹¹ Н. Афанасјев, 374.

²⁹² Ј. Зизјулас, (2017), 67.

²⁹³ С. Продић, 33.

²⁹⁴ *Ibid.*, 37-38.

*„Епископи свакога народа треба да знају о томе ко је први међу њима и да га сматрају за главу; ништа важно да не предузимају без његовог знања, и нека сваки (од епископа) предузима само оно што се тиче његове епархије и подручних места“.*²⁹⁵

Поменуто правило се односи и на доношење одлуке о изградњи, као и започињање изградње новог верског објекта. Посебно је важно да се у сваком тренутку зна ко је први међу њима (народом и клиром), односно коме је посвећена дужност и одговорност да донеси тако важне одлуке, као што је одлука о изградњи новог верског објекта на конкретној епархији односно подручном месту.

Дужност епископа је старање о свим црквеним стварима, објектима и имовини која му је поверена на управу (правило 38.). Правило 40. указује на важност јасног разграничавања ствари која су у приватној својини епископа, од оних која су власништво цркве. Све поменуто потврђује је правилом 41. где се већ у првој реченици каже:

*„Наређујемо да епископ има власт над црквеним стварима“.*²⁹⁶

Затим се поново о улози епископа из различитих перспектива говори од 42. па све до последњег 85. правила. Све ово указује да су правила Светих апостола посебно важан извор аутономног права за разумевање улоге епископа у цркви, што је посебно важно за потребе овог истраживања.

На Првом васељенском сабору, од трећег до шестог правила представљене су особености епископске службе, којима се ближе одређује његова улога у цркви. Међутим, поменута правила нису од важности за наше истраживање.

На Другом васељенском сабору, од посебне важности за разумевање односа епископа према црквеној имовини и објектима је друго правило којим је ограничена власт епископа искључиво на територију негових епархија.²⁹⁷ У контексту нашег истраживања епископ може доносити одлуке о изградњи, односно градити верски објекат само на територији епархије која му је посвећена.

Ефески сабор донео је девет канона, од којих бисмо нагласили претпоследње осмо правило које понавља одлуку претходно поменутог другог правила са Другог васељенског сабора, а то је забрана заузимања друге епархије од стране епископа, која од почетка није под његовим руковођењем.²⁹⁸

Четврти васељенски сабор у 24. правилу наглашава:

*„Манастири који су дозволом епископа, једном посвећени, заувек морају остати манастири. Добра која им припадају никада не могу бити претворена у световна обитавалишта“.*²⁹⁹

Ово значи да одлука епископа о посвећењу, односно првобитној намени верског објекта, у овом случају манастира, што се односи и на цркве и других верске објекте, не

²⁹⁵ 34. правило светих апостола, види у: А. Јефтић, 45.

²⁹⁶ С. Продић, 41.

²⁹⁷ А. Јефтић, 86.

²⁹⁸ *Ibid.*, 99 – 100.

²⁹⁹ С. Продић, 70.

сме бити промењена. Уколико је епископ неки верски објекат посветио и осветио као верски са јасном наменом, тај објекат не сме бити претворен у објекат за било које друге црквене или још горе световне потребе.

Пето-шести (Трулски) сабор иако је донео велики број канона (102.), од којих су неколико њих поновљена правила претходних сабора везана за преступе епископа, мада ниједно од њих није од посебног доприноса за ову тему.

Са друге стране Седми васељенски сабор донео је важно правило за наше истраживање, које се односи на забрану промене држаоца права над црквеном својином.

Дванаесто правило овог сабора изведено је из правила Светих апостола о вођењу бриге о свим црквеним стварима, њиховом управом и надзором. Правило изразито заповеда да уколико се затекне да епископ или игуман добра која припадају манастиру или епископији предају на управу световној власти, да се такав поступак строго санкционише.³⁰⁰ Ово не подразумева само поменућу забрану пренемене објекта или својине, већ и промену власника над објектима или својином изван граница црквене јерархијске организације и устројства, а у овом конкретном случају правило се односи на световну власт.

Помесни сабори доносе велики број правила која нам могу помоћи о стицању знања везаних за улогу епископа у цркви, односно његовом конкретном положају према црквеним стварима и имовини и објектима као и важности одлука које доноси унутар своје епархије.

Већина правила настају на основу већ поменутих правила донетих на васељенским саборима. Правила помесних сабора су настала због конкретних и практичних околности и проблема са којима се сусрела одређена помесна црква.

Антохијски помесни сабор у правилу 24. понавља обавезу епископа да марљиво чува црквену имовину и да са њом управља на корист народа са страхом Божијим.³⁰¹

Сардички сабор је донео велики број канона усмерених на епископе. Поређења ради, истичемо треће правило овог помесног сабора које понавља одлуку Другог Васељенског сабора о ограничавању управне и извршне власти епископа на конкретној територијалној области (епархији).³⁰²

Правила 31. и 35. Помесног артагинског сабора односе се на управљање црквене својине која се не сме уступати неправославним хришћанима.³⁰³ Правилу 35. установљена је забрана продаје црквене имовине, једино и под изузетним околностима (уколико иметак не доноси приход), одлуку о отуђивању имовине може донети искључиво епископ.³⁰⁴

³⁰⁰ *Ibid.*, 115.

³⁰¹ *Ibid.*, 136.

³⁰² А. Јефтић, 273.

³⁰³ Правило 31 помесног Картагинског сабора се конкретно односи на црквену имовину, види у: А. Јефтић, 329 – 330.

³⁰⁴ *Ibid.*, 332.

На истом сабору узета је у обзир околност у којој су свештеници држаоци црквене имовине над којом имају право правног промета. Ово је потврђено 42. правилом Помесног картагинског сабора које гласи:

*„Такође се установљује да свештеници не могу без дозволе својих епископа продавати добра храма за који су постављени, исто као што није допуштено ни епископима да продају црквена имања без знања сабора или својих свештеника. Према томе, без преке потребе не може ни епископ по својој вољи располагати добром које је уведено у црквени иметак“.*³⁰⁵

На основу свега наглашеног, закључујемо да је унутар православне цркве, улога епископа одлучујућа код управљања и располагања црквеном имовином, као и доношењем одлучујућих одлука унутар цркве. Донете одлуке морају бити у сагласју са најважнијим хришћанским начелима, односно правилима Светих апостола, као и правилима васељенских и помесних сабора о улози епископа и његовим овлашћењима унутар цркве. Из перспективе нашег истраживања од посебне важности је поменути имовинско-правни статус унутар цркве и доношење важних одлука у црквеној заједници.

Иако смо се површно упознали са имовинско-правним односима у епархијској јединици цркве на основу поменутих правила, детаљнија анализа ће бити спроведена у наредним поглављима. Са друге стране, из поменутих правила о улози епископа у цркви, закључује се да ниједна делатност унутар заједнице, па тако и доношење одлуке о изградњи новог верског објекта, не може настати без сагласности и одобрења надлежног епископа, која мора бити и формално потврђена издавањем писменог документа - архијерејског благослова.

5.1.3. Архијерејски благослов

Благослов у хришћанској цркви подразумева призивање благодати Божје ради освећења лица или предмета потребних цркви или њеним појединим члановима (позитивно дејство), или ради отклоњења свега што спасењу верних и напретку цркве смета (негативно дејство).³⁰⁶ На основу дефиниције благослова проф. Мирковића, закључујемо да се дејство благослова простира како на човека тако и на предмете или објекте. Уобичајено традиционално правило је да старији благосиља млађег (отац сина, деда унука, професор ученика и сл.). Ово традиционално правило посебно је изражено у животу и устројству цркве. Из црквене перспективе то значи да старији по јерархијском чину увек благосиља млађег (епископ свештеника, свештеник ђакон, ђакон чтеца).

У Новом завету постоји много примера благосиљања Христових и апостолских (Лк 2, 34; Мк 10, 13-16; Мт 10, 12). У хришћанској цркви благослов се употребљава од најранијих времена како у приватним тако и у јавним богослужењима. Данас у цркви нема

³⁰⁵ С. Продић, 160.

³⁰⁶ Л. Мирковић, 300.

ниједне радње свештенодејства на којој нема благослова, којим се од архијереја или свештеника дели благодат освећења. Благодат освећења односи се на лица и предмете али и верске објекте и друге симболе хришћанства уз поштовање права ко може, а ко не може благосиљати.

У православној цркви, према предању само свештенство има власт и моћ да подељује небески благослов. Архијереји и свештеници благосиљају крстолико десном руком са прописно сложеним прстима чија симболика од давнина има посебно значење. Наиме, слагање прстију на тачно прописан начин, састоји се од симболизовања слова И и С, а палац и последња два прста симболизују слова Х и С, па се због тога слагање прстију ради благослова црквеним језиком назива – имјанословено.³⁰⁷ Из свега реченог може се закључити да на овај начин свештеници или архијереји посвећујући народу благослов Божји, то заправо чине са благословом имена Исуса Христа, Његовим именом освећују и благосиљају.³⁰⁸ Што потврђује Посланица апостола Павла јеврејима у којој се стоји да *и онај који освећује и они који се освећују, сви су од једнога*“ (Јевр. 2, 11). Од Христовог имена и обећања зависе сва наша добра и дела зато што се прихватају само онда када се врше у име Господа Исуса Христа.

Зависно од прилика и околности, благослов се може поделити на различите начине. У извесним благосиљањима архијереј благосиља обема рукама, у неким приликама на богослужењима то чини богослужбеним предметима намењем за ту сврху - дикиријима и трикиријима, некад крстом и дикиријима, а понекад само крстом или једноставно десном руком. Свештеник углавном благосиља само десном руком са прописано сложеним прстима чију симболику смо објаснили, а евентуално на отпустима на литургији благосиља крстом.

Посебно важно је напоменути да на извесним молитвословљима архијереј или свештеник благосиљају крстом и босиљком замоченим у освећену воду. Овакав начин благосиљања карактеристичан је код архијерејског благосиљања, односно освећења темеља храма.

Међутим, пре него што дођемо до освећења темеља храма, црквени поредак познаје још једну аутономно-правну особеност која претходи припремама за подизање верског објекта. У питању је писмена молба упућена епископу, да се започну припремни радови и изградња храма. Ову молбу подноси надлежни свештеник епископу, митрополиту или патријарху, да му се архијерејским благословом дозволи покретање поступка који претходи почетку радова.

У општем обрасцу молбе до којег смо истраживањем дошли наглашено је следеће:

Као њен предмет наводи се „Молба за благослов да се започну припреме за подизање храма (или цркве)“.

У писаном делу молбе наводе се следећи подаци:

- О пароху;
- О епископу;
- О општини;

³⁰⁷ Ibid., 301.

³⁰⁸ Н. Афанасјев, 367.

- О броју парохијана расположених за подизање храма;
- О плановима пароха након добијања архијерејског благослова (обезбеђивање грађевинско-техничке документације);

Види прилог 8!

Писмену молбу послату преко архијерејског намесника, свештеник заводи под бројем парохијског протокола, а на идентичан начин један примерак остаје архивиран у администрацији епархије или митрополије којој је послата. Приликом одобрења или одбијања молбе, такође се у образложењу наводи број протокола под којим је молба заведена у матици црквене општине.

Из општег обрасца молбе коју писменим путем одобрава или не одобрава епископ, митрополит или патријарх, у великој мери је описан низ планова и припремних активности које претходе изградњи, од којих је полазна основа писмена потврда, односно писмени благослов којом су епископ, митрополит или патријарх сагласни са иницијативном свештеника да се у неком месту започне изградња новог верског објекта.

Види прилог 9!

5.2. ТЕХНИЧКА ДОКУМЕНТАЦИЈА

5.2.1. Врсте техничке документације (претходни радови и студија оправданости)

Да би се отпочела изградња било ког грађевинског објекта, што подразумева и верске, неопходно је обезбеђивање техничке документације под условима и на начин на који је то предвиђено законом.³⁰⁹

*Техничка документација обухвата многобројна документа, која се стварају и користе у разним службама и организацијским јединицама, као и у радним организацијама и установама. Она у конвенционалном, тј. папирном облику настаје у различитим службама, те се у таквом облику и похрањује и архивира.*³¹⁰

Непосредно пред израду ове врсте документације, неопходно је предузети још неколико корака који претходе њеној изради, тј. издавању одобрења за изградњу.

Јединица локалне самоуправе или у изузетним случајевима надлежно Министарство за грађевинске послове, изводе низ претходних радова на основу чијих

³⁰⁹ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 110.

³¹⁰ D. Radošević, „Mikrofilmiranje tehničke dokumentacije“, *Journal of Information and Organizational Sciences* 8/84, Zagreb 1984, 31.

результата се израђује претходна студија оправданости и студија оправданости.³¹¹ Претходни радови у зависности од класе и категорије објеката обухватају истраживање и израду анализа и пројеката, прибављање података којима се анализирају и разрађују инжењерско-геолошки, геотехнички, геодетски, хидролошки, урбанистички, технички, водопривредни саобраћајни као и други услови од утицаја на градњу и коришћење одређеног објекта.³¹² Све поменуто примењиво је и на класу верских објеката за које је неопходно анализирати и прибавити податке о претходно поменутим условима.

У овом истраживању у оквиру претходних радова посвећујемо пажњу претходној студији оправданости и студији оправданости. Основне две разлике између претходне студије оправданости и студије оправданости су:

1) Претходна студија оправданости се везује за генерални пројекат, и у оквиру ње се разматрају варијантна решења;

2) Студија оправданости се ради на основу идејног пројекта, када је већ извршен избор у поступку разматрања алтернативних решења извођења инвестиције;³¹³

Претходном студијом оправданости утврђује се нарочито просторна, еколошка, друштвена, економска и друга (зависно од класе и намене објекта) оправданост инвестиције за варијантна решења дефинисана генералним пројектом на основу којих се доносе плански документи, али и одлука о оправданости улагања у претходне радове за идејни пројекат и израду студије оправданости.³¹⁴ Код верских објеката посебно је важно обратити пажњу на просторну, еколошку, друштвену, социјалну и духовну оправданост инвестиције изградње верског објекта, као и корист и добробит како за јединицу локалне самоуправе тако и за епархију.

Обавезан и прописан садржај и обим претходне студије оправданости у РС је:

- Увод;
- Анализа постојећег стања;
- Тржишни аспект – анализа и пројекција;
- Приказ технолошко-техничких решења у генералном пројекту;
- Анализа набавног тржишта;
- Просторни аспект;
- Претходна анализа утицаја на животну средину;
- Финансијска анализа и оцена;
- Анализа осетљивости и ризика инвестирања;
- Претходна анализа извора финансија и финансијских обавеза;
- Претходна анализа организационих и кадровских могућности;
- Закључак о претходној студији оправданости;³¹⁵

³¹¹ Правилник о садржини и обиму претходних радова, претходне студије оправданости и студије оправданости, *Службени гласник РС* бр.1/2012.

³¹² Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 112.

³¹³ В. Budimir, „Студија оправданости инвестиционих пројеката“, *Trendovi u poslovanju* 8/4, Beograd 2016, 31.

³¹⁴ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 113

³¹⁵ В. Budimir, 32.

Студија оправданости представља још сложенији инвестициони елаборат. Подразумева доношење решења на основу претходне студије оправданости, према којој се доносе одлуке о постојању оправданих просторних, друштвених, економских и других услова, на основу детаљне разраде идејног пројекта на основу којег је донета одлука о оправданости улагања.³¹⁶ Посебно је важно нагласити да је студија оправданости неопходна без обзира на начин финансирања изградње, било да је реч о пројектима чије је финансирање на основу коришћења јавних средстава или у случајевима када инвеститор не користи јавна средства.³¹⁷

Обавезан и прописан обим и садржај студије оправданости која се у РС подноси министарству за добијање одобрења за изградњу, мора да садржи:

- Податке о наручиоцима и ауторима студије;
- Увод;
- Циљеве и сврху инвестирања;
- Опис објекта;
- Анализу развојних могућности инвеститора;
- Методолошке основе израде студије;
- Техничко-технолошко решење у идејном пројекту;
- Тржишне аспекте;
- Просторне аспекте;
- Еколошке аспекте;
- Економске трошкове;
- Добити – користи
- Финансијску ефикасност са оценом рентабилности и ликвидности;
- Друштвено-економску ефикасност;
- Анализу осетљивости и ризика инвестирања;
- Анализу извора финансија, финансијских обавеза и динамике;
- Анализу организационих и кадровских могућности;
- Закључак о оправданости инвестиције;³¹⁸

У члану 115. Закона о планирању и изградњи, таксативно је побројана техничка документација, која заједно са претходном студијом оправданости и студијом оправданости, представља низ услова неопходних за издавање одобрења за изградњу.

Под обавезном техничком документацијом се у РС подразумева:

1. Генерални пројекат;

³¹⁶ S. Zeković, „Studije opravdanosti u prostornom i urbanističkom planiranju“, u: *Prilog unapređenju teorije i prakse planiranja* (ur. Dimitrije Perišić i Branislav Derić), Institut za arhitekturu i urbanizam, Beograd 1994, 147.

³¹⁷ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 114.

³¹⁸ B. Budimir, 32; Нешто детаљнији опис садржине студије оправданости представљен је у: S. Zeković, „Studije opravdanosti u prostornom i urbanističkom planiranju“, *Prilog unapređenju teorije i prakse planiranja* (ur. Dimitrije Perišić i Branislav Derić), Institut za arhitekturu i urbanizam, Beograd 1994, 149 – 150.

2. Идејно решење;
3. Идејни пројекат;
4. Пројекат за грађевинску дозволу;
5. Пројекат за извођење радова;
6. Пројекат изведеног објекта;

Генерални пројекат (ГНП) је документ који садржи низ података везаних за локацију објекта, податке о техничко-технолошкој концепцији објекта, инфраструктурној мрежи саобраћајница.³¹⁹ Такође, генерални пројекат подразумева могуће и евентуалне варијанте просторних и техничких решења са становишта уклапања у просторни амбијент, што је од изузетне важности код планирања насеља и уклапања планираног верског објекта у амбијент окружења. ГНП се састоји од сукцесивног истраживања и избора оптималног коридора.³²⁰ Поред свега наведеног генерални пројекат пружа одговор на инжењерскогеолошко - геотехничке карактеристике терена из перспективе оправданости генералне концепције и оправданости изградње, у нашем случају верских објеката. ГНП такође садржи и низ података о заштити већ постојећих културних добара у чијој близини је планирана изградња.

Идејно решење (ИДР) подразумева општи приказ планиране концепције објеката, а настаје искључиво за потребе прибављања локацијских услова. Према 117а члану ЗОПИ, идејним решењем обавезно се приказују само подаци неопходни за издавање локацијских услова, односно подаци неопходни за утврђивање усклађености са планским документом али без израде техничких решења. Идејно решење се израђује и за потребе дела урбанистичког пројекта за потребе урбанистичко-архитектонске разраде локације.

Идејно решење је саставни део локацијских услова, односно услова за пројектовање и прикључење, само у погледу битних елемената на основу којих су ти услови утврђени, док су остали приказани детаљи необавезујући у даљој разради техничке документације, која је саставни део пројекта за грађевинску дозволу, односно идејног пројекта.³²¹ Према поменутом закону и верски објекти подлежу изради идејног решења, будући да је и за њих неопходно прибављање локацијских услова на основу планских докумената и предложених техничких решења.

Идејни пројекат (ИДП) настаје за потребе изградње објеката и извођења радова и он је од посебне важности за инвеститора који изводи радове.³²² Идејни пројекат подразумева скуп међусобно усаглашених пројеката којима се одређује, положај, намена, облик, капацитетм техничко – технолошке карактеристике и изглед објекта и оквирно се

³¹⁹ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 117.

³²⁰ I. Hot, *Upravljanje izradom generalni porjekata u oblasti infrastrukture primenom višekriterijumske analize*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad 2014, 28.

³²¹ Правилник о садржини, начину и поступку израде и начину вршења контроле техничке документације према класи и намени објеката, *Службени гласник РС* бр. 96/2023, чл. 15, ст. 3.

³²² Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 116, ст. 1 и 2.

доказује испуњеност основних захтева за објекат.³²³ ИДП се може дефинисати и као оптимални положај трасе правца простирања генералног пројекта.³²⁴

Документ техничке документације без којег није могуће започети изградњу било ког објекта што подразумева и верске, је пројекат за грађевинску дозволу (ПГД). Овај пројекат се израђује искључиво за потребе прибављања решења о грађевинској дозволи у складу са подзаконским актом којим се ближе одређује садржина техничке документације.³²⁵

Пројекат за грађевинску дозволу је скуп међусобно усаглашених пројеката којим се дефинишу положај и капацитет објеката на локацији, функционалност са становишта тенолошких и других захтева, просторно обликовање, избор конструкцијског система, димензионисање главних елемената конструкције, избор грађевинских производа и потребне перформансе у вези са њиховим битним карактеристикама, инсталација и избог опреме, чиме се обезбеђује испуњеност локацијских услова и основних захтева за објекта.³²⁶ Овај пројекат садржи различите документе и нацрте на основу којих овлашћени орган одлучује о правилности будућег објекта, садржи главну књигу, архитектонски план, као и изјаву одговорног пројектанта о механичкој отпорности и стабилности објекта, геодетским снимцима, елаборатима заштите од буке, противпожарне заштите и сл.³²⁷ Пројектом за грађевинску дозволу се врши разрада планиране концепције објекта утврђене идејним решењем на основу којег су издати локацијски услови, а у појединим случајевима ЗОПИ дозвољава могућа одступања од конкретног идејног решења у складу са прописом којим се ближе уређује садржина техничке документације.³²⁸

Неизоставава елемент техничке документације је пројекат за извођење (ПЗИ), који настаје за потребе грађења објекта и извођења радова у случајевима када је то прописано подзаконским актом о ближе уређивању садржини техничке документације. Пројекат за извођење је детаљно допуњена и проширена верзија ПГД-а. ПЗИ се разликује од ПГД-а у томе што садржи планове и нацрте са детаљним техничким решењима, детаљима свих елемената и додатним прорачунима.³²⁹ Пројекат за извођење радова представља скуп међусобно усаглашених пројеката којим се утврђују грађевинско-техничке, техничко-технолошка и организациона решења за изградњу, као и инвестициона вредност и услови одржавања објекта.³³⁰

Пројекат за извођење радова садржи посебно важан прилог – изјаве. Ово подразумева изјаве главног пројектанта и свих осталих пројектаната којима се потврђује да је пројекат изграђен у складу са локацијским условима, пројектом за грађевинску

³²³ Правилник о садржини, начину и поступку израде и начину вршења контроле техничке документације према класи и намени објекта, *Службени гласник РС* 96/2023, чл. 16, ст. 1.

³²⁴ I. Not, 28.

³²⁵ Правилник о садржини и начину издавања грађевинске дозволе, *Службени гласник РС* бр. 93/2011.

³²⁶ Правилник о садржини, начину и поступку израде и начину вршења контроле техничке документације према класи и намени објекта, *Службени гласник РС* бр. 96/2023, чл. 17, ст. 1.

³²⁷ Пројекат за извођење (ПЗИ) и разлика између ПГД и ПЗИ, доступно на: https://www.daibau.rs/clanak/32/Projekat_za_izvo_enje_pzi_i_razlika_izme_u_pgd_i_pzi (приступ 05. 09. 2023).

³²⁸ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 118.

³²⁹ Пројекат за извођење (ПЗИ) и разлика између ПГД и ПЗИ, доступно на: https://www.daibau.rs/clanak/32/Projekat_za_izvo_enje_pzi_i_razlika_izme_u_pgd_i_pzi (приступ 05. 09. 2023).

³³⁰ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 123 ст. 2.

дозволу као и грађевинском дозволом. ПЗИ је обавезујући документ за грађење свих врста објеката за које је предвиђена грађевинска дозвола, што подразумева и верске објекте, а искључује објекте категорије „А“.³³¹

Пројекат изведеног објекта (ПИО) се израђује због потреба прибављања употребне дозволе, коришћења и одржавања објекта, а представља скуп међусобно усаглашених пројеката са приказом свих детаља изграђеног објекта неопходних за утврђивање његове подобности за употребу.³³²

Техничку документацију за изградњу објекта односно извођење радова израђује правно лице основано у складу са законом (ЗОПИ чл. 126), на челу са одговорним пројектантом који обавља стручне послове израде техничке документације.

5.2.2. Локацијски услови

Локацијски услови су технички стручни документ који одређује услове пројектовања и грађења. Захтев за издавање локацијских услова се подноси јединици локалне самоуправе за послове грађевинарства и урбанизма³³³ Према Уредби о локацијским условима објављеној у Службеном гласнику Републике Србије под бројем 87/2023, садржина локацијских услова дефинисана је трећим чланом уредбе у коме се истиче:

*„Локацијски услови садрже све урбанистичке, техничке и друге услове и податке потребне за изградњу идејног пројекта, пројекта за грађевинску дозволу и пројекта за извођење грађевинских радова“.*³³⁴

Локацијски услови према поменутом члану садрже:

- 1) Податке о броју катастарске парцеле и називу катастарске општине;
- 2) Податке о површини катастарске парцеле;
- 3) Податке о класи и намени објекта за чије грађење се издају;
- 4) Податке о бруто површини објекта за чије грађење се издају;
- 5) Правила уређења и грађења за зону или целину у којој се налази парцела;
- 6) Информације о томе да ли је у вези са изградњом објекта или извођењем радова у складу са тим локацијским условима потребно прибавити одговарајућу студију од министарства надлежног за послове животне средине;
- 7) Услове за пројектовање и прикључење на комуналну, саобраћајну и другу инфраструктуру, које се врши прибављањем из сепарата или планског документа о

³³¹ Правилник о садржини, начину и поступку израде и начину вршења контроле техничке документације према класи и намени објеката, *Службени гласник РС* бр. 96/2023, чл. 18, ст. 4.

³³² *Ibid.*, чл. 19.

³³³ *Како добити локацијске услове*, Одељење за просторно уређење града Бања Луке, доступно на: <https://www.scribd.com/document/625237564/vodi%C4%8D-kako-dobiti-lokacijske-uslove> (приступ: 03.09.2023.)

³³⁴ Уредба о локацијским условима, *Службени гласник РС* бр. 87/2023, чл. 3, ст. 1.

техничким условима изградње, односно услове за пројектовање и прикључење кроз прибављање од имаоца јавних овлашћења где се захтевају подаци о:

- Капацитетима, начину и техничким условима за прикључење;
- Месту прикључења на систем;
- Техничким карактеристикама прикључка;
- Року за прикључење;
- Износу накнада за прикључења;

8) Рок важења локацијских услова;

9) Друге податке у складу са Законом,³³⁵

Поред свега наведеног локацијски услови садрже још неколико важних података везаних за положај објекта у односу на регулационе линије уз дозвољени индекс заузетости парцеле, као и дозвољену висину објекта, услове и начин обезбеђивања приступа парцели. Уредбом о локацијским условима чланом 6, прописан се детаљан поступак за издавање локацијских услова, где је најважније да нагласимо вршење детаљне провере испуњености формалних услова да би се поступило по захтеву (захтев, идејно решење, докази о уплати и сл.).

Надлежни орган је дужан да у издатим локацијским условима представи списак услова за пројектовање и прикључење, као и листу споразума које је инвеститор дужан да закључи да би објекат које се гради могао бити прикључен на инфраструктуру.³³⁶

Од посебне важности за истраживање техничке документације може бити информација из Уредбе о локацијским условима већ поменутог трећег члана, где се у четвртом ставу каже да локацијски услови не гласе на име подносица захтева (будућег инвеститора као што ће бити случај са грађевинском или употребном дозволом), него на катастарску парцелу, односно више њих за које се издају локацијски услови.³³⁷

Поменути члан 3. прописује да је саставни део локацијских услова идејно решење које је подносилац поднео уз захтев. Подразумева се да је идејно решење састављено на основу елемената од којих су утврђени локацијски услови.³³⁸

Важан корак код издавања локацијских услова, односи се на надлежне органе који прибављају услове за пројектовање и прикључење од ималаца јавних овлашћења. Као што нам указује девети члан уредбе, надлежни орган је дужан да имаоцима јавних овлашћења, од којих се очекује прибављање услова за пројектовање и прикључење, достави три важна документа:

- 1) Идејно решење (достављено уз захтев за издавање локацијских услова)
- 2) Копију плана за катастарску парцелу (ону за коју се траже локацијски услови)
- 3) Извод из катастра водова (катастар водова - инфраструктура електричне енергије, водовода и канализације, саобраћаја и др.)³³⁹

³³⁵ *Ibid.*, чл. 3, ст. 2.

³³⁶ *Како добити локацијске услове*, Одељење за просторно уређење града Бања Луке, доступно на: <https://www.scribd.com/document/625237564/vodi%C4%8D-kako-dobiti-lokacijske-uslove> (приступ: 03.09.2023.)

³³⁷ Уредба о локацијским условима, *Службени гласник РС* бр. 87/2023, чл. 3, ст. 4.

³³⁸ *Ibid.*, чл. 3, ст. 6.

Имаоци јавних овлашћења су дужни да у што скоријем временском периоду прибаве услове пројектовања и прикључења, и да доставе обавештење о стварним трошковима израде услова за пројектовање и прикључење надлежном органу, који ће даље поступити по службеној дужности.

Уколико су сви поменути услови испуњени, службена дужност надлежног органа је да изда локацијске услове у року од пет дана након што су му имаоци јавних овлашћења доставили услове за пројектовање и прикључење.³⁴⁰ Члан 13. нас упознаје са изузетним околностима када услови пројектовања и прикључења нису у сагласности са важећим планским документом, односно сепаратом, што може бити случај и са верским објектима за које је утврђена потреба за изградњом и свим условима пројектовања и прикључења. Ово се може јавити зато што верски објекти у РС до скоро нису били предмет планске категорије.

Након издавања локацијских услова, надлежни орган је дужан да достави и типске уговоре о изградњи прикључака на електроенергетску мрежу, као и друге типске уговоре за изградњу недостајуће саобраћајне, електро, водне, енергетске и друге инфраструктуре.³⁴¹

Види прилоге 10, 11, 12!

Прилози 10, 11 и 12, локацијских услова за изградњу цркве у Љубовији не садрже графички прилог. Издати локацијски услови међу последњим страницама могу имати и графички прилог, којим је приказан конкретан положај будућег верског објекта у простору. Пример графичког прилога представили смо у истраживању. Види прилог 13.

5.2.3. Грађевинска дозвола - општа разматрања

Техничка документација је скуп докумената неопходаних за поступак издавања грађевинске дозволе код свих врста објеката, од којих нису изузети ни верски. Поступак издавања грађевинске дозволе је посебан управни поступак који подразумева систем процесних правила по којима поступају управни и други органи за грађевинске послове и делатности.³⁴² Од управних поступака везаних за право грађења³⁴³, Законом о планирању и изградњи регулисани су следећи:

- Поступак издавања локацијске дозволе (услова);
- Поступак издавања грађевинске дозволе;
- Поступак издавања употребне дозволе;
- Поступак легализације;

³³⁹ *Ibid.*, чл. 9, ст. 4.

³⁴⁰ *Ibid.*, чл. 13.

³⁴¹ Уредба о локацијским условима, *Службени гласник РС* бр.87/2023, чл. 13, ст. 4.

³⁴² Р. Марковић, *Управно право општи део- друго допуњено и проширено издање*, Слово, Београд 2002, 14.

³⁴³ Више о праву грађења види у: М. Лазић, „Право грађења“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 42-02, Ниш 2002, 199 – 210; Р. Јотановић, „Право грађења“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 70/54, Ниш 2015, 637 – 652.

- Поступак усвајања планских докумената;
- Инспекцијске поступке и др.;³⁴⁴

Од свих поменутих управних поступака за потребе овог истраживања усредосредићемо се на норме које регулишу поступак издавања грађевинске дозволе. Важно је да нагласимо закључак до којег долазе проф. Вучетић и Димитријевић, који у оквиру напомена у свом делу кажу да без обзира на то што Закон о планирању и изградњи садржи већи број посебних процесних норми, у којима се виде одступања од општег управног поступка, оне не смеју бити у супротности са основним принципима у управном поступку.³⁴⁵ Када говоримо из визуре поступка издавања грађевинске дозволе, неопходно је нагласити примењивање одредби Закона о општем управном поступку,³⁴⁶ за она питања која нису регулисана Законом о планирању и изградњи.

Према Закону о планирању и изградњи постоје три врсте различитих субјеката који могу да издају грађевинску дозволу за изградњу а то су:

- Министарство надлежно за послове грађевинарства;
- Органи аутономне покрајине;
- Органи јединице локалне самоуправе;³⁴⁷

Надлежност Министарства према члану 133, подразумевају најважније објекте (инфраструктурне, еколошке, осетљиве, од изузетног инвестиционог значаја). Из перспективе верских објеката, Министарство је задужено да посредством Републичког завода за заштиту споменика културе, изда грађевинску дозволу за изградњу, обнову или реконструкцију верских објеката са статусом непокретног културног добра.³⁴⁸

Аутономна покрајина је може бити задужена да од Министарства или јединице локалне самоуправе издаје грађевинске дозволе за поверене објекте (где могу бити укључени и верски). Док јединице локалне самоуправе обављају поступке издавања грађевинских дозвола за све објекте који нису побројани у поменутом члану 133 ЗОПИ, чијој групи припада категорија верских објеката.

5.2.3.1. Странке у поступку издавања грађевинске дозволе

Закон о управном поступку,³⁴⁹ подразумева учеснике који су у процесном положају странке која учествује у поступку изградње објеката, односно издавања грађевинске

³⁴⁴ Д. Вучетић, П. Димитријевић, „Специфичности поступка издавања грађевинске дозволе“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 51/13, 327.

³⁴⁵ *Ibid.*, 328.

³⁴⁶ Закон о општем управном поступку, *Службени гласник РС* бр. 18/2016.

³⁴⁷ Закон о планирању и изградњи – ЗОПИ, чл. 133 и 134.

³⁴⁸ Закон о културним добрима, *Службени гласник РС* бр. 52/2011, чл. 101.

³⁴⁹ Закон о управном поступку, *Службени гласник РС* бр. 30/2010.

дозволе.³⁵⁰ Поред странака постоје и други учесници у поступку издавања грађевинске дозволе.

Међу неопходним учесницима који су у процесном положају странке у поступку издавања грађевинске дозволе, односно изградње објеката су:

- 1) Инвеститор – правно или физичко лице које гради објекат, или за чије потребе се гради објекат а на чије име ће гласити грађевинска дозвола.³⁵¹ Код изградње верског објекта, инвеститор може бити епархија Православне цркве на челу са епископом. Уместо епископа, инвеститор је још чешће надлежни свештеник оне црквене парохије на чијој територији се подноси захтев за издавање грађевинске дозволе;
- 2) Пројектант – одговорни пројектант је лице са стеченим високим образовањем одговарајуће струке и са лиценцом за пројектовање.³⁵² Уобичајена је пракса да се разликују пројектанти који пројектују верске објекте, од пројектаната у чијем су опусу стамбени или нестамбени објекти. Одговорни пројектанти за верске објекте су особе са наведеним стручним образовањем који имају искуство и афинитете према сакралним и архитектонским особеностима верских објеката који се морају узети у обзир приликом пројектовања и изградње;
- 3) Извођач радова – правно лице или предузетник који обавља изградњу објекта у виду извођења грађевинских радова, који је уписан у одговарајући регистар за грађење објеката.³⁵³ Извођачи радова на верским објектима се не разликују од извођача радова на другим стамбеним или не стамбеним објектима, иако предност имају извођачи са искуством и афинитетима према градњи верских објеката. Имајући у виду да као високоризични и захтевни објекти захтевају посебне начине и праксу извођења грађевинских радова;
- 4) Надзорни орган – лице или лица која врше стручни надзор, то су правна или физичка лица чија је делатност пружање услуга вршења контроле градње.³⁵⁴ Код верских објеката постоји особеност да поред стучног лица за вршење надзора црква поставља своје стручне клирике да надзиру изградњу објекта, односно да изградња буде у сагласју са аутономно-правним нормама о изградњи;
- 5) Ревизиона комисија – подразумева стручну контролу од стране комисије образоване од стране министарства надлежног за послове грађевинарства.³⁵⁵ Ова комисија подразумева и сталну повезаност јединица локалне самоуправе и надлежног министарства у пословима градитељске делатности, она контролише докуменате техничке документације од генералног и идејног пројекта, претходне студије оправданости и студије оправданости и других;³⁵⁶

³⁵⁰ Више о појму странке у управном поступку види у: М. Vitez – Pandžić, „Stranka u postupku ishoda građevinske dozvole“, *Časopis za teoriju i praksu javne uprave* 19/02, Zagreb 2019, 310 – 319.

³⁵¹ Закон о планирању и изградњи – ЗОПИ, чл. 2. ст. 21.

³⁵² *Ibid.*, чл. 128.

³⁵³ Закон о планирању и изградњи – ЗОПИ, чл. 150.

³⁵⁴ *Ibid.*, чл. 153.

³⁵⁵ *Ibid.*, чл. 131.

³⁵⁶ Види више у: Правилник о начину и поступку избора чланова комисије, праву и висини накнаде за рад у комисијама, условима, методологији, начину рада и одлучивања ревизионе комисије и садржају извештаја о стручној контроли, *Службени гласник РС* бр. 46/2019.

- 6) Урбаниста – одговорни урбаниста је такође саставни део учесника у поступку издавања грађевинске дозволе. То је лице са стеченим високошколским образовањем одговарајуће архитектонске или грађевинске струке и најмање три године радног искуства у виду стручних резултата на изради докумената урбанистичког планирања.³⁵⁷ Урбаниста мора поседовати посебну лиценцу издату у складу са поменутиим чланом 38 Закона о планирању и изградњи. Урбаниста има задатак да предвиди и планира простор за верске и друге сакралне објекте у складу са потребама иницијативама и другим параметрима о којима је било речи у претходним поглављима;

Поред поменутих странака, учешће у поступку могу узети и друга лица, попут сувласника односно лица која су власници или носиоци права службености на непокретностима, као и лица која имају правни интерес који морају да докажу и других.³⁵⁸

5.2.3.2. Покретање поступка и садржина грађевинске дозволе

За покретање било које врсте управног поступка потребно је да иницијатива потекне или од неког органа управе или од поменутих странака. Захтев за грађевинску дозволу покреће се искључиво на захтев странке, која има кључну улогу у изградњи објекта, а то је инвеститор (китор) или његов пуномоћник.

Уз попуњени захтев за издавање грађевинске дозволе, прилажу се и:

- 1) Локацијски услови;
- 2) Пројекат за грађевинску дозволу;
- 3) Доказ о праву својине;
- 4) Доказ о накнадама и административним таксама;³⁵⁹

О локацијским условима и пројекту за грађевинску дозволу било је речи у овом истраживању. Доказ о накнадама и таксама је уобичајен доказ у управном поступку, једино је преостало да кажемо нешто о праву својине. Наиме, у правном систему Републике Србије на снази је Закон о основама својинских односа који детаљно регулише питање својине.³⁶⁰ Као најважнији документ којим се доказује право својине је лист из *Катастра непокретности Републичког геодетског завода*, којим се показује да инвеститор има право власништва или било које друго стварно право или обавезу на основу којег се може врђити изградња или било који други грађевински радови.³⁶¹

Грађевинска дозвола је управни акт посебног значаја којим надлежни орган, након што утврди да је планирана изградња у складу са актом о коришћењу земљишта, као и да објекти планирани за изградњу испуњавају основне услове и да изградња неће

³⁵⁷ Закон о планирању и изградњи – ЗОПИ, чл. 38.

³⁵⁸ Д. Вучетић, П. Димитријевић, 331.

³⁵⁹ Правилник о начину издавања грађевинске дозволе, *Службени гласник РС* бр. 93/2011, чл. 7.

³⁶⁰ Закон о основама свјинскоправних односа, *Службени гласник РС* бр. 115/2005.

³⁶¹ Д. Вучетић, П. Димитријевић, , 333.

утицати на права трећих лица и јавни интерес, одобрава изградњу и прописује посебне услове који се морају узети у обзир.³⁶²

Грађевинска дозвола садржи низ података од којих су најважнији подаци о:

1. Инвеститору, односно инвеститору и финансијеру;
2. Објекту чије се грађење дозвољава (са подацима о габаритима, висини, површини, предрачунским вредностима и тд.)
3. Катастарској парцели на којој се објект гради;
4. Постојећем објекту који се уклања или реконструише ради грађења;
5. Року важења грађевинске дозволе и року завршетка грађења;
6. Документација на основу које се издаје;³⁶³

Све претходно речено на основу Закона о планирању и изградњи, Закона о општем управном поступку и Правилнику о начину издавања грађевинске дозволе, има конкретну примену код изградње верских објеката, уз узимање у обзир особености и специфичности које за собом повлачи аутономно правна регулатива, коју је неопходно испоштовати код издавања грађевинске дозволе. Грађевинска дозвола се издаје решењем након подношења захтева, а главни пројекат је саставни део решења. На решење се може изјавити жалба у року од 8 радних дана од дана доношења решења. Још једна специфичност се јавља код издавања грађевинске дозволе од стране Министарства надлежног за послове грађевинарства или надлежног органа аутономне покрајине. У овим случајевима не постоји право жалбе, већ се тужбом покреће управни спор.³⁶⁴

Предмет грађевинске дозволе може бити цео објект, али и део објекта, ако тај део представља техничку или функционалну целину на основу које се изводе радови. Тако на пример за верске објекте грађевинска дозвола се може издати за комплетан верски објект или за изградњу засебног дела верског објекта - изградња припрате или звоника у оквиру већ постојећег верског објекта).

О грађевинској дозволи потребно је да знамо још неколико важних особености. Одлука која се више не може оспоравати жалбом постаје коначна, а својство коначности подразумева да странка може покренути поступак његовог спровођења, односно започети са изградњом објекта. Посебно важан елемент је и рок важења грађевинске дозволе. Овај рок је заправо временски период у коме је инвеститор у обавези да отпочне извођење радова на објекту. Након истека рока од три године грађевинска дозвола престаје да важи, а није неопходно да изградња буде окончана у том периоду.³⁶⁵

Грађевинска дозвола престаје да важи и уколико се у року од пет година не изда употребна дозвола.³⁶⁶ Ово се може применити и на верске објекте са посебном напоменом да је непознато да ли се и код верских објеката може добити додатни период од две године као и код изградње породичних кућа али и код изградње објеката чију грађевинску дозволу издаје министарство надлежно за послове грађевинарства.

³⁶² *Ibid.*, 334.

³⁶³ Закон о планирању и изградњи – ЗОПИ, чл.136.

³⁶⁴ Д. Вучетић, П. Димитријевић, 334.

³⁶⁵ Види више у: Закон о планирању и изградњи – ЗОПИ, чл. 140, ст. 1.

³⁶⁶ *Ibid.*, чл. 140, ст. 3.

Након истека рока важења грађевинске дозволе (условно 5 + 2 године), уколико се у том периоду не изда употребна дозвола, нова грађевинска дозвола се може издати на име другог инвеститора (за исту локацију), који не спада у круг повезаних лица са првим инвеститором (сувласник, ортак и слично).³⁶⁷ Поставља се питање да ли се ово може применити код верских објеката, где остаје отворено питање да ли би други свештеник или архијереј могао поново да покрене захтев за грађевинску дозволу на верском објекту уколико је претходна истекла, будући да и једни и други „инвеститори“ припадају једној црквеној заједници – православној цркви.

5.2.3.3. Примери грађевинских дозвола за верске објекте у Републици Србији

У прилогу број 14, 15, 16, 17 је пример решења о издатој грађевинској дозволи за изградњу верског објекта на територији општине Љубовија, РС. Инвеститор је Српска Православна Црква – Епархија шабачка, а у оквиру решења, на конкретном практичном примеру можемо видети све оно што смо у претходним поглављима говорили о грађевинској дозволи из визуре изградње верских објеката.³⁶⁸

Други пример грађевинске дозволе за који смо се у истраживању определили је решење о издатој грађевинској дозволи за изградњу верског објекта на територији општине Сјеница.

Види прилоге 18, 19, 20, 21!

Прилог је јавно публикован и као такав је преузет са интернет странице: <https://sjenica.rs/urbanizam/gradjevine%20dozvole/2019/Gradjevinska%20dozvola%20-%20srpska%20pravoslavna%20crkva%20-%202019.pdf> (приступ 17.04.2023.)

Следећи прилог Решења о грађевинској дозволи односи се на изградњу зграде за обављање верских обреда – палионица свећа која је према световним законима дефинисана као верски објекат „Б“ категорије класификационе ознаке 127210.³⁶⁹ Према поменутој класификацији верских објеката видимо да палионица свећа припада категорији пратећих верских објеката у саставу главног верског објекта (храма), и да њена изградња захтева неопходну грађевинску документацију која претходи почетку извођења радова.

Према образложењу које је у саставном делу решења, видимо да је у потпуности испоштована световна регулатива која се односи на изградњу верског објекта, од доказа власништва катастарске парцеле на којој је планирана изградња, пројекта за грађевинску дозволу, локацијских услова са правилима грађења која су у сагласју са Законом о планирању и изградњи.

³⁶⁷ Вучетић, П. Димитријевић, 336.

³⁶⁸ Прилози 14, 15, 16, 17. су доступни у централној евиденцији обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола под бројем ROP-LJU-25886-LOC-1/2021.

³⁶⁹ Види прилоге 22, 23, 24.

5.3. САГЛАСНОСТ НАДЛЕЖНОГ МИНИСТАРСТВА

Органи надлежни за издавање грађевинске дозволе код изградње верских објеката, могу бити сви могући субјекти које прописује Закон о планирању и изградњи:

- 1) Јединица локалне самоуправе;
- 2) Органи аутономне покрајине;
- 3) Министарство надлежно за послове грађевинарства;³⁷⁰

За издавање грађевинских дозвола за изградњу верских објеката у највећем броју случајева је задужена управа за грађевинске послове јединице локалне самоуправе. Аргумент који ово потврђује је највећи број верских објеката који се гради на територијама локалне самоуправе и то без специјалних захтева и ограничења. Прилози које смо у истраживању користили потврђују претходно речено.

Нешто сложеније околности су онда када се верски објекти граде на територијама аутономних покрајина, тада је надлежност издавања грађевинске дозволе за изградњу верских објеката на надлежним органима аутономне покрајине задуженим за грађевинске послове. Верски објекти који се граде на територијама аутономне покрајине, морају проћи редовни поступак провере и контроле техничке документације од стране надлежних органа аутономне покрајине, који подразумева и издавање грађевинске дозволе.

Решавање најсложенијих захтева са одређеним специфичностима изградње верских објеката, односно за издавање грађевинских дозвола под таквим околностима, ЗОПИ је обавезао Министарство надлежно за послове грађевинарства. У Закону о планирању и изградњи у члану 133. таксативно су побројане све врсте и категорије објеката чију изградњу одобрава Министарство кроз издавање грађевинске дозволе. У ширем контексту посматрано, под бројем 9, то могу бити и верски објекти:

*„Објекти у границама непокретних културних добара од изузетног значаја и културних добара уписаних у Листу светске културне баштине, објеката у заштићеној околини културних добара од изузетног значаја са одређеним границама катастарских парцела, као и објеката у заштићеним подручјима у складу са актом о заштити културних добара,...“.*³⁷¹

Из перспективе нашег истраживања, Министарство издаје грађевинску дозволу за изградњу верских објеката који су у границама непокретних културних добара од изузетног значаја и културних добара уписаних у Листу светске културне баштине.³⁷²

³⁷⁰ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 133 и 134.

³⁷¹ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 133.

³⁷² Посебну категорију културног добра представљају културна добра која су због својих вредности утврђена према критеријумима Конвенције о заштити светске културне и природне баштине – УНЕСКО. У оквиру УНЕСКА је формирана Листа светске културне баштине у коју је уписано 1199 добра на територији од 168

Министарство је задужено за издавање грађевинске дозволе за верске објекте који су у заштићеној околини културних добара од изузетног значаја са одређеним границама катарстарских парцела и објеката у заштићеној околини културних добара уписаних у Листу светске културне баштине, из разлога што непокретна културна добра имају посебан облик заштите изградње, реконструкције, рестаурације и сл.³⁷³

У ужем смислу може се говорити о конкретним непокретним културним добрима која су у својини цркава и верских заједница. Ова културна добра имају изузетан верски и културни значај, уживају посебан облик правне заштите из разлога што су жива сведочанства верског и културног идентитета народа и заједница.³⁷⁴ Око 30% споменика културе уписаних у Листу светске културне баштине УНЕСКО, чине управо непокретна културна добра у својини цркава и верских заједница.³⁷⁵ Од непокретних културних добара Републике Србије, у Листу светске културне баштине УНЕСКО, први је уписан споменички комплекс Стари Рас са Сопоћанима 1979. године – верски објекат. Манастир Студеница уписан је 1986. а манастир Високи Дечани 2004. године. Последњи уписани су манастир Грачаница и Пећка Патријаршија и црква Богородица Љевишка у Призрену 2006. године.³⁷⁶

У току истраживања нису пронађени конкретни примери издавања грађевинске дозволе за верске објекте са поменути специфичностима. Оно што са сигурношћу можемо нагласити је да се изградња, реконструкција или надоградња верских објеката који су на Листи светске културне баштине, или верских објеката који се на било који од поменутих начина доводе у везу са парцелом културног добра, одвија након издавања грађевинске дозволе од стране Министарства надлежног за послове грађевинарства.

држава света. Види више у: UNESCO – World Heritage Convention, доступно на: <https://whc.unesco.org/en/list/> (приступ: 23.09. 2023.)

³⁷³ Закон о културним добрима, *Службени гласник РС* бр. 129/2021, чл. 99 – 110.

³⁷⁴ J. Vilus, *Pravna zaštita kulturnih dobara*, Evropski centar za mir i razvoj, Beograd 2007.

³⁷⁵ Д. Челић, „Ограничена права својине на непокретним културним добрима у својини цркава и верских заједница“, *Црквене студије* 19/22, Ниш 2022, 466.

³⁷⁶ М. Николић, М. Вукотић – Лазар, М. Ротер – Благојевић, „Споменици светске културне баштине на Косову и Метохији – Проблеми и перспективе заштите“, *Архитектура и урбанизам* 53/21, Београд 2021, 89.

ГЛАВА VI – ПРАВНИ РЕЖИМ ИЗВОЂЕЊА РАДОВА

6.1. САМОСТАЛНО ОРГАНИЗОВАЊЕ И ВОЂЕЊЕ РАДОВА ОД СТРАНЕ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

Након испуњавања свих услова прописаних аутономним и световним правом, може се започети са извођењем грађевинских радова на верском објекту. ЗЦВЗ предвиђено је да цркве и верске заједнице могу самостално да организују и воде радове, односно да утврђују намену, стил и опремање верских објеката, а све то у складу са аутономним прописима цркава и верских заједница.³⁷⁷

Непосредно пред почетак извођења грађевинских радова, у складу са законима, инвеститор је дужан да поднесе пријаву радова органу који је издао грађевинску дозволу. У најчешћем броју случајева је то јединица локалне самоуправе општине на чијој територији је планирана изградња.³⁷⁸ Види прилог 25!

Код верских објеката православне цркве инвеститор је у ширем смислу Српска православна црква, односно епархија СПЦ у оквиру које се налази црквена општина на чијој територији је започета изградња. Иако је формални инвеститор код изградње православних верских објеката СПЦ, сва овлашћења код припреме техничке документације и испуњавања аутономно правне процедуре су на верском службенику, тј. надлежном свештенику црквене општине на којој се гради верски објекат.

Пре почетка извођења радова, обавеза инвеститора је да испуни још неколико услова који су непосредно везани за почетак грађења. Инвеститор, односно верски службеник који је у складу са аутономним правом верске организације задужен да припреми документацију, организује и прати извођење грађевинских радова, дужан је да обележи грађевинску парцелу регулационим, нивелационим и грађевинским линијама у складу са прописима којима је уређено извођење геодетских радова.³⁷⁹ Ово подразумева ангажовање стручног геометра са лиценцом који ће обележити грађевинску парцелу, одредити регулационе, нивелационе и грађевинске линије.³⁸⁰ Уз помоћ извођача радова геометар је дужан да размери и одреди положај верског објекта на конкретној парцели.

Инвеститор, је дужан да на градилишту обезбеди одговарајућу таблу која садржи податке о верском објекту који се гради, о инвеститору, одговорном пројектанту, броју грађевинске дозволе, извођачу радова, почетку грађења и року завршетка изградње.³⁸¹

³⁷⁷ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 32, ст. 5.

³⁷⁸ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 148, ст. 1.

³⁷⁹ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 149.

³⁸⁰ Више о задацима и техничком пољу рада геометра види у: A. Prochazka, „Geometar i urbanizam“, *Geodetski list* 19/1_GGGI, Zagreb 1938, 6.

³⁸¹ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 149.

Надлежни верски службеник је задужен да обезбеди одговорног извођача грађевинских радова на верском објекту. Специфичности и особености верског градитељства обавезују свештеника да пронађе адекватне извођаче грађевинских радова, са искуством у изградњи верских објеката.³⁸² Подсетимо се да су верски објекти грађевински објекти високоградње, по природи градње сложени и захтевају посебне мере безбедности и специјалну опрему која не неопходна при изградњи.

Извођач грађевинских радова код свих врста објеката мора бити одговорно правно лице или предузетник, који је као такав основан у складу са законом. Извођач је дужан да има запослене, односно радно ангажоване лиценциране извођаче радова уписане у регистар извођача, да има одређене стручне резултате, као и да поседује решење о испуњености услова за грађење одговарајуће врсте објеката, у нашем случају верских објеката.³⁸³

Руковођење грађењем било ког објекта, конкретно извођењем радова у оквиру одговарајуће стручне области обавља одговорни извођач радова кога одређује извођач радова (правно лице). Посебно је важно нагласити да стручне послове руковођења грађењем објеката, односно извођењем радова у својству одговорног извођача радова, може да обавља лице коме је у складу са Законом о планирању и изградњи издата лиценца за извођење радова. То је заправо лиценцирани извођач који је као такав уписан у регистар лиценцираних извођача, а који је ово звање стекао на основу положеног стручног испита, на основу којег му је издата лиценца извођача радова и који је као такав уписан у регистар извођача.³⁸⁴

Неопходно је да укажемо на обавезе извођача радова и одговорног извођача радова које су дужни да испуне.

Конкретно извођач радова је према ЗОПИ дужан да:

- 1) Пре почетка радова потпише пројекат за извођење;
- 2) Решењем одреди одговорног извођача радова на градилишту;
- 3) Одговорном извођачу радова обезбеди уговор о грађењу и документацију на основу које се гради објекат;
- 4) Обезбеди превентивне мере за безбедан и здрав рад у складу са законом;
- 5) У одређеном временском периоду приликом изградње обавештава надлежни орган јединице локалне самоуправе (приликом изграђених темеља и приликом завршетка објекта у конструктивном смислу);
- 6) Да писмено обавештава инвеститора а по пореби и орган задужен за надзор о свим променама и недостацима који утичу на извођење радова и примену техничке документације;³⁸⁵

³⁸² Критеријуме избора извођача радова за пројекат у целости види у: З. Божиловић, *Опримални избор извођача радова на пројекту са становишта трошкова и времена*, докторска дисертација, Факултет техничких наука, Универзитета у Приштини, Косовска Митровица 2017, 169 – 170.

³⁸³ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл 150. ст. 1.

³⁸⁴ Више о одговорним извођачима радова, условима неопходним стицању лиценце извођача, али и обавезама извођача радова (правног лица) и одговорног извођача радова (физичког лица), види у: Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл 151.

³⁸⁵ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл 152. ст. 1 – 7.

Одговорни извођач радова је према ЗОПИ дужан да:

- 1) Изводи радове према документацији на основу које је издата грађевинска дозвола, односно пројекту за извођење, у складу са прописима и стандардима који важе за појединце врсте радова;
- 2) Организује градилиште којим ће обезбедити приступ локацији, омогућити несметано довијање саобраћаја, као и заштиту околине у периоду трајања грађења;
- 3) Обезбеђује сигурност објекта, лица која се налазе на градилишту и у његовој близини;
- 4) Обезбеђује доказ о квалитету извршених радова, односно уграђеног материјала, инсталација и опреме;
- 5) Води грађевински дневник, грађевинску књигу и књигу инспекције;
- 6) Обезбеђује мерења и геодетско осматрање понашања тла и објекта приликом грађења;
- 7) Обезбеђује објекте и околину у случају прекида радова;
- 8) Да обезбеди у сваком моменту документацију на основу које се објекат гради;³⁸⁶

На основу свега реченог, закључујемо да изградња верских објеката захтева идентичан поступак извођења грађевинских радова као код изградње било које врсте грађевинских објекта. Особености изградње верских објеката се односе на ангажовање адекватног извођача радова и одговорног извођача радова, који морају имати одређено искуство и стурчне резултате при изградњи верских грађевина.³⁸⁷ Посебно је важно искуство изградње верских објеката из разлога што је поступак извођења грађевинских радова на верским објектима комплексан, јер је реч о грађевинама са специфичним стилем и архитектонским облицима, чији је поступак реализације сложен и захтеван за извођаче радова. Одговорност избора адекватног извођача радова је на адекватном верском службенику, који је инвеститор изградње у овом случају православног верског објекта.

6.2. СТРУЧНИ ДРЖАВНИ И ВЕРСКИ НАДЗОР

Приликом изградње верског објекта неопходне су две врсте надзора. Један је стручни државни, а други је надзор надлежне верске организације. Поља њиховог надзирања су различита, тако да од почетка па до краја изградње не долази до преплитања њихових надзорних интереса. Опште је познато да је државни надзор (надзорни орган), обавезан на сваком градилишту на коме се изводе радови, међутим особености изградње

³⁸⁶ *Ibid*, чл 152. ст. 1 – 8.

³⁸⁷ Да је поступак изградње верских објеката сложен сведочи једно од ретких дела која се тичу извођења радова настало од стране немачког неимара Лоренца Лехера (Lorenz Lechler), који је написао је упутства о грађевинском занату изградње верских објеката, види у: M. Prak, „Mega-Structures of the Middle Ages: The Construction of Religious Buildings in Europe and Asia, c. 1000 – 1500“, Journal of Global History 6/3, Cambridge University Press, London Uk 2011, 387 – 391.

верских објеката су такве да је поред државног надзорног органа неопходан и стручни црквени надзор.

Стручни државни надзор прописан је Законом о планирању и изградњи, и он се појављује из неопходности праћења и контролисања извођача радова приликом изградње неког објекта. Према 153. члану ЗОПИ, инвеститор је дужан да обезбеди стручни надзор приликом изградње неког објекта за чије извођење радова је издата грађевинска дозвола. Стручни надзор може да врши лице које испуњава услове прописане Законом за одговорног пројектанта или одговорног извођача радова.

Стручни државни надзор за изградњу свих врста објеката, укључујући и верске, може да врши лице које је запослено у одговарајућем привредном друштву, или код предузетника који поседује решење о испуњености услова за израду техничке документације или извођења радова на одређеној врсти објеката.³⁸⁸ Посебна напомена Закона је да вршење стручног надзора не може обављати лице које је запослено у привредном друштву, односно правном лицу или предузетничкој радњи која је извођач радова на том објекту.³⁸⁹ Неопходно је да стручни надзор обавља лице искључиво из другог правног лица или предузетничке радње. На овај начин се спречавају могуће злоупотребе попут олакшавања извођења радова, дозвољавања прпуста и грешака при изградњи, или друге привилегије које би у будућности могле да произведу велике последице за објекат који се гради.

Према 153. члану, ставу 2. ЗОПИ под дужностима стручног државног надзора се подразумева:

- 1) Контрола извођења грађевинских радова према издатој грађевинској дозволи;
- 2) Контрола и провера квалитета извођења свих врста радова и примену прописа, стандарда и техничких норматива;
- 3) Контрола и овера количине изведених радова;
- 4) Проверу да ли постоје докази о квалитету грађевинских производа (мисли се на уграђене материјале), опреме и постројења која се уграђују;
- 5) Давање упутстава извођачу радова;
- 6) Сарадња са пројектантом ради обезбеђивања детаља технолошких и организационих решења за извођење радова и решавање других питања која се појаве у току извођења радова;³⁹⁰

Надзорни орган је задужен за вођење грађевинског дневника – документа који својим потписом и печатом оверавају надлежни орган и одговорни извођач радова. Надзорни орган у току вршења стручног надзора констатује и у грађевински дневник записује:

- 1) Над којим радовима се врши стручни надзор;
- 2) Уочене недостатке при извођењу радова и рокове за њихово отклањање;
- 3) Мере које је преуео или је на њих упутио извођача радова;

³⁸⁸ Правилник о садржини и начину вођења стручног надзора, *Службени гласник РС* бр. 24/2017, чл. 4.

³⁸⁹ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл 152. ст. 5.

³⁹⁰ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл 153. ст. 2.

- 4) Примедбе у погледу квалитета и динамике грађења;
- 5) друге податке који су битни за праћење грађења објекта,³⁹¹

Када је реч о верском надзору изградње верских објеката, важно је да се нагласи да у истраживању аутономно правних прописа, нису уочена правила која се односе на надзор извођења радова приликом изградње верског објекта. Међутим, то не значи да надзор од стране верских службеника не постоји. Ситуација у пракси је потпуно супротна. Надзор изградње верског објекта свих цркава и верских заједница се подразумева, а спроводи га изабрани верски службеник.

На примеру православне цркве, надлежни свештеник је задужен за верски надзор изградње верског објекта. Са улогом инвеститора коју добија благословом надлежног епископа, надлежни свештеник је задужен за праћење изградње у контексту аутономно-правних норми које верски објекат мора да испоштује. Овде се конкретно мисли на духовну димензију изградње (благослови и освећења), симболику изградње сваког дела верског објекта, поштовање унапред одређеног архитектонског стила и намене верског објекта и тд. Ове аутономне особеност изградње верског објекта једино може испратити надлежни свештеник који гради верски објекат.

Уколико надлежни свештеник сматра да није способан да врши верски надзор верског објекта, са благословом надлежног епископа посао надзора може обављати други свештеник са више године свештеничке службе или архијерејски намесник намесништва на коме се гради верски објекат. Под изузетним околностима, надлежни епископ може укључити стручна лица која ће вршити верски надзор изградње.

6.3. ИНСПЕКЦИЈСКИ НАДЗОР

Инспекцијски надзор представља:

*„Надзор чији је циљ да се превентивним деловањем или налагањем мера обезбеди законитост и безбедност пословања и поступања надзираних субјеката и спрече или отклоне штетне последице по законом или другим прописом заштићена добра, права и интересе.“*³⁹²

Према члану 6 Закона о инспекцијском надзору, инспекцијски надзор према врсти може бити редован, ванредан, мешовити, контролни и допунски.³⁹³ Из визуре нашег истраживања, и уопште када се говори о грађевинском инспекцијском надзору, кључна су два временска периода приликом изградње када се врше редовни инспекцијски надзори.

³⁹¹ Правилник о садржини и начину вођења стручног надзора, *Службени гласник РС* бр. 24/2017, чл. 8.

³⁹² Закон о инспекцијском надзору, *Службени гласник РС* бр. 36/2015, чл. 2. ст.1.

³⁹³ Више о врстама инспекцијских надзора види у: Д. Милков, „Инспекцијски надзор и заштита животне средине“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 49/4, Нови Сад 2015, 1443 – 1444.

Можемо их назвати и као две фазе приликом извођења радова у оквиру којих је неопходан инспекцијски надзор надлежног органа – грађевинске инспекције. Прва фаза је тренутак завршетка изградње темеља објекта, а други је завршетак објекта у конструктивном смислу.

Закон о планирању и изградњи 152. чланом у ставу 3 прописује да је извођач радова дужан да поднесе органу који је издао грађевинску дозволу изјаву о завршетку израде темеља у првој фази, а у прилог изјаве прилаже се и геодетски снимак изграђених темеља.

Види прилоге 26, 27 и 28!

Након што извођач радова обавести јединицу локалне самоуправе о завршетку темеља верског објекта, она је дужна да у року од три дана од пријема изјаве, обавести грађевинску инспекцију, а грађевински инспектор ће у року од десет дана извршити инспекцијски надзор и о томе обавести надлежни орган.³⁹⁴

Да су темељи изграђени у складу са грађевинском дозволом утврђује надлежни грађевински инспектор током прве редовне инспекцијске контроле коју спроводи изласком на градилиште на коме се гради верски објекат.³⁹⁵ Види прилог 29!

Уколико грађевински инспектор примети да пријављени завршени темељи одступају од геодетског снимка у односу на грађевинску дозволу, предузима мере из своје надлежности без временског одлагања. Оно што следи је отклањање повреде или покретање поступка пред надлежним органом.³⁹⁶ За то време су грађевински радови обустављени, а наставиће се тек након адекватног решавања проблема.

Закон о планирању и изградњи је флексибилан и предвидео је околности под којима су промене и одступања дозвољене. То су непредвидиве околности које су од утицаја на извођење радова и примену техничке документације. Како би се избегла обустава радова и затварање градилишта, извођач радова је дужан да о свим непредвиђеним околностима писмено обавести орган који врши надзор над објектом у оквиру јединице локане самоуправе – грађевинског инспектора.

Ова фаза је специфична и из перспективе аутономног права. У случају СПЦ након изградње темеља, врши њихово освећење од стране епископа. Прва фаза заправо представља формални пресек изградње због црквеног и инспекцијског надзора. Позитивни резултати (извештај грађевинског инспектора и чин освећења темеља храма) су потврда да се изградња спроводи у складу са световним и аутономим нормама о изградњи верског објекта. Након чега се радови настављају све до следећег пресека, а тиме отпочиње друга фаза.

³⁹⁴ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл 152. ст. 5.

³⁹⁵ *Ibid*, чл 175. ст. 3.

³⁹⁶ S. Lipovčić, „Inspekcijski nadzor kao instrument borbe protiv faktičkog rada u domaćem i međunarodnom pravu“, *Strani pravni život* 63/03, Beograd 2019, 112.

6.4. ПОЛАГАЊЕ КАМЕНА ТЕМЕЉЦА ХРАМА И ПОБИЈАЊЕ КРСТА

Благослов за оснивање и изградњу верског објекта у православној цркви додељује једино епископ или митрополит оне епархије, односно митрополије на којој је планирана изградња. Након детаљног упознавања са планом и иницијативама изградње, грађевинско-техничким условима и документацијом, архијереј писменим путем потврђује да је сагласан са изградњом новог верског објекта. У уводним поглављима било је речи о богослужбеним потребама цркве, где смо нагласили да услед повећаног броја верника на одређеном подручју може се унутар црквене заједнице покренути иницијатива о изградњи новог или проширењу постојећег верског објекта.³⁹⁷

Међутим, поднете иницијативе црквене општине, као и иницијативе Урбанистичких завода (који такође могу уочити потребу за новим верским објектима), упитне су до издавања писменог одобрења (писаног благослова) од стране надлежног архијереја, чиме се потврђује да је и са становишта аутономног права, црква сагласна са покретањем поступка изградње. Поред писаног благослова, на почетку извођења радова након изградње темеља верског објекта унутар православне цркве прописано је литургијско последовање под називом: *Богослужење при полагању камена темељца цркви и побијању крста*.

Православна црква познаје и примењује поредак при освећењу темеља храма који је саставни део богослужбене књиге „Велики требник“, за потребе овог истраживања коришћен је Велики требник оца Јустина Поповића. Важно је да нагласимо да догађај полагања камена темељца и побијања крста није чест у пракси, а захтева надлежног архијереја као предводника заједнице и богослужбеног последовања. Ово су разлози због којих овај поредак није саставни део мањих молитвослова односно требника. Епископово свештенослужење је сведочанство испуњености свих аутономно-правних норми које претходе изградњи, и потврђује да је епископ упознат и сагласан са изградњом верског објекта.

Иако смо у уводном делу нагласили да камен темељац може положити једино епископ, у изузетним условима то може бити протојереј или јереј кога он са посебним благословом пошаље да то учини. Начин полагања камена темељца захтева да се на оном месту где је предвиђен темељ храма ископа ров, а потребно је припремити камен и малтер (бетон). Надлежни архијереј или јереј са благословом на једном камену четвороугаоног облика изобрази знак крста, а под крстом се направи место за стављање светих моштију. Затим се на пергамету или бакарној плочи, што је у прошлости била пракса, данас се користи папир, састави мања повеља потписана од архијереја која гласи:

*„У име Оца и Сина и Светога Духа би положен камен темељац овој цркви у част и спомен (име празника Господњег, Богородичног или Светога), за владе његовог величанства краља (име), а за време епископства преосвећеног епископа (име), положене су овде мошти светог или светих (име), године од стварања света (навести годину), а од рођења Бога Слова у телу (година, месец и дан)“.*³⁹⁸

³⁹⁷ Види поглавље о богослужбеним поребама (87).

³⁹⁸ Ј. Поповић, *Велики требник*, Епархија рашко-призренска, Призрен 1993, 444.

Није строго неопходно да се приликом полагања камена темељца уметну и мошти светога и горепоменуте повеље, али оно што је свакако неопходно је четвороугаони камен. Поред камена, припрема се и велики дрвени Крст, за чије побијање је неопходно ископати рупу на оном месту где је предвиђен Свети Престо (Исток), у коју ће се побости крст.

Након припреме свега поменутог очекује се долазак надлежног архијереја. Архијереј се облачи у архијерејске одежде у најближој цркви од оног места где се полаже камен темељац, а са целокупним клиром излази и упућује се ка будућој цркви. Архијереј са клирицима чини литију на чијем челу су ђакони са кадионицама, иза њих свештеници са крстовима у колони два по два, а иза њих најстарији свештеници по чину. Уколико архијереј то захтева или уколико је непрактично организовати литијски ход до будућег храма, могуће је да се одмах дође на припремљено место где се полаже камен темељац. Када се сви окупе на место изградње храма, на припремљеном столу се налази Свето Јеванђеље и крст. Надлежни парох чита текст Повеље која се ставља у флашицу са уљем. Након чега ђакон три пута крстолико окади сто и тражи благослов архијереја за почетак последовања.³⁹⁹ Након богослужења, архијереј благосиља вернике и одлази. Уколико је дошао са литијом, са литијом се враћа у најближу цркву, док за то време клир поје стихире које се односе на будући храм.

6.5. АРХИТЕКТУРА И СТИЛ ВЕРСКОГ ОБЈЕКТА

Приликом изградње верских објеката, градитељи се по правилу служе већ постојећим узорима. Било је случајева у историји када су поједини непосредно и самостално своју визију претварали у дело кроз специфичан облик грађевине, мада црква се од најранијих времена супротстављала овим покушајима. Градитељско искуство се заправо најчешће преноси у занатском смислу, а не на теоретском или идејном нивоу.⁴⁰⁰ То је разлог због којег је потребно да изворе појединих облика тражимо у далекој прошлости, кроз низ историјских слојева током којих се идејни контекст, често услед механичког понављања постепено заборавља.

Истраживање појаве и развојног тока црквене архитектуре и стилова изградње сложен је задатак. Циљ који аутор поставља у овом поглављу је указивање на различите интерпретације стилова изградње које треба тумачити као појаву и развој, усавршавање и трансформацију разноврсних архитектонских облика којима обилује историја црквеног градитељства.

³⁹⁹ Редослед припремних радњи представљен је у уводном делу поретка „Богослужење при полагању камена темељца цркви и побијању крста“, види у: Ј. Поповић, 444.

⁴⁰⁰ Н. Куртовић- Фолић, 64.

6.5.1. Кратак историјски преглед црквене архитектуре и стилова изградње

Ранохришћански храмови били су веома једноставне архитектуре, углавном су то грађевине четвороугаоног облика (облонгус) који се са источне стране завршавао полукругом.⁴⁰¹ Потврда томе су нам најранији хришћански писани извори као што Апостолске Установе у којима стоји:

„Здање (црквено) да буде издужено, управљено к истоку, са притворима са обе стране к истоку, слично лађи“.⁴⁰²

Један од разлога овакве изградње је то што су и Јудеји на овакав начин градили храмове, мада из практичних разлога овакав изглед храма могао је да прими велики број верника док је са друге стране подсећао на Нојеву барку и Соломонов храм својим дугуљастим обликом.

Други главни облик цркава је облик крста, посебно када је Константин Велики примио крст као заштитни знак државе и хришћанства. Овај облик није потиснуо четвороугаони облик цркве, његов значај се овим није изгубио из разлога што су стари народи под крстом подразумевали два четвороугла која се укрштају под правим углом.⁴⁰³ Занимљиво је да су облик крста имале цркве или споља или само изнутра кроз положај стубова. На пример базилика св. Софије у Цариграду, споља има четверокутни облик, а изнутра облик крста.⁴⁰⁴

Даљи говор о црквеној архитектури могућ је кроз анализу Византијских базилика, које представљају византијски стил изградње, који је комбинацијом са романским стилем постао узор српској средњовековној архитектури. Византијски стих се почео развијати доласком цара Константина. Њега карактерише жеља за хришћанским духом, тежња вишем и узвишенијем, праве линије се закривљују, додају се лукови, кубета, сводови, одлика је централно главно кубе (купола) која је на средини храма. Посебно је важна статика такве куполе која има своју цилиндричну подлогу (там-боур).⁴⁰⁵ Врхунац византијског стила је храм Премудрости Христове - Света Софија у Цариграду.

По узору на византијски стил на истоку, на западу се развио романски стил (10 – 15. век) који карактеришу масивни зидови, равни кровови, полукружни сводови и звоници. Одлика овог стила је употреба стреластог (шиљатог) лука, грађевина се пирамидално уздиже у висину на високим стубовима богатим украсом. Округла апсида овим стилем је напуштена, сводови нису полукругови него шиљати лукови изнад квадратне или правоугаоне основе. Битна одлика су уски и дугачки прозори и два висока

⁴⁰¹ Б. Анђелковић, „Литургија и унутрашњи поредак храма – канонски основи црквеног градитељства“, у: *Традиција и савремено црквено градитељство* (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 44.

⁴⁰² Књига 2, гл. 57 Апостолских установа види у: Х. Столић, *Литургија апостолских установа*, Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево 2004, 83.

⁴⁰³ Л. Мирковић, 79 – 80.

⁴⁰⁴ А. Кадијевић, „Света Софија у Цариграду као узор српских архитеката новијег доба“, *Зограф: часопис за средњовековну уметност* 43/19, 216 – 217.

⁴⁰⁵ Л. Мирковић, 82.

торња (звоника) на западној страни.⁴⁰⁶ Најзначајнији градитељи овог стила су Донато Браманте (Donato Bramante) и Микеланђело Бонароти (Michelangelo Buonarroti), они су изградили Базилику Светог Петра у Риму, најистакнутији пример романског стила изградње.⁴⁰⁷

Будући да су Срби примили хришћанство из Византије, то укључује и византијску уметност и црквену архитектуру. Међутим, уметност и архитектура је на територију средњовековне Србије нису наслеђени директно из Цариграда, већ из провинције Солуна и Свете Горе. У периоду Немањиха поред византијског утицаја, снажан је и романски утицај (пренет из Далмације и Италије). Најстарија и најлепша црква у Србији изграђена у романском стилу (у основи прилагођена савременим византијским грађевинама) је Велика Црква Успења Пресвете Богородице у Студеници, задужбина Стефана Немање, саграђена око 1190. године.⁴⁰⁸ Такође, Немањини Ђурђеви Ступови, Манастир Жича и Хиландар припадају овом стилу изградње, који због тадашње државе Рашке носи истоимени назив - рашки стил. Основна одлика рашког стила изградње је да се верски објекат гради као једнобродна грађевина на основи сажетог уписаног крста и куполом која се налази изнад њега. Рашки стил обухвата период од 1170. (Ђурђеви Ступови) до 1296. године (Драгутинова црква Светог Ахилија - Ариље).⁴⁰⁹

Византијски (Вардарски) стил изградње у средњовековној Србији трајао је од 13. до краја 14. века, а споменици тог периода су црква Богородице Љевишке, Манастир Грачаница, Манастир Пећка Патријаршија, Краљева Црква у Студеници и манастир Лесново.⁴¹⁰

Моравски стих изградње се надовезује на Вардарски и траје од Маричке битке 1371. до пада Србије под Турску власт 1459. године. Карактерише га Лазарево грађење Раванице (1381.) и Лазарице (1388). Најзначајнији споменици моравске школе су манастири Љубостиња, Каленић и Манасија (Ресава).⁴¹¹

На просторима Кнежевине Србије, процес усвајања средњовековних црквених облика може се пратити кроз интерпретирање позно-барокних, класицистичких и романтичарских архитектонских решења, обележених градњом једнобродних грађевина са прикљученим певницама.⁴¹² Од друге половине 19. века уочавају се корени нових тенденција у црквеној архитектури који представљају „српски стил“, који је имао за циљ

⁴⁰⁶ Л. Мирковић, 84.

⁴⁰⁷ Rim – Bazilika svetog Petra, доступно на: <https://camino.hr/svetista/rim-bazilika-svetog-petra> (приступ: 29. 09. 2023.)

⁴⁰⁸ Л. Мирковић, 92.

⁴⁰⁹ М. Тадић, „Цркве рашке школе – монументални оријентир“, *Зборник радова географског факултета Универзитета у Београду* 60/12, Београд 2012, 192 – 193.

⁴¹⁰ Више о архитектонским специфичностима овог стила изградње види у: Л. Мирковић, 93 – 95.

⁴¹¹ Више о моравској школи види у: И. Стевовић, „Архитектура моравске школе: локална градитељска школа или епилог водећих токова позновизантијског градитељског стварања“, *Зборник радова Византолошког института* 43/06, Београд 2006, 231 – 239.

⁴¹² Н. Куртовић- Фолић, 78.

да барокне и класицистичке облике замени грађевинама које одговарају православном и српском духу.⁴¹³

6.5.2. Опште норме о стилу и архитектури

У покушају да прикажемо комплексност теме црквене архитектуре и стилова изградње кроз историјске примере, на основу претходно реченог нагласићемо неколико општих закључака који могу бити од важности за разумевање савремених архитектонских и стилских норми:

- 1) Према речима проф. Лазара Мирковића, теолога и литургичара и истакнутог историчара црквене уметности, „Црква не прописује у ком стилу се имају градити храмови, она тражи само оно битно и најпотребније (нпр. у погледу положаја и правца цркве), а као најбитније, да стил цркве носи на себи хришћански дух“;⁴¹⁴
- 2) Као што је случај код изградње српских средњовековних храмова, тако је и данас важно је да сви храмови имају облик ротонде у којој је уписан или описан знак крста;
- 3) Храм мора бити окренут према истоку, улазак у цркву увек је са запада и иде се према олтару који је према истоку. Запад и ноћ у хришћанству симболизују духовну таму, незнабоштво и грех. Исток симболизује духовно сунце, светлост Христову и Христа који увек долази са истока (Мт 24, 28);
- 4) Практични разлози изазвани потребама хришћанског богослужења били су најважнији чиниоци у образовању унутрашњег устројства храма.⁴¹⁵ Тако је настала потреба да храм има три дела:
 - **Олтар**, одвојен и одређен за свештенодејства, где световним лицима није дозвољен улазак, осим посвећенима;
 - **Наос**, брод цркве, одређен за верне који учествују у богослужењу;
 - **Пронаос**, припрата или претхрамље или претпростор храма, кроз историју одређена за катихумене, поједине обреде и последовања;⁴¹⁶

Црквена грађевина, није по својој суштини облик који се може везати за одређени начин пројектовања, већ се код сваког познатог примера већ на први поглед осећа уложени напор да буде другачији. Са друге стране цркву не треба схватити као грађевину,

⁴¹³ Стварање националног духа црквене архитектуре представља покрет који је постојао и у другим европским државама, и који подразумева неговање и оживљавање архитектонских облика из старијих градитељских епоха. Види више у: Н. Куртовић- Фолић, 78.

⁴¹⁴ Л. Мирковић, 81.

⁴¹⁵ И. Марковић, „Увод у литургијско богословље храма“, *Годишњак – Часопис Богословског факултета Св. Василије Острошки* 4/17, Фоча 2018, 48 – 49.

⁴¹⁶ Троструку поделу храма истиче Свети Симеон Солунски, за њега троструко устројство храма чине припрата, наос и олтар, који представљају праобраз земље, неба и онога изнад неба. Види у: Св. С. Солунски, *О Светој литургији, књига о храму*, Истина – издавачка установа Епархије далматинске, Шибеник 2003, 29. За детаљно упознавање са деловима православног храма види у: Б. Анђелковић, 45 – 60.

већ као споменик културе који заслужује пажњу и бригу.⁴¹⁷ Црква не инсистира на копирању старих архитектонских узора, али ипак захтева да они који уђу у њега, било да су верујући или не, осете да се налазе у простору који ће их подстаћи на успостављање личног молитвеног контакта са Богом.⁴¹⁸ Са друге стране примери савремених црквених грађевина, као и чести конкурси за пројектовање верских објеката,⁴¹⁹ указују на отвореност и трансформације које су у црквеном градитељству примерне.

Код црквене архитектуре најважније је поштовање основних канонских норми о положају, структури и целокупној просторној организацији верског објекта. По природи ствари коју нам историјски део сведочи, трансформације и промене у архитектури и стилизовима изградње су начин борбе против попримања типског карактера верских објеката и механичког понављања одређених облика.

У науци постоје и супротне теорије према којима се истиче да верници данас верске објекте представљају као спољашњи и површан део њихове религије, те да је невероватно колико се времена, енергије и новца улаже у изградњу нових верских објеката широм света. Проф. Веркаик (Verkaaik) сматра да се данас превише пажње посвећује архитектури и велелепности верских објеката, а да се заборавља да срце религије лежи у појединачној вери, заједници, добротворним делима, ритуалима, доктринама, а не пре свега у верским објектима.⁴²⁰

6.6. ТЕХНИЧКИ ПРЕГЛЕД И КОНТРОЛА

Друга фаза приликом извођења грађевинских радова почиње онда када извођач радова изгради верски објекат у конструктивном смислу. У оквиру друге фазе извођач радова је дужан да обавести надлежни орган који је издао грађевинску дозволу да је објекат завршен у конструктивном смислу.⁴²¹ Уз обавештење се прилаже и геодетски снимак изграђеног верског објекта у конструктивном смислу.⁴²²

Примењује се идентичан поступак као и у првој фази, а то је дужност јединица локалне самоуправе да у року од три дана обавести надлежну грађевинску инспекцију која је у обавези да у року од десет дана изврши инспекцијски надзор завршеног верског објекта у конструктивном смислу.⁴²³ Након примања обавештења црквене општине да је

⁴¹⁷ G. Szabo, „O crkvenim zgradama i crkvenom uređenju“, Narodna starina 8 /17, Zagreb 1928, 154.

⁴¹⁸ П. Симић, „Архитектура храма и његова духовна подлога“, у: *Традиција и савремено црквено градитељство* (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 32.

⁴¹⁹ М. Станимировић, „Конкурси за пројектовање православних храмова у Нишу 1998 – 2021“, *Архитектура и урбанизам* 54/22, Београд 2022, 15 – 26.

⁴²⁰ O. Verkaaik, *Religious Architecture: Antropological Perspectives*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2013, 7 – 8.

⁴²¹ Види прилог 30.

⁴²² Види прилог 31.

⁴²³ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл 175. ст. 3.

верски објекат завршен у конструктивном смислу,⁴²⁴ и након што грађевинска инспекција утврди да не постоје одступања од пројекта или геодетског снимка, инвеститор може завршити изградњу верског објекта, након чега следи технички преглед и контора. Идентично првој фази, уколико грађевински инспектор утврди да објекат у конструктивном смислу одступа од геодетског снимка у односу на грађевинску дозволу, без одлагања предузима мере из своје надлежности.

Након завршетка извођења радова на верском објекту, неопходно је проценити подобност објекта за његову употребу. Својствено свим врстама грађевинских објеката је да се подобност објекта утврђује техничким прегледом. Одредбе утврђивања подобности објекта техничким прегледом у РС, прописане су посебним Правилником.⁴²⁵ Најпре да нагласимо да ЗОПИ под техничким прегледом подразумева контролу усклађености изведених радова са грађевинском дозволом и техничком документацијом на основу које се објекат градио, као и са техничким прописима и стандардима који се односе на поједине врсте радова, односно грађевинских производа, опреме и постројења.⁴²⁶

За верске објекте се примењују одредбе из световног права о вршењу техничког прегледа. Апсолутно оправдано је што се технички преглед подразумева и код завршене изградње верских објеката, из разлога што су они захтевни објекти у којима свакодневно циркулише одређени број верника. Безбедност и сигурност верског објекта морају бити загарантовани.

Комисију за технички преглед објекта прописује ЗОПИ посебним поглављем које се састоји од два члана (155 и 156). Према томе, у члану 155. ст. 1, јасно се истиче да технички преглед објекта врши посебна комисија коју формира инвеститор, или комисија коју формира друго правно лице односно предузетник коме инвеститор повери вршење ових послова. У наставку овог члана у ставовима 3. и 4. указује се да је инвеститор дужан да обезбеди технички преглед као и да снесе трошкове техничког прегледа.

Чланови комисије за технички преглед зависе од врсте и сложености објекта који се контролише. Када су у питању верски објекти, примењују се правила члана 156. ст. 1, где се каже да у комисији учествује лице које испуњава услове за одговорног пројектанта (архитекта), као и одговорни извођач радова за ту врсту објекта. За верске објекте неопходно је обезбедити посебне мере заштите од пожара, будући да су предвиђени као јавни објекти за обављање верских потреба у којима свакодневно своје религијске потребе врши одређени број верника.⁴²⁷ У овом случају важно је применити одредбу Закона о

⁴²⁴ Види прилог 32.

⁴²⁵ Правилник о садржини и начину вршења техничког прегледа објекта, саставу комисије, садржини предлога комисије о утврђивању подобности објекта за употребу, осматрању тла и објекта у току грађења и употребе и минималним гарантним роковима за поједине врсте објеката, *Службени гласник РС* бр. 78 / 2019.

⁴²⁶ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 154.

⁴²⁷ У РС је на снази Правилник о техничким нормативима за заштиту од пожара стамбених и пословних објеката и објеката јавне намене, који у оквиру сопствене класификације објеката са основним нормативом - висином објекта израженој у метрима, верске објекте сврстава у три категорије издвојених јавних објеката и јавних објеката у низу и то: Прва категорија - до 8m са ознакама IJ1 i NJ1; Друга категорија од 8 - 22m са ознакама IJ2 i NJ2; Трећа категорија од 22 – 30m са ознакама IJ3 i NJ3; Види у: Правилник о техничким нормативима за заштиту од пожара стамбених и пословних објеката и објеката јавне намене, *Службени гласник РС* бр. 22/2019, чл. 7.

планирању и изградњи, који у члану 155 ст. 2, наглашава да члан комисије за технички преглед мора бити и инжењер противпожарне заштите са одговарајућом лиценцом (пожарац).

У вршењу техничког прегледа **не могу** да учествују следећа лица:

- 1) Лица која су запослена у предузећу, односно правном лицу које је радило на изради техничке документације;
- 2) Лице које је извођач радова код инвеститора;
- 3) Лица која су учествовала у извођењу радова код инвеститора;
- 4) Лица која су вршила стручни надзор;
- 5) Лица која су вршила инспекцијски надзор;
- 6) Лица која раде на пословима издавања грађевинске дозволе у надлежном органу за издавање грађевинске дозволе;

Списак лица која не могу учествовати у вршењу техничког прегледа прописан је чланом 156. ст. 4, Закона о планирању и изградњи. Општи закључак је да се код свих грађевинских објеката, укључујући и верске, технички преглед врши од стране стручне комисије која ни на који начин није учествовала у поступку издавања грађевинско – техничке документације, извођењу радова и контролисању изградње. Комисија се искључиво састоји од чланова којима је објекат непознат у сваком смислу те речи (документација, пројекат, извођење).

Технички преглед објекта, као и одобрење његове употребе не може се вршити на објектима који су изграђени без издате грађевинске дозволе.⁴²⁸ Комисија за технички преглед може доделити позитивно или негативно мишљење о објекту. Уколико је мишљење негативно, неопходно је предузети све мере да се уочени недостаци уклоне или измене, а уколико је мишљење позитивно, инвеститор или лице које је овлашћено за то има право да поднесе захтев за издавање употребне дозволе.⁴²⁹

6.7. УПОТРЕБНА ДОЗВОЛА

Након добијања позитивне оцене од стране комисије за технички преглед, уз поднети захтев инвеститора или овлашћеног лица, за верски објекат се издаје употребна дозвола.⁴³⁰ Поред издавања грађевинске дозволе и контроле објекта у конструктивном смислу од стране грађевинског инспектора, и позитивне оцене комисије за технички преглед, да би објекат могао да се користи ЗОПИ предвиђа прибављање употребне дозволе која омогућава употребу и коришћење свих новоизграђених објеката.

⁴²⁸ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 156, ст. 4.

⁴²⁹ *Ibid.*, чл. 156, ст. 6.

⁴³⁰ Види прилоге 33, 34 и 35.

Да би надлежни орган јединице локалне самоуправе издао употребну дозволу, неопходно је да се уз захтев за њено издавање,⁴³¹ приложе и следећи документи:

- 1) Извештај комисије за технички преглед, којим се утврђује да је објекат подобан за употребу са предлогом да се може издати употребна дозвола;
- 2) Пројекат изведеног објекта израђен у складу са правилником којим се ближе уређује садржина техничке документације (пројекат за извођење);
- 3) Изјава стручног надзора, извођача радова и инвеститора да није одступљено од пројекта за извођење;
- 4) Спецификација посебних делова;
- 5) Решење о утврђивању кућног броја;
- 6) Елаборат геодетских радова за изведени објекат и посебне делове објекта и елаборат геодетских радова за подземне инсталације;
- 7) Сертификат о енергетским својствима објекта (ако је за то прописана обавеза прибављања сертификата);⁴³²

Тај исти 158. члан у ставу 6, наглашава да надлежни орган јединице локалне самоуправе неће издати употребну дозволу уколико у складу са законом нису поднете изјаве о завршетку темеља и завршетку објекта у конструктивном смислу, што су као што смо нагласили две фазе пресека радова и контроле изградње од стране грађевинског инспектора.

Закон о црквама и верским заједницама наводи да се за цркве и верске заједнице примењују одредбе о удружењима.⁴³³ Ово наглашавамо зато што је ЗОПИ по овом питању посебно прецизан а приликом подношења захтева за издавање употребне дозволе, који се углавном везује за инвеститора односно финансијера у члану 158. ставу 8, истиче се да уколико је реч о издавању употребне дозволе за објекте које користе удружења, захтев за њено издавање могу поднети удружења. Из визуре нашег истраживања то су цркве и верске заједнице, као њихове организационе јединице уписане у Регистар цркава и верских заједница.

Приликом издавања употребне дозволе постоји неколико важних процедура које могу бити од посебне важности за окончање читавог световног процеса изградње. Наиме, након издавања употребне дозволе, надлежни орган је дужан да по службеној дужности достави органу надлежном за послове државног премера и катастра употребну дозволу, елаборат геодетских радова за изведени објекат и посебне делове објекта, као и елаборат геодетских радова за подземне инсталације у складу са чланом 158. ЗОПИ.

Све претходно поменуто посебно важно је из разлога што орган надлежан за послове државног премера и катастра врши упис права својине на објекту, а о томе обавештава инвеститора и надлежни орган управе.⁴³⁴ На овај начин је окончан поступак изградње објекта, а инвеститор је у обавези да објекат за који је издата употребна дозвола

⁴³¹ Образац Захтева за издавање употребне дозволе доступан је на: https://www.paragraf.rs/obraci/Zahtev_za_izdavanje_upotrebne_dozvole_ID_3809.pdf (приступ: 02. 10. 2023.)

⁴³² Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 158.

⁴³³ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 20, ст. 3 и чл. 24.

⁴³⁴ Закон о планирању и изградњи - ЗОПИ, чл. 158, ст. 17.

одржава, и омогући несметано вршење редовних, ванредних и специјалистичких прегледа објеката, што се посебно односи на категорију верских.

Код издавања употребне дозволе важно је знати да ЗОПИ предвиђа могућност коришћења објекта без употребне дозволе, у случају да у року од пет радних дана од дана подношења захтева за издавање употребне дозволе, уз који је приложен налаз комисије за технички пријеглед којим се утврђује да је објекат подобан за употребу и предлогом да се може издати употребна дозвола, надлежни орган није издао употребну дозволу, нити је решењем одбио издавање употребне дозволе.⁴³⁵ Ово може бити примењиво код категорије верских објеката, иако не смемо заборавити да је употреба верског објекта, конкретно православних из разлога што је на њима фокус у овом истраживају, блиско повезана са освећењем храма, односно антиминса, којим се испуњавају формални аутономно правни услови којим је дом Господњи благословен, освећен и спреман за пријем верника и одвијање богослужења у њему.

6.8. ОСВЕЋЕЊЕ ХРАМА (АНТИМИНСА)

Тумачењем Чина Освећења храма се у нашој богословској науци до данас није бавило много аутора. Историјској и богословској анализи теологије и праксе освећења богослужбеног простора највише је допринео проф. др. Владимир Вукашиновић,⁴³⁶ директно подстакнут доприносом овој проблематици коју је представио блаженопочивши Патријарх Павле делом „Чин архијерејског освећења храма“. Ови извори заједно са Великим требником оца Јустина Поповића, биће основа за наше истраживање ове теме.

На почетку ћемо нагласити да је чин освећења храма код појединих учитеља и отаца цркве сматран једном од Светих тајни, сходно чињеници да се у храму и врше све Свете тајне.⁴³⁷ Исто мишљење важило је и након утврђивања седам Светих тајни од стране Симеона Солунског, где су и након тога поједини теолози и оци цркве сматрали да би требало да их има више. У православним црквама данас је општеприхваћено да постоји седам Светих тајни у којима није чин освећења храма, али према мишљењу епископа Бундала, место које том чину даје црква показује да је однос према освећењу једнак односу према Светим тајнама, овде се конкретно мисли на свечан и церемонијалан поредак освећења новог верског објекта.

Од најранијих хришћанских времена, понављање служења литургије и осталих пословања у верском објекту, производило је то место у простор хришћанског богослужења.⁴³⁸ Претходно речено може послужити у разумевању чина освећења богослужбеног простора, односно начина на који се верски објекат уводи и посвећује у

⁴³⁵ *Ibid.*, чл. 158, ст. 15.

⁴³⁶ В. Вукашиновић, „Теологија и пракса освећења богослужбеног простора у периоду рашког стила српске сакралне архитектуре“, у: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати књ. 18*, (ур. Богољуб Шијаковић), Православни богословски факултет, Београд 2015, 29 – 42.

⁴³⁷ С. Бундало, „Чин освећења храма по Светом Николи Кавасили и Барберинијевом кодексу 336: богословско-компаративна анализа“, *Црквене студије* 18/21, Ниш 2021, 175.

⁴³⁸ Патријарх српски Павле, *Чин архијерејског освећења храма*, Издавачка фондација СПЦ Архиепископије београдско-карловачке, Београд 2012, 6.

своју литургијску функцију која је основ овог чина. Најстарији поредак чина освећења храма сачуван је у Барберинијевом кодексу из 8. века. Детаљан опис овог последовања датира из 14. века, а за његово постојање је заслужан Свети Никола Кавасила.⁴³⁹

Упоређујући ове службе са чином освећења храма који се данас примењује у требницима, можемо извести два општа закључка. Први је тај да је суштина службе освећења храма у ствари чин освећења часне Трпезе (Барберинијев кодекс користи термин Трпеза, док Свети Никола Кавасила користи термин Жртвеник).⁴⁴⁰ Други закључак анализе чинова освећења храма у Барберинијевом кодексу 336 и делу Николе Кавасиле у односу на савремени поредак овог чина, је да се поредак архијерејског чина освећења храма од осмог века преко петнаестог па до данас није много изменио.⁴⁴¹

О симболици часне Трпезе унутар олтарског простора као најсветијег дела храма се монго тога зна. Опште је познато да је часна Трпеза центар храма и богослужбеног и духовног живота сваког појединачног хришћанина односно целокупне хришћанске заједнице.⁴⁴² Реч је о месту које је темељ Светих тајни, тј. место на коме се оне врше. Света Трпеза симболише небески Престо Божји, на коме је свеprisутан Господ Исус Христос. Часна трпеза се назива Жртвеником (Никола Кавасила), зато што се на њој приноси Бескрвна жртва Новог Завета, на којој је Христос у светој Евхаристији присутан у виду хлеба и вина.⁴⁴³ Часна Трпеза симболише сто са последње Тајне Вечере, представља и гроб Христов што нам сведочи симболика покривача који се на њему налазе.⁴⁴⁴ Саставни део Часне Трпезе су мошти мученика или других светитеља које се налазе испод Трпезе у сасуду, које епископ доноси приликом освећења свете Трпезе.

Самом Чину освећења храма претходни веома систематична припрема. Како би читалац разумео поступак припреме за богослужење при Чину освећења храма, неопходно је елементарно упознавање са богослужбеним предметима, стварима и књигама,⁴⁴⁵ и врстама богослужења.⁴⁴⁶

Након припреме свих потребних ствари, богослужбених сасуда, предмета и књига за освећење храма, следи свечани литургијски чин чији детаљни поредак је представљен у већ поменутом делу блаженопочившег патријарха српског Павла.

Служењем Свете литургије и причешћивањем свештенства и верника, освећени храм је званично спреман за литургијски, молитвени и светотајински живот који ће се одвијати у њему.

⁴³⁹ Н. Кавасила – *О животу у Христу, светоотачко богословље књига 4*, Беседа, издавачка установа православне Епархије бачке, Нови Сад 2022, 168 – 179.

⁴⁴⁰ С. Бундало, 177.

⁴⁴¹ *Ibid.*, 177.

⁴⁴² С. Бундало, 177.

⁴⁴³ Л. Мирковић, 101.

⁴⁴⁴ *Ibid.*, 102.

⁴⁴⁵ Ј. Фундулис, *Литургика I, увод у Свето богослужење*, Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево 2004, 28 – 70.

⁴⁴⁶ Ј. Фундулис, 71 – 82.

ГЛАВА VII – ФИНАНСИРАЊЕ ИЗГРАДЊЕ

7.1. ФИНАНСИРАЊЕ ИЗ СОПСТВЕНИХ СРЕДСТАВА ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

Аутономним правом свих цркава и верских заједница, прописани су начини остваривања финансијских прихода као и начини стицања, употребе и располагања верском имовином. Под финансијама се подразумевају приходи и расходи којима цркве и верске заједнице располажу и слободно управљају. За потребе истраживања, фокус је на приходима и расходима које цркве и верске заједнице обезбеђују за финансирање изградње верских објеката. По природи ствари, финансирање изградње верских објеката уређено је аутономним правом одређене конфесије. У овом поглављу усмерићемо пажњу на финансирање изградње верских објеката унутар православне цркве (као најдоминантније религије у РС), али ради упоредне анализе, одлучујемо се да укажемо на основна начела финансија и унутар католичке цркве.

7.1.1. Финансирање из сопствених средстава: Српска православна црква

Основа овог дела истраживања је савремени, односно тренутно важећи Устав Српске Православне Цркве.⁴⁴⁷ У петом поглављу Устава, под називом „Црквена имовина“, проналазимо опште податке о сопственим финансијским средствима унутар СПЦ. У 235. члану Устава се истиче главни извор на основу којих су настале одредбе Устава о финансијама, а то су *канонски прописи*. Чланом 235. потврђено је да СПЦ самостално управља и располаже црквеном имовином, црквеним фондовима и задужбинама.⁴⁴⁸ Ово није случај само са СПЦ, самостално располагање и управљање црквеном имовином или финансијама је заправо интерно питање сваке конфесије прописано њеним аутономним правом. Из перспективе ЗЦВЗ, правни субјективитет који стичу цркве или верске заједнице потврђен чланом 9. ЗЦВЗ, гарантује се право на слободно и неометано стицање

⁴⁴⁷ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве – друго издање*, Београд 1957.

⁴⁴⁸ *Ibid.*, чл. 235, ст. 1.

и располагање имовином и новчаним средставима, у складу са сопственим аутономним прописима.⁴⁴⁹

Српска православна црква, као и остале православне цркве, следећи опште одлуке аутономног права, морају да све годишње приходе и расходе предвиђају годишњим предрачунима прихода и расхода, а све то на основу општих и посебних потреба цркве. Предрачуне прихода и расхода за опште потребе цркве прописује Патријаршијски управни одбор, а одобрава Патријаршијски савет.⁴⁵⁰

За посебне потребе прописују се предрачуни унутар епархија, црквених општина, манастира. У случају да се ради о предрачунима прихода и расхода унутар епархије, неопходно је одобрење Патријаршијског управног одбора, док се за предрачуне прихода и расхода манастира или црквене општине захтева одобрење Епархијског управног одбора.⁴⁵¹

Органи надлежни за састављање, односно доношење годишњег предрачуна расхода и прихода, дужни су да саставе и годишње завршне рачуне, које подносе на увид и анализу властима у чију надлежност то припада.⁴⁵²

Један од важнијих расхода унутар СПЦ је и изградња новог верског објекта. За покриће расхода изградње, као и уопштено свих расхода унутар СПЦ задужени су следећи извори:

- 1) Приходи од црквених и манастирских добара, храмова, фондова, задужбина и од разних црквених завода и установа;
- 2) Црквене таксе;
- 3) Приход од хартија од вредности;
- 4) Разрез на црквене општине и манастире;
- 5) Добровољни прилози, дарови и завештања;⁴⁵³

Изградња верских објеката је специфична категорија која заилази у опште и посебне потребе СПЦ које се морају предвидети у предрачунима расхода. Из опште перспективе подразумевамо изградњу велелепних храмова, попут Храма Светог Саве у Београду, богословских факултета, богословских института, телевизија, за чије оснивање је неопходно одобрење и финансијска помоћ општих субјеката цркве (Патријаршијски управни одбор и Патријаршијски савет). Посебне потребе унутар епархија су чешћи пример предвиђања средстава за изградњу нових храмова. Из овог разлога наглашавамо начине подмиривања и општих и посебних потреба православне цркве.

Опште потребе православне цркве које се односе на изградњу нових верских објеката, подмириваће се на основу:

- 1) Прихода из општих црквених добара, односно од установа општег карактера;
- 2) Приходима од црквених такси;

⁴⁴⁹ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 9. и чл. 26, ст. 2.

⁴⁵⁰ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве – друго издање*, Београд 1957, чл. 236, ст. 1 и 2.

⁴⁵¹ *Ibid.*, чл. 236, ст. 3.

⁴⁵² *Ibid.*, чл. 238.

⁴⁵³ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве – друго издање*, Београд 1957, чл. 242.

- 3) Приходима из извора које пружају хартије од вредности;
- 4) Приходима од црквених фондова и задужбина, као и ванредним приходима од добровољних прилога, дарова и завештања, уколико су намењени финансирању општих потреба;
- 5) Приходима од нарочитих зарезивања на црквене општине, манастире и епархије;
- 6) Приходима од црквених завода и установа;⁴⁵⁴

Финансирање изградње верских објеката унутар епархијских јединица СПЦ, предвиђено је на основу посебних потреба епархије, која средства обезбеђује на основу:

- 1) Прихода од епархијских добара;
- 2) Приходима од црквених фондова, задужбина и прихода од епархијских установа и завода;
- 3) Прихода од добровољних прилога, дарова и завештања која су намењена епархијским потребама;
- 4) Приходима од нарочитог разрезивања црквене општине и манастира;⁴⁵⁵

Све је чешћа појава да су иницијатори изградње нових верских објеката црквене општине и манастири. Финансијска помоћ тада може бити обезбеђена из општих и посебних (епархијских) фондова, уколико није, црквене општине или манастири су дужни да изградњу финансирају на основу сопствених средстава. Устав СПЦ прописао је могуће и легитимне начине подмиривања посебних потреба, па је за обезбеђивање финансија црквеним општинама предвидео:

- 1) Приходе од храмова и црквеноопштинских добара и установа;
- 2) Приходе од црквеноопштинских фондова, задужбина и других установа;
- 3) Од добровољних прилога, дарова и завештања која су намењена црквеноопштинским потребама;
- 4) Приходима од добровољног разреза на своје чланове;⁴⁵⁶

Док изградњу верских објеката унутар манастирског комплекса, манастири могу финансирати на основу прихода које остварују на основу:

- 1) Прихода од њихових храмова и добара;
- 2) Прихода од њихових радионица и рукотворина;
- 3) Прихода од њихових фондова, задужбина и установа, као и приходима од добровољних прилога, дарова и завештања;
- 4) Приходима од опслуживања парохија;⁴⁵⁷

Све претходно поменуто указује да СПЦ има веома прецизан и детаљан начин управљања и располагања црквеним финансијама. Финансирање изградње нових верских објеката предвиђено је навишим правним актом СПЦ. Финансирање изградње верских објеката, зависно од врсте и категорије верског објекта, предвиђено је општим и посебним предрачунима и то на нивоу Патријаршије, епархије, црквене општине и манастира.

⁴⁵⁴ Ibid., чл. 243.

⁴⁵⁵ Ibid., чл. 244.

⁴⁵⁶ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве – друго издање*, Београд 1957, чл. 245.

⁴⁵⁷ Ibid., чл. 246.

7.1.2. Финансирање из сопствених средстава: Римокатоличка црква

Православна и католичка црква у првих десет векова имају идентичну историјску позадину и контекст, каноне и правила која су устројена предањем хришћанске цркве о располагању црквеном имовином и финансијама. Међутим, у односу православне и католичке цркве наредних десет векова од Великог раскола допринели су да се самостална финансирања католичке цркве измене, а у појединим деловима и потпуно разликују од начина финансирања својствених православној цркви.

У истраживању овог поглавља, финансирање католичке цркве пратићемо на основу државно-црквеног права у Републици Хрватској (у наставку РХ). У РХ државно црквене односе регулише Закон о правном положају вјерских заједница.⁴⁵⁸ На основу овог закона, цркве и верске заједнице су дефинисане као заједнице физичких особа које остварују слободу вероисповести кроз слободно, једнако и јавно обављање верских обреда и других активности, које су стекле уписом у одговарајућу евиденцију верских заједница у Републици Хрватској.⁴⁵⁹

Црквама и верским заједницама у Хрватској дозвољено је да самостално и слободно одређују унутрашњу организацију, управу, хијерархију и надлежности, представнике, садржаје начине испољавања вере, као и многа друга питања свог деловања која су у складу са Уставом Републике Хрватске. Када говоримо о начинима стицања средстава, Закон о правном положају вјерских заједница прописује следеће начине стицања средстава:

- 1) Приходима од своје имовине;
- 2) Из добити трговачких друштава са којима имају удео или деонице;
- 3) Обављањем образовне, културне, уметничке и друге опште корисне делатности;
- 4) Од пружања верских услуга;
- 5) Од наследства и дарова;
- 6) Од добровољних прилога физичких и правних лица;⁴⁶⁰

Поред поменутог Закона, правни положај конкретно Католичке цркве, као најзаступљеније верске деноминације у Републици Хрватској, дефинисан је уговорима потписаним између Свете Столице и то:

- 1) Уговором између Свете Столице и Републике Хрватске о сарадњи на подручју одгоја и културе;
- 2) Уговором између Свете Столице и Републике Хрватске о правним питањима;

⁴⁵⁸ Закон о правном положају вјерских заједница - ZPPVZ, *Narodne novine* br. 83/2002.

⁴⁵⁹ Закон о правном положају вјерских заједница - ZPPVZ, *Narodne novine* br. 83/2002, čl. 1.

⁴⁶⁰ Закон о правном положају вјерских заједница - ZPPVZ, *Narodne novine* br. 83/2002, čl. 17, st. 1.

- 3) Уговором између Свете Столице и Републике Хрватске о душебрижништву католичких верника, припадника оружаних снага и редарствених служби;
- 4) Уговором између Свете Столице и Републике Хрватске о господарским питањима;⁴⁶¹

За потребе нашег истраживања најважнији је Уговор између Свете Столице и Републике Хрватске о господарским питањима, проглашен и потврђен Законом о потврђивању уговора између Свете Столице и Републике Хрватске о господарским питањима, Народне новине бр. 18/1997. Овим уговором успостављен је посебан облик финансирања који важи само за Католичку цркву. Он регулише господарске аспекте односа између државе и Католичке цркве, има две теме, од којих се једна бави питањем реституције црквене имовине, а друга новчаним надокнадама из државног прорачуна.⁴⁶² Друга тема је посебно важна за наше истраживање из разлога што се РХ обавезала на „месечно давање“ које се односи на трошкове издржавања црквеног клира и других службеника, као и на трошкове изградње и одржавања верских објеката (црква и пасторалних средишта).⁴⁶³

Аутономне норме католичке цркве о финансирању изградње нових верских објеката засноване су на општим нормама финансирања које се спроводи на основу пет модела остваривања прихода, а то су:

- 1) Систем властитих прихода;
- 2) Систем донација, стипендија и прикупљених средстава;
- 3) Систем финансирања из државног прорачуна;
- 4) Систем финансирања заклада;
- 5) Систем црквених пореза;⁴⁶⁴

Систем властитих прихода заснован је на начину финансирања изградње верских објеката на основу материјалних добара које католичка црква остварује од прихода остварених властитом имовином. Све чешћи примери остваривања властитих прихода су располагања обвезницама и већинским пакетима унутар деоничарских друштава, прихода од некретнина. Познато је да католичка црква велики део новчаних средстава улаже у своје банке, најбољи пример је држава Немачка у којој постоји чак 12 католичких црквених банака.⁴⁶⁵ Власити приходи могу се остварити и на основу других привредних делатности, првенствено се мисли на издавачке куће, делатности којима се производе црквени предмети, производи и др.

Систем донација, стипендија и прикупљених средстава је систем који је својствен свим црквама и верским заједницама. Овај систем би у својој основи требао да буде један од основних система финансирања изградње верских објеката и у Хрватској. Овакав систем распрострањен је и у другим државама са доминантном католичком вером (Француска, Сједињене Америчке државе, Литванија и др.). Обезбеђивање новчаних

⁴⁶¹ „Tekstovi ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske”, *Crkva u svijetu* 2/ 32, Split 1997, 168 – 180.

⁴⁶² Т. Vukojičić Tomić, „Pravni i finansijski aspekti položaja vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj“ *Pravni vjesnik* 3-4/30, Osijek 2014, 223.

⁴⁶³ *Ibid.*, 223.

⁴⁶⁴ S. Marasović, M. Klarić, A. Balić, „Crkveni porez kao oblik finansiranja djelatnosti vjerskih zajednica“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 44/ 07, Split 2007, 574.

⁴⁶⁵ *Ibid.*, 574.

средстава је на основу прилога верника и добротинитеља, с тим што је у различитим државама на различите начине дефинисан начин остваривања финансијских средстава.⁴⁶⁶

Систем финансирања из државног буџета је свакако заступљен и код финансирања изградње верских објеката и у католичкој цркви, и то не само у РХ него и у осталим државама у којима је католичка вероисповест доминатна. Верским заједницама се може одобрити и наменска потпора и финансијска помоћ од стране државе, посебно код изградње или обнове верских објеката, из државних прорачуна али и из прорачуна јединица локалне и подручне (регионалне) самоуправе.⁴⁶⁷

Систем црквених заклада је систем који има дугу и утемељену традицију унутар католичке цркве. Особеност црквених заклада је њена сврха, односно повезаност са црквом и њеним задацима. Да би одређена заклада била призната као црквена, неопходно је одобрење надлежне црквене власти (надлежни бискуп), али и то да је њен циљ усмерен на решавање питања која у свом средишту имају црквену заједницу.⁴⁶⁸ Поред социјалних, културних циљева, закладе представљају главни извор финансирања изградње или одржавања верских објеката у већини католичких држава.

Систем црквених пореза је врста пореза који држава убира за финансирање цркава и верских заједница. Овај модел свој врхунац достиже у државама у којима религије имају статус корпорација јавног права (Немачка), зато што је неопходна сарадња надлежног министарства и одређене религијске организације која је субјект јавног права. У католичким државама, финансирање изградње верских објеката се великим делом обавља на основу прихода који Католичка црква остварује убирањем црквеног пореза.

Када говоримо о црквеном порезу, не можемо да не споменемо активни начин посредног финансирања католичке цркве у РХ. Пример ове врсте финансирања је ослобађање од плаћања пореза код правног промета некретнина када стичу верске објекте или земљишта за изградњу верских објеката, као и на прилоге које дају грађани и правне особе, порез на добит.⁴⁶⁹

7.2. КТИТОРСКО ПРАВО

Поред основног облика финансирања изградње верског објекта на основу сопствених средстава које обезбеђују цркве или верске заједнице, постоје и друге врсте финансирања изградње од конкретних физичких лица. У овом поглављу посветићемо посебну пажњу облику овим облицима финансирања, који су у аутономном праву цркве толико развијени да представљају и посебну грану црквеног права. Реч је о финансирању изградње верског објекта кроз ктиторско, основатељско и патронатско право.

Ктиторско право се као грана црквеног права развило из ктиторства, које је изузетно важан феномен у развоју и одржају цркве Христове. Појам ктиторства везује се

⁴⁶⁶ *Ibid.*, 577 – 578.

⁴⁶⁷ Т. Вукојић Томић, 222.

⁴⁶⁸ S. Marasović, M. Klarić, A. Balić, 580.

⁴⁶⁹ Т. Вукојић Томић, 222.

за прве моменте људског рода, будући да је у природи човека урођена тежња да некое нешто поклања. Реч ктитор долази од грчке речи κτήτωρ, извор од старогрчког глагола κταομαι што значи држати у власти или стећи.⁴⁷⁰ Ктиторство у цркви корене има од првих дана настанка хришћанства, док је након доношења Миланског едикта, све присутнија активност поклањања имовине цркви, док су угледнији и богатији хришћани почели финансирати изградњу верских објеката.⁴⁷¹

*„Физичко или правно лице, које добије овлашћење да може цркву или другу какву установу подићи, јесте ктитор.“*⁴⁷²

Подизање и изградња верских објеката ктиторством зависило је од више фактора, од којих су два пресудна. Прво је материјална способност и решеност ктитора да изгради верски објекат, док је на другом месту одобрење надлежне црквене власти односно надлежног архијереја. Материјална способност и решеност појединца да постане ктитор подразумевала је посебан интерни договор са својом породицом и ближњима. У средњовековној Србији позната је пракса да се на државним саборима износи решење појединца да постане ктитор.⁴⁷³ Овде треба напоменути важност сагласности целе породице за ктиторство, будући да се ктиторство наслеђује и преноси са генерације на генерацију, подразумева ангажованост и активност целокупне породице приликом изградње, опремања или одржавања верског објекта.

Ктиторство подразумева учествовање ктитора у свим активностима везаним за планирање и изградњу верског објекта, почевши од учешћа у избору погодног места за нови верски објекат. О црквеним правилима која се односе на место изградње верског објекта је већ било речи, мада овде ћемо нагласити један посебан моменат из Житија Светог Стефана Дечанског и његовог избора места за његову најпознатију задужбину:

*„И тако подигавши се господин краљ са овим преосвећеним и са неколицином своје властеле, пође тражити такво место, на коме ће се саздати овај храм. И ходечи нађоше равно место на обали реке зване Бистрица, и видевиши господин тај рече: Ево место изабрано за храм Богу. И прихвати господин краљ што је он рекао. И пошто су ту учинили свеноћно пјеније и молбе непрестано целу ноћ, и сутрадан учини преосвећени молитву на утврђење цркве и пошто су означили то место, узе господин краљ у своју руку угаони камен. И тако положи камен руком својом прво, такође за њим и овај преосвећени. И нарекоше га Храм Господњи на име празника Вазнесења Господњем, звано место славно Дечани.“*⁴⁷⁴

У црквено правном смислу, изградња верског објекта и поред испуњених основних услова из претходних поглавља подразумева најпре прибављање потврде црквене власти, односно надлежног архијереја да се може приступити изградњи. Међутим и ктиторство мора бити благословљено од стране надлежног архијереја. Теолошка основа за то је већ помињано правило Четвртог васељенског сабора које јасно каже да: „Нико и нигде да не

⁴⁷⁰ Д. Перић, 175.

⁴⁷¹ М. Цуњак, 5.

⁴⁷² Ч. Митровић, 176.

⁴⁷³ М. Цуњак, 8.

⁴⁷⁴ Архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских*, прев. Л. Мирковић, Српска књижевна задруга, Београд 1935, 153.

оснива или подиже манастир или молитвени дом, без приволе епископа дотичног града“.⁴⁷⁵ Тек онда када епископ или његов помоћник провере изнете доказе ктитора, где је на првом месту његова верска и морална подобност, као и економска могућност, епископ својим благословом потврђује сагласност да одређена особа постане ктитор.

Углавном су кроз историју цркве, ктитори били владари, великаши, монаси и монахиње, клирици и сваки угледни православни верник без обзира на пол, а поред физичких лица, ктитори су могли да буду и цркве, фондови, села и др.⁴⁷⁶ Ктиторска делатност не подразумева само подизање цркава и манастира, ктитор је могао поред основног верског објекта да саградити и школу, интернат, болницу или други објекат за потребе цркве. Иако је најкрупнији облик ктиторске делатности изградња црквенх грађевина, оно подразумева и слање дарова истима, помагање црквеним институцијама и братствима.⁴⁷⁷

Према учењу православне цркве, ктиторско право се могло стећи на два начина. Постоји оригинарно и деривативно стицање ктиторског права. Оригинарно стицање ктиторског права подразумева изградњу верског објекта и обезбеђивање материјалних средстава за његово одржавање.⁴⁷⁸ Ово право се стиче и обнављањем, поправком или проширивањем зграда у зони верског комплекса, а ктитор који ово чини назива се други или нови ктитор.

Деривативни начин стицања ктиторског права настаје поклоном, наследством, заменом или одржајем.⁴⁷⁹ Овакав облик стицања ктиторског права примењиван је у средњовековној Србији. Његови најбољи примери поклона и наследства везани су за династију Немањића, док су примери замена ктиторства у српској историји познати код Краља Милутина и цара Душана.

Ктиторско право регулише велики број дужности, обавеза и привилегија које слеђују ктитору. Поред изградње, опремања и одржавања верског објекта, дужност ктитора је да се стара о коришћењу и унапређењу црквене имовине. Епископ има право да врши контролу над ктиторством на два начина, лично или преко својих изасланика који му подносе извештаје.⁴⁸⁰ Уколико неко неовлашћено располаже црквеном имовиним, кривица се преноси на ктитора, који између осталог има задатак да полаже рачуне надлежној црквеној власти о верском објекту, имовини, као и стварима унутар објекта. Ктитор је након заршене изградње и опремења верског објекта богослужбеним сасудима и књигама, морао саставити пописну књигу свих предмета и ствари које је као ктитор даровао верском објекту. Ова књига назива се *ктиторско писмо* или *типикон*, и чува се у епархијских архиви.⁴⁸¹ Право ктитора је да у типик, односно ктиторску повељу своје задужбине унесе и прописе о богослужењу у њој.⁴⁸² Ктитор је још имао право да епископу предложи игумана или свештеника за манастир или цркву коју је саградио, као и право на

⁴⁷⁵ Н. Милаш, (2004), 334.

⁴⁷⁶ Д. Перић, 175.

⁴⁷⁷ М. Павловић, „Ктиторска делатност Стефана Немање и њен значај у добијању српске аутокефалије 1219. године“ *Култура* 164/19, Нови Сад 2019, 76.

⁴⁷⁸ Д. Перић, 176.

⁴⁷⁹ М. Цуњак, 170 – 172.

⁴⁸⁰ Д. Перић, 176.

⁴⁸¹ Ч. Митровић, 176.

⁴⁸² М. Цуњак, 178.

почасно место у верском објекту и помињање њега и његове породице на богослужењима. Ктиторско престаје смрћу, а ктитори још могу бити сахрањени у порти храма, па чак и насликани у храму који су изградили као ктитори.⁴⁸³

7.3. ОСНОВАТЕЉСКО ПРАВО

У оквиру црквеног права, постоји група научника која се бави ктиторским правом и која реч ктитор преводе као основатељ (Stifter), што значи да и ктиторско право називају основатељским правом.⁴⁸⁴ Идентичан став заступа проф. Митровић, који у свом делу основатељско право анализира из визуре ктиторског права.⁴⁸⁵ Перма проф. Цуњаку, разлог овоме је терминолошка разлика и то што се аутори опредељују за извођење појма ктитора из речи κτίτω што значи основати, а не κταομαι, држати, имати у власти.⁴⁸⁶

У основи основатељског права је решеност богатог верног хришћанина да о свом трошку оснује, односно изгради верски објекат, који ће након изградње опремити свим богослужбеним предметима, стварима и књигама неопходним за одвијање богослужбеног живота. Овакав гест црква од најранијих времена на посебан начин прихвата, тако што награђује такве појединце, дајући им могућност да учествују у спољашњим – имовинским односима црквене општине.⁴⁸⁷ Основатељима је дозвољено да управљају црквеном имовином, односно да самостално бирају свештенике или игумане за верски објекат који су изградили, било да је црква или манастир у питању.⁴⁸⁸

Основатељским правом подразумева се скуп права које припада једној физички здравој особи, без разлике пола или узраста, са јединим условима да је православне вере и да ужива грађанску част. Ова особа има обавезу подизања цркве или манастира или друге врсте грађевине, у или изван зоне верског објекта, чију је изградњу благословио надлежни архијереј, а таква особа са поменутих повластицама назива се **основатељ**. Иако поседује одређене повластице, основатељ не добија ниједно од духовних права над објектом или заједницом, што подразумева да се ни на који начин на основатеља не преносе права која припадају њему као епископу. Шта више, између епископа и основатеља споразумно се саставља писмо, односно типик са правима и обавезама основатеља и његовом односу према надлежној црквеној власти.⁴⁸⁹

Постоји и једна опречност код основатељског права, која се јавила услед утицаја патронатског права које ћемо у наставку обрадити, а односи се на апсолутне односе

⁴⁸³ Више о правима и дужностима ктитора види у: В. Марковић, „Ктитори њихове дужности и права“, у: *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор бр. 5*, Београд 1995:100 - 124.

⁴⁸⁴ J. R. von Zsishman, *Das Stifterrecht in der morgenländischen Kirche*, Alfred Holder – Universitätsbuchhandler, Wien 1888, 12.

⁴⁸⁵ Ч. Митровић, 176.

⁴⁸⁶ М. Цуњак, 29.

⁴⁸⁷ Ч. Митровић, 176.

⁴⁸⁸ *Ibid.*, 177.

⁴⁸⁹ М. Цуњак, 32.

основатеља према црквеној својини, који су преузети из патронатског права западне цркве. Сматрајући себе апсолутним власницима, основатељи су кроз историју почели да слободно располажу верским објектима и црквеном имовином, док су свештенике самостално смењивали без договора са надлежним архијерејем. Ово буквано значи преузимање на себе улоге духовног права, која по црквеним правилима не припадају основатељима. Овакви и слични случајеви довели су цркву у ситуацију да мора да интервенише тако што је у 9. веку ограничила овлашћена основатеља.⁴⁹⁰ Права која су се односила на верске објекте и црквену имовину су у потпуности изузета основатељима, а остало им је једино право на предлог свештеника односно игумана.

7.4. ПАТРОНАТСКО ПРАВО

Уз ктиторско и основатељско право, у црквено-правној литератури неодвојиво је и патронатско право. Патронатско право је својствено како у православној тако и у католичкој цркви. Порекло овог термина је од латинске речи *patronus*, која се користила у римском праву да означи бившег господара (патрона), у односу на роба који је стекао слободу и постао *libertinus*.⁴⁹¹ Основа патроната из римског права заправо подразумева старање о некоме коме је потребна туђа заштита. Из перспективе црквеног права, патроном се сматра особа која је правним актом на себе узела обавезу да ће се старати о верском објекту.⁴⁹² Ово подразумева да је патронатско право заправо наставак ктиторског, односно основатељског права, а односи на обавезе издржавања претходно изграђеног верског објекта.

Важно је нагласити да се у првим вековима хришћанства није правила велика разлика између ктиторског и патронатског права.⁴⁹³ Разлог овоме се према проф. Џуњаку налази у погрешаном ставу о ктиторском праву заснованом на теорији да ктитор ни у једном моменту није власник изграђеног верског објекта. Након што се заврши изградња, ктитор верски објекат предаје цркви на управу. Иако смо у претходном поглављу о основатељском праву указали на проблем негативног односа према црквеној имовини и објектима на њима, по свему судећи, стиче се утисак бар када је реч о последицама, да је приближније повезати или поистоветити патронатско право са основатељским, него са ктиторским правом.

Патронатско право никада није постојало у православној цркви у оном облику у којем постоји у римокатоличкој, док је ктиторско право постојало у римокатоличкој, с тим што је римска црква желела да што више земаља придобије за своје територијално и правно подручје, због тога је почела ускраћивати и ограничавати ктиторско право, а уместо њега уздизати и ојачавати патронатско право. Другим речима, патронатско право стиче свака особа која би на било који начин помогла верском објекту или црквеној

⁴⁹⁰ *Ibid.*, 33.

⁴⁹¹ Либертинова зависност од његовог бившег господара (патрона), регулисана је патронатским правом. Либертинус је био обавезан патрону на послушност и поштовања, док је патрон имао право да га у случају непоштовања и непослушности казни. Види у: М. Милошевић, 136 - 138.

⁴⁹² М. Џуњак, 34.

⁴⁹³ Ч. Митровић, 172.

заједници, не узима се у обзир строго материјална помоћ, већ се у основи подразумева духовна привилегија и духовна заштита.⁴⁹⁴

За развој патронатског права у Римокатоличкој цркви утицала је идеја римских папа да се свака црква посвећењем од стране бискупа (пандан архијерејском освећењу храма у православној цркви), ставља у својство папе, док њен ктитор или основатељ више није власник наведене имовине.⁴⁹⁵ Црквеним ктиторима и основатељима се пориче право својине над имовином и проглашава се патронат, који је од средине 12. века одлуком папе Александра III, добио и практични карактер.⁴⁹⁶ На овај начин главна особина патронатског права је духовна страна и добровољно уступање свега изграђеног цркви и црквеним властима, у овом случају папи у римокатоличкој цркви. Док је у основатељском праву православне цркве основна особина материјална и морална страна као и задржавање права својине и самосталног рационалног располагања својином уз претходно одобрење носиоца црквене власти – надлежног архијереја.

Закључна разматрања:

Основа претходна три анализирана облика финансирање изградње верског објекта у православној или пимокатоличкој цркви, заснована је на речима Јеванђеља по Матеју:

„Каква је корист човеку ако сав свет задобије за себе, а својој души нашкоди или какав ће откуп дати човек за душу своју“ (Мт 16, 26).

Овај стих из Светог Јеванђеља по Матеју, у прошлости је био идеја која је оптерећивала све хришћанине да размишљају у смеру финансирања изградње верских објеката. Он би и данас морао бити подстицај за многе материјално богате људе да се определе за оснивање и изградњу или чак помоћ при изградњи верског објекта. Нажалост свих нас, ктиторско, основатељско и патронатско право данас је готово у потпуности непримењиво.

Фрагменти овог права данас се огледају кроз добровољне прилоге моралних, верних и богатих хришћана, али и поред економске и моралне способности и они најспособнији избегавају да постану ктитори, основатељи или патрони. Данас у цркви постоји велики број донатора, али њихова права и обавезе се у потпуности разликују од ктиторства.⁴⁹⁷ Црква и њена градитељска делатност, препуштени су самосталном обезбеђивању новчаних средстава или буџетском суфинансирању изградње нових верских објеката.

⁴⁹⁴ М. Пуњак, 34.

⁴⁹⁵ *Ibid.*, 35.

⁴⁹⁶ *Ibid.*, 35.

⁴⁹⁷ Сергије Троицки је ову разлику објаснио тако што да би поједница постао ктитор неопходан је благослов надлежног архијереја, међутим, донатор не може помоћу донације да стекне ктиторска права. Види у: С. Троицки, „Ктиторско право у Византији и Немањинској Србији“, *Глас СКА CLXVIII*, 1935, 85.

7.5. БУЏЕТСКО СУ/ФИНАНСИРАЊЕ ИЗГРАДЊЕ ВЕРСКИХ ОБЈЕКАТА

Уставом Републике Србије у члану 11 је потврђено да је Република Србија световна држава која заступа модел одвојености државе и цркве. На основама овог уставног начела, настао је 28. члан Закона о црквама и верским заједницама као основ и полазна тачка истраживања ове теме. У 28. члану ЗЦВЗ је у другом ставу наглашено да:

*„Ради унапређивања верске слободе и сарадње са црквама и верским заједницама, у обостраном интересу, држава може материјално да помаже цркве и верске заједнице“.*⁴⁹⁸

Уколико се ова законска одредба анализира заједно са чланом 29. који следи, наслеђује се да се материјална помоћ највећим делом односи права свештеника и верских службеника из радног односа, што пре свега подразумева право на здравствено, пензијско и инвалидско осигурање, за чије се покриће средства могу предвидети у буџету Републике Србије. Такође, као облик материјалне помоћи црквама и верским заједницама од стране државе, предвиђене су пореске олакшице, а које могу бити потпуне и делимичне. Ово се односи и на прилоге и поклоне, било да су финансијски, имовински или неког другог облика, црква и онај који цркви дарује су ослобођени од пореза. Овако посматрано и сви облици ктиторства, који су повезани са црквеном имовином и изградњом верских објеката на њој, ослобођени су одговарајућих пореских обавеза које су законом предвиђене.

Поред поменутих чланова 28. и 29. ЗЦВЗ, којима се уређује државна финансијска помоћ црквама и верским заједницама, из перспективе нашег истраживања о пресудне важности је 32. члан поменутог закона. Он прописује да се материјална помоћ државе може конкретно односити на верско градитељство. Закон о црквама и верским заједницама је 32. чланом у поглављу које је насловљено као „Градитељство“, покренуо је лавину важних питања која се односе на изградњу верских објеката, од којих је од посебне важности питање државног суфинансирања њихове изградње. У ставу бр. 6 овог члана јасно је истакнуто да надлежни државни орган и орган локалне самоуправе може у буџету да предвиди средства за изградњу, одржавање и обнову верских објеката, све то у складу са потребама и могућностима.⁴⁹⁹

Финансирање из буџета Републике Србије подразумева директна или индиректна давања од стране државе, која су усмерена црквама и верским заједницама. Индиректна давања од државе су пореске олакшице као пасивни аспект финансирања, о томе је било речи у претходним поглављима. Циљ аутора је да у овом делу акценат усмери на директна давања усмерена на изградњу верских објеката. Ова директна давања новчаних средстава, која су конкретно усмерена на одређену активност називају се и *наменска давања*.

Опште је познато да су цркве и верске заједнице корисници издашних средстава из буџета, од којих се већи проценат односи на верско градитељство. Посебно су то давања традиционалним црквама које се у народу доживљавају као заштитници верског, културног и националног идентитета и које као такве уживају велико поверење, како грађана, тако и државе у којој се налазе, која и поред уставног начела о одвојености

⁴⁹⁸ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 28, ст. 2.

⁴⁹⁹ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 32, ст. 6.

између државе и цркве, препознаје њеб значај у друштву и финансира њен развој. На основу претходно поменутог позитивног интереса, држава у складу са финансијским могућностима пружа подршку приликом изградње нових или обнове старих верских објеката традиционалних цркава или верских заједница.

Основни начин државног суфинансирања изградње верских објеката је преко Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама при Министарству правде, која поред широког опсега послова које обавља, пружа и финансијску подршку сакралном градитељству и заштити културног наслеђа.⁵⁰⁰ Буџет Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама за сваку годину издваја и највишу суму новца којом подржава изградњу нових, и обнову старих верских објеката.⁵⁰¹ Будући да у овом истраживању количина новца предвиђеног за потребе изградње није циљ, наставак истраживања усмерићемо на остале могуће наћине буџетског суфинансирања и проблеме који се унутар њих јављају, од којих су широј јавности најзанимљивији сврха и транспарентност.

Иако је интригантна и актуелна тема, у науци су веома ретки покушаји да се преиспита сврха и транспарентност наменских давања државе уопште за верске потребе. Једино се код изградње нових верских објеката примећује извесна отвореност и олакшање приликом истраживања буџетског суфинансирања. Разлог опрезности налази се у чињеници да се средства којима држава суфинансира изградњу обезбеђују на основу пореских прихода пореских обвезника који не морају бити опредељећи за било коју конфесију, што посебно искључује финансирање њених делатности или градитељске активности.

Редовни поступак подразумева механизам јавних конкурса у оквиру којих постоји могућност увида и поређења буџетског финансирања цркава и верских заједница. Финансије се у овом случају обезбеђују из средстава намењених за конкурсе намењене цивилном друштву. Србија је од 2019 до 2021. године финансирала најмање 256 пројеката чији су носиоци цркве и верске заједнице, а укупна издавања вреде нешто више од 135 милиона динара.⁵⁰² На основу података ове базе јавних конкурса, уочава се да су најбројнији пројекти традиционалних цркава и верских заједница у РС, од којих је СПЦ поднела 186 пројеката, римокатоличка црква 42, јеврејска заједница 21 и исламска заједница 7, уз напомену да ово нису само пројекти који се односе на изградњу верских објеката.

Посебан начин суфинансирања изградње верских објеката у Републици Србији је на основу средстава која издвајају јединице локалне самоуправе из сопствених буџета. Закон о црквама и верским заједницама у 32. члану ст. 6, потврђује да органи локалне самоуправе у буџету могу предвидети средства за изградњу, одржавање и обнову верских објеката.⁵⁰³ Цркве и верске заједнице имају право да конкуришу за доделу средстава за

⁵⁰⁰ Програми и пројекти Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама, доступно на: <https://www.ver.gov.rs/cir/Siteview.asp?ID=2> (приступ: 06.10.2023.)

⁵⁰¹ Види: Буџет Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама, доступно на: https://www.ver.gov.rs/DRead/Upload/SajtoviDownloads/20230131-130435-195_222_97_181-112.pdf (приступ: 06. 10. 2023.)

⁵⁰² Финансирање цркава кроз јавне конкурсе, доступно на: <https://birnsrbija.rs/finansiranje-crkava-kroz-javne-konkurse/> (приступ: 07. 10. 2023.)

⁵⁰³ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 32, ст. 6.

изградњу верских објеката код надлежних државних органа, а њихове комисије ће на основу услова које предвиђа председник општине одредити и предвидети новчани износ за помоћ приликом изградње верског објекта.

Да изградњу нових верских објеката масовно финансијски помажу јединице локалне самоуправе, потврђују и градови *рекордери* када су у питању суфинансије изградње. Иако су финансијска средства која се додељују само једним делом намењена за црквено градитељство, истичемо да је град Зајечар (Република Србија) Епархији тимочкој за изградњу нових верских објеката у 2020. години усмерио преко 90% буџета намењеног финансирању цивилног друштва.⁵⁰⁴ На другом и трећем месту су градови Коцељева и Љиг (РС), чије јединице локалне самоуправе су усмериле око 50% буџета на изградњу нових верских објеката. Поред црквеног градитељства локална самоуправа средства намењује за добротворне и хуманитарне активности, научне и едукативне делатности, догађаје и пројекте, обнову и одржавање верских и богослужбених предмета и др.

Поред јавних и транспарентних буџетских извора намењених финансирању изградње верских објеката, постоје и она финансирања која су изван контроле јавности. Изградњу верских објеката из других буџетских извора може финансирати Влада Републике Србије средствима из државних резерви која углавном нису позната широј јавности (*ad hoc* давања из државних резерви). Управо је на овакав нетранспарентан начин трошења новца за црквене потребе упозорио Фискални савет,⁵⁰⁵ који у извештају упозорава да се годинама уназад са рачуна Генералног секретаријата Владе РС исплаћују ванредне, буџетом непланиране дотације које се великим делом односе на потребе Српске православне цркве.⁵⁰⁶ Најбољи пример овог начина финансирања је завршетак радова на изградњи Храма Светог Саве у Београду 2020. године, за ову намену са рачуна Генералног секретаријата Владе исплаћено је преко 1,5 милијарди динара.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Праксе финансирања цркава на локалу, доступно на: <https://birnsrbija.rs/finansiranje-crkava-kroz-javne-konkurse/> (приступ: 07. 10. 2023.)

⁵⁰⁵ Фискални савет је независни државни орган чија је дужност да оцењује кредибилитет фискалне политике са аспекта поштовања утврђених фискалних правила и да обезбеди јавност и одговорност у вођењу фискалне политике.

⁵⁰⁶ Извештај Фискалног савета „Оцена предлога ребаланса буџета Републике за 2021. И основне препоруке за буџет 2022. године“, стр. 4, доступно на: https://www.fiskalnisavet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2021/FS_rezime_Ocena_Predloga_rebalansa_budzeta_Republike_za_2021_preporuke_za_budzet_2022.pdf, (07. 10. 2023.)

⁵⁰⁷ (Не)транспарентно финансирање цркава, доступно на: <https://birnsrbija.rs/finansiranje-crkava-kroz-javne-konkurse/> (приступ: 07. 10. 2023.)

ГЛАВА VIII – ПРАВНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ВЕРСКОГ СТАТУСА ИЗГРАДЊЕ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА

8.1. ЦРКВЕНА ИМОВИНА (историјски преглед)

Хришћанска црква је од најранијих времена имала потребу за сопственом имовином. Имовина и материјална средства су неопходна за њено функционисање и постизање својих циљева. Цркви су неопходне посебне зграде за богомоље, посебне ствари за богослужење као и материјална средства за издржавање и снабдевање клира, све зарад одвијања прописаног богослужбеног и светотајинског живота црквене заједнице.

*Под црквеном имовином се у грађанском праву разумеју сва непокретна и покретна добра, чији је власник црква као правно лице и којима она може слободно располагати као што и сваки други власник располаже својом имовином.*⁵⁰⁸

Још су од апостолског периода постојале кесе у којима је одлаган новац за набавку хране и помоћ сиромашнима (Јн 13, 29). Заједница је једно од основних хришћанских начела, црква је заједница, имовина је заједничка (Дап 4, 32). Међутим, заједница у римском праву (*comunion*), није се односила на црквене заједнице. Црквена имовина или ствари намењене боговима звали су се *divini iuris*.⁵⁰⁹ У хришћанској цркви су се ове ствари делиле на две врсте, једна су предмети који су освећени у који се употребљавају на богослужењу (*res sacrae*), док су друга све остало што представља извор средстава за подмирење расхода црквених или других потреба на које се троше средства (*res ecclesiasticae*), које заједно чине *patrimonium ecclesiae*.⁵¹⁰

У првим вековима хришћанства, црква је имала статус неправног лица (*collegium illicitum*), што значи да није могла да стиче имовину. Тек почетком трећег века, за време владавине Александра Севера (222 - 235.), хришћани су стекли једино место у Риму где су изградили малу цркву на месту старе гостионице. Цар Галијен (260 - 268.) допустио је хришћанима да слободно исповедају веру али и да им се врате сва непокретна добра одузета у периоду Валеријанових гоњења.⁵¹¹ Хришћани су користили све могуће начине да обезбеде минимум имовине неопходне за одвијање богослужбене делатности. Чак су се прикривали иза друштава сиромашних (*collegia tenuiorum*), која су постојала код Римљана а за чије постојање није било потребно одобрење државе. Оваква друштва функционисала су од добротворних прилога. Овај начин показао се као делотворан будући да су хришћани сами прилагали из својих средстава, зависно од могућности, што је омогућавало помоћ сиромашнима, одвијање богослужбеног живота и слично. Поред удружења

⁵⁰⁸ Ч. Митровић, 165.

⁵⁰⁹ Н. Милаш, *Грчко-римско законодавство о црквеној имовини*, „Доситије Обрадовић“, штампарија Аце М. Станојевића, Београд 1908, 10.

⁵¹⁰ Н. Милаш, (1908), 10.

⁵¹¹ Д. Перић, 169.

сиромашних посебно поштовање Римљани су имали према местима на којима су се сахрањивали умрли. Називали су их *locus religious*, а на гробовима хришћанских мученика зидали су своје храмове.⁵¹² Користећи удружења сиромашних и поштовање места за сахрањивање у римском друштву, хришћани су у првим вековима успели да обезбеде сопствену имовину и да се правно заштите иза ових удружења.

Миланском едиктом је цркви враћено све што је раније одузето, па чак су и порушени храмови поново изграђени о трошку државе. Након Миланског едикта и промена у државно-црквеним односима, црквена имовина се могла стицати на неколико начина. У римском праву основни начин стицања имовине био је уговором међу живима (*actus inter vivos*), када би неко за живота даровао имовину цркви, мада исто то је могао учинити и завештањем после своје смрти *ex testamento*.⁵¹³ Према проф. Милашу, један од основних начина стицања који је и данас посебно важан у погледу стицања црквене имовине је поклон односно донација. Још од римског права позната је промена статуса својине поклоном (*donatio*).⁵¹⁴ Основни услов поклона је да постоји жеља друге стране да тај дар прихвати. За поклоне већих вредности неопходни су били формални уговори или писмене исправе.⁵¹⁵

Црквена имовина се могла стицати одржајем (*usucapio*), односно стицањем права својине на основу законског поседа (државине). Одржај се састоји од испуњавања три услова. Први је време брињења о имовини, други је услов за поседовање ствари које има свој законски почетак, и трећи услов је уверење да никакве сметње не постоје код држања ствари у своме поседу.⁵¹⁶ Цар Јустинијан је заштитио црквену непокретну имовину од губитка одржајем тек после 100 година. Држава је за време цара Јустинијана помагала цркви да стиче имовину на више различитих начина. На пример тако што је део имовине без наследника и конфисковану имовину јеретика предавала цркви.

Од деветог века Лав Мудри издаје закон према коме се трећина имовине ратних заробљеника конфисковане од стране државе предаје цркви.⁵¹⁷ Андроник II Палеолог 1306. године прописује да се након смрти мужа или жене, уколико немају децу имовина подели на три дела. Један део припада брачном другу који је остао у животу, други део родитељима преминулог, а трећи део цркви.⁵¹⁸ Ова расподела приватне имовине унета је у Синтагму Матије Властаре из 1335. године.⁵¹⁹ Црква је имала право и на поклоне у побожне сврхе као и на имовину која је предмет неког деликта (*ex delicto*). Тако је добијала објекте који су незнабожачког или јеретичког култа, имовину клирика који су неправилно управљали црквеном имовином, имовину добијену путем симоније, имовину коју су клирици дали својој незаконитој деци, имовину и објекте клирика који нису имали

⁵¹² С. Викторович –Троицки, (2011), 85.

⁵¹³ Н. Милаш, (1908), 18.

⁵¹⁴ *Ibid.*, 27.

⁵¹⁵ *Ibid.*, 29.

⁵¹⁶ *Ibid.*, 30.

⁵¹⁷ *Ibid.*, 42.

⁵¹⁸ Н. Милаш, (1908), 43.

⁵¹⁹ *Синтагма Матије Властара*, прев. Татјана Суботин – Голубовић, Српска академија наука и уметности, Београд 2013, 251.

православних наследника и сл.⁵²⁰ У средњовековној Србији манастири су имали огромна имања, док су начини стицања и располагања имовином пренети из Византије.

Црквена имовина се још дефинише и као „Покретна и непокретна имовина која је њено неotuђиво власништво којим је располагала и управљала“.⁵²¹ Међутим, кроз историју су се дешавале околности у којима црква није могла утицати на располагање и управљање имовином. Једна од таквих је пад под турску власт када је у потпуности уништено вишевековно историјско наслеђе везано за стицање и правни промет црквене имовине у Европи и код нас. Турци су од цркава и манастира одузимали све оно што им је било потребно.

Други млађи пример везан за државу Србију је потпуно урушавање начела о црквеној имовини подстакнуто аграрним реформама у Краљевини Србији.⁵²² Након Првог светског рата, аграрне реформе су према речима проф. Перића, оставиле пустош на црквеној имовини. Манастири су услед историјских и политичких околности у односу на државу посматрани не као верски објекти са сопственом имовином, него као велики поседи који су били на удару аграрних реформи. И поред окупације црквене имовине које је после Другог светског рата постало још интензивније тако да је црквена имовина доведена на минимум.⁵²³ Закључујемо да и поред строгог и прецизног режима који се односи на управљање и располагање црквене имовине, постоје примери у којима је црква немоћна против државних одлука које им нису наклоњене.

Из претходне анализе видимо да је држава одлучујућа када је реч о перспективи црквене имовине. У првим вековима световни закони су обезбедили цркву и њену имовину, готово сви могући начини стицања имовине били су легитимни, док је отуђење скоро у потпуности забрањено. Временом видимо да се околности у државно црквеним односима могу променити, и да је једино држава способна да ослаби имовинску моћ цркве, окупацијом, реформама или неким другим начинима.

8.2. ИМОВИНСКО-ПРАВНИ ОДНОС ПРЕМА ЦРКВЕНОЈ ОПШТИНИ, ЕПАРХИЈИ И АРХИЈЕРЕЈУ

Разумевање имовинско-правних односа унутар православне цркве блиско је везано за право стицања црквене имовине. Право стицања имовине унутар цркве имају *субјекти*⁵²⁴ имовинског права, а то су правна лица која су побројана у 5. члану Устава СПЦ. Субјекти права према црквеном Уставу су све црквене установе, које по уређењу

⁵²⁰ С. Викторович –Троицки, (2011), 88.

⁵²¹ Д. Јањић, „Црквена имовина и ктиторска делатност спрских владара до друге половине XIV века“, Црквене студије 11/14, Ниш 2014, 333.

⁵²² К. Ђурић, *Црква и држава поводом питања о одвајању цркве и државе*, Београд 1923.

⁵²³ Окупацији и реституцији црквене имовине посвећено је посебно поглавље овог истраживања (156 - 159).

⁵²⁴ Субјект имовинског права је оно физичко или правно лице, које је носилац права и обавеза, а то је власник имовине.

цркве располажу извесном самосталношћу и имају потребу за материјалним средствима за постизање својих циљева.⁵²⁵ Према тренутно важећем Устав СПЦ то су:

- 1) Патријаршија;
- 2) епархије;
- 3) црквене општине;
- 4) манастири;
- 5) задужбине;
- 6) самосталне установе или такви фондови према црквеној намени (болнице, школе, домови за сирочад);
- 7) поједини храмови (мисли се на цркве парохијске или градске, гробљанске или приватне);⁵²⁶

Ова правна лица су способна да по законским прописима стичу право својине и државине над покретним и непокретним добрима и да врше сва права и обавезе које им као таквима припадају. Иако су и сами носиоци самоуправне власти (Патријаршијски управни одбор, Епархијски управни одбор, црквено-општински управни одбор, намесништво, манастирска управа), сва ова правна лица налазе се под једном заједничком врховном црквеном управом највише црквене власти – Архијерејског Сабора.⁵²⁷

Према члану 17. Устава СПЦ, епархију у црквено-административном погледу чине архијерејска намесништва, црквене општине, парохије и манастири. Док архијерејско намесништво чини одређени број црквених општина и парохија под надзором архијерејског намесника као надзорника одређеног броја црквених општина и парохија унутар једне територијалне области.⁵²⁸

Према члану 20. Устава СПЦ, црквена општина се дефинише као заједница припадника СПЦ са свештеником на једној одређеној територији, која постоји у циљу старања о потребама цркве. Црквена општина је тако састављена од једне или више парохија у једном насељеном месту. Сваки православни хришћанин припада као члан оној парохији у којој је стално настањен. Парохија има своје надлежности са посебним матицама, црквеним протоколима и осталим прописаним књигама и свој печат, односно све што је неопходно једном правном лицу.

Могућност располагања и управљања црквеном имовином имају шефови црквених установ.⁵²⁹ Архијереји, намесници и свештеници према члану 37. Устава СПЦ, могу слободно држати и располагати оним непокретностима које су сами стекли пре рукоположења. Посебно је архијереј дужан да и такву имовину тестаментом завешта тако да једна трећина буде подељена према своме нахођењу, друга се завештава за потребе

⁵²⁵ Ч. Митровић, 167.

⁵²⁶ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве – друго издање*, Београд 1957, чл. 5.

⁵²⁷ Ч. Митровић, 165.

⁵²⁸ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве – друго издање*, Београд 1957, чл. 17.

⁵²⁹ Ч. Митровић, 173.

епархије, а трећа се завештава на задужбине или самосталне фондове за опште потребе Цркве.⁵³⁰

Црквену општину сачињава црквено-општински савет и црквено-општински управни одбор. Црквено-општински савет састављен је пароха старешина храмова и од 24 до 60 православних чланова који имају црквено бирачко право. Овај савет се бира на шест година и састаје се у седишту црквене општине редовним заседањем два пута годишње. Према члану 191. Устава СПЦ црквено-општински савет врши десет различитих врста послова. За потребе нашег истраживања од посебне важности су доношења одлука о задужењу и отуђењу црквене имовине и њиховом спровођењу преко Епархијског управног одбора који одобрава задужења и отуђења до 2 000 000 динара. За имовину преко тога неопходно је да се Епархијски управни одбор обрати Патријаршијском управном одбору.⁵³¹

Црквено-општински одбор састављен је од 6 – 12 чланова, од тога су у саставу председник црквено-општинског савета, најстарији старешина цркве и један члан црквено-општинског савета. Управни одбор бира секретара, благајника и потребан број татора. Црквено-општински управни одбор може пуноважно доносити одлуке уколико је на седници присутна већина чланова. Међу дужностима црквено-општинског одбора побројаних у члану 210. Устава СПЦ, од посебне важности за наше истраживање је управљање црквеном имовином и старање о њеном унапређењу у смислу бриге да се имовина употребљава у сврхе којима је намењена. За ову управу у оквиру парохије су најзаслужнији татори. Татори се бирају сваке године, а имају задатак да под одговорношћу и са знањем свештеника воде црквене и капелске рачуне под конторлом свештенства, општинске и полицијске власти.⁵³² Задатак татора је да једном годишње саставља инвентаре покретне и непокретне имовине, обезбеђује законским исправама о праву својине црквену непокретну имовину и тако даље.

Идентична логика примењује се и на епархију на челу са архијерејом. Делатности Епархијског савета и Епархијског управног одбора су такође везане за доношење важних одлука о куповини или продаји црквене имовине, залогу, плодуюживању и сл. Међутим, потпуно управљање у смислу индивидуалног одлучивања и располагања црквеном имовином није могуће ни на епархијском нивоу. И овде су на снази правила о строгом поштовању и раздвајању имовине која је црквена, од приватне својине архијереја, намесника и других.

Из свега поменутог стиче се закључак да чланови црквене општине имају задатак да условно и под одређеним ограничењима управљају црквеном имовином. Они могу доносити одлуке о продаји, куповини, залогу и другим правним радњама, али нису потпуни владоци права својине да такве радње и предузму без потврде и сазнања Епархијског управног одбора, односно без благослова архијереја. Разлог овогоме је што се црквена покретна или непокретна имовина која је у својини цркве, посматра као општа имовина Српске православне цркве. Без обзира што су носиоци права својини појединачни органи управе, ипак се морају поштовати општа правила о управљању

⁵³⁰ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве – друго издање*, Београд 1957, чл. 37 и 38.

⁵³¹ *Ibid.*, 191.

⁵³² Ч. Митровић, 173.

црквеном имовином и врховна управа највише црквене власти. Код стицања црквене имовине околности су много једноставније, а поступак много лакши него када је реч о отуђењу имовине.

Теорија о црквеној имовини као општој имовини цркве своје корене има још од апостолског доба. Већ је Апостолским правилом бр. 40, указано да је неопходно да се тачно познају епископове ствари, и Господње, односно да се ове ствари не мешају да не би остао оштећен ни епископ, а ни црква.⁵³³ У римском праву унутар помињаних *res sacrae*, постоји *res sacrae et loca religiosa*, што подразумева да се свете ствари и света места не могу отуђивати.⁵³⁴ Ово начело је црква прихватила, а каснији цареви су то законима потврдили. Једини изузетак дозвољен је онда када би црква од отуђења имала корист.⁵³⁵ Уколико се поткраде грешка у процени и црква претрпи штету, онај који је то дозволио губи своје место а у обавези је да штету надокнади. Из свега поменутог је посебно важно да се одлуке о управљању, а посебно отуђењу црквене имовине доносе саборски и у заједници. На овај начин би се штетне последице свеле на минимум, а наслеђена црквена непокретна и покретна имовина ће у истом обиму бити пренета на будућа покољења.

8.3. ИМОВИНСКО-ПРАВНИ ОДНОСИ ЦРКВЕ И КТИТОРА И ЗАДУЖБИНАРА

Оснивање верских објеката основа је за стицање ктиторског права, међутим може се приметити да није увек сваки основатељ стицао ктиторско право, а да је то искључиво зависило од одобрења надлежне црквене власти. Надлежна црквена власт, односно одобрење епископа издаје се према месту где се оснива црква, манастир или друга која добротворна установа, кад се тачно испуне сви прописи о томе.⁵³⁶ Још је Јустинијановим новелама (13, 87, 131.) благослов надлежног епископа основ да верски објекат (конкретно манастир), добије правну основу.⁵³⁷

Поред оснивања верског објекта, за који се подухват ктитор припремио финансијски, стицање ктиторских привилегија није могуће без сагласности епископа да одређена особа може бити ктитор. Пре почетка изградње, ктитор мора тражити сагласност епископа да га именује као ктитора, што сведоче канони васељенских сабора које смо већ помињали у истраживању (4. правило Четвртог васељенског сабора,⁵³⁸ 17. правило Седмог васељенског сабора). Поменуто 17. правило Седмог васељенског сабора указује на забрану подизања молитвених домова или манастира уколико немају све што је потребно за то (мисли се на благослов епископа).⁵³⁹ Када се увери да је ктитор испунио економске и моралне услове, економске у виду средстава за живот најмање три калуђера, а моралне да

⁵³³ С. Продић, 40.

⁵³⁴ Н. Милаш, (1908), 75.

⁵³⁵ Д. Перић, 173.

⁵³⁶ Ч. Митровић, 176.

⁵³⁷ М. Цуњак, 166.

⁵³⁸ А. Јефтић, 107.

⁵³⁹ *Ibid.*, 217.

је реч о угледном хришћанину без црквених преступа, епископ може да изда дозволу односно благослов за подизање молитвеног дома или манастира.⁵⁴⁰

Из свега поменутог видимо да изградња верског објекта у смислу извођења радова и оснивања манастира није главна основа за добијање ктиторских привилегија, него је само један од низа услова о којима одлучује надлежна црквена власт. Стицањем ктиторске титуле, ктитор стиче и одређена имовинска права над објектом и имовином који гради. Имовинска права која ктитор има над изградњом, односно оснивањем новог верског објекта су сувише ограничена и условљена, а могу се анализирати из перспективе дужности које ктитор мора да испуни. Ктитор који подигне верски објекат дужан је да управља својом задужбином по општим прописима и то из перспективе спољашњих имовинских односа, у свему осталом је епископ врховни старешина над објектима и имовином унутар епархије.⁵⁴¹

Много је једноставније говорити о имовинским односима ктиторове својине према изграђеном верском објекту. Ктитор је дужан да напише пописну књигу (типикон), у којој се обавезује да ће све обавезе према градитељству на време испуњавати.⁵⁴² У случају неиспуњавања обавеза наведених у типикону, још је Јустинијановим новелама, надлежни епископ или његов економ имао право да тужи ктитора и његове најближе сроднике или наследнике. Посебно су важне одредбе које се односе на извршење тестаментa ктитора. У случају његове смрти, верском објекту је дозвољен рок од три године да преузме свој део имовине од покојног ктитора. Још једна важна занимљивост односи се на гашење ктиторског права. Ктиторско право епископ може одузети ктитору који исправно не управља црквеном имовином.⁵⁴³

Из свега реченог, имовинско-правни однос ктитора према црквеној имовини своди се на низ обавеза и правних радњи које је ктитор прихватио на сопствену одговорност, али и одговорност његових сродника и наследника, да ће у предвиђеном року и по предвиђеним таксативно наведеним елементима, изградити и опремити, а након тога и управљати верским објектом и црквеном имовином. Целокупна имовина коју је ктитор наменио цркви, постаје власништво надлежне епархије, па чак и у случају изненадне смрти ктитора или задужбинара, из разлога што се правно обавезао да ће своје обавезе према ктиторији испунити.

9.4. СВОЈИНА И ДРЖАВИНА

Својина је као правна установа настала у оквиру римског права. Иако су римски правници поставили њене основе и темеље, никада је нису појмовно одредили. У класичном праву својина се означава појмовима *dominium* и *proprietas*. Термином *dominium* (од *dominus* - господар) се означавао однос према сопственој имовини или имовини титулара неког стварног права или само то право, али не подразумева

⁵⁴⁰ С. Троицки, (1935), 95.

⁵⁴¹ Ч. Митровић, 177.

⁵⁴² М. Цуњак, 167.

⁵⁴³ Ч. Митровић, 177.

дефинисану правну садржину.⁵⁴⁴ Док је *proprietas* (од *proprius* – свој, сопствени) појам који је у класичној литератури имао уско поље примене и то углавном да означи својину када се она посматра уз неко стварно право.⁵⁴⁵

Под теретом великог ауторитета римског права, средњовековни правници увек полазе од римског схватања својине као *plena in re potestas* – потпуна власт на ствари.⁵⁴⁶ У средњем веку својина се мења зависно од објекта, тако да је на покретним стварима она била индивидуална и апсолутна, док је на непокретностима била подељена између феудалаца који су имали врховно право својине и сељака који су имали право коришћења.

Све дискусије о њој су могуће једино у оквиру печата времена у коме се о њој полемиче, мада то указује на њену флексибилност и прилагођавање захтевима општег интереса и промењеним друштвеним приликама.⁵⁴⁷

У домаћој правној регулативи, питање својине је регулисано Законом о основама својинско-правних односа, где се у члану бр. 3 указује следеће:

*„Власник има право да своју ствар држи, да је користи и да њоме располаже у границама одређеним законом“.*⁵⁴⁸

Својина црква и верских заједница је сложено стварно право, које се састоји из овлашћења држања, коришћења и располагања покретне или непокретне имовине и ствари.

Непокретност без које је незамисливо испуњавање духовних потреба религиозног становништва су верски објекти. Право својине над верских објеката везано је за право на управљање сопственом имовином у складу са аутономним прописима цркве или верске организације. **Најважнији предуслов за почетак изградње верских објеката свих црква и верских заједница јесте прибављање доказа о постојању права својине над земљиштем на коме се планира изградња.**

Право на својину спада у основна људска права.⁵⁴⁹ Право јавних власти да задиру у право својине црква и верских заједница ограничено је из разлога што цркве и верске заједнице, као и друга правна лица, својином управљају у складу са аутономним прописима, што није у супротности са уставном одредбом према којој држава законом уређује и обезбеђује својинске и облигационе односе. Законом о црквама и верским заједницама (чл. 26. ст. 2.), свим верским организацијама загарантовао је право слободног управљања имовином у складу са унутрашњим актима тих субјеката права (сопственим аутономним прописима). Међутим, цркве и верске заједнице имају обавезу да као и сви

⁵⁴⁴ М. Милошевић, „Нека запаћања о римском схватању својине“, *Архив за правне и друштвене науке: орган Правног факултета Универзитета у Београду* 1-2/89, Београд 1989, 110.

⁵⁴⁵ М. Милошевић, 253.

⁵⁴⁶ *Ibid.*, 253.

⁵⁴⁷ Д. Ранђеловић, *Денационализација*, докторска дисертација, Универзитет у Новом Пазару, Департман за Правне науке, Нови Пазар 2019, 8.

⁵⁴⁸ Закон о основама својинско-правних односа, *Службени Гласник РС* 115/2005, чл. 3.

⁵⁴⁹ Д. Челић, „Особености ограничена права својине на непокретним културним добрима у својини црква и верских заједница“, *Црквене студије* 19/22, Ниш 2022, 470.

други имаоци права својине, имовином управљају у границама својинских и облигационих односа које прописује Устав Републике Србије у чл. 97. ст. 7.⁵⁵⁰

Постоје предлози да је потребно када је реч о ограничењима права својине и државине на верским објектима црква и верских заједница, пружити и додатне гаранције. Ове гаранције треба да омогуће да цркве и верске заједнице у континуитету обављају богослужбену делатност у храмовима и објектима у складу са начелом неповредивости богослужбеног простора.⁵⁵¹ Слично мишљене заступају и аутори који сматрају да верски објекти које цркве и верске заједнице поседују, служе целокупном народу, те да због тога нису и да не смеју бити скривени у пећинама и ризницама, већ изложени верницима, широј јавности, стручњацима и осталој публици.⁵⁵²

Државина (*possesio*):

Римско право је најдоследније развило појам државине и њено разграничавање од својине. Разлика између државине и својине у римском праву заснована је на томе што својина остаје код титулара који неће да буде сопственик, док се државина гаси оног момента када неко престане да се понаша као држалац покретне или непокретне ствари.⁵⁵³

Означена је термином *possesio* (од *possesore* – држати власт), а дефинише се као фактичка власт на ствари.⁵⁵⁴ У данашњем смислу речи могло би се рећи да је државина подразумева испуњавање још једног услова. Тај услов је постојање воље да се ствар држи, што представља суштинску разлику у односу на својину. На овај начин долазимо до основне концепције државине у римском праву, која се састоји из два основна елемента а то су држање ствари (*corpus*), и државинска воља да се ствар држи (*animus*).

За случајеве фактичког држања ствари, где није било воље да се ствар држи као своја, римско право је имало назив природна државина или детенција (*naturalis possessio seu detentio*), док се фактичка власт које се вршила без *animusa*, користио се назив проста државина (*civilis possessio seu possessio*).⁵⁵⁵

Цркве и верске заједнице неретко имају у државини објекте које користе за задовољавање верских потреба одређених категорија лица. Државне и јавне институције и установе дају црквама и верским заједницама да држе и користе одређене објекте како би могли да обезбеде остваривање права на слободу вероисповести корисника њихових услуга и њихових запослених. Овде је важно да се нагласи да вршење богослужења и верских обреда у државним институцијама нема значење преноса власништва над том

⁵⁵⁰ Прилог: Отворена питања поступка оцене уставности Закона о црквама и верским заједницама, у: Право, вера, култура, (пр. Александар Раковић и Владимир Ђурић), Православни богословски факултет, Правни факултет, Министарство вера и дијаспоре, Београд 2012, 158.

⁵⁵¹ Душко Д. Челић, (2022), 475.

⁵⁵² Ј. Јањић, *Културолошка димензија деловања Српске Православне Цркве у другој половини 20. века*, докторска дисертација, Факултет за културу и медије Универзитета „Дон Незбит“, Београд 2017, 277.

⁵⁵³ А. Malenica, *Izvori rimskog prava – I tom*, Naučna knjiga, Beograd 1989, 10.

⁵⁵⁴ Т. Вицковић, *Правна дејства државине у савременом праву*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2016, 8.

⁵⁵⁵ Т. Вицковић, *Правна дејства државине у савременом праву*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2016, 9.

имовином, која остаје у државној својини и њом управљају државни органи.⁵⁵⁶ Могућност вршења богослужења и верских обреда без стицања права својине над одређеним простором који се налази у државној својини, није у супротности са уставним начелом о одвојености црква и верских заједница од државе, из разлога што је на неутралан начин доступна свим верским групама. Вршењем богослужења и верских обреда не нарушавају се уставне одредбе о државној имовини у чл. 87 Устава РС, јер се не мења титулар над њом. Без обзира на богослужење, таквим богослужбеним простором управљају државни органи, на чији позив се уосталом и могу обављати богослужења и верски обреди.⁵⁵⁷

8.5. RES IN COMERCIO и RES EXTRA COMERCIIUM

Основна подела ствари према римском праву је на ствари које су у правном промету (*res in commercio*), и ствари које то нису (*res extra commercium*). Све остале поделе су ограничене у односу на њих *res mancipi* - *res nec mancipi*, *res mobiles* - *res immobiles*, *corporales* – *incorporales* и др. Искључење ствари из правног промета је према римском праву мотивисано религијским или световним разлозима, односно ствари су ван правног промета по божанском (*res extra commercium divini iuris*) или људском праву (*res extra commercium humani iuris*).⁵⁵⁸

За истраживање овог поглавља важне су ствари које су искључене из правног промета по божанском праву (*res sanctae*, *res sacrae* и *res religiosae*). Ово наглашавамо зато што је традиција римског права од најранијих времена одвајала ствари божанског права изван правног промета. *Res extra commercium* су понекад ствари које не само што могу да буду, него и јесу предмет својине, али је њихово отуђење забрањено.⁵⁵⁹

На основу већ цитираног дела епископа Никодима Милаша под називом „Грчко – римско законодавство о црквеној имовини“, закључује се да је све претходно речено о божанским стварима које су искључене из правног промета, законима византијских царева потврђено и примењиво унутар православне цркве. Издавањем ових закона, цареви су желели да потпомогну цркву да се црквене ствари сачувају у целости од неповређености.⁵⁶⁰ Ни најмањи део непокретне црквене имовине или објекта не може бити предмет правног промета без посебног одобрења црквене управне власти.⁵⁶¹

На Западу су у XIII веку донети амортизациони закони (*leges amortisationis*). Као облик заштите и неотуђивости црквене имовине појавило се гледиште да оно што је црква

⁵⁵⁶ Прилог: Отворена питања поступка оценое уставности Закона о црквама и верским заједницама, у: Право, вера, култура, (пр. Александар Раковић и Владимир Ђурић), Православни богословски факултет, Правни факултет, Министарство вера и дијаспоре, Београд 2012, 156.

⁵⁵⁷ Прилог: Отворена питања поступка оценое уставности Закона о црквама и верским заједницама, у: Право, вера, култура, (пр. Александар Раковић и Владимир Ђурић), Православни богословски факултет, Правни факултет, Министарство вера и дијаспоре, Београд 2012, 157.

⁵⁵⁸ М. Милошевић, 225.

⁵⁵⁹ *Ibid.*, 225.

⁵⁶⁰ Н. Милаш, (1908), 70.

⁵⁶¹ Ч. Митровић, 166.

стекла остаје неотуђиво по принципу „мртве руке“ (*manus mortua*).⁵⁶² Метафорички посматрано и упоређено са грчењем руке преминулог која оно што држи не може испустити, преноси се и на црквену имовину. Све оно што једном постане део црквене имовине „мртво“ је за правни промет.

8.6. НЕМОГУЋНОСТ ИЗВРШЕЊА И ОТУЂЕЊА

Правна заштита црквене имовине представља сложен поступак. Од најранијих времена цркве и верске заједнице имају потребу за заштитом својине од различитих спољашњих или унутрашњих опасности. Посебно је важно нагласити да се под спољашњим опасностима подразумевају негативни утицаји различитих фактора изван верске заједнице (држава, друштвена заједница, екстремне идеологије појединаца и сл.), док се под унутрашњим опасностима подразумевају интерни упливи фактора унутар цркве односно верске заједнице, а који су негативно настројени према верској имовини.

У општој историји православне цркве и правно-историјској анализи извора коришћених у овом истраживању, нигде се не налазе примери у којима је црквена имовина (укључујући верске објекте), била предмет извршења и обезбеђења или принудног отуђења. Разлози се налазе у аутономном праву православне цркве, где је детаљно представљен однос према црквеној имовини и објектима. Уколико се рационално и савесно располаже непокретном или покретном имовином, никада се не може доћи у ситуацију да се ови правни институти примењују над црквеном својином.

Закон о црквама и верским заједницама у поглављу које се односи на заштиту имовине у члану 27 јасно прописује:

*„Сакрална и културна баштина цркава и верских заједница, укључујући и непокретна културна добра, не може бити предмет принудног извршења или отуђења у поступку стечаја или принудног поравнања.“*⁵⁶³

Стиче се утисак да је готово немогуће говорити о верским објектима као предметима извршења и обезбеђења из разлога што правна заштита верске имовине такав поступак не дозвољава, под условом да је реч о сакралној и културној баштини верских организација. Поред одредби ЗЦВЗ, постоје и верски разлози, који су повезани са значајем и улогом верских објеката и осталих светих места у свим светским религијама. Аутономно право појединих верских заједница може бити формирано тако да подржава активности у којима би њихови богослужбени простори (стамбени или нестамбени за потребе конфесије), постали предмет извршења или отуђења у поступку стечаја или принудног поравнања. Закон о црквама и верским заједницама у РС, избалансирано штити објекте и просторе свих верских организација, тако што посебну заштиту пружа сакралној и културној баштини, али не ограничава у потпуности могућност да верски објекти буду предмет обезбеђења и извршења.

⁵⁶² Н. Милаш, (1908), 89.

⁵⁶³ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 27.

8.7. ПРАВНИ ПРОМЕТ (Купопродаја, поклон, залог)

Већ је наглашено да је верска непокретна имовина, у коју су укључени и верски објекти, категорија која је искључена из правног промета. Да би заштитили црквену имовину, грчко-римски цареви су доносили законе којима су ограничавали правни промет црквене имовине, ради пружања помоћи цркви у постизању сврхе којој су имовина и верски објекти на њима намењени. Примећује се да су цареви били заиста широке руке када су доносили законе о заштити и проширењу црквене имовине, док су са друге стране у регулисању начина и услова њеног отуђења били веома опрезни и концизни.

У контексту православне цркве, канони васељенских сабора говоре о разним злоупотребама када је реч о правном промету црквене имовине и објеката, где су поједини црквени великодостојници, уместо да црквена добра чувају, супротно томе располагали су као са својом приватном имовином. Црквена имовина је неретко била предмет продаје, залог или закупа, па чак и уговора о поклону.⁵⁶⁴ Седми васељенски сабор је дванаестим правилом прописао услове за одвијање правног промета унутар православне цркве. Овим правилом забрањују се злоупотребе код отуђења црквене имовине продајом, поклоном или залогом, и дефинише се једини услов када је дозвољено продавати црквену имовину (не важи за верске објекте).⁵⁶⁵

Римски закони којима се свете ствари и света места не смеју отуђивати ни располагати важили су у апсолутном смислу у читавом периоду римске историје, а преко Јустинијанових Дигеста и Новела ово правило је опстало кроз цео средњи век. Први закон који је настао у ову сврху је Конституција из 470. године цара Лава I и Антемија. У њој је истиче да је црквена имовина света и неотуђива, а да сваки уговор који би могли начинити црквени управитељи и достојници у смислу отуђења целокупне имовине или њених делова, треба сматрати као да није учињен.⁵⁶⁶ Једино и изузетно, ако црквена власт утврди да одређена имовина није од користи за цркву, односно да производи више штете него користи, тада се може дозволити њено отуђење. Овај али и други разлози због којих је могуће извршити отуђење црквене имовине (изузев верских објеката), наведени су у конституцији цара Анастасија.⁵⁶⁷ Тако се временом развила теорија о неотуђивости црквене имовине, као и уопште о условима под којима се и како нешто од те имовине може отуђити. Део црквене имовине која припада црквама, добротворним заводима и манастирима, могуће је отуђити уколико је неопходно платити велике дугове, као и у случајевима када је неопходно обезбедити и набавити потребне ствари, односно када је неопходно старе зграде поправити.

Отуђење црквене имовине може бити потпуно (*totalis*) или условно (*conventionalis*). У потпуну врсту отуђења спада:

- 1) продаја (*venditio*);

⁵⁶⁴ Н. Милаш, (1908), 70.

⁵⁶⁵ А. Јефтић, 214.

⁵⁶⁶ Н. Милаш, (1908), 71.

⁵⁶⁷ *Ibid.*, 72 – 73.

2) поклон или даривање (*donatio*);

3) замена (*commutatio*);⁵⁶⁸

Продаја подразумева уговорно уступање ствари другом за одређену цену. Поклон представља уговорно уступање ствари без новчане надокнаде. Док замена подразумева уговором уступање једне ствари за другу. Ова врста отуђења црквене имовине идентична је као у општем грађанском праву.

У групу условног отуђења убрајају се:

1) наследне дажбине (*dominium utile*);

2) земљишни залог (*hypotheca*);

3) антихреза (*speciale pignus*);⁵⁶⁹

Наследне дажбине подразумевају стварно право некога да користи туђе земљиште са обавезом издавања одређеног износа власнику. Оне могу бити временски ограничене или неограничене. Наследне дажбине црквених добара увек су ограничене временски.

Земљишни залог или хипотека може бити општа која укључује целокупну имовину, или посебна која подразумева део имовине. Код црквене имовине безусловно је забрањена целокупна залога, а посебна је дозвољена једино у случајевима дуговања држави или неком другом лицу.⁵⁷⁰ Из ових разлога дозвољена је и антихреза, односно залог непокретне ствари до периода док се дуг не исплати. Након тога залог црквене имовине престаје.

За ово истраживање су од посебне важности одредбе грчко-римског законодавства, које говоре шта од имовине уопште не сме бити предмет правног промета. Опште правило је да уколико постоји потреба за отуђивањем црквених ствари, да се то прво учини са покретним стварима, па тек онда се може приступити отуђењу непокретних ствари. Од покретних ствари забрањено је отуђивати ствари без којих се не може служити Света литургија.⁵⁷¹

Иако за непокретна добра важе општа правила о забрани отуђивања, изузетни случајеви када се то може дозволити су више пута помињани у истраживању. Међутим, из визуре овог истраживања, важно је да нагласимо да је забрањено отуђење верских објеката (храмова и манастира) и њихово претварање у приватни или државни иметак. Уколико верски објекат нема више користи, може се променити његова намена само у случају да поново остане под управом црквене власти и да служи потребама цркве (објекат за теолошко образовање, за учење црквених заната и др.).⁵⁷²

Грчко-римски световни закони и конституције представљају правне основе забране отуђивања црквене имовине које се и данас примењују. Црква је вековима уназад

⁵⁶⁸ *Ibid.*, 74.

⁵⁶⁹ Н. Милаш, (1908), 74.

⁵⁷⁰ *Ibid.*, 75.

⁵⁷¹ *Ibid.*, 77.

⁵⁷² *Ibid.*, 77.

⁵⁷² *Ibid.*, 77.

формирала и сопствене теорије о класификовању оправданих узрока, услед којих се може извршити правни промет односно отуђење црквене имовине. Хришћанске основе узимају у обзир начело хришћанског живота заснованог на милосрђу. Оправдано отуђење црквене имовине допуштено у случајевима ослобађања хришћанских ратника или заробљеног цивилног народа. Затим је дозвољено отуђење ради регулисања основних потреба цркве (исплата дугова пореза, набавка богослужбених предмета, изградња или поправка цркве). Последњи случај у којем црква дозвољава отуђење је услед потребе пружања помоћи држави у некој њеној потреби.⁵⁷³ Ово прописује и Јустинијанова Новела бр . 131, у којој се истиче право државе да јој црква у потреби помогне својом имовином и другим добрима и даровима које поседује, а држава се обавезује да ће настојати да након успостављања мирног и стабилног доба, цркви надокнади све оно што је претходно предато.⁵⁷⁴

Грчко-римским законима и конституцијама заједно са правилима цркве, постављене су основе располагања црквеном имовином. Оне су захваљујући традицији и предању цркве, али и научним дисциплинама, сачуване и интегрисане у најважније изворе аутономног права православне цркве. Располагање црквене имовине може се дозволити Уставом СПЦ (члан 235), где се позивајући на границе канонских прописа отуђење црквене имовине дозвољава искључиво када црквена заједница не добија никакву корист. Верски објекти и света места се никада у историји православне цркве нису доводили у питање у контексту купопродаје, поклона и залоге. Они су изузети од сваке врсте правног промета и отуђења. Потврда претходно реченог је 24. правило Четвртог васељенског сабора, где се прописује да једном изграђен објект за верске сврхе то остаје заувек, свака пренамена сврхе верског објекта је забрањена, што подразумева продају, поклон или залог.⁵⁷⁵

8.8. ПОРЕЗ

Једна од интригантнијих тема из области државно-црквеног права је питање верског пореза, и то из перспективе пореских олакшица које се односе на цркве и верске заједнице.⁵⁷⁶ И цркве и верске заједнице су дужне да плаћају порез на имовину када су обвезници тог пореза. Изузети су случајеви када имају право на пореско ослобођење.

„Пореско ослобођење је прописано за непокретности у својини традиционалних цркава и верских заједница, и других цркава и верских заједница регистрованих у складу са

⁵⁷³ *Ibid.*, 80.

⁵⁷⁴ Novella constitutio, Nov. CXXXI;

Dostupno na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/Nov120.htm> (pristup: 11.10.2023.)

⁵⁷⁵ А. Јефтић, 116.

⁵⁷⁶ Црквени порез има и другачије значење које се односи на финансирање цркава и верских заједница. Он је врста пореза који се убира за финансирање верских заједница. Два основна начина убирања пореза су да то чини држава или да то чине саме верске заједнице. Црквени порез је уобичајени поступак у државама ЕУ. Види у: S. Marasović, M. Klarić, A. Balić, 581 – 584.

законом, које су намењене и искључиво се користе за обављање богослужбене делатности.“⁵⁷⁷

Анализирајући ЗЦВЗ долази се до неколико општих закључака који могу бити од изузетне важности за разумевање ове теме. Наиме, поступком регистрације односно признања цркава и верских заједница од стране државе, свака од њих стиче одређени правни субјективитет. Питање правног субјективитета је комплексна и исцрпна тема, посебно у контексту европских и светских модела у државно-црквеним односима.⁵⁷⁸

За разумевање ове теме и потреба овог истраживања, фокус је на значењу правног субјективитета у Републици Србији. У Србији не постоји законом дефинисана подела правних лица и углавном је акценат на стицању правног субјективитета, док су типови правних субјективитета идентични за сва правна лица.⁵⁷⁹ Стицање правног субјективитета чији је начин и поступак у Републици Србији дефинисан Законом о црквама и верским заједницама, све цркве и верске заједнице се доводе у равноправан положај и постају изједначене са свим другим правним субјектима у Републици Србији. Другим речима, уживају сва права која су за такав статус предвиђена нормама из позитивног права.

Посебну пажњу изазива озбиљна полемика о томе да ли одређени правни субјективитет за собом повлачи равноправан правни статус. Разлог полемике се налази у ЗЦВЗ, који примерно прави разлику између традиционалних и конфесионалних верских заједница и нових верских организација, које имају различите правне статусе унутар правног субјективитета стеченог регистрацијом и уписом у Регистар. Све поменуто од важности је за ово истраживање из разлога што се разлике у правном статусу цркава и верских заједница огледају у одређеном привилегијама које се везују само за поједине - традиционалне цркве и верске заједнице.

Основна привилегија која је својствена свим црквама и верским заједницама (традиционалне цркве и верске заједнице заједно са конфесионалним), је привилегија која се односи на пореске олакшице. Све регистроване цркве и верске заједнице у РС, изузете су од плаћања дела пореза (нису у потпуности ослобођене од свих врста пореза), који се односи на имовину и на додатну вредност за услуге које пружају.⁵⁸⁰ Ово заправо може да значи и да целокупна привредна делатност, цркава и верских заједница која се односи на пружање верских услуга може бити ослобођена од пореза. Опште је познато да је привредна делатност цркава и верских заједница веома комплексна тема.⁵⁸¹

Поред пореских олакшица својственим свим регистрованим црквама и верским заједницама, у домаћем законодавству постоји једна привилегија која је загарантована само традиционалним црквама и верским заједницама. Једино оне имају право на рефакцију ПДВ-а за добра и услуге које им се пружају, под условом да су у непосредној

⁵⁷⁷ „Zakon o porezima na imovinu“, izvor iz vesti, dostupno na: <https://paragraflex.rs/dnevne-vesti/260117/260117-vest4.html> (pristup: 16. 10. 2023)

⁵⁷⁸ В. Ђурић, „Слобода вероисповести и правни субјективитет цркава и верских заједница у земљама бивше Југославије“, *Право земаља у региону* (ур. Владимир Чоловић), Институт за упоредно право, Београд 2010.

⁵⁷⁹ Д. Ђукић, „Савремени изазови државно-црквеног права“, *Анали Правног факултета у Београду*, 61/1, Београд 2013, 251.

⁵⁸⁰ Д. Ђукић, (2013), 254.

⁵⁸¹ Више о привредној делатности цркава и верских заједница у упоредном и домаћем праву види у: V. Đurić, M. Trnavac, „Privredna delatnost crkava i verskih zajednica“, *Strani pravni život* 3/18, Beograd 2018.

вези са обављањем верске делатности.⁵⁸² Ово се не сме схватити као облик правне дискриминације над осталим конфесијама, из разлога што се стално наглашава да систем категоризације и диференцијације мора постојати и зависити од истинских и објективних фактора својствених црквама и верским заједницама. Прихватљиво и пожељно је да законодавство поштује историјски и правни континуитет традиционалних црква и верских заједница и њихову улогу у одређеној држави.

Према члану 30. ЗЦВЗ, јасно је наглашено да цркве и верске заједнице приликом обављања делатности и обезбеђивања прихода, могу бити потпуно или делимично ослобођење од пореских, али и других обавеза у складу са законима којима се уводи одговарајући јавни приход.⁵⁸³ Одредбе ЗЦВЗ усаглашене су у овој материји са одредбама Закона о порезима на имовину,⁵⁸⁴ и Закона о порезу на додатну вредност.⁵⁸⁵

У члану 12. Закона о порезима на имовину таксативно су набројане оне категорије на које се односе пореска ослобађања, односно на чије непокретности се на плаћа порез на имовину. Под бројем 3, налази се имовина у својини традиционалних црква и верских заједница, као и других црква и верских заједница регистрованих у складу са законом, а која је искључиво намењена и користи се за обављање богослужбене или верске делатности.⁵⁸⁶

Законом о порезу на додатну вредност, у поглављу под називом „Пореска ослобођења за промет добара и услуга без права на одбитак претходног пореза“, у члану 25, наглашено је да се ПДВ не плаћа у промету новца и капитала код услуга верског карактера од стране регистрованих црква и верских заједница, и са њима непосредно повезаног промета добара и услуга.⁵⁸⁷

⁵⁸² Д. Ђукић, (2013), 254.

⁵⁸³ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, чл. 30, ст. 1.

⁵⁸⁴ Закон о порезима на имовину, *Службени гласник РС* бр. 26/2001.

⁵⁸⁵ Закон о порезу на додатну вредност, *Службени гласник РС* бр. 84/2004.

⁵⁸⁶ Закон о порезима на имовину, *Службени гласник РС* бр. 26/2001, чл. 12.

⁵⁸⁷ Закон о порезу на додатну вредност, *Службени гласник РС* бр. 84/2004, чл. 25.

ГЛАВА IX – ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ

9.1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА

Приликом упоредноправне анализе изградње верских објеката у Европи и свету, полазна и заједничка основа је правни статус цркава и верских заједница и њихов однос према држави. У државама ЕУ постоје три основна модела државно-црквених односа.⁵⁸⁸ Први модел ових односа је модел државне цркве, што је карактеристично за правне системе Грчке, Малте, Данске, Финске и Енглеске.⁵⁸⁹ Модел одвојености уз сарадњу, поред одвојености државе и цркве, подразумева сарадњу и преплитање њихових заједничких активности.⁵⁹⁰ Трећи модел државно-црквених односа је модел заснован на строгој одвојености између државе и цркве, а својствен је Француској, Холандији и Словенији.⁵⁹¹

Да не постоји унификовани правни систем на нивоу Европске Уније који би регулисао односе вере и државе потврђује и Амстердамски уговор из 1997. године, који у 11. члану наглашава:

*„Европска Унија уважава и не прејудуцира статус који по националним правним системима уживају цркве и верске асоцијације и заједнице у државама чланицама“.*⁵⁹²

Примећује се да ово питање остаје отворено и препуштено различитим националним законодавствима држава чланица ЕУ. То значи да за разумевање правне регулативе везане за верско грађитељство, неопходно претходно упознавање са државно-црквеним односима, односно правним статусом цркава и верских заједница у конкретној држави ЕУ.⁵⁹³ Резултат оваквог приступа је да сви покушаји унификације и хармонизовања правних позиција и система буду осуђени на неуспех. Усклађеност ЕУ по основу правне регулативе која се односи на цркве и верске заједнице, понекад би имала и негативну конотацију и дејство. Овде се пре свега мисли на Немачку у којој вера ужива привилегован правни статус, па је приметан страх верских организација у Немачкој да би

⁵⁸⁸ R. Sandberg, „Church-State Relations in Europe - From Legal Models to an Interdisciplinary Approach“, *Journal of Religion in Europe* 3/2008, 332.

⁵⁸⁹ С. Аврамовић, *Прилози настанку државно-црквеног права у Србији*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2007, 42.

⁵⁹⁰ Модел одвојености уз сарадњу карактеристичан је за Белгију, Шпанију, Португал, Италију, Мађарску и балтичке земље. Види у: А. Васиљевић (2023.), 486.

⁵⁹¹ С. Аврамовић, 42.

⁵⁹² The Treaty of Amsterdam - 2 October 1997, article 11;

dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT> (pristup: 02. 11. 2023.)

⁵⁹³ А. Васиљевић, (2023), 486.

хармонизација водила губљењу стечених права.⁵⁹⁴ Са идентичним околностима и страховима би се сусреле и државе са моделом државних цркава.

Постоје различите теорије по којима ЕУ ипак врши одређени утицај на законски положај цркава и верских група у земљама чланицама. Пример су отворени, транспарентни и стални дијалог Европске уније и религиозних и филозофских група, што представља полазну тачку за даљи развој односа државе и цркве на нивоу Европске уније. Према мишљењу Торфса (Rick Torfs), индиректан утицај на однос државе и цркве испољава се кроз процес ширења европског законодавства које директно утиче на правне системе држава. Он проблем види у прекретници коју би могло покренути прихватање европске надлежности у домену пореза.⁵⁹⁵ Када би се то догодило, многи национални системи са црквеним порезима и субвенцијама били би угрожени.

Други пример је већ помињани члан 9. Европске конвенције о људским правима који се односи на верске слободе, који на најумеренији и најиндиректнији начин утиче на регулисање односа државе и цркве и тако отежава било какву дискриминацију верских група и заједница.⁵⁹⁶ Поред особености правних система различитих европских држава од потпуног раздвајања државе и цркве у Француској и Холандији, па све до државних религија у Данској, Финској и Грчкој, заједнички елементи који повезују и један и други модели су уважавање извесних вредности на основу којих су конституисани приступи вери. Овде се мисли на уживање верских слобода, како индивидуалних тако и колективних верских група у свим државама чланицама.

Пример специфичан за Европу и САД је финансијска подршка државе једној или више цркава или верских заједница. Увек када је у питању финансијска подршка црквама и верским заједницама подразумева се одређени степен неравноправности, а најбољи примери су у анализираним правним системима Немачке и САД. У Немачкој финансијска подршка је детаљно регулисана, док концепт САД, па и Француске је да држава не финансира цркве и верске заједнице и на тај начин штити једнакост свих конфесија. У односу на САД, европски начин финансирања верских институција (изузев Француске), представља комбинацију државног финансирања, материјалне подршке верника и тржишних механизма.

Најпре ћемо анализу почети са европским државама, будући да су три државе за које смо се определили у истраживању чланице ЕУ (Француска, Немачка и Грчка). На основу претходних истраживања, установљено је да не постоји заједнички институционални модел односа државе према верским заједницама на нивоу ЕУ.⁵⁹⁷ Разлике су националног типа, мада приметно је и заједничко залагање за што веће верске слободе и независност државе и заступљене религије.⁵⁹⁸

Право цркава на самодређење и аутономију за собом повлачи и верско градителство које своје обресе има у верској слободи.⁵⁹⁹ Верска слобода гарантована међународним документима, о којима ће бити речи у последњем поглављу истраживања, подразумева и учествовање под једнаким условима у животу друштва, што укључује и

⁵⁹⁴ *Ibid.*, 488.

⁵⁹⁵ R. Torfs, „Religion and State relations in Europe“, *Religious Studies Review* 1/4, Houston 2007, 17.

⁵⁹⁶ Конвенција о људским правима, *Савет Европе*, доступно на: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_srp (приступ: 03. 12. 2023.)

⁵⁹⁷ А. Васиљевић, (2023), 486.

⁵⁹⁸ G. Robbers, „State and Church in the European Union“ in: *State and Church in European Union*, (ed: Gerhard Robbers), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2005, 14 - 15.

⁵⁹⁹ А. Васиљевић, (2023), 486.

изградњу верских објеката. Изградња верских објеката је незамислив услов без којег нема говора о верској слободи.

Верско градитељство, као облик испољавања верске слободе, може бити ограничено па се поставља питање допуштености и домашаја задирања у ту слободу. Општи закључак је да уколико је однос државе и цркве оптимално регулисан, а правни положај цркава и верских заједница повољнији, пут планирања и изградње верских објеката је једноставнији и мање захтеван. У супротном случају, појављује се низ различитих ограничења које целокупан поступак додатно отежавају и успоравају.⁶⁰⁰

9.2. ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКАТА У ФРАНЦУСКОЈ

Француска је држава у којој је преовлађујућа Римокатоличка веросиповест и њене деноминације. С тим у вези свака парохија Римокатоличке цркве бира парохијски савет који сачињава „конзисторије“, на челу са свештеницима парохија али и великог броја државних представника.⁶⁰¹ Доношење важних одлука и предлога везаних за цркву и њено градитељство дешавају се управо на оваквим скуповима. Одлуке у цркви на просторима Француске се од најранијих времена доносе већинским и анонимним гласањем чланова, што је и дан данас знак дубоког неповерења унутар њихових заједница.

Као што је већ наглашено у претходном поглављу овог истраживања, Француска представља пример најекстремнијег модела секуларизоване државе.⁶⁰² И поред француске Декларације о правима човека и грађана из 1789. године на којој је проглашена слобода веровања (чл. 10.),⁶⁰³ и Устава из 1791. године којим је гарантована слобода верских обреда, Француска је држава бројних национализација црквене имовине и објеката, а Римокатоличка вера нашла се у клинчу са државом због једностраних државних аката који верским службеницима обезбеђују сигурност и издржавање као и преузимање трошкова, али заузврат се формира субординација између државе и цркве, као и третирање цркве као јавне службе. Указом од 21. фебруара 1795. године, у Француској је успостављен систем раздвојености државе и цркве.⁶⁰⁴

Деветнасти век доноси велике промене од Јулске монархије 1830. године у Римокатоличкој цркви, што је утицало да се и у политичком свету формирају две противничке групе. Једна је део традиционалног поретка, који желе обнову и опстанак старог режима, док друга је састављена од заговорника новог поретка, а то су неумољиви

⁶⁰⁰ *Ibid.*, 13.

⁶⁰¹ Б. Басдевон – Годме, „Држава и црква у Француској“, у: *Држава и црква у Европској Унији* (ур. Герхарт Робертс), изворник: *State and Church in the European Union* (ed. Gerhard Robbers), прев. Никола Селаковић, Андреја Катанчевић, Београд 2012, 312.

⁶⁰² А. Васиљевић, „Утицај секуларизације и лаицитета на развој државно-црквеног права, у: *Прилози државно-црквеном праву Србије* (ур. Владимир Чоловић, Владимир Ђурић), Институт за упоредно право, Београд 2022, 10 – 11.

⁶⁰³ А. Васиљевић, „Међународно – правни аспекти слободе вероисповести: рецепција, изазови и заштита у српском правном поретку, *Црквене студије* 21/24, Ниш 2024, 451.

⁶⁰⁴ Б. Басдевон – Годме, 313.

противници Римокатоличке цркве и њеног свештенства.⁶⁰⁵ Јасно је да овакве идеолошке крајности воде ка сталним супротстављеним тенденцијама. Ово потврђује и доношење антиклерикалних закона осамдесетих година 19. века, који су у потпуности супротстављени цркви, а још већи проблем је што су неки од њих и дан данас на снази.⁶⁰⁶ Резултат ових закона је прекидање односа са Ватиканом и Светом столицом 1904. године, и доношење Закона од 9. децембра 1905. године, који је поставио француски режим раздвојености државе и цркве – заснован на потпуној неутралности државе.⁶⁰⁷

Овај однос између световне власти и верских заједница заснован на основу Закона из 1905. године представља темељ лаичке државе.⁶⁰⁸ Статус односа остаје непромењен ни у Уставима Четврте и Пете Републике (из 1948 и 1958. године).⁶⁰⁹ У оквиру Закона не постоје пожељни односи државе и цркве или државе и других верских заједница које су заступљене у држави. Закон износи темељна начела којима се прописује слобода вршења вере, али без признавања и без субвенција. Овим Законом држава прописује начело слободе веровања, али не признаје финансирање или субвенционисање било које вероисповести, што подразумева да и верско градитељство не може захтевати било какав вид помоћи од стране државе. Под оваквим условима вероисповедање постаје приватна ствар француских грађана и саставни део њихових личних опредељења.

Овакав модел утицао је и на верске објекте, из разлога што Закон из 1905. прописује да сви верски објекти у Француској саграђени пре 1905. године прелазе у власништво државе. Одређеним верским организацијама дозвољено је да се објекти користе под само једним условом, а то је коришћење објекта у верске сврхе односно „искључиво за потребе цркве“.⁶¹⁰ Као преовлађујућа вероисповест Римокатоличка црква (око 80% Француза се изјаснило као припадник Римокатоличке цркве), учествује у расправама и консултацијама везаним за кључна друштвена питања.

Не могу се очекивати повластице и привилегије у виду суфинансирања изградње нових верских објеката, као ни других верских активности за које је неопходно обезбеђивање средстава из приватних верских извора. Међутим, лаички систем Француске подразумева финансирање реконструкције и радова на верским објектима грађеним пре 1905. године.⁶¹¹ Околности се благо мењају после Првог светског рада када долази до поновног успостављања односа са Светом столицом. Склопљен је договор о успостављању *бискупијских удружења* којима је држава уступила право на финансирање и изградњу места за богослужење, као и њихово одржавање.⁶¹²

Овај напредак резултовао је низ погодности, будући да су бискупијска удружења имала примарни задатак да организују верску делатност и да управљају црквеном

⁶⁰⁵ *Ibid.*, 314.

⁶⁰⁶ Н. Špehar, „Načelo laičnosti u francuskome političkom sustavu“, *Političke analize* 2/8, Zagreb 2011, 72.

⁶⁰⁷ R. Torfs, „Church and State in France, Belgium and the Netherlands: Unexpected Similarities and Hidden Differences“, *Brigham Young University Law Review* 4/ 10, Provo – Utah 1996, 948.

⁶⁰⁸ А. Васиљевић, (2022), 11 – 12.

⁶⁰⁹ Н. Špehar, 73.

⁶¹⁰ Б. Басдевон – Годме, 317.

⁶¹¹ Оваква одлука донета је Законом у априлу 1908. године и представља благу повољност за цркве будући да се одржавање и реконструкција објеката изграђених пре 1905. године преноси на локалне власти које су дужне да преузму на себе трошкове поправке и одржавање верских објеката. Види у: Н. Špehar, 74.

⁶¹² Б. Басдевон – Годме, 317.

имовином коришћеном за ту сврху. Тако су по питању власништва над верским објектима, објекти протестантских цркава поверени одговарајућим верским удружењима. Затим је дошло до преношења власништва над постојећим верским објектима Римокатоличке цркве. Начињена је и расподела обавеза њихове поправке и одржавања тако да су за катедрале и владичанске дворе задужена држава, док се о парохиским храмовима стара црква.

Из претходно поменутог, закључује се да је Француска држава у којој је посебно тешко планирати и реализовати изградњу верског објекта. Не постоје плански документи који ово регулишу, управо због лаицитета који је основни конститутивни елемент у односима између државе и цркве у Француској. И поред чињенице је ова држава колевка остваривања основних људских, односно верских права, једно од основних за остваривање верске слободе (право на градитељску делатност), остало је запостављено. Не постоје закони који обавезују општине и локалне власти да у складу са својим могућностима и потребама резервишу у својим развојним плановима простор за верске објекте и пратеће објекте у зони верског комплекса. Једино се бискупијским удружењима може поднети захтев за изградњу нових верских објеката, која су способна да поднету иницијативу анализирају и реализују.

Француским правом је гарантована једнакост и недискриминација верских заједница, мада остаје неразјашњено да ли се ови елементи могу применити и код доношења грађевинске документације која претходи изградњи. Оно што је сигурно негативан допринос да овакво стање остане непромењено је прва опаска Басдевона – Годме, који наглашава да и поред 80% француског народа који се изјашњавају као припадници католичке вероисповести, уочљива је много мања приврженост вери и литургијском животу него што је то било раније. Према његовим изворима свега 15% Француза одлази на недељна богослужења.⁶¹³

Ово је податак који директно утиче и на нове развојне планове по питању црквеног градитељства и узимања у обзир потреба верника за новим верским објектима. И поред тога што је процес добијања грађевинских дозвола за изградњу верских објеката у Француској тежак и дуготрајан, поготово код изградње у централним и урбаним зонама, религијска некултура успостављена законодавним системом представља највећи проблем француског верског градитељства.

Сигурно је Законом из 1905. године, Римокатоличкој цркви причињена велика штета тиме што су јој одузети верски објекти, ипак је важно узети у обзир да је држава прихватила обавезу финансирања очувања, реституције и одржавања бројних католичких верских објеката. Иако се овакав концепт не уклапа у принцип секуларне државе, финансирање бројних католичких верских објеката од стране државе треба схватити и као јасну намеру законодавца да заштити велики број католичке баштине тако што ће је сматрати и националном баштином.

⁶¹³ Б. Басдевон – Годме, 312.

9.3. ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКАТА У НЕМАЧКОЈ

У односу на лаички екстремизам који је карактеристичан за Француску, и систем државне цркве у Грчкој, Савезна Република Немачка се у свом приступу држи златне средине. Према Основном немачком закону (Grundgesetz), из 1949. године гарантовано је право на верску слободу која подразумева слободу веровања, убеђења, савести и слободу упражњавања вере без ограничења, што подразумева и право верских организација да се неометано самостално организују и управљају својим пословима без интервенције или оспоравања државе.⁶¹⁴ Основним законом активности државе и цркве су одвојене, док је истовремено Уставом обезбеђен облик сарадње између две институције.⁶¹⁵ Иако у Немачкој не постоји званична религија, Римокатоличкој и Евангелистичкој цркви припада преко 90% верника, међутим и осталим црквама и верским заједницама које испуњавају одговарајуће услове у Немачкој гарантован је статус корпорација јавног права.⁶¹⁶

Статус корпорација јавног права је црквама и верским заједницама обезбедио право на убирање пореза.⁶¹⁷ Око 80% целокупног црквеног буџета се покрива из црквеног пореза, који је гарантован чланом 137 Вајмарског устава.⁶¹⁸ Кооперација између Евангелистичке и Римокатоличке цркве са државом посебно је јака и у образовању и социјалној заштити, и примеран је став многих научника који овај однос сматрају монополом у државно-црквеним односима.

Изградња свих врста верских објеката у Немачкој (њихове реконструкције и адаптације, али и других пратећих објеката, црквених школа и објеката друге намене у функцији верске заједнице), подлеже процедури добијања планске сагласности (Planungsgenehmigung), као и потврде задовољавања грађевинске регулације (Bauordnung).⁶¹⁹ Процедура издавања планске сагласности задужене су локалне власти за планирање који се у Немачкој називају локални плански ауторитети (örtliche Planungsbehörden).⁶²⁰ Њихов задатак је да најпре испитивају усаглашеност пројекта верске намене са локалним развојним планом и предвиђеним развојним решењима у њему, мада важно је нагласити да таква процена није стриктно ограничена.⁶²¹

Уколико се јавност и најближи суседи упознају са молбом за планску сагласност, одлука се доноси на бази популарности или непопуларности. Док за издавање пуне планске сагласности (volle Baugenehmigung) која одобрава предвиђени плански развој и изградњу, локалне власти често знају да поставе и додатне услове који су усмерени на локацију и објекат, а односе се на уопштене техничке ствари које су неопходне

⁶¹⁴ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, *Bundesgesetzblatt Teil III*, Nu. 100-1/49, Art 140.

⁶¹⁵ А. Васиљевић, (2023), 490.

⁶¹⁶ G. Robbers, „State and Church in Germany,“ in: *State and Church in the European Union* (ed. Gerhard Robbers), Baden-Baden 2005, 211.

⁶¹⁷ S. Marasović, M. Klarić, A. Balić, 584.

⁶¹⁸ G. Robbers, 215 – 216.

⁶¹⁹ А. Васиљевић, (2023), 491.

⁶²⁰ *Ibid.*, 491.

⁶²¹ Види више у: M. Achleitner, T. Stelzer, *Das Örtliche Entwicklungskonzept, Amt der Oö. Landesregierung, Direktion für Landesplanung, wirtschaftliche und ländliche Entwicklung*, Linz 2022, 5 - 19.

планираном објекту.⁶²² То су приступни путеви, њихова изградња или реконструкција, прикључци на електричну или комуналну мрежу и слично.

У Немачком правном поретку посебна пажња се усмерава на испуњавање потреба предвиђених грађевинском регулацијом, што представља испуњавање урбанистичких услова и обезбеђивање грађевинске документације која претходи изградњи. Постоји низ техничких правила и прописа чија је примарна сврха да се осигура здравље и безбедност људи који ће користити верски објекат, мисли се на здравље и безбедност верног народа и клира цркве.⁶²³

Грађевинска документација није иста за све врсте верских објеката, зависно од сложености, врсте, локације и величине објекта, узимају се у обзир неопходности за тај верски објекат.⁶²⁴ Специфичност немачког система је да римокатоличка и евангелистичка црква уживају одређено изузеће од планских сагласности државе, а разлог томе су уговори црква са државом који имају статус сличан међународним уговорима.⁶²⁵ Уговорима је потврђено познавање развијеног аутономног система планирања, контроле и изградње који је у складу са државним прописима Немачке. Ове повластице односе се само на локације са унапред одређеном верском наменом на којима се гради нови или реконструише стари верски објекат, а не односи се на нове локације где се први пут планира и гради верски објекат. У таквим случајевима не постоје планске повластице и важи уобичајена претходно поменута процедура.

Постоји још неколико специфичности немачке планерске праксе која се односи на планирање и изградњу верских објеката. Наиме, већина новоизграђених верских објеката захтева планску дозволу надлежног локалног већа - општине. Захтев који подносе цркве или верске заједнице детаљно се испитује. Неопходно је утврдити да ли се верски објекат уклапа у постојећу намену земљишта, као и са стамбеним или нестамбеним окружењем.⁶²⁶ Специфично је и то да су потребе верских заједница углавном различите и захтевају посебну пажњу приликом анализирања и доношења завршних одлука о изградњи.

Веома често се као проблем у Немачкој јавља то да већина верских заједница жели да има свој посед и верски објекат у близини места становања чланова верске заједнице. Иако плански развој Немачке за разлику од Грчке или САД-а, има потпуно другачији став о постављању објеката у стамбеним зонама. Слично Енглеском планском режиму, Немачка се због могуће буке и узнемиравања становништва често противи изградњи објеката у централним стамбеним подручјима.⁶²⁷ Проблем виде и у архитектоском уклапању новоизграђених објеката са постојећим градским пејзажом.

Локални развојни планови Немачке указују да се верски објекти сматрају важним локалним генератором развоја заједнице. Локалне власти су свесне потребе постојања верских објеката у насељу како би се задовољили сви захтеви верских и етичких група у граду, па је на тај начин обезбеђен надзор од стране државних службеника приликом

⁶²² G. Herrmann, *Die Baugenehmigung*, Bauherren und Architekten, Harsewinkel 2019, 23 – 41.

⁶²³ А. Васиљевић, (2023), 491.

⁶²⁴ G. Herrmann, *Die Baugenehmigung*, Bauherren und Architekten, Harsewinkel 2019, 17 – 18.

⁶²⁵ G. Robbers, 209.

⁶²⁶ B. Blasberg, H. Jais-Nielsen, „Projektauswahl Zentrumkirche“, in: *Sakralbau, Grundlagen des Sakralbaus* (ed. Rudolf Stegers), Basel-Boston-Berlin 2010, 70 – 72; А. Васиљевић, (2023), 6.

⁶²⁷ А. Васиљевић, (2023), 492.

изградње религиозних објеката.⁶²⁸ На овај начин се надлежни подстичу на додатне предлоге за изградњом, како би се испуниле и задовољиле све потребе верника.

Опречност која се често јавља везана је за аутономно правне норме, али и уобичајену праксу да верски објекти морају бити лако приступачни њиховим корисницима. То значи да су централне градске зоне најидеалнија места за њихову изградњу, зато што су опасана јавним саобраћајем и инфраструктуром која је подједнако важна за градске власти као и сам верски објекат.⁶²⁹ Запажамо да је Немачка држава објективно настројена према новој изградњи, с тим што општинска власт посвећује изузетно велику пажњу на основне пратеће елементе који су у њиховој надлежности (саобраћај, инфраструктура, електрична мрежа, бука, јавни ред и мир).⁶³⁰ Суштина је да план изградње новог објекта подразумева вођење бриге да изградња у стамбеним зонама нема штетан ефекат на услове живота у оближњим стамбеним зградама или кућама.

Када се утврди потреба за изградњом новог верског објекта, локалне власти преузимају на себе обавезу да ступе у контакт са инвеститорима који ће реализовати изградњу, са циљем праћења споразума и планских обавеза али и обезбеђивања изградње верских објеката. Планске обавезе су уговори који у Немачкој склапају надлежни за планирање са инвеститорима, да би се осигурало извођење одређених радова предвиђеним локалним плановима.

Посебно актуелан феномен који није само специфичан за Немачку, односи се на заштиту поједних верских објеката који имају статус споменика културе. Углавном је реч о објектима који имају историјски континуитет и који су од посебне важности за верске заједнице. Локалне власти су изузетно свесне и опрезне када се ради о задржавању постојећих верских објеката и зато наглашавају да се не могу прихватити предлози који би за циљ имали њихово рушење односно нестајање.⁶³¹

Изузетак се може направити једино у случајевима појаве инвеститора који би писмено гарантовао објекат истог квалитета на тој локацији или на некој другој алтернативном која би била приступачнија верницима. Уступак је могуће направити и уколико би инвеститор гарантовао јасним побољшањима на другим верским објектима које предлаже за алтернативу. Трећи изузетак је могућ код некоришћења верског објекта, у случајевима да не постоје садашње или уколико се не очекују будуће верске потребе у објекту, па је он вишак доступних и обезбеђених верских објеката на једном територијалном подручју.

На основу праксе планирања и изградње верских објеката у Немачкој можемо извести један општи закључак. Захтеви и предлози за изградњу верских објеката могу бити остварени (кроз добијање грађевинске дозволе и изградњу), једино уколико испуњавају следеће услове:

- Да су објекти лако доступни јавним саобраћајем, пешице или бициклом;

⁶²⁸ G. Herrmann, *Die Baugenehmigung*, Bauherren und Architekten, Harsewinkel 2019, 23 – 41.

⁶²⁹ *Ibid.*, 93.

⁶³⁰ Vidi u: „Kirchliches Bauen und Planen“ dostupno na: <https://www.leichtonline.com/kirchliches-bauen/> (pristup: 11. 12. 2023.)

⁶³¹ G. Herrmann, 104.

- Да немају штетан ефекат за окружење и на јавни ред и мир оближњих зграда али и неких других активности (пословних простора, културних или образовних установа);
- Објекти морају бити дизајнирани тако да буду приступачни људима са посебним потребама;
- Да су на најпрометнијим локацијама постављени супротно у односу на улични фронт где су предвиђени локали или трговинске радње, на овај начин се дистанцирају од буке и узнемиравања;⁶³²

9.4. ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА У ГРЧКОЈ

Пресудан допринос у истраживању изградње верских објеката у упоредно правним системима је модел државно-црквеног права заступљен у конкретној држави. Селекција анализираних држава представљена је тако да се ради о државама које представљају различите моделе односа државе и цркве. Поред Немачке, у којој се примењује најскладнији, средишњи модел (кооперативне одвојености уз сарадњу), одлучујемо се за анализу два модела који представљају крајности у државно-црквеним односима, а то су модели које заступа Француска и Грчка. Рекли смо да у француском праву доминира образац лаичке и секуларне државе, где је однос световне и аутономне власти маргинализован и сведен на минимум. Супротно таквом моделу имамо пример државе у којој постоји потпуно сагласје између државе и цркве, а заснован је на теоријској основи према којој се однос дефинише као *цезаропапизам*.⁶³³ Најбољи пример савременог цезаропапизма је грчка држава у којој је овај систем дефинисан као „владавина права“.⁶³⁴

Овај однос држави обезбеђује право да Уставом и законима уређује сва важна питања везана за цркву и њену унутрашњу структуру. Снажна подршка овом односу је постојање дуге традиције наслеђене из Византијског царства, у коме је и настао модел цезаропапизма.⁶³⁵ У Грчкој се за време рата за независност (1821. године), развио однос који је и данас на снази. Уставом Грчке је Источна православна вера успостављена као преовлађујућа са статусом „државне религије“.⁶³⁶ То је значило потпуну слободу вероисповедања и богослужења, а као основни манифест слободе је и изградња верских објеката. Особеност Устава је та да не садржи одредбе које су држави обезбеђивале право мешања у доношење аутономних црквених закона. Утицајем Великих сила 1831. Грчкој је наметнута монархијска власт која је поред монарха подразумевала три намесника.

⁶³² Напомињемо да није реч о општим, него специфичним условима планирања и изградње верских објеката у Немачкој.

⁶³³ Ж. Илић, *Однос духовних и световних власти у доба иконоборства у Византији*, докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Београд 2018, 219 – 222.

⁶³⁴ Х. Папастатис, „Држава и црква у Грчкој“, у: *Држава и црква у Европској Унији* (ур. Герхарт Роберс), изворник: *State and Church in the European Union* (ed. Gerhard Robbers), прев. Никола Селаковић, Андреја Катанчевић, Београд 2012, 51.

⁶³⁵ С. Аврамовић, В. Станимировић, 154.

⁶³⁶ Х. Папастатис, 51.

Њиховом интервенцијом објављен је указ 1833. године којим је успостављена црквена нагодба, којим је окончана традиционална власт васељенског патријарха и подвргла црквене послове државној контроли.⁶³⁷ Закон из 1844. године, прописује чланом 105, да поједина црквена управна питања могу бити уређена државним законима.⁶³⁸

Владавина права загарантована Уставом из 1844. године, није потврђена у наредним уставима (1864, 1911, 1927, 1952. године), али је остала у примени, што показују наредни устав из 1968. и 1975. године (који је и данас на снази). Ревизијом овог Устава из 2008. године потврђена је православна вероисповест као преовлађујућа, као нераздвојиво сједињена са Цариградском Васељенском патријаршијом, самостална и аутокефална у односу на друге православне цркве.⁶³⁹ Особеност грчког правног поретка је уставом потврђивање свештених канона установљених на свих седам васељеских сабора, што представља правну заштиту за грчку цркву, уколико се донесе било који закон везан за цркву, а да није у складу са канонима васељенских сабора аутоматски се проглашава неуставним.⁶⁴⁰

Проблеми који се под поменутиим околностима јављају су претварање цркве у јавну службу, као и умеренији однос и толеранција према другим религијама у држави. Још је Уставом из 1975. године гарантована самоуправа цркве. Црквом управља Свети архијерејски синод на челу са Архиепископом атинским и епископима.⁶⁴¹ Сви активни епископи управљају својим црквеним седиштима – епархијама, а задужени су да у складу са аутономним правом доносе важне одлуке, између којих је и одлука о изградњи верских објеката. Систем владавине државног права подразумева да Грчка може потврдити или поништити све одлуке које се тичу управљања Грчком православном црквом, уз напомену да ово важи само на одлуке о управљању (што је одлука о изградњи верских објеката), а не важи за верска и догматска питања.⁶⁴²

Изградња верских објеката у Грчкој држави блиско је везана за гаранцију верске слободе. Верска слобода је гарантована 13. чланом Устава из 1975. године.⁶⁴³ Подељена је у два дела, један је слобода савести, а други слобода богослужења. За потребе овог истраживања посебно је важна слобода богослужења. Слобода богослужења предмет је многих ограничења. У члану 13 ст. 2 неопходно је да вероисповест буде позната, односно без скривених правила догми или тајних и специфичних култова.⁶⁴⁴ Вероисповест у Грчкој не сме да вређа ни јавни поредак ни морална начела. Органи јавне управе процењују да ли је слобода богослужења у складу са низом грађанских, моралних и друштвених начела који преовлађују у грчком друштву.

⁶³⁷ Constitution of 1844 – Greek history, dostupno na: <https://www.britannica.com/place/Greece/Building-the-nation-1832-1913#ref297975> (pristup: 9. 12. 2023.)

⁶³⁸ C. K. Papastathis, *Greece: A Faithful Orthodox Christian State – The Orthodox Church in the Hellenic Republic*, National report: Greece, 340; dostupno na: <https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf> (10. 12. 2023.)

⁶³⁹ The Constitution of Greece, *Hellenic Parliament* 2008, art. 3.

⁶⁴⁰ *Ibid.*, art. 3.

⁶⁴¹ C. K. Papastathis, 356; dostupno na: <https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf> (10. 12. 2023.)

⁶⁴² X. Папастатис, 55.

⁶⁴³ The Constitution of Greece from 1975, (izmene iz 1986, 2001, 2008. године), dostupno na: <http://www.hri.org/docs/syntagma/> (pristup: 10. 12. 2023.)

⁶⁴⁴ The Constitution of Greece from 1975, ar. 13, att. 2.

Основни предуслов за изградњу верског објекта у Грчкој је одобрење надлежног **митрополита** на територији области на којој је планирана изградња.⁶⁴⁵ Према грчким законима поред уобичајених верских објеката (црква, катедрала, снагога и џамија), постоји могућност одобрења да се богослужбени живот одвија и у кућама предвиђеним за молитву. Државни савет донео је ову битну одлуку да је неопходна одлука митрополита и код оснивања кућа за молитву, али како закључује проф. Папастатис, закон није претерано прецизан када се ради о овој одредби.⁶⁴⁶

За потребе нашег истраживања, важно је да истакнемо да је за изградњу верских објеката у Грчкој неопходна претходна усаглашеност световних и црквених достојника по овом питању. Поред одобрења изградње од надлежног митрополита, неопходно је да се са митрополитовом одлуком сложи Министарство просвете и вера. Може се закључити да за изградњу верског објекта у Грчкој није довољна само иницијатива митрополита, шта више могуће је да митрополитова одлука не обавезује Министарство, односно да Министарство дозволи изградњу новог верског објекта и против митрополитове препоруке.⁶⁴⁷

Примећује се да однос државе и цркве по моделу државне религије у Грчкој, у први план поставља одлуке Државног савета, односно надлежног Министарства, док су одлуке унутар цркве на појединим примерима другостепене. Сложићемо се да је за прихватање одлуке црква и верских заједница о изградњи верских објеката неизоставна интервенција световне власти. Међутим, донети одлуку о изградњи, тако да мишљење и благослов надлежног митрополита представља необавезујућу препоруку за Министарство, сведочи отвореност и објективност статуса државне религије, иако на прву делује нелогично у односу на аутономно правне норме православне цркве.

Поставља се питање какав би заправо био однос између државе према осталим традиционалним или конфесионалним црквама и верским заједница, уколико узмемо у обзир одлучујући утицај државе на одлуке унутар званичне државне религије. Стиче се утисак да је систем државне религије посебно неповољан за друге цркве или верске заједнице. Иако су чланом 13. Устава из 1975. године и ове заједнице су слободне и законом заштићене, Државни савет не признају веру као науку, односно могућности да поред државне религије слична права буду додељена неким другим конфесионалним заједницама.⁶⁴⁸ Грчка држава признаје и неправославне конфесије као удружења према грађанском праву, иако не постоји ниједан закон који би признао њихов правни субјективитет. Углавном се овим питањима баве посебни одбори које оснива Министарство просвете и вера.⁶⁴⁹ Први такав одбор основан је 1988. године, али без посебно забележеног резултата.

Православна црква је у Грчкој духовна и верска установа, којој је поверена административно управна власт уз јавно-правни субјект државног законодавства. Све управне послове цркве контролише и ревидира Генерални секретеријат за вере у оквиру

⁶⁴⁵ Православна црква у Грчкој је организована тако да је епископ главни управник у својој покрајини са титулом митрополита.

⁶⁴⁶ Х. Папастатис, 57.

⁶⁴⁷ *Ibid.*, 57.

⁶⁴⁸ Х. Папастатис, 57.

⁶⁴⁹ С. К. Papastathis, 351; доступно на: <https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf> (10. 12. 2023.)

Министарства просвете и вера.⁶⁵⁰ Допринос нашем истраживању су два основна критеријума која примењује Државни савет (који је врховни управни суд), а односе се на одлуке и извршења које захтева црква, међу којима се налазе одлуке о изградњи, односно градитељској делатности за коју је покренут поступак:

1. Основни критеријум Државног савета је да иницијатива у виду акта мора бити покренута од стране црквених органа којима је држава поверила управљање црквом (синодски, епархијски или парохијски савети). На основу ове одлуке примећујемо сагласје са аутономним нормама, односно да одлуке о изградњи верских објеката морају бити покренуте и представљене од црквених ауторитета, односно црквених тела задужених за управљање црквеним заједницама. Надлежни свештеник не може самостално поднети иницијативу о изградњи верског објекта.
2. Акт мора бити издар у складу са државним законодавством. Ово подразумева да не постоје слободни обрасци и форме на основу којих се подносе захтеви Државном савету, већ да захтев мора бити у опште прихваћеној и прописаној форми, да би се узео у разматрање.⁶⁵¹

Архиепископије, митрополије, парохије и манастири у Грчкој имају статус правног лица јавног права. Ово подразумева повлашћени правни положај унутар Републике који се односи на образовање, правни положај свештеника и финансирање. Верско образовање се спроводи у основним и средњим школама, а теолози који га спроводе имају статус државног службеника, финансирају се из државног буџета, док њихов рад конторлоше црква.⁶⁵² Трошкове школовања у средњим школама и универзитетима сноси држава. На истим основама почива и правни положај свештеника и монаха. Свешетници и монаси такође имају правни статус државног службеника, мада њихова служба је веома детаљно и прецизно дефинисана. Све активности које нису у сагласју са дефинисаним одредбама санкционишу се губитком чина (трговина, злоупотребе, кривична дела и сл.).⁶⁵³

Финансирање изградње верских објеката у Грчкој је посебно занимљива тема која пружа низ важних информација специфичних једино за однос државе и цркве по систему државне религије – владавине јавног права. Уопште посматрано, у Грчкој је свим верским деноминацијама дозвољено да стичу приходе на основу своје покретне или непокретне имовине, као и поклона чланова заједница који не захтевају опорезивање. Грчка црква је ослобођена пореза. Ослобођења од пореза односи се на непокретну имовину, као и порез на приходе од непокретне имовине. Црква се ослобађа пореза за пренос непокретне имовине, као и имовине стечене наслеђивањем.⁶⁵⁴

Облик финансирања цркве у Грчкој је на основу непосредних или посредних субвенција државе, што ствара утисак да држава скоро па у потпуности преузима на себе финансирање државне религије, и то не само верских службеника, него и финансирање одржавања и изградње нових верских објеката, школских и високошколских установа.⁶⁵⁵ Верско градитељство држава подстиче издвајањем износа намењеног за изградњу и

⁶⁵⁰ *Ibid.*, 351;

⁶⁵¹ Х. Папастатис, 58.

⁶⁵² *Ibid.*, 60.

⁶⁵³ ΝΟΜΟΣ 5383/1932, „Περί των Εκκλησιαστικών Δικαστηρίων και της про αυτών διαδικασίας“, *ΦΕΚ Α'* 110

⁶⁵⁴ С. К. Papastathis, 359; dostupno na: <https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf> (11. 12. 2023.)

⁶⁵⁵ Х. Папастатис, 60.

одржавање верских објеката. Субвенције се односе на све верске деноминације заступљене у Грчкој, док су финансијски подстицаји државе за изградњу и одржавање верских објеката осталим заједницама знатно скромнији.

Остале традиционалне цркве и верске заједнице у Грчкој имају статус правног лица приватног права. Правни основ је Лондонски протокол (1830. године), који је најпре католичкој цркви гарантовао слободу вероисповедања, која је подразумевала гаранцију на својином, као и заштиту имовине која је изворно припадала француским мисионарима.⁶⁵⁶ Исламска и јеврејска заједница имају обезбеђен правни статус са неколико Закона.⁶⁵⁷ Црквеном имовином ових деноминација управља одбор (одбор муфтија и одбор рабина), који припада верским колективима и религиозним верским установама. Држава помаже друге цркве и верске заједнице, кроз нешто скромније субвенције приликом одржавања верских и других објеката (богословске школе – медресе, управне и административне зграде).⁶⁵⁸

9.5. ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА У САД-У

Сједињене Америчке државе имају посебан историјски контекст њиховог односа са верским заједницама, као и других специфичности америчког друштва које штити посебан правни систем *Common Law*.⁶⁵⁹ Савезни и локални прописи у САД-у за област планирања и изградње објеката верских заједница представљају екстремни пример ставова и тумачења Уставом загарантованих права верских заједница са једне стране, а критеријума појединачних држава и локалних заједница о друштвеним приоритетима са друге стране.⁶⁶⁰

Према Првом Амандману Устава САД, државне и црквене активности су одвојене и не постоји званична вера, док се под појмом „црква“ подразумева свеукупна верска организациј у земљи.⁶⁶¹ У америчким школама није дозвољена верска настава као ни било који облик финансирања верских активности што обезбеђује модел равноправности верских заједница, идентично Француској где ниједна верска заједница не добија државну помоћ. Наравно да се овакав модел преноси и на изградњу верских објеката, где на локалном нивоу, изградња објеката верских заједница подлеже правилима зонирања и намене земљишта приликом добијања грађевинске дозволе.

Једним од претходних истраживања установили смо да постоји закон о религиозној намени земљишта и религиозним особама у затворима (*Religious Land Use and Institutionalized Persons Act – RLUIPA*) из 2000. године.⁶⁶² Овим законом,⁶⁶³ држава

⁶⁵⁶ С. К. Papastathis, 371; dostupno na: <https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf> (11. 12. 2023.)

⁶⁵⁷ Правни статус муслиманске мањине регулисан је Уговором из Лозане из 1923, а јеврејске заједнице Законом из 1920. године.

⁶⁵⁸ С. К. Papastathis, 371; dostupno na: <https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf> (11. 12. 2023.)

⁶⁵⁹ Више о главним правним породицама види у: С. Аврамовић, В. Станимировић, 26 – 27.

⁶⁶⁰ А. Васиљевић, (2023), 496.

⁶⁶¹ First Amendment Fundamental Freedoms 1791, *Constitution to the United States*, General Principle of Government Neutrality to Religion.

⁶⁶² А. Васиљевић, (2023), 496.

ограничава надлежности локалних власти у области зонирања када се говори о изградњи верских објеката. Закон је добио огромну подршку цркава и верских заједница, али и већине конгресмена и сенатора. Основна хипотеза Закона је слобода исповедања вере, како појединца тако и заједница и институција, док су верски објекти неопходан услов.⁶⁶⁴

Овај закон је у пракси наишао на много проблема и спорова углавном са наметањем препрека вишег интереса власти које се не могу једноставно решити. Закон ограничава верским организацијама могућност да и уколико су власници земљишта имају условно право на супротстављање прописаној намени земљишта од стране локалних власти.⁶⁶⁵ Ово је услов који не постоји у правним системима других анализираних држава. Закључује се да цркве и верске заједнице према анализираном закону губе потпуну аутономију од стране локалних заједница у доношењу прописа који верске заједнице доводе у неравноправан положај у односу на друге поседе и објекте који захтевају планску подршку.

У САД-у влада преовлађујући став да правила зонирања и одређивања намене земљишта примењена на цркве и верске заједнице представљају директну претњу верској слободи.⁶⁶⁶ На овај начин држава има превелика права да регулише веру и верске институције. Неизбежна последица је стварање великог броја зона које су без религије, а у многим ситуацијама оваква овлашћења користе се како би забраниле даље ширење цркава и верским заједницама.⁶⁶⁷

Локалне власти оваквим подухватом сматрају да се залажу за ред и плански приступ неког урбанистичког подручја, у којем не би смеле бити изузете ни цркве и верске заједнице. Полази се од претпоставке да се верски објекат не сме градити било где. Неопходно је да има унапред одређен стил и димензије, али и да су задовољене основне комуналне и инфраструктурне функције, као и да се својим обликом и карактеристикама па и функционисањем не угрожава остало становништво у виду одвијања свакодневног живота народа. Мишљења правника у САД-у су да је циљ закона да се верски објекти са поменутим условима елиминишу из центра и комерцијалних зона, из разлога што доносе мало пореских прихода, али и да се искорене из стамбених четврти због стварања превише саобраћаја и буке.⁶⁶⁸

Након усвајања RLUIPA закона, појавили су се многобројни проблеми и конкретне ситуације у пракси чија решења су заиста несвакидашња. Један од негативних примера су прописи на Флориди, где су градске власти усвојиле закон по коме се у Хомстеду забрањује планирање и изградња верских објеката у центру града, док је постојећима дат

⁶⁶³ Religious Land Use and Institutionalized Persons Act – RLUIPA, *Congress.Gov* S.2869/2000.

⁶⁶⁴ A. M. Walsh, „Religious Land Use and Institutionalized Persons Act of 2000: The Land Use Provisions are Both Unconstitutional and Unnecessary“, *William and Mary Bill of Rights Journal* 10/9, Williamsburg – Virginia 2001-2002, 190.

⁶⁶⁵ *Ibid.*, 191.

⁶⁶⁶ A. Васиљевић, (2023), 497.

⁶⁶⁷ M. Staver, „Religious Land Use Will Force the Government to Stop Discriminating Against Religious Institutions“, *Liberty Counsel*, Orlando 2007, http://www.lc.org/media/9980/attachments/rluipa_article.pdf (pristup: 13. 12. 2023.)

⁶⁶⁸ R. Storzer, A. Picarello, „The Religious Land Use and Institutionalized Persons Act of 2000: A Constitutional Response to Unconstitutional Zoning Practices“ *George Mason Law Review* 9/929, Arlington – Virginia, 1 - 3.

рок од две године да се из верског објекта иселе.⁶⁶⁹ Циљ овог подухвата градских власти је стварање зона без вере и религије.

У држави Тексас је једна католичка црква поднела захтев за проширење пратећих објекта у зони верског комплекса, услед потреба цркве и за ефикасније обављање службе. Међутим, то право јој је ускраћено због тога што је катедрала лоцирана у делу града који представља историјску знаменитост где је забрањена измена и проширење стила било ког објекта па тако и верског.⁶⁷⁰

У држави Вирџинији је на снази закон који забрањује црквама и верским заједницама да поседују више од 20 хектара земље, па су због тога принуђене да оснивају посебна предузећа на која преносе власништво имовине.⁶⁷¹ И поред плаћања пореза на додатно земљиште неопходно је да се испоштује ограничење. Забрањена је и продаја земљишта без дозволе судских власти.

Добијање сагласности за изградњу верског објекта и пратећих објеката у САД-у могуће је након што црква или верска заједница поднесе захтев надлежним градским органима. У захтеву се инсистира на планској дозволи за изградњом црквеног комплекса (верски објекат и пратећи објекти). Услови за издавање сагласности су да је црквена заједница у власништву земљишта и да се изврши увид специфичан развојни план *Planned Unit Development* (PUD).⁶⁷² Увидом у PUD, анализира се намена земљишта и локација, као и други важни услови (саобраћајна инфраструктура, стил и намена објекта, уклапање у градски пејзаж и сл.).

Сагласност о изградњи се потврђује планском дозволом, документом којим се узима у обзир план места градње са становишта саобраћаја, приступа, паркинга, као и да ли је градња верског објекта у складу са предвиђеним развојем подручја.⁶⁷³ Планске дозволе су неопходан документ посебно што се у највећем броју случајева изградња цркава планира у насељеном стамбеном делу, који се састоји од стамбених зграда или кућа.

Планирање и пројектовање верских објеката врши се на основу димензија земљишта и општих препорука које важе у САД-у.⁶⁷⁴ Планирање локације за изградњу верског комплекса укључује објекте за богослужење, образовање, забаву, администрацију и паркинг. За верске објекте капацитета до 300 верника, потребно је планирати од 15 – 17 квадратних стопа по особи, док за објекте капацитета преко 300 верника, планира се простор од 12 – 24 квадратне стопе по особи.⁶⁷⁵

Према правилима зонирања углавном је максимална висина верског објекта у САД ограничена на 10,5 метара (35 feet), док је посебно важно да се приликом изградње верског

⁶⁶⁹ А. Васиљевић, (2023), 498.

⁶⁷⁰ “A Church Properties Initiative Case Study: St. Austin Catholic Parish and School“ доступно на: <https://research.nd.edu/news-and-events/news/a-church-properties-initiative-case-study-st-austin-catholic-parish-and-school/> (приступ: 16. 12. 2023.)

⁶⁷¹ А. Васиљевић, (2023), 498.

⁶⁷² *Ibid.*, 498.

⁶⁷³ *Ibid.*, 498.

⁶⁷⁴ “Visioneering Studios: Church Architecture and Construction Projects“, доступно на: <https://www.lifeway.com/en/shop/services/buildings-facilities/lifeway-architecture> (приступ: 17. 12. 2023.)

⁶⁷⁵ “Rules of Thumb: Church Space Dimensions and Recommendations“, доступно на: <https://www.lifeway.com/en/articles/church-architecture-rules-thumb-space-dimensions> (приступ: 17. 12. 2023.)

објекта испоштује стандардна процедура заштитне зоне, односно да се верски објекат постави најмање 3 метра (10 feet) удаљености од суседних парцела.⁶⁷⁶ Планску дозволу могуће је добити уколико се прихвати услов да плац мора бити ограђен оградом чија висина не сме бити мања од 1,8м (6 феет), док је потребна површина парцеле зависна од планираног броја верника (1 хектар земљишта на 100 – 125 присутних верника на лицу места у исто време).⁶⁷⁷ Под овим условима могућа је изградња верског објекта у Сједињеним Америчким државама.

ГЛАВА X – МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ АСПЕКТИ ИЗГРАДЊЕ ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА

10.1. ПОЈАМ ЉУДСКИХ ПРАВА

У уводном делу овог поглавља одлучујемо се на указивање значаја и смисла основних људских права заштићених међународним документима. Узмимо у обзир да међународно право представља систем правних правила која регулишу правни положај и односе субјеката међународног права, као и правни положај и односе јединки од међународног интереса.⁶⁷⁸ На основу претходне дефиниције, јасно је да су улога и смисао људских права у средишту међународно-правне делатности. Под људским правима подразумева се категорија права која је својствена словесним бићима. Човек као једино словесно биће не може и не сме бити ускраћен правом које му припада.

Све до Другог светског рата оно што данас познајемо као људска права (енг. human rights), углавном се користио израз „права човека“ (rights of man).⁶⁷⁹ Под људским правима се подразумева посебан концепт, односно идеја о постојању одређених људских права и слобода, који су природни, неотуђиви, а независно од правне регулативе припадају сваком људском бићу. Заправо су људска права једна врста посебне друштвене филозофије која има за циљ да посвети пажњу појединцу или групи, али и да им пружи заштиту и обезбеди несметане услове за њихов опстанак и развој.⁶⁸⁰

⁶⁷⁶ „Construction and Tree Protection – Good Protection“ доступно на: <https://content.ces.ncsu.edu/construction-and-tree-protection> (приступ: 17. 12. 2023.)

⁶⁷⁷ “Rules of Thumb: Church Space Dimensions and Recommendations“, доступно на: <https://www.lifeway.com/en/articles/church-architecture-rules-thumb-space-dimensions> (приступ: 17. 12. 2023.)

⁶⁷⁸ М. Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2012, 27.

⁶⁷⁹ В. Krivokapić, „Појам људских права“, *Strani pravni život* 1/61, Београд 2017, 10.

⁶⁸⁰ М. Paunović, В. Krivokapić, I. Krstić, *Međunarodna ljudska prava*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2017, 22.

Из другог угла посматрано, људска права су основна правно заштићена права и слободе која припадају сваком људском бићу, а то су право на живот, слободу мисли савести и вероисповести, права приватности, као и она која припадају посебно угроженим категоријама људске популације, од права деце, жена, инвалида, избеглица, припадника националних мањина и слично. Иако су у основи дефинисани међународним правним документима, сва ова права и слободе су ближе дефинисана Уставима и законима појединачних држава, чије одлуке су углавном настале проширивањем ратификованих одлука из међународних споразума конвенција пактова и др.

Под људским правима подразумевају се и конкретна правна решења која су садржана и регулисана у правним нормама на основу којих је могуће покренути и судску поступак ради обезбеђивања ефикасне заштите људских права. Такође, под овим правима подразумевају се сва она дешавања у пракси, па су тако људска права јасно дефинисана онда када су усмерена на конкретна лица односно групе (основна општа људска права односно круг права који припада појединцу, детету, мајци, раднику избеглици и сл.).

Људска права подразумевају и област права којима је регулисана материја људских права и слобода, где је у питању објективан нормативни систем или скуп свих правних норми и принципа којима је уређена област друштвених односа, што је у научној литератури познатије као „право људских права“.⁶⁸¹ У овом контексту општи закључак је да постоје две велике групе ових права, једна су међународна (спољашња), а друга су национална (унутрашња) људска права. Спољашња су део међународног јавног права, док су унутрашња дефинисана као норме садржане у Уставима и другим унутрашњим актима сваке појединачне државе.⁶⁸²

У међународно-правној литератури постоји веома чест и подједнако прецизан назив за људска права који укључује и људске слободе (људска права и слободе). Овај назив има за циљ да се укаже на разликовање које постоји између људских права и слобода, што подразумева да су појединци на које се права односе заштићени од државе, а захтева се њихово активно понашање због обезбеђивања права која им припадају. Са друге стране постоји и супротно гледиште по коме је њихова слобода заштићена од уплитања државе, од које се очекује да не омета уживање основних човекових слобода. Све претходно речено, своје основе има у Универзалној декларацији о људским правима из 1948. године.⁶⁸³ Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода човеку се гарантују многа права, од права да буде признат као правни субјект, заштићен законом (члан 7.), право на заштиту од дела кршења основних права која су ми призната уставима или законима (члан 8.), право на исправно суђење (члан 10.), право на држављанство и школовање (чланови 15. и 26.), право на слободу кретања и становања

⁶⁸¹ B. Krivokapić, 11.

⁶⁸² *Ibid.*, 18 – 19.

⁶⁸³ Универзална декларација о људским правима усвојена је од стране Генералне скупштине Уједињених нација од 10. децембра 1948. године, из које је 4. новембра у Риму усвојена Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода коју је и држава Србија ратификовала посебним законом. Види у: Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, *Службени лист СЦГ – Међународни уговори* 9/2003.

(члан 13.), мишљења и изражавања (члан 19.), до права на слободу мисли савести и вероисповести (члан 9.).⁶⁸⁴

10.2. СЛОБОДА МИСЛИ САВЕСТИ И ВЕРОИСПОВЕСТИ

У складу са целокупном филозофијом људских права, осврт на слободу мисли савести и вероисповести своје полазиште везује за претпоставку да је човек аутономно, рационално биће, и да је као такав способан и слободан да самостално мисли, стиче или мења своја убеђења или верска уверења.⁶⁸⁵ За разумевање слободе мисли, савести и вероисповести, највише нам може помоћи већ претходно поменута Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, која у деветом члану у ставовима 1 и 2, о слободи мисли, савести и вероисповести наглашава следеће:

(1) „Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу сваког да, био сам или заједно са другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, подучавањем, обичајима и обредом.“

(2) „Слобода исповедања вере или убеђења сме бити подвргнута само законом прописаним ограничењима неопходним у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.“⁶⁸⁶

Чланом 9. Европске конвенције за заштиту људским права и основних слобода, слобода мисли, савести и вероисповести јемчи апсолутну неповредивост унутрашњег аспекта ове слободе (став 1) док ограничење њене спољашње димензије допушта само у изузетним ситуацијама (став 2).

Слобода мисли, савести и вероисповести представљају категорију човековог природног права, које се може ограничавати само када је реч о њиховом испољавању, не мисли се на мишљење, већ на јавно поступање. Ове слободе су човеково апсолутно људско право због кога се човек не сме не само кажњавати, него ни узнемиравати, укључујући и присиљавање да се открије вероисповест.⁶⁸⁷ Када се конкретно говори о слободи вероисповести, треба нагласити да је она само део слободе мисли, савести и вероисповести, и да се не односи само на сферу приватних и личних уверења, већ и на колективно испољавање тих уверења, било то појединачно или заједно са другима.⁶⁸⁸

⁶⁸⁴ Конвенција о људским правима, *Савет Европе*, доступно на: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_srp (приступ: 17. 12. 2023.)

⁶⁸⁵ I. Krstić, T. Marinković, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Savet Evrope, Beograd 2016, 159.

⁶⁸⁶ Конвенција о људским правима, *Савет Европе*, чл. 9, ст. 1 и 2.

доступно на: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_srp (приступ: 17. 12. 2023.)

⁶⁸⁷ Н. Ђурђевић, *Остваривање слободе вероисповести и правни положај цркава и верских заједница у Републици Србији*, Заштитник грађана, Београд 2009, 88.

⁶⁸⁸ *Ibid.*, 92.

Слобода вероисповести је највиталнији елемент који представљају идентитет верника и њиховог испољавања верског уверења. Међутим, подједнако важну корист ове слободе уживају и атеисти, агностици, скептици и друге. Посебан акценат слободе вероисповести је на очувању демократије, где је једна од основних особености могућност да се одређени проблем реши кроз дијалог, чак и у посебним екстремним ситуацијама када су постојећи проблеми такви да изазивају непријатности.

Све ово подразумева да заштита верског уверења неког појединца има за циљ да подстиче, а не да обесхрабрује узајамно поштовање и толеранцију према другим вероисповестима или уверењима, из разлога што је слобода вероисповести облик апсолутног права.⁶⁸⁹ Под оваквим околностима држава је дужна не само да се уздржи уплитања у ову слободу, већ да та слобода може налагати предузимање позитивне акције државних власти како би се обезбедила њена делотворност, са друге стране (они који исповедају нека верска уверења), не могу у потпуности очекивати да њихова исповедања или уверења увек морају бити у потпуности толерисана, прихваћена и заштићена, те да морају у појединим случајевима и прихватити критике или доктрине које су према њиховој вероисповести негативно напорјене.⁶⁹⁰

10.3. СЛОБОДА ВЕРОИСПОВЕСТИ И ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА

Слобода вероисповести је од посебне важности за ово истраживање. Она представља човеково природно право које је проистекло из његове духовне сфере која је у науци познатија под називом *forum internum*.⁶⁹¹ Верска уверења имају и спољашњи израз, односно када се испољавају тако да је неопходна интервенција права како би се ова слобода употпунила. У потпуности је оправдана чињеница да човекова верска уверења и опредељења имају истинску вредност тек онда када се могу слободно изразити за шта је неопходна други услов који се односи на испољавање вероисповести према спољашњем свету што је у науци познато као *forum externum*.⁶⁹² Слобода вероисповести или уверења је пре свега питање индивидуалне мисли и савести у ове две перспективе.

Слобода вероисповести предмет је многих међународних докумената о људским правима, још од француске Декларације о правима човека и грађана из 1789. године где у десетом члану истиче да човек не сме бити узнемираван и дискриминисан због испољавања својих верских уверења уколико је такво испољавање сагласно са законом.⁶⁹³ Преко Универзалне декларације о правима човека и грађана из 1948. године, до Повеље о основним правима Европске Уније из Нице 2000. године значајно је проширен значај и смисао, али и заштита слободе вероисповести. Многа истраживања доказују да је развој

⁶⁸⁹ О апсолутном праву слободе вероисповести види у: А. Васиљевић, (2024), 454.

⁶⁹⁰ Н. Ђурђевић, 93.

⁶⁹¹ *Forum internum* представља унутрашњу сферу ове слободе која ужива апсолутну заштиту док њено испољавање може под одређеним условима бити ограничено. Види у: А. Васиљевић, (2024), 453.

⁶⁹² I. Krstić, T. Marinković, 158.

⁶⁹³ С. Аврамовић, 24 – 25.

слободе вероисповести прошао кроз веома брз развој који је прошао кроз неколико фаза.⁶⁹⁴

Поред француске Декларације и поменуте Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (1950), темељ развоја слобод вероисповести обележио је Међународни пакт о грађанским и политичким правима усвојен резолуцијом Генералне скупштине Уједињених Нација 16. децембра 1966. године а ступио је на снагу у марту 1976. године, када је ратификован од стране 35 држава.⁶⁹⁵ Међународни пакт о грађанским и политичким правима у 18. члану истиче да:

*„Свако има право на слободу мисли савести и вероисповести. Ово право подразумева слободу исповедања и примања вере или убеђења према сопственом нахођењу, као и слободу да ту веру или убеђење испољава појединачно или заједно са другима, како јавно тако и приватно, кроз култ, вршење верских и ритуалних обреда“.*⁶⁹⁶

Заједничко за члан 9. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и члан 18. Међународног пакта о грађанским и политичким правима је испољавање вере у заједници, молитвом, обредима, кроз вршење ритуалних и богослужбених обреда. Да би се испољавање вере остварило неопходна је веза са слободом изражавања, окуплања и удруживања. Пуна верска слобода гарантована чланом 9. Европске конвенције о људским правима, подразумева и учествовање под једнаким условима у животу друштва, што укључује и изградњу верских објеката, која је услов без кога се не може говорити о слободи вероисповедања.⁶⁹⁷ За испољавање *forum internum*-а и *forum externum*-а неопходни су верски објекти у којима би се вршиле обредне и богослужбене делатности. Ратификовањем поменутих међународних докумената и обликовањем Уставних и законских начела државе потписнице су по аутоматизму прихватале слободу испољавања вере унутар аутономним правом специјализованим установама између осталог намењеним за вероисповедање - верским објектима.

На овај начин изградњи верских објеката можемо приступити и као облику слобод вероисповести, будући да је свим црквама и верским заједницама (на примеру РС) гарантовано право да у складу са аутономним прописима могу самостално и у складу са законом подизати верске објекте.⁶⁹⁸ Изградња верских објеката заправо представља спошању сферу исповедања вере (*forum externum*), коју можемо дефинисати и као практични облик исповедања вероисповести који укључује обављање и похађање верских обреда или служби, за чије спровођење су неопходни верски објекти.

Да су верски објекти неопходан услов за *forum externum* испољавања вероисповести, потврђује једна од дефиниција слобод вероисповести, где се она представља као зајемчена слобода испољавања вере или уверења молитвом, подучавањем, обредима обичајима, богослужењима и осталим последовањима, индивидуално или колективно односно јавно или приватно.⁶⁹⁹ Верски објекти су неизоставан елемент

⁶⁹⁴ В. Ђурић, „Слобода вероисповести и правни субјективитет црква и верских заједница у европским земљама“, *Страни правни живот* 1/12, Београд 2012, 25 - 27.

⁶⁹⁵ А. Васиљевић, (2024), 454.

⁶⁹⁶ Међународни пакт о грађанским и политичким правима, *Службени гласник СФРЈ* 7/1971, чл. 18, ст. 1.

⁶⁹⁷ А. Васиљевић, (2023), 489.

⁶⁹⁸ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, *Службени гласник РС* 36/06, чл. 32, ст. 1.

⁶⁹⁹ I. Krstić, T. Marinković, 161.

испуњавања претходно поменутих верских активности. Као што је Европском конвенцијом прописано, спољашњи облик слободе вероисповедања мора имати одређене услове и ограничења, која се везују на Уставе и Законе држава потписница и аутономно правне норме црква и верских заједница. За испољавање слободе вероисповести кроз изградњу верских објеката, морају се испоштовати аутономни и световни прописи и критеријуми које објекти намењени за верске или богослужбене делатности морају испоштовати како би стекли статус верског објекта.

На примеру Устава Републике Србије, у коме су одлуке донете сходно поштовању ратификованих међународних докумената, испољавање слободе вероисповести изградњом верских објеката индиректно је потврђено унутар члана 43. у коме се истиче:

*„Јемчи се слобода мисли, савести, уверења и вероисповести, право да се остане при свом уверењу или вероисповести или да се оно промени према сопственом избору ... свако је слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници са другима, као и да приватно или јавно износи своја верска уверења.“*⁷⁰⁰

Прописано испољавање вере подразумева учествовање у богослужењу кроз обављање верских обреда за шта су верски објекти неопходан услов. У појединим деноминацијама верска настава се одвија унутар верских објеката. Слобода вероисповести из Устава РС, подржава црквено градитељство као њен облик испољавања.

Да је изградња верских објеката облик слободе вероисповести потврђује и ЗЦВЗ, који нас у 31. члану упознаје са неопходним местима за вршење богослужења и верских обреда. Наиме, у поменутом члану се каже да цркве и верске заједнице своје богослужбене, верске и друге обреде обављају у храмовима, другим здањима и просторијама у њиховом власништву или изнајмљеним просторима који су *неповредиви и заштићени* у складу са Уставом РС, законом и аутономним правом црква и верских заједница.⁷⁰¹

Затим се у 32. члану ЗЦВЗ, наглашава да цркве и верске заједнице имају потпуно право да самостално и у складу са законом подижу храмове и друга здања за богослужбене поребе, као и парохijske домове, манастирске конаке, административноуправне зграде, школе интернате и болнице (у даљем тексту верски објекти).⁷⁰² Све поменуто за богослужбени простор и раширене руке за црквено градитељство у складу са актуелним законом (Закон о планирању и изградњи), представља облик слободе вероисповести гарантоване међународним документима о људским правима. Према томе, било какав облик забране изградње, односно верског градитељства (уколико је у складу са Законом о планирању и изградњи), може се протумачити као облик верске дискриминације која је годинама уназад оцењена као недопустива, поготово у државама потписницама међународних докумената о људским правима и човековим слободама.

⁷⁰⁰ Устав Републике Србије, *Народна скупштина РС*, 37/2006.

⁷⁰¹ Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, Службени гласник РС 36/06, чл. 31, ст. 2.

⁷⁰² Закон о црквама и верским заједницама – ЗЦВЗ, Службени гласник РС 36/06, чл. 32, ст. 1.

Посебно је важно нагласити ограничењима слободе вероисповести из контекста изградње верских објеката треба бити посебно опрезан. Слобода вероисповести може бити ограничена у оном свом делу који припада *forum externum* –у, будући да ово испољавање може имати негативан утицај на друге људе.⁷⁰³ Другим речима изградња верских објеката захтева адекватно и примерно ограничење, посебно уколико се примети да би такав облик слободе вероисповести довео до сукоба са државом. Ограничење изградње верских објеката легитимно је једино уколико је сукоб заснован на легитимним и друштвено оправданим интересима.

Све претходно речено практично значи обавезу и одговорност државе да постави примерна ограничења како за остале облике слободе вероисповести, тако и за пример црквеног градитељства. Ограничење се појављује услед заштите и бриге о осталом становништву, коме је неопходно обезбедити несметано функционисање које би се прекомерном или неадекватном изградњом верских објеката довело у питање. О практичној примени међународних одлука о слободи вероисповести и њеним ограничењима на примеру изградње верских објеката већ је било речи у поглављима која се односе на опште норме планирања и изградње верских објеката. Закључили смо да се изградња верског објекта мора ограничити онда када представља опасност и када нарушава друштвени и социјални живот. Код оваквих примера најважнија је опрезност како се примерна ограничења не би из контекста верске дискриминације.

ЗАКЉУЧАК

На почетку истраживања наилазили смо на тешкоће приликом дефинисања појма верског објекта, због тога што не постоји општеприхваћен образац или дефиниција овог термина. Анализиране студије и извори на различите начине дефинишу зграде верских објеката. Поједини аутори верски објекат доживљавају као објекат намењен за богослужбене потребе, у којима се религиозни део становништва окупља ради испуњавања својих верских потреба. У овом случају, верски објекти су зграде храмова различитих конфесија (цркава, катедра, синагога, џамија и др.). Супротно овоме, на основу световних прописа, о верским објектима се говори у ширем смислу. На свеобухватност термина утичу потребе верника и верских службеника, које у већини случајева нису само ограничене на верске објекте за богослужбене делатности.

Потребе цркава и верских заједница захтевају и додатне објекте. Овде се првенствено мисли на просторно смештајне капацитете, угоститељске и трговинске објекте, као и културно образовне установе, али и објекте различитих намена прописане нормама аутономног права (крстионице, палионице свећа, минарети, обредна купатила и сл.). Сви ови објекти су неопходни верницима и верским службеницима, а смештени у зони верског комплекса и имају статус верског објекта. Посебна категорија могу бити објекти професионалних заједница и других верских организација које немају историјски

⁷⁰³ I. Krstić, T. Marinković, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Savet Evrope, Beograd 2016, 163.

континуитет, чији простори настају преуређивањем стамбених или нестамбених објеката. Према нашем истраживању, ови објекти немају статус верских објеката, већ богослужбених простора.

Статус верских објеката имају и остали објекти који нису у зони верског комплекса, а који су од посебне важности за цркве и верске заједнице. На пример, то су дворови архијерејских намесништва или верских поглавара, зграде патријаршија, верски управни центри, телевизије, болнице и др. Постављено је питање приступа другим просторима намењеним за богослужбене потребе у оквиру постојећих објеката изграђених у друге сврхе (болнице, затвори и војска). Истраживањем прописа из аутономног верског права, установили смо да таква места имају статус богослужбених простора, зато што статус верских објеката имају искључиво објекти који су изграђени за потребе цркве или верске заједнице. Богослужбени простори који настају преуређивањем просторија државних институција, болница, затвора или војске, нису првенствено изграђена за верске потребе. Теорија богослужбених простора у државним установама, заснована је на претпоставци да се богослужбена делатност у овим установама може прекинути, а намена просторије променити.

У поглављу које се односи на правно-историјски приступ световном и аутономном праву, аутор анализи приступа кроз правне изворе хришћанске, односно Православне цркве, која не само што је тренутно најзаступљенија вероисповест у Србији, већ је вековима уназад одлучујући елемент у вишевековном обликовању српског идентитета. Од посебне важности је повратак на примарне основе имовинског права и градитељства у Византији, које је преузела и наставила средњовековна Србија. Миланским едиктом, 313. године римски цар Константин Велики легализовао је хришћанство, што је хришћанима дало верску равноправност и могућност јавног исповедања вере. Теодосијевим кодексом хришћанство постаје званична религија Римског царства, што је означило почетак слободне изградње верских објеката по Риму, Цариграду, Јерусалиму и другим православним центрима. Признавање хришћанства као званичне религије Римског царства довело је до успостављања управне и територијалне црквене организације. Јустинијановом кодификацијом Римског права, обезбеђена је адекватна правна заштита црквене имовине и верских објеката, док градитељска делатност добија утемељену форму и постаје одлика моћи и успешности.

Примери ктиторске делатности у Византији, постали су инспирација средњовековним српским владарима. Ктиторство се и данас посматра као његова интерпретација моћи и способности. Сведочанства су средњовековни правно-историјски извори, који указују да црквена имовина и црквено градитељство постају синоним средњовековне државе Србије. Хиландарска повеља Стефана Немање, Законоправило Светога Саве, Жичке повеље Стефана Првовенчаног, Душанов Законик, као најважнији правни извори средњовековне Србије, сведоче да је црква имала посебан повлашћен положај у склопу државе. То је значило да су одлуке и спорови везани за црквену својину и градитељство расправљане искључиво унутар цркве уз произвољно саветовање са световним званичницима. Продаја црквене имовине у средњовековној Србији дозвољена је једино у случајевима када је црквеној заједници неопходно да исплати јавну дажбину (дуг или порез држави). Након упознавања митрополита са продајом, пред положеним јеванђељем гарантује се да се имовина продаје ради регулисања јавне дажбине. Продаја или закуп верских објеката не доводе се у питању у анализираним правним изворима.

Веровање да је црквено градитељство одраз успешности и непролазности, одлика је византијских и српских владара на коју и данас опомињу верски објекти које су изградили.

Канонима васељенских сабора, као једним од најважнијих извора из аутономног права цркве, најпре је установљено да се верски објекат не може подизати без знања и одобрења надлежног епископа. Друга важна забрана односи се на пренамену верског објекта. Манастир (у ширем смислу верски објекат), који је дозволом епископа једном посвећен, заувек мора остати манастир, не сме се верски објекат преуредити и користити у друге сврхе осим богослужбених. Помесним саборима регулисан је имовинско-правни однос између епископа и црквене имовине. Закључује се да целокупна покретна и непокретна имовина припада цркви, док епископ има пуно право на савесно и рационално управљање црквеном имовином. Епископу је забрањено да имовину и верске објекте продаје, уколико то учини тајно, губи своју част и епископски трон. Сабором из друге половине 9. века прописан је начин на који је неопходно градити верски објекат, где се посебно истиче поштовање аутономно-правних прописа (мисли се на Чин полагања камена темеља и Чин освећења храма). Од свих поменутих прописа, православна црква до данас није одступила. Сва правила васељенских и помесних сабора о црквеној имовини и изградњи верских објеката саставни су део устава свих православних цркава и њихова примена се свакодневно потврђује.

Најважнију улогу у поступку изградње верских објеката имају црквени великодостојници, односно верски поглавари, који активно теже супротстављању овоземаљској пролазности кроз изградњу верских објеката. Иако су најважнији ауторитети код доношења одлука и покретања иницијатива о изградњи, од пресудне важности је одобрење и интервенција надлежних органа световних власти. Први и најважнији сегмент изградње верских објеката је упознавање са Законима и прописима којима се регулише предвиђање, планирање и пројектовање верских објеката.

Према законској регулативи РС, планирање верских објеката може се трансформисати у зависности од утврђених аутономних мера и програма цркава и верских заједница. Генералним и детаљним урбанистичким плановима предвиђене су многобројне локације намењене верским објектима. До 2006. године у РС верски објекти нису били планска категорија пратећег садржаја стамбених целина, њихове потребе и планско дефинисање локација није препознато као једна од стандардних намена простора. Овакав однос према планирању верских објеката последица је условљености одговарајућих друштвених вредности. Последица је и то што број и дистрибуција верских објеката нису праћени растом територија неког града, док се у новим околностима после 2006. године, бележи евидентна потреба да и верски објекти буду плански истражени.

Црква или верска заједница са својим аутономно правним нормама доноси одлуке о изградњи, које световне власти узимају у обзир приликом доношења коначне одлуке о примерености таквих захтева. Релевантност одлука цркава и верских заједница за световне власти утврђују се након поднете иницијативе у писаној форми органима државне управе за послове грађевинарства и урбанизма, при јединицама локалне самоуправе. Тек након детаљне анализе иницијативе, доноси се одлука да ли су захтеви цркава и верских заједница оправдани или нису. У већини посматраних случајева овакви захтеви су оправдани, а предузимају се даљи поступци да се потреба за изградњом верских објеката

реализује. Према законској регулативи РС, планирање верских објеката мора се трансформисати у зависности од утврђених аутономних мера и програма цркава и верских заједница. Генералним и детаљним урбанистичким плановима предвиђене су многобројне локације намењене за изградњу верских објеката.

Приликом планирања узимају се у обзир општи критеријуми о изградњи верских објеката, као и утицај иницијатива цркава и верских заједница на планирање верских објеката у урбанистичким плановима. Постоји више различитих врста општих критеријума од којих је заједнички за све врсте верских објеката основни, општи или нулти критеријум. Закључујемо да је улога нултог критеријума од посебне важности код уклапања верских објеката у градски пејзаж, односно идентитет града, као и код праћења и процене погодних локација за нове верске објекте. Општи критеријум мора, да у сваком тренутку урбанистима обезбеди могућност израчунавања стандарда опслужености верског објекта. Стандард опслужености је најважнији доказ развоја верске планерске и урбанистичке праксе у РС. Код планирања изградње верских објеката значајна је и улога осталих критеријума за планирање верских објеката. Закључујемо да остали критеријуми обезбеђују сагласност између црквених и световних власти, из разлога што се постижу заједнички интереси и циљеви. Заједнички циљеви верских и световних власти код планирања и изградње верских објеката су неометани богослужбени живот, олакшан приступ верника као и несметано функционисање осталог становништва.

Истраживањем закључујемо и потврђујемо да је оправданост одлуке о изградњи верских објеката цркава и верских заједница, директно зависна од правног статуса цркве или верске заједнице, урбанистичких планова одређеног подручја као и испуњавања стандарда опслужености тренутно постојећих верских објеката. Израчунавање стандарда опслужености могуће је једино уколико поседујемо податке о броју верника одређене цркве или верске заједнице. На овај начин је попис становништва један од елемента без којих је прихватање иницијатива цркава и верских заједница немогуће. Без информација о броју верника и њиховим верском опредељењу, није могуће формирати планске критеријуме за изградњу нових верских објеката. Број верника који припада одређеној верској заједници на конкретном подручју, послужиће и код пројектовања нових верских објеката, односно код утврђивања површине објекта неопходног за испуњавање потреба верника. Израчунавање стандарда опслужености у РС, не може бити прецизно из разлога што на изјашњавање о вероисповести грађани нису дужни да одговоре. На овај начин јавља се природна произвољност која не обезбеђује прецизно одређивање стандарда опслужености.

Утврђивање потреба за изградњом верских објеката у РС, није могуће без интервенције градских секретеријата за урбанизам, односно урбанистичких завода који предвиђају локације за верске објекте на основу њима доступних иницијатива и критеријума. Тек када се испуне основни и општи услови за планирање, односно када се верски објекат оцени као потреба одређеног места потврђена положајем у урбанистичком плану може се приступити поступку припреме техничке документације која претходи почетку извођења грађевинских радова.

Најпре ћемо изнети неколико општих закључака до којих долазимо на основу анализе аутономно-правног режима доношења одлука о изградњи верског објекта у оквиру анализираних традиционалних цркава и верских заједница у РС и то: православне

и католичке цркве, исламске и јеврејске заједнице. Заједничко за њих је да су верски објекти света места, неопходна за остваривање богослужбених потреба свих верских заједница. Заједничко за цркве и верске заједнице је и то да се одлуке о изградњи верских објеката доносе самостално унутар конфесија и да не зависе искључиво од верских поглавара. Иако одлучујућу одлуку о изградњи унутар верских организација имају верски поглавари (епископи, бискупи, муфтије, рабини), неопходно је да се сви представници управних тела цркава и верских заједница сложе са одлуком.

Почетку извођења грађевинских радова на верском објекту претходи сложен управни поступак обједињених услова и прописа аутономног и световног права. Из перспективе аутононог права православне цркве, документ који претходи изградњи је благослов надлежног архијереја који се издаје након претходно упућене молбе надлежног парохијског свештеника од кога је потекла иницијатива за изградњом. Пример молбе и писменог благослова заводи се и архивира у епархијским јединицама православне цркве, а представља доказ и потврду да су испуњене основне обавезе према епархији и архијереју. Као потврду сагласности са изградњом, архијереј у писаном документу, Архијерејском благослову, напомиње да је свештеник дужан да позове архијереја након завршене изградње темеља верског објекта, како би се испунио још један од услов предвиђен црквеним прописима, а то је Чин полагања камена темељца храму и побијања крста.

Поступак који претходи изградњи верских објеката световног права подразумева сложен управни поступак који подразумева обезбеђивање потребних пројеката, дозвола и потврда, предвиђених законом. У изузетним случајевима, захтева се и сагласност надлежног министарства. Општи закључак је да верски објекти нису изузети из поступка прибављања техничке документације која је опште обавезујућа за све врсте и категорије објеката. Категорију верских објеката не изузима ни поступак претходних радова, кога чине две неопходне студије: претходна студија оправданости (генерални пројекат и разматрање варијантних решења инвестиције) и студија оправданости (идејни пројекат и разматрање изабраног решења инвестиције). Поред претходних радова, под обавезном техничком документацијом за изградњу верских објеката у РС неопходно је обезбедити: генерални пројекат, идејно решење, идејни пројекат, пројекат за грађевинску дозволу, пројекат за извођење радова и пројекат изведеног објекта. Пројекти и решења су неопходан услов за испуњавање управног поступка који се односи на право грађења, од којих су за изградњу верских објеката најважнији:

- 1) Поступак издавања локацијске дозволе (услова);
- 2) Поступак издавања грађевинске дозволе;
- 3) Поступак пријаве извођења радова;
- 4) Инспекцијски поступци (надзори);
- 5) Поступак издавања употребне дозволе;

Локацијски услови се издају након подношења захтева за издавање локацијских услова. На основу анализираних прилога у истраживању, примећујемо да је садржај локацијских услова на различитим примерима прилично идентичан и у складу са Уредбом о локацијским условима. С тим што треба нагласити да се на основу прилога уочава да локацијски услови за верске објекте могу бити издати са или без графичких прилога.

Издавање грађевинске дозволе подразумева нешто сложенији управни поступак, који се покреће захтевом за њено издавање од стране инвеститора (у нашем истраживању је то црквена или верска организација). Грађевинска дозвола је управни акт посебног значаја којим надлежни орган, након што утврди да је планирана изградња верског објекта у складу са актом о коришћењу земљишта, као и да верски објекти планирани за изградњу испуњавају основне услове, као и да изградња неће утицати на права трећих лица и јавни интерес, одобрава изградњу и прописује посебне услове који се морају узети у обзир. Прилози које смо у истраживању користили потврђују једнообразност документа на националном нивоу, али потврђује да се под појмом верских објеката у световном праву подразумева много шири круг објеката (пример палионице свећа).

Након издавања грађевинске дозволе, за почетак извођења радова на верском објекту везује се управни поступак подношења пријаве за почетак радова, који се подноси органу који је издао грађевинску дозволу. Након подношења пријаве, почиње извођење грађевинских радова на изградњи верског објекта. Извођење грађевинских радова последњи је елемент сложеног поступка изградње верских објеката. Изградњом верских објеката руководи извођач радова са стручним резултатима и испуњеним условима за грађење верских објеката. Закључујемо да специфичност верског градитељства захтева извођаче радова са искуством у изградњи верских објеката из разлога што се ради о објектима са специфичним стилем и архитектуром, чија реализација у простору је сложенија и захтевнија за извођаче радова. Изградњу верских објеката прати надлежни државни орган, који је дужан да поштује право цркава и верских заједница на самостално извођење грађевинских радова, у складу са верским прописима и уређењем верског објекта. Паралелно са надлежним органом, надзор над изградњом врши надлежни верски службеник оне територије на којој се гради верски објекат. Верски службеник контролу изградње врши из контекста аутономно-правних норми о стилу и архитектури, као и поштовању верских прописа која се примењују код изградње (благослови, освећења, верске симболике, одступања и сл.).

Осбеност овог истраживања је та што поред државног управног поступка, изградња верских објеката подразумева поштовање поступка из аутономног права цркава и верских заједница. Наиме, ЗОПИ у 152. члану прописује да је извођач радова дужан да обавести надлежног органа који је издао грађевинску дозволу изјавом о завршетку израде темеља верског објекта, након чега у најкраћем временском року грађевински инспектор излази на место изградње и врши инспекцијски надзор изграђених темеља. Из перспективе аутономног права православне цркве, након изграђених темеља неопходно је извршити литургијски Чин освећења камена темељца и побијања крста, који предводи надлежни архијереј. Након инспекцијског надзора и литургијског Чина, може се наставити са изградњом верског објекта. Управни поступак предвиђа и други излазак грађевинског инспектора на место изградње верског објекта, онда када извођач радова обавести надлежног органа који је издао грађевинску дозволу, посебном изјавом о завршетку објекта у конструктивном смислу. Након позитивне оцене грађевинског инспектора завршну фазу управног поступка изградње верског објекта карактерише утврђивање подобности објекта за његову употребу – технички преглед. Позитивна оцена комисије за технички преглед значи да инвеститор има право да надлежном органу поднесе захтев за издавање употребне дозволе. Након издавања употребне дозволе из визуре световног права верски објекат је спреман за коришћење, међутим, употреба верског објекта из

контекста аутономног права православне цркве, могућа је тек након литургијског Чина освећења храма који предводи надлежни архијереј.

Финансирање изградње верских објеката могуће је на неколико различитих начина. Први укључује финансирање из сопствених средства цркава и верских заједница. На примеру Српске православне цркве, закључујемо да финансирање изградње верских објеката спада у посебне потребе епархијских јединица СПЦ, а приходи се обезбеђују из епархијских добара, црквених фондова, задужбина, добровољних прилога, нарочитих зарезивања и сл. Други облик финансирања је на основу средстава која обезбеђују ктитори, основатељи или патрони. Ктитор је физичко или правно лице које уз посебну дозволу архијереја може да финансира изградњу православног верског објекта. Ктиторско, основатељско и патронатско право су у нашем истраживању синоними за финансирање изградње верских објеката. Трећи начин финансирања изградње верских објеката је кроз буџетско су/финансирање од стране државе. Чланом 32. ст. 6 ЗЦВЗ, потврђено је да држава Србија може обезбедити материјалну помоћ усмерену на верско градитељство. Финансирање изградње из буџета РС је на основу директних давања која су позната и као наменска давања црквама или верским заједницама преко Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама при Министарству правде. Закључујемо да поред јавних и транспарентних давања усмерених на изградњу верских објеката, постоје и финансирања која су изван контроле јавности, а спроводи их Влада РС средствима из државних резерви (пример Храма Светог Саве у Београду).

Управљање и располагање црквеном покретном и непокретном имовином неизоставан је елемент готово свих анализираних правних извора. Као што се у истраживању може закључити, аутономно право цркава и верских заједница одлучујуће је за управљање, располагање и заштиту имовине верских организација. На примеру Српске православне цркве, право на стицање имовине имају субјекти имовинског права побројани у Уставу СПЦ, који су носиоци права својине, и државине над црквеном имовином. На основу анализе имовинско-правних односа унутар СПЦ, одлуке о купопродаји, покону, залогу или другим правним последицама црквене својине, доносе се тек након потврде и Епархијског управног одбора на челу са надлежним архијерејом. Црквена имовина се посматра као општа имовина СПЦ, за коју важе општа правила о стицању и располагању. На овај начин постављене су основе правних последица и правне заштите имовине и верских објеката. Закључујемо да ни најмањи део непокретне имовине или објеката у власништву цркава и верских заједница, не сме бити предмет правног промета без посебног одобрења верске управне власти, уз напомену да у истраживању не налазимо примере у којима су верски објекти предмет правног промета. Верски објекти су заштићени од принудног извршења или отуђења у поступку стечаја или принудног поравнања.

Упоредно-правни приступ изградњи верских објеката у анализираним државама са специфичним моделима државно-црквених односа, пружа могућност изношења неколико важних закључака. На примеру Француске, услови планирања и изградње верских објеката су веома тешки, а разлог се налази у законским оквирима у којима је Француска строга лаичка држава у којој су потпуно одвојене активности између државе и цркве. Иако се преко 80% становништва изјашњавају као припадници Римокатоличке цркве, државно-црквени односи су такви да саботирају развој планирања и изградње верских објеката. Верски објекти изграђени пре 1905. године налазе се у власништву државе, која је

преузела на себе обавезу и одговорност њиховог одржавања или реконструкције, што је једина погодност коју ужива Католичка црква у Француској. Једини евидентан напредак је постојање бискупијских удружења, којима је држава поверила право на финансирање и изградњу нових верских објеката. Иако је реч о колевици верских права, лаицитет је у потпуности угушио верско градитељство у Француској.

У односу на Француску, потпуно супротан приступ верском градитељству налазимо у Немачкој, у којој је на снази модел кооперативне одвојености, који црквама и верским заједницама гарантује привилегован статус корпорација јавног права. Предност статуса који имају цркве и верске заједнице у Немачкој, огледа се у развијеној планерској и градитељској пракси верских објеката. Наилазимо на неколико особености изградње верских објеката, које са правом утичу и на урбанистичку праксу у нашој држави. Специфичности планерске и градитељске праксе у Немачкој везују се за осигурање здравља и безбедности верника у верском објекту, његово уклапање у градски пејзаж. Пажња се посвећује и приступачности јавног саобраћаја и инфраструктуре верским објектима, заштити од штетног ефекта за окружење као и старање о очувању јавног реда и мира оближњих зграда, пословних простора и сл.

Грчка држава је специфична по моделу државно-црквеног односа, а то је модел државне религије. Овај модел подразумева потпуну верску слободу која укључује и изразито повољан положај када је реч о изградњи верских објеката. Особеност грчког правног поретка је то што су Уставом потврђени канони установљени на свих седам васељесних сабора. Овај облик правне заштите Грчкој православној цркви гарантује да било које правне радње или поступци против цркве, који нису у складу са канонима васељенских сабора, прогласиће се неуставним. На овај начин црквена имовина и објекти су потпуно заштићени, а изградња верских објеката не захтева изразито тешку и исцрпну процедуру. Статус државне религије подразумева да се одлуке о изградњи верских објеката могу донети и без сагласности надлежног митрополита, уколико иницијативу покрене надлежно министарство. Грчка држава подстиче верско градитељство кроз издашна финансијска давања и субвенције посебно код изградње верских објеката, верских образовних, школских и високошколских установа.

На основу анализираних држава чланица ЕУ, важно је да нагласимо да унутар ЕУ не постоји унификована правна регулатива којом се регулише однос између државе и цркве, иако је евидентно залагање ЕУ за што веће верске слободе и независност државе и заступљене религије. Сложићемо се да би унификација на примеру Француске омогућила низ предности и олакшица традиционалној Римокатоличкој цркви, које би се посебно позитивно одразиле на примеру верског градитељства. Са друге стране, готово да је сигурно да би поступак унификације, Немачкој и Грчкој пореметио хармонизацију и произвео негативну конотацију и дејство.

Верско градитељство смо представили као облик испољавања верске слободе гарантоване изворима међународног јавног права. Питање допуштености задирања државе у ту слободу препуштено је световним правним изворима, који утичу да се у оквиру различитих држава, на различите начине ограничавају и условљавају прописи који се односе на верско градитељство. Уколико је однос између државе и цркве близак, а правни положај црква и верских заједница повољнији, пут планирања и изградње верских објеката је једноставнији и мање захтеван. У супротном случају појављује се низ

различитих потреба и ограничења које целокупан поступак додатно отежавају и успоравају.

Ни један облик исповедања вере не може бити утемељен и трајан у будућности као што је траг који оставља верско градитељство. На примеру православне цркве, стиче се општи утисак да тема изградње верских објеката има есхатолошку димензију из два разлога. Први је блиско везан за став православне цркве да је верски објекат преображај Царства Божјег на земљи, његова икона и сведочанство. И други разлог се везује за преображај Царства Божјег, које је кроз верски објекат у конкретном времену вечно присутно и везано за свет, повезујући прошлост и садашњост линијом која има само један смер, а то је смер ка будућности и димензији Есхатона која нам је посведочена на сваком последовању које се у верском објекту служи.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамовић Сима, *Прилози настанку државно-црквеног права у Србији*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2007.
- Аврамовић Сима, Станимировић Војислав, *Упоредна правна традиција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2019.
- Антић Дејан, Павловић Зоран, *Православна црква у Србији и њене финансије - црквени приходи и конторла управљања црквеном имовином од 1815 - 1914. године*, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2022.
- Андрејић Љубомир, „Народно градитељство и култура становања“, *Гласник Етнографског института САНУ* 30/81, Београд 1981, 209 - 265.
- Анђелковић Маја, „Студенички тупик Светог Саве“ у: *Свети Сава - Студенички типик фототипско издање*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, Манастир Студеница, Краљево 2018, 13 – 25.
- Анђелковић, Боровоје, „Норме за пројектовање Цркве“, у: *Традиција и савремено црквено градитељство* (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 261 – 270.
- Анђелковић Биљана, „Улога верског туризма у стварању „хијерархије“ манастира код поклоника Српске православне цркве“, *Гласник Етнографског института САНУ* 2/19, Београд 2019, 421 – 433.
- Афанасјев Николај, *Црква Духа Светога*, Епархија жичка, Краљево 2008.
- *Апостол – како се чита свакога дана по седмицама током године*, Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево 2004.
- Achleitner Markus, Stelzer Thomas, *Das Örtliche Entwicklungskonzept, Amt der Oö. Landesregierung, Direktion für Landesplanung, wirtschaftliche und ländliche Entwicklung*, Linz 2022, 5 - 19.
- *Апостол*, приредио Милан Радовановић, Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево 2004.

- Bardill Jonathan, *Constantine, Divine Emperor of the Christian Golden Age*, Cambridge University Press, London 2012.
- Басдевон – Годме Брижит, „Држава и црква у Француској“, у: *Држава и црква у Европској Унији* (ур. Герхарт Роберс), изворник: *State and Church in the European Union* (ed. Gerhard Robbers), прев. Никола Селаковић, Андреја Катанчевић, Београд 2012, 312 – 330.
- Богдановић Димитрије, *Теодосије – Житија*, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1988.
- Божиловић Звонимир, *Опримални избор извођача радова на пројекту са становишта трошкова и времена*, докторска дисертација, Факултет техничких наука, Универзитета у Приштини, Косовска Митровица 2017.
- Бујуклић Жика, *Римско приватно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2006.
- Budimir Branka, „Studija opravdanosti investicionih prijekata“, *Trendovi u poslovanju* 8/4, Beograd 2016, 29 – 34.
- Бундало Сава, „Чин освећења храма по Светом Николи Кавасили и Барберинијевом кодексу 336: богословско-компаративна анализа“, *Црквене студије* 18/21, Ниш 2021, 175 – 192.
- Васиљевич Болотов Василије, *Историја цркве у периоду Васељенских сабора – црква и држава, црквено уређење*, Жучки путокази, Краљево 2010.
- Васиљевић Александар, „Утицај секуларизације и лаицитета на развој државно-црквеног права, у: *Прилози државно-црквеном праву Србије* (ур. Владимир Чоловић, Владимир Ђурић), Институт за упоредно право, Београд 2022, 9 – 23.
- Васиљевић Александар, „Државно-правни извори верског градитељства“, у: *Савремено државно-црквено право* (ур. Владимир Ђурић и Далибор Ђукић), Београд-Будва 2023, 485 - 501.

- Васиљевић Александар, „Међународно-правни аспекти слободе вероисповести: рецепција, изазови и заштита у српском правном поретку“, *Црквене студије* 21/24, Ниш 2024, 451 – 465.
- Велимировић Николај, *Живот и речи Светог Саве*, Добробит – Београд, Београд 2012.
- Вељанчић Јелена, „Урбанистичко и просторно планирање у оквирима прелазног периода у процесу приближавања или прикључења ЕУ“, у: *Измена закона о планирању и изградњи*, (ур. Александар Јевтић и Бошко Драшковић), Удружење урбаниста Србије, Београд 2018, 119 - 126.
- Verkaaik, Oskar, *Religious Architecture: Antropological Perspectives*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2013.
- Викторович –Троицки, *Црквено право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2011.
- Vilus Jelena, *Pravna zaštita kulturnih dobara*, Evropski centar za mir i razvoj, Beograd, 2007.
- Вицковић Тања, *Правна дејства државине у савременом праву, докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад 2016.
- Vitez – Pandžić Marijeta, „Stranka u postupku ishoda građevinske dozvole“, *Časopis za teoriju i praksu javne uprave* 19/02, Zagreb 2019, 305 – 327.
- Властар Матија, *Синтагма*, прев. Татјана Суботин – Голубовић, Српска академија наука и уметности, Београд 2013.
- Вуксановић-Мацура Злата, Бранковић Ангелина, „Урбанистички планови градова у Србији: питање статуса културног добра“ у: *Измена закона о планирању и изградњи*, (ур. Александар Јевтић и Бошко Драшковић), Удружење урбаниста Србије, Београд 2018, 83 - 90.
- Вукмировић Драган, *Вероисповест, матерњи језик и национална припадност – подаци по општинама и градовима*, Републички завод за статистику, Београд 2013.
- Вујовић Славица, *Како очувати и користити културно наслеђе*, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Петроварадин, Нови Сад 2016.
- Вујаклија Милан, *Лексикон страних речи и израза*, Редакција Просвета, Београд 1954.

- Вукашиновић Владимир, „Теологија и пракса освећења богослужбеног простора у периоду рашког стила српске сакралне архитектуре“, у: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати књ. 18*, (ур. Богољуб Шијаковић), Православни богословски факултет, Београд 2015, 29 – 42.
- Vukojić Tomić Tijana, „Pravni i finansijski aspekti položaja vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj“ *Pravni vjesnik* 3-4/30, Osijek 2014, 207 – 228.
- Гамс Андрија, *Својина*, Институт за друштвене науке у Београду, Београд 1987.
- Граовац Ана, Ђокић Јасмина, Теофиловић Аница, Теофиловић Весна, „Улога и домети генералног урбанистичког плана у савременом планирању Београда“, *Архитектура и урбанизам* 52/21, Београд 2021, 7 – 15.
- Даниловић Драгољуб, *Жичка епископија у средњем веку*, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд 2014.
- Дероко Александар, *Народно неимарство I и II*, САНУ - Споменик CXVIII, Одељење друштвених наука, Београд 1968.
- Drane John, *Introducing the Old Testament*, 3rd ed, Lion Hudson- London, 2011.
- Doe Norman, *Comparative Religious Law: Judaism, Christianity, Islam*, Cambridge University Press, London UK 2018.
- Dubnov Simon, *Kratka istorija jevrejskog naroda*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd 1962.
- Đukić Dalibor, „Zaštita kulturnih dobara i imovinska prava crkava i verskih zajednica“, *Harmonius* 4/20, Beograd 2020, 80 - 98.
- Ђукић Далибор, „Савремени изазови државно-црквеног права“, *Анали Правног факултета у Београду*, 61/1, Београд 2013, 249 – 265.

- Ђурић Владимир, „Слобода вероисповести и правни субјективитет цркава и верских заједница у европским земљама“, *Страни правни живот* 1/12, Београд 2012, 24 - 52.
- Ђурић Владимир, Trnavac Milutin, „Privredna delatnost crkava i verskih zajednica“, *Страни правни живот* 3/18, Београд 2018, 89 – 107.
- Ђурић Коста, *Црква и држава поводом питања о одвајању цркве и државе*, Београд 1923.
- Ђурђевић Ненад, *Остваривање слободе вероисповести и правни положај цркава и верских заједница у Републици Србији*, Заштитник грађана, Београд 2009.
- Zeković Slavka, „Studije opravdanosti u prostornom i urbanističkom planiranju“, u: *Prilog unapređenju teorije i prakse planiranja* (ur. Dimitrije Perišić i Branislav Derić), Institut za arhitekturu i urbanizam, Београд 1994, 147 – 160.
- Зизјулас Јован, „Место и улога епископа у светој Евхаристији“, *Саборност* 11/17, Пожаревац 2017.
- Zizjulas Jovan, *Studije o ličnosti i Crkvi – sabrana dela*. Доступно на: <https://www.scribd.com/doc/102668413/Jovan-Zizjulas-Studije-o-Licnosti-i-Crkvi> (приступ: 24.07.2023.)
- Златановић – Томашевић Весна, „Просторно и урбанистичко планирање“, у: *Измена закона о планирању и изградњи*, (ур. Александар Јевтић и Бошко Драшковић), Удружење урбаниста Србије, Београд 2018, 113 – 118.
- Zlatar Behija, „Podizanje i održavanje objekata islamske arhitekture u Sarajevu u XVI vijeku“, *Anali Gazi Husrev-Begove biblioteke* 8/13, Sarajevo 1987, 193 – 208.
- Zovkić Mato, *Crkva kao narod Božji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1976
- Zsishman Josef Ritter, *Das Stifterrecht in der morgenländischen Kirche*, Alfred Holder – Universitäts buchhandler, Wien 1888, 12.

- Илић Живко, *Однос духовних и свјетовних власти у доба иконоборства у Византији*, докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Београд 2018.
- Јањић Драгана, „Црквена имовина и ктиторска делатност српских владара до друге половине XIV века“, Црквене студије 11/14, Ниш 2014, 333 – 343.
- Јањић Јован, *Културолошка димензија деловања Српске Православне Цркве у другој половини 20. века*, докторска дисертација, Факултет за културу и медије Универзитета „Дон Незбит“, Београд 2017.
- Јефтић Атанасије, *Свештени канони цркве*, Епархија захумско–херцеговачка, Манастир Тврдош, Београд – Требиње 2005.
- Јотановић Раденко, „Право грађења“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 70/54, Ниш 2015, 637 – 656.
- Кавасила Никола, *Тумачење свете Литургије, друго издање*, Беседа - Нови Сад, Нови Сад 2009.
- Кавасила Никола, *О животу у Христу, светоотачко богословље књига 4*, Беседа, издавачка установа православне Епархије бачке, Нови Сад 2022.
- Kadić Alija, *Kakav je narod arapski*, Prva muslim. nakl. knjižara i štamparija (Muhamed-Bekir Kalajdžić), Mostar 1915.
-
- Кршљанин Нина, *Српске средњовековне повеље као извор Душановог законика*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013.
- Кркљуш Љубомирка, *Правна историја српског народа*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009.
- Куртовић – Фолић Нађа, „Црквено градитељство – традиција или трансформација архитектонских облика“, у: *Традиција и савремено српско црквено градитељство*,

- (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 62 – 98.
- Кадијевић Александар, „Света Софија у Цариграду као узор српских архитеката новијег доба“, *Зограф: часопис за средњовековну уметност* 43/19, Београд 2016, 215 – 230.
 - Коша Страхиња, *Измене и допуне плана генералне регулације насељеног места Светозар Милетић*, Јавно комунално предузеће „Простор“, број техничког дневника: 08/18, Сомбор 2019, 129. Доступно на: <https://www.prostorsombor.rs/uploads/Prostornoplaniranje/PGR%20Svetozar%20Miletic/Tekstualni%20deo%20plana.pdf> (приступ: 12.02.2023.)
 - Крстић Сања, „Попис и секуларност“, *Пешчаник* 2013, доступно на: <https://pescanik.net/popis-i-sekularnost/> (приступ: 19.07.2023.)
 - Krasić Stjepan, „Historičnost Milanskog edikta iz 313. godine“ *Hrvatska akademija znanja i umetnosti* 1/51, Zagreb 2013, 1-51.
 - Крећа Миленко, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2012.
 - Krivokapić Boris, „Pojam ljudskih prava“, *Strani pravni život* 1/61, Beograd 2017, 9 – 20.
 - Krstić Ivana, Marinković Tanasije, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Savet Evrope, Beograd 2016.
 - Kuburić Zorica, *Verske zajednice u verska distance*, CEIR – Novi Sad, Novi Sad 2010.
 - Лазећ Мирослав, „Право грађења“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 42-02, Ниш 2002, 199 – 210.
 - LaMothe Ryan, „I think of God, in order not to be aware”: defensive dissociation and the use of religious objects”, *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies* 01/02, Wiley Online Library 2004, 140 – 157.
 - Lipovčić Sanja, „Inspekcijski nadzor kao instrument borbe protiv faktičkog rada u domaćem i međunarodnom pravu“, *Strani pravni život* 63/03, Beograd 2019, 107 - 117.

- Levi Goran, *Sinagoge u Vojvodini kojih više nema*, Jevrejska opština Novi Sad, Novi Sad 2016.
- Ловра Ева, „Планирање у оквиру закона о планирању и изградњи“, *Зборник радова Грађевинског факултета Универзитета у Суботици* 16/07, Суботица 2007, 143 - 151.
- Марковић Василије, *Ктитори, њихове дужности и права*, Прилози за КЛИФ 5, Београд 1925.
- Маринковић Радмила, *Доментијан – живот Светог Саве и живот Светог Симеона*, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1998.
- Манић Божидар, *Савремена архитектура цркава Српске Православне Цркве: програмске основе и пројектантска пракса*, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд 2016.
- Марковић Биљана, *Душанов законик*, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1986.
- Malenica Antun, *Izvori rimskog prava – I tom*, Naučna knjiga, Beograd 1989.
- Маленица Антун, „Поделе ствари и појам *ствар* у римској правној доктрини“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/37, Нови Сад 2006, 19 – 51.
- Маленица Антун, „Res sanctae у римском претхришћанском периоду“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/48, Нови Сад 2014а, 7 – 24.
- Маленица Антун, *Ствари божанског права у римском претхришћанском периоду*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад 2014б.
- Матић Златко, *Свети цар Константин Велики – историјски и теолошки аспекти Миланског едикта*, Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко – браничевске, Пожаревац 2013.
- Матић Златко, *Примат римског епископа у делу Ж.-М. Р. Тијара, могућност рецепције Тијарове теологије примата у дијалогу Православне и Римокатоличке цркве*, докторска дисертација, Православни Богословски факултет Универзитета у Београду, Београд 2016.

- Марковић Гордана, *Православни манастири у оквиру градске територије на примеру Београда*, магистарски рад, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд 2002.
- Марковић Гордана, *Зоне заштите српских манастира на Косову и Метохији*, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015.
- Марковић Ратко, *Управно право општи део- друго допуњено и проширено издање*, Слово, Београд 2002.
- Marković Ivan, „*Zgrada srpsko-jevrejske crkvene opštine aškenaskog obreda u Beogradu*“, *Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja* 9/09, Beograd 2009.
- Marasović Silvija, Klarić Mirko, Balić Ante, „Crkveni porez kao oblik finansiranja djelatnosti vjerskih zajednica“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 3-4/44, Split 2007, 573 – 596.
- Марковић Ивица, „Увод у литургијско богословље храма“, *Годишњак – Часопис Богословског факултета Св. Василије Острошки* 4/17, Фоча 2018, 47 – 61.
- Meyendorff John, *The Orthodox Church, Its Past Its Role in the World Today*, St. Vladimir Seminary press, Crestwood – New York, 1996.
- Мирковић Лазар, *Православна литургија или наука о богослужењу Православне источне цркве, први, општи део*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци 1918.
- Милаш Никодим, *Грчко-римско законодавство о црквеној имовини*, „Доситије Обрадовић“, штампарија Аце М. Станојевића, Београд 1908.
- Милаш Никодим, *Правила Православне цркве са тумачењима, књига II*, Истина, Београд – Шибеник 2004.
- Митровић Чедомил, *Црквено право - кратак преглед*, Штампарија Доситеја Обрадовића, Београд 1913.
- Мишкић Мирјана, „Нека разматрања о положају светих ствари“, *Српска правна мисао* 1/46, Бања Лука 2013, 117 – 138.
- Милошевић Мирослав, *Римско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2011.

- Милошевић Мирослав, „Нека запађања о римском схватању својине“, *Архив за правне и друштвене науке: орган Правног факултета Универзитета у Београду* 1-2/89, Београд 1989, 105 – 114.
- Мирковић Зоран, *Суђење и судије у Србији од XIII до XV века*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2002.
- Милин Драган, *Старозаветна историја*, Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, Београд 2005.
- Михаљевић Вера, Ђорђевић-Цигановић Јованка, *Студија верских објеката и локација за верске објекте на територији градских општина Београда у границама генералног плана Београда до 2021*, Урбанистички завод Београда, Београд 2010.
- Миленковић Александар, „Верски објекат као знак геополитичког одређења“, у: *Традиција и савремено црквено градитељство* (ур Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 271 – 279.
- Милин Лазар, *Историја религије*, Православље – новинско-издавачка установа Српске патријаршије, Београд 1977.
- Милин Драган, *Увод у Свето Писмо Старог завета*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд 1991.
- Милков Драган, „Инспекцијски надзор и заштита животне средине“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 49/4, Нови Сад 2015, 1441 – 1458.
- Митровић Чедомиљ, *Црквено право – кратак преглед*, Штампарија „Доситије Обрадовић“, Београд 1913.
- Надовеза Бранко и Јаковљевић Биљана, *Кратка историја Јевреја у Србији*, Културна заједница Крајине, Београд 2013.
- Николић Марко, Вукотић – Лазар Марта, Ротер – Благојевић Мирјана, „Споменици светске културне баштине на Косову и Метохији – проблеми и перспективе заштите“, *Архитектура и урбанизам* 53/21, Београд 2021, 89 - 99.
- Nojfert Ernest, *Arhitektonsko projektovanje – priručnik za građevinske stručnjake, investitore, predavače i slušaoce*, prev. 15. prevodioca, Beogradski grafički zavod, Beograd 1968.

- Обрадовић Тихомир, *Начела градитељског предања и њихова савремена примена*, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд 2018.
- Острогорски Георгије, *Историја Византије*, Мiba books, Београд 2017.
- Оснивачка повеља Стефана Немање - хиландарска повеља, доступан је на: http://www.hilandar.info/strana_sr.php?strana_id=213 (приступ: 12.06.2023.)
- Папастатис Хараламбос, „Држава и црква у Грчкој“, у: *Држава и црква у Европској Унији* (ур. Герхарт Роберс), изворник: *State and Church in the European Union* (ed. Gerhard Robbers), прев. Никола Селаковић, Андреја Катанчевић, Београд 2012, 51 – 65.
- Papastathis K. Charalambos, *Greece: A Faithful Orthodox Christian State – The Orthodox Church in the Hellenic Republic*, National report: Greece, 340; dostupno na: <https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf> (10. 12. 2023.)
- Рауновић Милан, Кривокапић Борис, Крстић Ивана, *Међународна људска права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2017.
- Павловић Милош, „Ктиторска делатност Стефана Немање и њен значај у добијању српске аутокефалије 1219. године“ *Култура* 164/19, Нови Сад 2019, 75 – 90.
- Патријарх српски Павле, *Чин архијерејског освећења храма*, Издавачка фондација СПЦ Архиепископије београдско-карловачке, Београд 2012.
- Перић Димшо, *Црквено право – треће издање*, Београд 2006.
- Петковић Сретен, *Хиландар – друго допуњено издање*, Београд 1999.
- Петровић Миодраг, *Законоправило Светог Саве на српкословенском и српском језику I*, манастир Жича, 2004.
- Петровић Миодраг, *Законоправило Светога Саве на српкословенском и српском језику II*, Београд 2020.
- Поповић Радомир, *Васељенски сабори - одабрани документи – друго допуњено издање*, Београд 1997.

- Поповић Радомир, *Милански едикт 313. године*, доступно на: <https://svetosavlje.org/milanski-edikt-313-godine/> (приступ: 24. 03. 2023.)
- Поповић Радомир, „Епископ Јевсевије о цару Константину“, *ИСТА – Хришћанство у историји - Зборник студија из црквене историје* (ур. Радомир Поповић), Београд 2007, 79-89.
- Поповић Бранка, „Критеријуми за избор локација за црквене грађевине“, у: *Традиција и савремено црквено градителство* (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 236 – 243.
- Поповић Јустин, *Велики требник*, Епархија рашко-призренска, Призрен 1993.
- Поповић Даница, „Sticanje prava svojine окупацијом stvari“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 1-2/42, Novi Sad 2008, 359 – 372.
- Продић Слободан, *Книга правил- према московском издању из 1893. године*, Требиње - Сарајево 2016.
- Prochazka Albert, „Geometar i urbanizam“, *Geodetski list* 19/1_GGGI, Zagreb 1938, 3 – 7.
- Prak Maarten, „Mega-Structures of the Middle Ages: The Construction of Religious Buildings in Europe and Asia, c. 1000 – 1500“, *Journal of Global History* 6/3, Cambridge University Press, London Uk 2011, 381 – 406.
- *Престоно изборно Свето Јеванђеље за сваки дан у години*, приредио игуман манастира Студеница др Тихон (Ракићевић), Манастир Студеница, Краљево 2017.
- Прилог: Отворена питања поступка оценоу уставности Закона о црквама и верским заједницама, у: *Право, вера, култура*, (пр. Александар Раковић и Владимир Ђурић), Православни богословски факултет, Правни факултет, Министарство вера и дијаспоре, Београд 2012, 99 – 190.
- Ravitch Frank, „Religious Objects as Legal Subjects“, *Wake Forest Law Review* 4/40, Winston-Salem, 2005, 1011 – 1085.
- Радовић Ранко, *Замагљивање народне градителске традиције*, монографија, Грађевински факултет Универзитета у Подгорици, Подгорица 2005.

- Radošević Dušan, „Mikrofilmiranje tehničke dokumentacije“, *Journal of Information and Organizational Sciences* 8/84, Zagreb 1984, 31 – 45.
- Ранђеловић Драгана, *Денационализација*, докторска дисертација, Универзитет у Новом Пазару, Департман за Правне науке, Нови Пазар 2015.
- Ранђеловић Драгана, „Враћање имовине црквама и верским заједницама“, *Новопазарски зборник* 38/15, Нови Пазар 2015, 153 – 170.
- Rebić Adalbert, *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2002.
- Robbers Gerhard, „State and Church in the European Union“ in: *State and Church in European Union*, (ad: Gerhard Robbers), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2005, 9 – 16.
- Robbers Gerhard, „State and Church in Germany,“ in: *State and Church in the European Union* (ed. Gerhard Robbers), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2005, 208 – 218.
- Салопек Давор, „Вјечни тијек предајнога градитељства“ *Моја кућа* 4/13 – штампани часопис, Београд 1988.
- Sandberg Russell, „Church-State Relations in Europe - From Legal Models to an Interdisciplinary Approach“, *Journal of Religion in Europe* 3/2008, 329 – 352.
- Симоновић Ивана, *Реституција у грађанском праву – домаћај примене*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2012.
- Симић Прибислав, „Архитектура храма и његова духовна подлога“, у: *Традиција и савремено црквено градитељство* (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 31 – 32.
- *Синтагма Матије Властара*, прев. Татјана Суботин – Голубовић, Српска академија наука и уметности, Београд 2013.
- Sič-Feješ Magdolna, „Razlog donošenja Teodosijevog Kodeksa“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 1/23, Novi Sad 1989, 183 – 191.
- Слијепчевић Ђоко, *Историја Српске Православне Цркве III*, Београд 2002.
- Соловјев Александар, *Душанов законик г. 1349 и 1354.*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1929.

- Солунски Симеон, *О Светој литургији, књига о храму*, Истина – издавачка установа Епархије далматинске, Шибеник 2003.
- Станимировић Мирко, *Архитектура српског православног храма – утицаји и раувој у првим деценијама 21. века*, докторка дисертација, Грађевинско-архитектонски факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2017, 33.
- Станимировић Мирко, „Конкурси за пројектовање православних храмова у Нишу 1998-2021“, *Архитектура и Урбанизам* 54/22, Београд 2022, 15-25.
- Стојков Борислав, „Локација црквене грађевине у српсим градовима“, у: *Традиција и савремено црквено градитељство* (ур. Борисав Стојков и Зоран Маневић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1995, 213 – 235.
- Столић Хризостом, *Литургија апостолских установа*, Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево 2004.
- Стевовић Иван, „Архитектура моравске школе: локална градитељска школа или епилог водећих токова позновизантијског градитељског стварања“, *Зборник радова Византолошког института* 43/06, Београд 2006, 231 – 253.
- Станимировић Мирко, „Конкурси за пројектовање православних храмова у Нишу 1998 – 2021“, *Архитектура и урбанизам* 54/22, Београд 2022, 15 – 26.
- Станковић Обрен, Орлић Миодраг, *Стварно право – десето издање*, Издавачко предузеће Номос, Београд 1999.
- Staver Mathew, „Religious Land Use Will Force the Government to Stop Discriminating Against Religious Institutions“, *Liberty Counsel*, Orlando 2007, dostupno na: http://www.lc.org/media/9980/attachments/rliupa_article.pdf (pristup: 13. 12. 2023.)
- Storzer Roman, Picarello Anthony, „The Religious Land Use and Institutionalized Persons Act of 2000: A Constitutional Response to Unconstitutional Zoning Practices“, *George Mason Law Review* 9/929, Arlington – Virginia, 1 – 76.
- Szabo Gjuro, „O crkvenim zgradama i crkvenom uređenju“, *Narodna starina* 8 /17, Zagreb 1928, 154 – 180.

- Тарановски Теодор, *Историја српског права у Немањинској држави III и IV део*, Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона, Београд 1935.
- Тадић Милутин, „Цркве рашке школе – монументални оријентири“, *Зборник радова географског факултета Универзитета у Београду* 60/12, Београд 2012, 193 – 212.
- Tkalec Laura, *Justinijanov kodifikacija rimskog prava* - diplomski rad, Nacionalna i sveučilišna knjižica u Zagrebu, Zagreb 2020.
- Torfs Rik, „Religion and State relations in Europe“, *Religious Studies Review* 1/4, Houston 2007, 15 - 20.
- Torfs Rik, „Church and State in France, Belgium and the Netherlands: Unexpected Similarities and Hidden Differences“, *Brigham Young University Law Review* 4/ 10, Provo – Utah 1996, 945 – 971.
- Троицки Сергије, „Ктиторско право у Византији и Немањинској Србији“, *Глас СКА CLXVIII*, 1935, 79 - 132.
- Троицки Сергије, *Црквено право I*, Београд 1937.
- Ђоровић Владимир, *Историја Срба*, Невен - Земун, Београд 2011.
- Fisher Leopold, *Jevrejski Almanah za godinu 5688*, Savez rabina kraljevine S.H.S., Vršac 1927.
- Флоровски Георгије, *Црква: њена природа и задатак*, Саборност Цркве – књига I, Београд 1986.
- Флоровски Георгије, „Црква – тело живог Христа“, у: *Црква је живот, изабране беседе, есеји и студије* (ур. Јован Србуљ), Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, Београд 2005а, 367 - 379.
- Флоровски Георгије, „Крштење и евхаристија“, у: *Црква је живот, изабране беседе, есеји и студије* (ур. Јован Србуљ), Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, Београд 2005б, 330 – 338.

- Флоровски Георгије, „Цркве Свете Софије“, *Теолошки погледи* 1-3/09, (прев. Александар Ђаковац), Београд 2009, 91 – 94.
- Friell Gerard and Williams Stephen, *Theodosius – The Empire at Bay*, Yale University Press, London 1998.
- Фундулис Јоанис, *Литургика I, увод у Свето богослужење*, Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево 2004.
- Herrmann Gerda, *Die Baugenehmigung*, Bauherren und Architekten, Harsewinkel 2019, 23 – 41.
- Hot Izet, *Upravljanje izradom generalni porjekata u oblasti infrastructure primenom višekriterijumske analize*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad 2014.
- Cvitković Ivan, „Religija i kultura“, *Sociološki godišnjak* 8/13, Beograd – Pale 2013, 7 – 18.
- Цисарж Бранко, *Црквено право I - општи део и организација цркве*, Београд 1970.
- Цуњак Млађан, *Ктиторство, права и обавезе ктитора у средњовековној Србији*, Богословија „Свети Сава“ у Београду и Newpress Смедерево, Београд – Смедерево 2008.
- Čaplar Dejan, *Priručnik za katiheze – Zajednica*, Đakovačka i Srijemska biskupija, Đakovo 2006.
- Челић Душко, „Особености ограничена права својине на непокретним културним добрима у својини цркава и верских заједница“, *Црквене студије* 19/22, Ниш 2022, 465 – 482.
- Челић Душко, „Ограничења права својине на непокретним културним добрима“, *Зборник Правног факултета у Новом Саду* 2/2021, Нови Сад 2021, 545 - 569.
- Čubrilović Vasa, „Srpska pravoslavna crkva pod turcima od XV do XIX veka“, доступно на: <https://www.rastko.rs/istorija/spc/vcubrilovic-crkva-turci.html> (pristup: 18. 10. 2023.)

Originalno objavljeno u: *Zbornik Filozofskog fakulteta V-1*, Beograd 1960.

- Špehar Hrvoje, „Načelo laičnosti u francuskome političkom sustavu“, *Političke analize* 2/8, Zagreb 2011, 71 - 74.
- Шукунда Марко, *Верска политика Римског Царства од 311 – 380. године*, докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Београд 2017.
- Walsh Ada-Marie, „Religious Land Use and Institutionalized Persons Act of 2000: The Land Use Provisions are Both Unconstitutional and Unnecessary“, *William and Mary Bill of Rights Journal* 10/9, Williamsburg – Virginia 2001-2002, 189 - 215.

ПРАВНИ ИЗВОРИ:

- Codex Theodosianus, CTh. 5.3.1.
Dostupno na : <http://ancientrome.ru/ius/library/codex/theod/liber05.htm#3> (pristup: 04.05.2023.)
- Novella constitutio saec. III et CXX.
Nov. III; Dostupno na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/Nov03.htm> (pristup: 06.05.2023.)
Nov. CXX; Dostupno na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/Nov120.htm> (pristup: 09.05.2023.)
- Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.
- Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве – друго издање*, Београд 1957.

- Међународни пакт о грађанским и политичким правима, *Службени гласник СФРЈ*, бр. 7/1971.
 - Constitution of 1844 – Greek history, dostupno na: <https://www.britannica.com/place/Greece/Building-the-nation-1832-1913#ref297975> (pristup: 9. 12. 2023.)
 - The Constitution of Greece from 1975, (izmene iz 1986, 2001, 2008. godine), dostupno na: <http://www.hri.org/docs/syntagma/> (pristup: 10. 12. 2023.)
 - The Constitution of Greece - Syntagma, *Hellenic Parliament* 2008.
 - First Amendment Fundamental Freedoms 1791, *Constitution to the United States*, General Principle of Government Neutrality to Religion.
-
- Закон о црквама и верским заједницама, *Службени гласник РС*, бр. 36/2006.
 - Закон о планирању и изградњи, *Службени гласник РС*, бр. 72/2009.
 - Закон о планском систему Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 30/2018.
 - Закон о безбедности и здрављу на раду, *Службени гласник РС*, бр. 113/2017.
 - Закон о јавној својини, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011.
 - Закон о културним добрима, *Службени гласник РС*, бр. 52/2011.
 - Закон о ратификацији Конвенције о заштити светске културне и природне баштине, *Службени лист СФРЈ- Међународни уговори*, бр. 56/1974.
 - Закон о експропријацији, *Службени гласник РС*, бр. 53/1995.
 - Закон о промету непокретности, *Службени гласник РС*, бр. 93/2014.
 - Закон о враћању одузете имовине и обештећењу, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011.
-
- Закон о попису становништва, домаћинстава и станова 2022. године, *Службени гласник РС*, бр. 9/2020.
 - Закон о општем управном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 18/2016.
 - Закон о основама свјинскоправних односа, *Службени гласник РС*, бр. 115/2005.
 - Закон о културним добрима, *Службени гласник РС*, бр. 129/2021.
 - Закон о инспекцијском надзору, *Службени гласник РС*, бр. 36/2015.

- Закон о основама својинско-правних односа, *Службени гласник РС*, бр. 115/2005.
 - Закон о порезима на имовину, *Службени гласник РС*, бр. 26/2001.
 - Закон о порезу на додату вредност, *Службени гласник РС*, бр. 84/2004.
 - Закон о аграрној реформи, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 64/45.
 - Закон о враћању (реституцији) имовине црквама и верским заједницама, *Службени гласник РС*, бр. 46/2006.
 - Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003.
 - Закон о правном положају вјерских заједница, *Narodne novine*, бр. 83/2002.
 - Генерални урбанистички план Београда, *Службени лист града Београда* бр. 11/16.
 - “Tekstovi ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske”, *Crkva u svijetu* 2/ 32, Split 1997, 168 – 180.
 - Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, *Bundesgesetzblatt Teil III*, Nu. 100-1/49, Art 140.
 - ΝΟΜΟΣ 5383/1932, „Περί των Εκκλησιαστικών Δικαστηρίων και της про αυτών διαδικασίας“, *ΦΕΚ Α'* 110
 - Religious Land Use and Institutionalized Persons Act – RLUIPA, *Congress.Gov* S.2869/2000.
-
- Правилник о општим правилима за парцелизацију, регулацију и изградњу, *Службени гласник РС*, бр. 22/2015.
 - Правилник о класификацији објеката, *Службени гласник РС* бр. 22/2015.
 - Правилник о садржини, начину, поступку и роковима израде и објављивање сепарата, *Службени гласник РС*, бр. 33/2015
 - Правилник о садржини и обиму претходних радова, претходне студије оправданости и студије оправданости, *Службени гласник РС*, бр. 1/12.
 - Правилник о садржини и начину издавања грађевинске дозволе, *Службени гласник РС*, бр. 93/2011.

- Правилник о садржини, начину и поступку израде и начину вршења контроле техничке документације према класи и намени објеката, *Службени гласник РС*, бр. 96/2023.
- Правилник о садржини и начину вођења стручног надзора, *Службени гласник РС*, бр. 24/2017.
- Правилник о садржини и начину вршења техничког прегледа објекта, саставу комисије, садржини предлога комисије о утврђивању подобности објекта за употребу, осматрању тла и објекта у току грађења и употребе и минималним гарантним роковима за поједине црсте објеката, *Службени гласник РС*, бр. 78 / 2019.
- Правилник о техничим нормативима за заштиту од пожара стамбених и пословних објеката и објеката јавне намене, *Службени гласник РС*, бр. 22/2019.
- Уредба о вршењу верске службе у Војсци Србије, *Службени гласник РС*, бр. 22/11
- Уредба о локацијским условима, *Службени гласник РС*, бр. 87/2023.

ИЗВОРИ СА ИНТЕРНЕТА:

- Оснивачка повеља Стефана Немање - хиландарска повеља, доступан је на: http://www.hilandar.info/strana_sr.php?strana_id=213 (приступ: 12.06.2023.)
- Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, *Просторни план Републике Србије од 2021. до 2035. године*, Београд 2021. Доступно на: <https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PPRS%20Nacrt.pdf> (приступ: 31.06.2023.)
- Републички завод за статистику, попис 2022. Доступно на: <https://popis2022.stat.gov.rs/2-opopisu-2021/> (приступ: 11.07.2023.)

- Договор о изградњи објеката исламске заједнице у Београду, доступно на: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-objekat-islamske-zajednice/28519351.html> (25.07.2023.)
- Како добити локацијске услове, Одељење за просторно уређење града Бања Луке, доступно на: <https://www.scribd.com/document/625237564/vodi%C4%8D-kako-dobiti-lokacijske-uslove> (приступ: 03.09.2023.)
- Пројекат за извођење (ПЗИ) и разлика између ПГД и ПЗИ, доступно на: https://www.daibau.rs/clanak/32/Projekat_za_izvo_enje_pzi_i_razlika_izme_u_pgd_i_pz_i (приступ 05. 09. 2023.).
- UNESCO – World Heritage Convention, доступно на: <https://whc.unesco.org/en/list/> (приступ: 23.09. 2023.)
- Rim – Bazilika svetog Petra, доступно на: <https://camino.hr/svetista/rim-bazilika-svetog-petra> (приступ: 29. 09. 2023.)
- Захтев за издавање употребне дозволе, доступно на: https://www.paragraf.rs/obrasci/Zahtev_za_izdavanje_upotrebne_dozvole_ID_3809.pdf (приступ: 02. 10. 2023.)
- Матерњи језик, вероиповест и национална припадност, Попис 2022, доступно на: <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-latn/5-vestisaopstenja/news-events/20230616-st/?a=0&s=0> (19. 07. 2023.)
- Минеј за месец септембар, Спомен обновљења светог храма Васкрсења Христа Бога нашега, 198 и даље. Доступно на: https://svetosavlje.org/bogoslužbeni/wp-content/uploads/2018/09/09_Mineji_srpski.pdf (приступ: 03. 10. 2023.)
- Програми и пројекти Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама, доступно на: <https://www.ver.gov.rs/cir/Siteview.asp?ID=2> (приступ: 06.10.2023.)
- Буџет Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама, доступно на: https://www.ver.gov.rs/DRead/Upload/SajtoviDownloads/20230131-130435-195_222_97_181-112.pdf (приступ: 06. 10. 2023.)
- Финансирање цркава кроз јавне конкурсе, доступно на: <https://birnsrbija.rs/finansiranje-crkava-kroz-javne-konkurse/> (приступ: 07. 10. 2023.)

- Праксе финансирања цркава на локалу, доступно на: <https://birnsrbija.rs/finansiranje-crkava-kroz-javne-konkurse/> (приступ: 07. 10. 2023.)
- Извештај Фискалног савета „Оцена предлога ребаланса буџета Републике за 2021. И основне препоруке за буџет 2022. године“, доступно на: https://www.fiskalnisavet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2021/FS_rezime_Ocena_Predloga_rebalansa_budzeta_Republike_za_2021_preporuke_za_budzet_2022.pdf, (07. 10. 2023.)
- (Не)транспарентно финансирање цркава, доступно на: <https://birnsrbija.rs/finansiranje-crkava-kroz-javne-konkurse/> (приступ: 07. 10. 2023.)
- Zakon o porezima na imovinu“, izvor iz vesti, dostupno na: <https://paragraflex.rs/dnevne-vesti/260117/260117-vest4.html> (приступ: 16. 10. 2023.)
- The Treaty of Amsterdam - 2 October 1997, article 11; dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT> (приступ: 02. 11. 2023.)
- „Kirchliches Bauen und Planen“ dostupno na: <https://www.leichtonline.com/kirchliches-bauen/> (приступ: 11. 12. 2023.)
- “A Church Properties Initiative Case Study: St. Austin Catholic Parish and School“ dostupno na: <https://research.nd.edu/news-and-events/news/a-church-properties-initiative-case-study-st-austin-catholic-parish-and-school/> (приступ: 16. 12. 2023.)
- “Visioneering Studios: Church Architecture and Construction Projects“, dostupno na: <https://www.lifeway.com/en/shop/services/buildings-facilities/lifeway-architecture> (приступ: 17. 12. 2023.)
- “Rules of Thumb: Church Space Dimensions and Recommendations“, dostupno na: <https://www.lifeway.com/en/articles/church-architecture-rules-thumb-space-dimensions> (приступ: 17. 12. 2023.)
- „Construction and Tree Protection – Good Protection“ dostupno na: <https://content.ces.ncsu.edu/construction-and-tree-protection> (приступ: 17. 12. 2023.)
- Конвенција о људским правима, *Савет Европе*, Страсбург, доступно на: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_srp (приступ: 17. 12. 2023.)

ПРИЛОЗИ

ИЗРАДА:

Политехнички биро за пројектовање и просторно планирање
ПОЛИТБИРО ДОО УЖИЦЕ. БЕОГРАДСКА 31

УРБАНИСТИЧКИ ПРОЈЕКАТ ЗА ИЗГРАДЊУ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ „СВЕТИ ВАСИЛИЈЕ ОСТРОШКИ” У ПИЛИЦИ, НА КАТ. ПАРЦЕЛАМА БРОЈ 2958, 2959–ДЕО И 2966/2–ДЕО, КО ПРИДОЛИ, ОПШТИНА БАЈИНА БАШТА

ИНВЕСТИТОР:

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА,
ПРАВОСЛАВНА ЕПАРХИЈА ЖИЧКА,
ЦРКВЕНА ОПШТИНА БАЈИНА БАШТА

НАРУЧИЛАЦ:

МЕСНА ЗАЈЕДНИЦА ПИЛИЦА
ПИЛИЦА ББ, 31 250 ПИЛИЦА, ОПШТИНА БАЈИНА БАШТА

Ужице, јул 2020. године

Примерак 1 / 3

Политехнички биро за пројектовање и просторно планирање
ПОЛИТБИРО ДОО УЖИЦЕ, Београдска 31, 31000 Ужице
Тел./факс: +381.31.521.856; Имејл: politbiro.doo@gmail.com
МБ: 20207060; ПИБ:SR106664136; Шифра делатности: 74111



ПРИЛОГ 1. Насловна страна Урбанистичког пројекта за изградњу православне цркве у Бајиној Башти;

Извор: Општина Бајина Башта, Урбанистички пројекат (доступно на: <https://bajinabasta.rs/wp-content/uploads/2020/10/Izvod-iz-UP-Crkva-Pilica.pdf>, приступ: 30.06.2023.)

1. УВОДНИ ДЕО**1.1 ПРЕДМЕТ И ЦИЉ РАДА ПРОЈЕКТА**

- Назив предметног урбанистичко – техничког документа је:
 - „Урбанистички пројекат за изградњу Православне цркве „Свети Василије Острошки“ у Пилици, на катастарским парцелама број 2958, 2959–део и 2966/2–део, КО Придоли, Општина Бајина Башта” (даље у тексту: *Урбанистички пројекат*).
- Правни основ за израду Урбанистичког пројекта је:
 - Члан 60 и 62, Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС” број 72/09, 81/09 – исправ., 64/10 – одлука УС, 24/11, 121/12, 42/13 – одлука УС, 50/13–одлука УС, 98/13–одлука УС, 132/14, 145/14, 83/18, 31/19, 37/19– други закон и 9/2020), (даље у тексту: *Закон*);
 - Члан 76, Правилника о садржини, начину и поступку израде документа просторног и урбанистичког планирања („Сл. гласник РС” број 32/19), (даље у тексту: *Правилник*)
- Плански основ за израду предметног Урбанистичког пројекта је плански документ:
 - „Просторни план Општине Бајина Башта” („Службени лист Општине Бајина Башта” број 10/2012 и 9/2016), (даље у тексту: *План*).
- За потребе израде Урбанистичког пројекта издат је извод из плана:
 - „Информација о локацији за кат. парцеле бр. 2966/2, 2959 и 2958 КО Придоли” 03 број: сл./2020, од 27.01.2020. године (даље у тексту: *Информација о локацији*).

1.2 ПРЕДМЕТ И ЦИЉ РАДА ПРОЈЕКТА

- Предмет рада Урбанистичког пројекта је урбанистичка разрада неизграђене коју чине 3 катастарске парцеле број 2958, 2959–део и 2966/2–део КО Придоли, у селу Пилица, Општина Бајина Башта. Урбанистички пројекат се ради за потребе инвеститора: СПЦ, Православна епархија жичка, Црквена општина Бајина Башта (даље: *инвеститор*).
- Циљ рада Урбанистичког пројекта је дефинисање урбанистичких, техничких и других услова потребних за издавање локацијских услова за изградњу два планирана верска објекта СПЦ јавне намене: православна црква, звоник са парохијским домом, на предметној локацији. Према Информацији о локацији, обавеза израде урбанистичког пројекта дата је за изградњу верског објекта и пратећих садржаја на предметним катастарским парцелама.

ПРИЛОГ 2. Уводни део Урбанистичког пројекта за изградњу православне цркве у Бајиној Башти;

Извор: Општина Бајина Башта, Урбанистички пројекат (доступно на: <https://bajinabasta.rs/wp-content/uploads/2020/10/Izvod-iz-UP-Crkva-Pilica.pdf>, приступ: 30.06.2023.)

3.4 ПРОЈЕКТОВАНИ БИЛАНСИ ПОВРШИНА И УРБАНИСТИЧКИ ПОКАЗАТЕЉИ

- ГРАЂЕВИНСКА ПАРЦЕЛА ГП 1 (кп 2958, 2959–део и 2966/2–део КО Придоли)
за изградњу два објекта: зграда 1: црква и зграда 2: звоник са парохиским домом.

- Локација за изградњу верског објекта:

Плански документ: „Просторни план Општине Бајина Башта“;
Катастарске парцеле: кп 2958, 2959–део, 2966/2–део, КО Придоли;
Место: Пилица, Општина Бајина Башта;
Намена објекта и % учешћа: зграде за обављање верских обреда, 100 % учешће у БРГП;
Категорија и класа објекта: „V” 127210;

- Биланси површина по објектима:

Зграда број 1: православна црква СПЦ (П+1);
Кгп приземља: + 0,00 m = + 308,00 mmv;
Висина објекта: 16,56 m (слеме – тло);
Бруто површина објекта: 128,96 m²;
БРГП: 128,96 m²;
Површина под објектом: 100,93 m²;

Зграда број 2: звоник (П+2) и парохиски дом (П+1);
Кгп приземља: – 0,20 m = + 307,80 mmv;
Висина објекта: 13,50 m (слеме – тло);
Бруто површина објекта: 224,74 m²;
БРГП: 224,74 m²;
Површина под објектом: 105,37 m².

- Укупни биланси површина:

Грађевинска парцела: ГП 1: новоформирана парцела;
Површина парцеле ГП 1: 27,92 m²;
Бруто површина објекта: 353,70 m²;
БРГП: 353,70 m²;
Површина под објектима: 206,30 m²;
Површина зеленила: 12,47 m².

- Урбанистички показатељи:

Индекс изграђености: Ии = 0,13;
Индекс заузетости: Из = 7,39 %;
% зелених површина: % зел. = 44,66 %;
% поплочаних површина: % попл. = 47,95 %;
Број паркинг места: 9 ПМ (од чега 3 ПМ за ОПП) све у оквиру грађевинске парцеле;
Прикључак на јавни пут: директан на некатегорисани пут на кп 2957 КО Придоли.

ПРИЛОГ 3. Пројектовани биланси површина и урбанистички показатељи из Урбанистичког пројекта за изградњу православне цркве у Бајиној Башти;

Извор: Општина Бајина Башта, Урбанистички пројекат (доступно на: <https://bajinabasta.rs/wp-content/uploads/2020/10/Izvod-iz-UP-Crkva-Pilica.pdf>, приступ: 30.06.2023.)

ЕТНОКУЛТУРАЛНА ОБЕЛЕЖЈА

12. НАЦИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ

(према чл. 47 Устава Републике Србије, лице није дужно да се изјасни)

13. МАТЕРЊИ ЈЕЗИК

14. ВЕРОИСПОВЕСТ

(према чл. 43 Устава Републике Србије, лице није дужно да се изјасни)

ПРИЛОГ 7. Пописница становништва – етнокултурална обележја;

Извор: Пописница становништва Републичког завода за статистику из 2022. године, (доступно на: <https://popis2022.stat.gov.rs/media/30929/001b-p1-srpski-cirilica.pdf> приступ: 18. 07. 2023.)

Меморандум
Број парохијског протокола
датум

ЊЕГОВОЈ СВЕТОСТИ (ЊЕГОВОМ ВИСОКОПРЕОСВЕШТЕНСТВУ ИЛИ
ПРЕОСВЕШТЕНСТВУ)

ГОСПОДИНУ ГОСПОДИНУ ИМЕ АРХИЈЕРЕЈА
ЕПИСКОПУ ИМЕ КАТЕДРЕ

ИМЕ ГРАДА ГДЕ СЕ НАЛАЗИ СЕДИШТЕ ЕПАРХИЈЕ

Предмет: Молба за благослов да се започну припреме за подизање храма (или цркве)

Доле потписаном пароху те и те парохије, част је да умоли Вашу Светост (или коју већ архијерејску титулу има) да му благослови да упути молбу општини (или месној заједници) за доделу (или куповину) плаца на ком ће бити подигнут православни храм. Наиме, у месту том и том, које броји толико и толико парохијана постоји расположење и потенцијал за зидање храма.

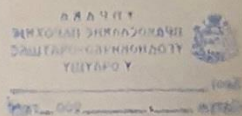
Уколико доле потписани, с благословом Ваше Светости, успе у својој намери и Општина (или месна заједница) изађе у сусрет и додели плац, доле потписани ће о томе правовремено известити Вашу Светост (или коју већ архијерејску титулу има) и затражити од ПУО-а (ЕУО-а) благослов за обезбеђивање пројектне и остале документације.

У нади да ћете изаћи у сусрет молби доле потписаног, целивамо Архипастирску Десницу Ваше Светости и молимо помен у Вашим светим молитвама.

(прото)јереј	својеручни потпис
	штампано име и презиме
	парох те и те парохије

ПРИЛОГ 8. Молба за благослов да се започну припреме за подизање храма –
општи образац;

Извор: Архив Епархије горњокарловачке – општи образци и молбе.



ПРАВОСЛАВНИ ЕПИСКОП
ЕПАРХИЈЕ ЗВОРНИЧКО-ТУЗЛАНСКЕ

ул. Патријарха Павла 40, 76300 Бијељина, БиХ. тел: +387 55 222 300, факс: +387 55 210 960
www.eparhijazvornicktuzlanska.info * ep.bn@teol.net

Е.Бр. 2103
02. јула 2015. г.

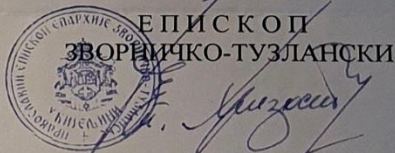
Управи српске православне парохије угодновићко-очаушке

О Ч А У Ш

У вези са вашом молбом бр. 37 од 25. јуна т.г. а на основу члана 108. т. 7. Устава Српске православне Цркве, дајемо Наш архијерејски благослов за градњу храма у селу Угодновић, Архијерејско намјесништво теслићко.

Прије одпочињања било каквих радова, упутићете нам позив за освећење земљишта и том приликом треба да буде постављен крст на плацу гдје је градња храма предвиђена, а освећење ћемо обавити ми или наш изасланик. Исто тако, након завршених темеља потребно је заказати освећење истих и тек тада се може одпочети са наставком радова и зидањем.

Желећи вам успјеха у вашој намјери, призивамо на вас и ово Богу угодно дјело благослов божији,



ПРИЛОГ 9. Архијерејски благослов СПЦ за изградњу верског објекта унутар СПЦ;

Извор: Архив Епархије зворничко-тузланске (фотодокумент).

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ОПШТИНА ЉУБОВИЈА
Општинска управа
Одељење за урбанизам
Број: РОП-ЛЈУ-25886-ЛОС-1/2021
Заводни број: 350-131/21-04
Дана: 22.10.2021. године
Љ у б о в и ј а

Општинска управа општине Љубовија – одељење за урбанизам, поступајући по захтеву СПЦ- Црквена општина азбуковачка, Врхпоље, општина Љубовија, коју заступа пуномоћник Марија Миливојевић из Бајине Баште, ул. Рајка Тадића 376, по пуномоћју од 06.08.2021. године за издавање локацијских услова за изградњу Верског објекта- цркве у Леовићу, на кат. парцели број 1905/3 К.О. Леовић, а на основу чл. 53а став 5. Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС“ бр.72/09, 81/09-исправка, 64/10-одлука УС, 24/11, 121/12, 42/13-одлука УС, 98/13-одлука УС, 132/14, 145/14, 83/18, 31/2019, 37/2019, 9/2020 и 52/2021), Правилника о поступку спровођења обједињене процедуре електронским путем („Сл.гласник РС“, бр. 68/2019), Одлуке о усвајању ПП-а општине Љубовија („Сл.лист општине Љубовија“, бр.4/2012), издаје:

ЛОКАЦИЈСКЕ УСЛОВЕ

ИЗДАЈУ СЕ локацијски услови инвеститору СПЦ- Црквена општина азбуковачка, Врхпоље, општина Љубовија, за изградњу Верског објекта- цркве у Леовићу, спратности П, БРГП 55,00 м², нето површине 45,00 м², на кат. парцели бр. 1905/3 К.О. Леовић, категорија објекта В, класификационе ознаке 127210 и за који се утврђују услови и подаци за израду пројекта за грађевинску дозволу и грађење објекта на локацији:

Место – леовић

Број кат. парцеле – 1905/3

Катастарска општина – Леовић

Потес – Укшић, њива б. класе, земљиште у грађевинском подручју

Изграђени објекти на парцели - нема

Површина парцеле – 1564 м²

I ПЛАНСКИ ОСНОВ : ПРОСТОРНИ ПЛАН ОПШТИНЕ ЉУБОВИЈА

ТЦ 10 – ВЕРСКИ ОБЈЕКТИ

II ПРАВИЛА УРЕЂЕЊА

У овим зонама је могућа изградња објеката који су у потпуности у складу са општом наменом обављања верских потреба: цркве и други објекти за обављање богослужења, палионице свећа, крстонице, сале за скупове, учioniчки простор за обављање веронауке, продаја верских реквизита, књига, штампе и сл. као и објекти за лица са посебним потребама о којим се брине верска заједница.

Обзиром на врсту објеката и потребе грађана, ови објекти (или просторије у оквиру других објеката) се могу градити у зонама: Тц 1, Тц 2, Тц 8 (само старачки домови) и Тц 9, уколико се обезбеде потребне парцеле и уколико се ради о званичној верској заједници (прописује држава).

Локацијска дозвола на основу одредби овог Плана издаће се у свим случајевима када нема потребе утврђивања јавног интереса (на постојећим локацијама и на земљишту које је предходно прибављено у власништво).

III ПРАВИЛА ГРАЂЕЊА

Минимална величина парцеле за нове објекте је 10 ари. Парцелацију земљишта вршити у складу са детаљном наменом комплекса и функционалном организацијом простора.

Све грађевинске парцеле морају имати директан приступ на јавну површину минималне ширине 4 м. Приступна површина се не може користити за паркирање возила и мора обезбедити приступ противпожарног возила. Свим објектима је неопходно обезбедити приступ лицима са посебним потребама.

Подземне етажне нису дозвољене.

Индекс заузетости парцеле: макс 50% (за постојеће комплексе), макс 30% (за нове комплексе). Индекс изграђености парцеле: 1,2 (за постојеће комплексе), 0,6 (за нове комплексе).

Пожељно је нове објекте постављати на преовлађујућу грађевинску линију улице при чему треба поштовати потребну оријентацију објекта.

ПРИЛОГ 10. Локацијски услови за изградњу цркве у Љубовији (стр. 1);

Извор: Централна евиденција обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола – ЦЕОП,
<https://ceop.apr.gov.rs/ceopweb/sr-cyrl/home> (приступ: 05.09.2023.)

Нови објекти треба да буду удаљени за четвртину висине брода објекта (не рачунајући звоник) од суседних међа.

На главним објектима су дозвољене све врсте кровова. На осталим објектима се препоручују коси кровови, нагиба кровних равни од највише 45°.

Одводњавање атмосферских вода са објекта није дозвољено преко суседне/их парцела.

Скоро сви верски објекти на територији општине имају утврђен неки од видова заштите као непокретно културно добро или вредан објекат архитектуре. Интервенције на фасадама могу се одвијати само под условима које утврди надлежни завод за заштиту непокретних културних добара или општинска управа. Максимална спратност других објеката на парцели дефинише се у односу на постојећи верски објекат и услове заштите његове околине али висина слемена не може бити виши од висине слемена брода верског објекта.

Максимална висина звоника новог објекта једнака је двострукој висини слемена брода објекта (1:2).

За паркирање возила, по правилу се обезбеђује простор на сопственој грађевинској парцели, изван површине јавног пута и то - једно паркинг или гаражно место за најмање 10 посетилаца ако је објекат смештен у централној зони насеља, односно, 1 паркинг место за најмање 5 посетилаца ако је објекат смештен на удаљености већој од 500 м од централне зоне насеља.

Изузетно, за постојеће комплексе, паркирање возила верника и гостију и при верским обредима, планирати у прилазном делу комплекса, поред приступне саобраћајнице.

Обавезно је формирање зелених површина на минимално 30% површине новог комплекса, односно минимално 20% за постојеће комплексе. Избор зеленила и партерно уређење у складу са жељама инвеститора.

За објекте који су утврђени услови за заштиту културно историјског наслеђа важе и посебни услови који су истим дефинисани.

Сви прилази и улази у јавне објекте и објекте од општег интереса морају се прилагодити стандардима и прописима који дефинишу услове за несметан приступ хендикепираним особама и лицима са посебним потребама.

Дозвољава се надзиђивање постојећих објеката у циљу поправљања грађевинског стања објеката и проширивања капацитета.

У оквиру опште дефинисане намене дозвољена је и изградња објеката компатибилне намене која је дефинисана у делу "намена". Положај и удаљеност других објеката од објекта цркве треба дефинисати тако да се омогући одвијање верских обреда (окупљање и обилазак верника око цркве) и да пратећи објекти не заклањају цркву. Међусобна удаљеност осталих објеката условљена је њиховом наменом и противпожарним захтевима.

Помоћни простор сместити у оквиру приземља или сутерена сваког главног објекта.

Све парцеле се могу оградити оградом до максималне висине од 220 цм. Ограде према јавним површинама су обавезно прозирне. Уколико на суседној парцели постоји стамбени објекат са прозорским отворима, наспрам објекта мора бити подигнута ограда у складу са условима који су дефинисани за Тнц 1 и Тнц 2.

Објекти се морају се пројектовати и градити тако да особама са инвалидитетом, деци и старим особама омогућава несметан приступ, кретање, боравак и рад, а све у складу са важећим Правилником о условима за планирање и пројектовање објеката у вези са несметаним кретањем дехе, старих, хендикепираних и инвалидних лица ("Сл. гласник РС", бр. 18/97).

Објекат цркве, као значајан репер насеља, треба да буде сагледив и доминантан на простору на ком се налази. Градња објеката на суседним парцелама, не треба да угрози сагледивост цркве, нити да својим обликом и наменом угрожава достојанство објекта у етичком смислу. Грађевинске линије објеката на контактним парцелама, треба да буду постављене у односу на објекат цркве, а не на преовлађујућу грађевинску линију улице, ако су у супротности.

Такође није дозвољено постављање билборда, рекламних ознака, привремених и других објеката на јавној површини који би заклањали основне визууре према објекту цркве.

На парцели цркве и у њеној близини од 100м у полупречнику, није дозвољено постављање антенских стубова мобилне телефоније и других објеката инфраструктурних система, који изгледом и габаритом нарушавају амбијент.

Намена или капацитет објекта могу бити забрањене или ограничене другим законским прописима, одлукама локалне самоуправе, еколошким елаборатима (трговина алкохолним пићима и близина коцкарница у близини школа и сл.).

Намена објекта и врста планираних радова по ИДР-у

Изградња Верског објекта- цркве у Леовићу; спратности П; БРГП55,00 м²; нето површине 45,00 м²; категорија објекта В; класификационе ознаке 127210; висина објекта 9,60 м; индекс заузетости парцеле 3,52 %; индекс изграђености парцеле 0,03; зелене површине 93,00 %; 3 паркинг места; кровни покривач је армирано бетонска коруба - лучна и сферна, обложена равним бакарним лимом.

Објекат се састоје од трема- улаза и просторија за верске обреде.

IV УСЛОВИ ЗА ПРИКЉУЧЕЊЕ НА КОМУНАЛНУ ИНФРАСТРУКТУРУ

Саобраћајни прикључак према условима број 477/2021 од 29.09.2021. године издатих од стране ЈП „Љубовија“ Љубовија.

Електроинсталација према условима број: 20700-Д.09.14-226565-/1-21 од 08.10.2021. год. издати од ОДС „ЕПС Дистрибуција“ д.о.о. Београд, огранак „ЕД Лозница“ Лозница.

Водовод и канализација према условима број: 689 и 690/2021-01 од 28.09.2021. год. издати од ЈКП „СТАНДАРД“ Љубовија.

Мере енергетске ефикасности изградње

Изградњу нових објеката, реконструкцију и санацију постојећих објеката реализовати у складу са нормативима датим у Правилнику о

ПРИЛОГ 11. Локацијски услови за изградњу цркве у Љубовији (стр. 2);

Извор: Централна евиденција обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола – ЦЕОП,
<https://ceop.apr.gov.rs/ceopweb/sr-cyrl/home> (приступ:05.09.2023.)

условима, садржини и начину издавања сертификата о енергетским својствима зграда („Сл.гласник РС”, бр.69/12).

На основу правила и услова садржаних у локацијским условима израђује се пројекат за грађевинску дозволу са изводом из пројекта и извештај о контроли техничке документације, елаборат енергетске ефикасности за објект који се греје.

Локацијски услови важе 24 месеца од дана издавања, односно до истека важења грађевинске дозволе издате у складу са овим условима, за предметну катастарску парцелу.

Напомена: На издате локацијске услове може се поднети приговор општинском већу општине Љубовија у року од 3 дана од дана достављања локацијских услова.

Саставни део Локацијских услова је ИДР број:31/2021- СДПР од 06.08.2021. год., које је урадио ГПП УП „ТЕМЕЉ” доо Бајина Башта и приложено уз захтев за издавање локацијских услова.

НАЧЕЛНИК
ОПШТИНСКЕ УПРАВЕ
Мирослав Ненадовић

ПРИЛОГ 12. Локацијски услови за изградњу цркве у Љубовији (стр. 3);

*Извор: Централна евиденција обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола – ЦЕОП,
<https://ceop.apr.gov.rs/ceopweb/sr-cyrl/home> (приступ: 05.09.2023.)*



ПРИЛОГ 13. Локацијски услови – графички прилог, за изградњу верског објекта – цркве са пратећим објектима;

Извор:

<http://www.pozega.org.rs/admin/uploads/dokislike/Dokumenta/gradjevinskasluzba/LU%20crkva%20jezevica%20206-19%20ZA%20OBJAVU.pdf> (пocтyп: 06. 09. 2023.)

Република Србија

Општина Љубовија

Општинска управа

Одељење за урбанизам

Број предмета: ROP-LJU-25886-CPI-2/2022

Заводни број : 351-55/21-04

Дана: 01.03.2023.године

Љ у б о в и ј а

На основу чл. 8., чл. 134. ст. 2., чл. 136. Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС” бр.72/09, 81/09-исправка, 64/10-УС, 24/11, 121/12, 42/13-УС, 50/13-УС, 98/13-УС, 132/14, 145/14, 83/18, 31/2019 и 37/2019 - др. Закон, 9/2020 и 52/2021), чл. 16. - 23. Правилника о поступку спровођења обједињене процедуре електронским путем („Службени гласник РС” бр. 68/19) и чл. 136. Закона о општем управном поступку („Службени гласник РС” број 18/16 и 95/18), Општинска управа општине Љубовија – Одељење за урбанизам, поступајући по захтеву инвеститора **Црквена општина Азбуковачка**, епархија Шабачка, Горња Буковица, Љубовија, који је поднет преко пуномоћника Марије Миливојевић, Рајка Тадића 376, Бајина Башта, по пуномоћју од 27.12.2021.године, доноси:

РЕШЕЊЕ

О ГРАЂЕВИНСКОЈ ДОЗВОЛИ

1.ИЗДАЈЕ СЕ грађевинска дозвола инвеститору: Црквена општина Азбуковачка, епархија Шабачка, Горња Буковица, Љубовија, којом се одобрава изградња објекта – Православна црква, спратности П+0, БРГП објекта 55,00 м², нето површине објекта 45,00м², категорија објекта Б, класификациони број 127210, на кат. парцели бр. 1905/3 К.О.Леовић у Љубовији, према приложеној пројектној документацији и локацијским условима број ROP-LJU-25886-LOC-1/2021 од 22.10.2021. године.

Предрачунска вредност радова: 6.206.063,00 РСД са ПДВ-ом.

САСТАВНИ ДЕО ове грађевинске дозволе су:

ПРИЛОГ 14. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта у Љубовији

(стр. 1.);

Извор: Централна евиденција обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола – ЦЕОП,
<https://ceop.apr.gov.rs/ceopweb/sr-cyrl/home> (приступ: 17. 09. 2023.)

- **Локацијски услови бр. ROP-LJU-25886-LOC-1/2021, заводни број 350-131/21-04 од 22.10.2021.** године издати од Општинске управе општине Љубовија – Одељење за урбанизам;
- **Извод из пројекта за грађевинску дозволу** број 2812/2021 од 28.12.2021. године који је израдио ГППУП “Темел”, Рачанских бораца 24, Бајина Башта, главни пројектант Марија Миливојевић дипл. инж. арх. (лиценца број 300 N928 15);
- **Пројекат архитектуре** број 56/2021-СДПР од 27.12.2021. године који је израдио ГППУП “Темел”, Рачанских бораца 24, Бајина Башта, главни пројектант Марија Миливојевић дипл. инж. арх. (лиценца број 300 N928 15);
- **Пројекат конструкције** број 2511/2021 од новембра 2021. године који је израдио ГППУП “Темел”, Рачанских бораца 24, Бајина Башта, главни пројектант Марија Миливојевић дипл. инж. арх. (лиценца број 300 N928 15);
- **Пројекат електроенергетских инсталација** број 31/2021-СДПР од новембра 2021. године који је израдио ГППУП “Темел”, Рачанских бораца 24, Бајина Башта, главни пројектант Марија Миливојевић дипл. инж. арх. (лиценца број 300 N928 15);
- **Извештај и потврда о техничкој контроли пројекта за грађевинску дозволу** од 28.12.2021. године који је израдио “СУПЕР ДОМ”, д.о.о. Рачанских бораца 24, Бајина Башта, главни пројектант Марија Миливојевић дипл. инж. арх. (лиценца број 300 N928 15);
- **Елаборат о геотехничким условима изградње** од 27.07.2021. год. који је израдио SZR „GEOMETAR“ Valjevo, Владан Давидовић дипл. инж. геологије (лиценца број 02 0546 14);
- **Допринос за уређење грађевинског земљишта** – објекат на парцели 1905/3 К.О. Леовић не подлеже наплати доприноса за уређење грађевинског земљишта из разлога што је позиција планираног објекта ван граница обухвата Плана генералне регулације.

2. Грађевинска дозвола престаје да важи ако се не отпочне са грађењем објекта, односно извођењем радова у року од две године о дана правоснажности решења којим је издата грађевинска дозвола.

3. Грађевинска дозвола престаје да важи ако се у року од пет година од дана правоснажности решења којим је издата грађевинска дозвола, не изда употребна дозвола, осим за породичне стамбене зграде које инвеститор гради ради решавања својих стамбених потреба.

4. У случају штете настале као последица примене техничке документације, на основу које је издато ово Решење, за коју се накнадно утврди да није у складу са прописима и правилима струке, за штету солидарно одговарају пројектант који је израдио и потписао техничку документацију, вршилац техничке контроле и инвеститор, у складу са чл. 8ђ. став 5. Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС” бр.72/09, 81/09-исправка, 64/10-УС, 24/11, 121/12, 42/13-УС, 50/13-УС, 98/13-УС, 132/14, 145/14, 83/18, 31/2019 и 37/2019 - др. Закон, 9/2020 и 52/2021).

ПРИЛОГ 15. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта у Љубовији (стр.2.);

Извор: Централна евиденција обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола – ЦЕОП, <https://ceop.apr.gov.rs/ceopweb/sr-cyrl/home> (приступ: 17. 09. 2023.)

5. Инвеститор је дужан да након завршетка изградње објекта поднесе овом органу захтев за издавање употребне дозволе.

Инвеститор је дужан да најкасније осам дана пре почетка извођења радова овом органу пријави почетак извођења радова, са датумом почетка и роком завршетка радова, приложеним доказима о уплати прописаних такси и то електронским путем кроз централни информациони систем Агенције за привредне регистре.

О б р а з л о ж е њ е

Инвеститор **Црквена општина Азбуковачка**, епархија Шабачка, Горња Буковица, Љубовија, којом се одобрава изградња објекта – Православна црква, спратности П+0, БРГП објекта 55,00 м², нето површине објекта 45,00м², категорија објекта Б, класификациони број 127210, на кат. парцели бр. 1905/3 К.О.Леовић у Љубовији, поднео дана 28.02.2022. године захтев бр. ROP-LJU-25886-CPI-2/2022, заводни број 351-55/23-04 за издавање грађевинске дозволе за објекат ближе описан у диспозитиву. Уз захтев поднет преко централног информационог система Агенције за привредне регистре приложени су прилози у PDF формату потписани квалификованим електронским потписом:

- **Извод из пројекта за грађевинску дозволу** број 2812/2021 од 28.12.2021. године који је израдио ГППУП “Темелј“, Рачанских бораца 24, Бајина Башта, главни пројектант Марија Миливојевић дипл. инж. арх. (лиценца број 300 N928 15);

- **Пројекат архитектуре** број 56/2021-СДПР од 27.12.2021. године који је израдио ГППУП “Темелј“, Рачанских бораца 24, Бајина Башта, главни пројектант Марија Миливојевић дипл. инж. арх. (лиценца број 300 N928 15);

- **Пројекат конструкције** број 2511/2021 од новембра 2021. године који је израдио ГППУП “Темелј“, Рачанских бораца 24, Бајина Башта, главни пројектант Марија Миливојевић дипл. инж. арх. (лиценца број 300 N928 15);

- **Пројекат електроенергетских инсталација** број 31/2021-СДПР од новембра 2021. године који је израдио ГППУП “Темелј“, Рачанских бораца 24, Бајина Башта, главни пројектант Марија Миливојевић дипл. инж. арх. (лиценца број 300 N928 15);

- **Извештај и потврда о техничкој контроли пројекта за грађевинску дозволу** од 28.12.2021. године који је израдио “СУПЕР ДОМ“ д.о.о. Рачанских бораца 24, Бајина Башта, главни пројектант Марија Миливојевић дипл. инж. арх. (лиценца број 300 N928 15);

- **Елаборат о геотехничким условима изградње** од 27.07.2021. год. који је израдио SZR„GEOMETAR“ Valjevo, Владан Давидовић дипл. инж. геологије (лиценца број 02 0546 14);

- **Лист непокретности и копију плана парцеле**

ПРИЛОГ 16. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта у Љубовији (стр. 3.);

Извор: Централна евиденција обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола – ЦЕОП,
<https://ceop.apr.gov.rs/ceopweb/sr-cyrl/home> (приступ: 17. 09. 2023.)

- *Пуномоћје* од 27.12.2021.године;
- *Локацијски услови бр. ROP-LJU-25886-LOC-1/2021, заводни број 350-131/21-04 од 22.10.2021. године.*
- *Докази о уплати административних такси и накнаде за ЦЕОП.*

Надлежни орган је издао Решење о грађевинској дозволи број ROP-LJU-25886-CPI-2/2022 Увидом у поднети захтев, прибављену документацију и локацијске услове ROP-LJU-25886-LOC-1/2021, заводни број 350-131/21-04 од 22.10.2021.године овај орган је утврдио да су испуњени услови за издавање предметне грађевинске дозволе, па је на основу својих овлашћења одлучено као у диспозитиву.

ПОУКА О ПРАВНОМ СРЕДСТВУ: Против овог решења може се изјавити жалба Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре РС – Колубарски управни округ у Ваљеву у року од 8 дана од дана пријема истог, преко Општинске управе општине Љубовија а кроз централни информациони систем Агенције за привредне регистре, таксирано са 490,00 динара на жиро рачун број 840-742221843-57, позив на број 97 09062 буџет РС и 200,00 динара општинске адм. таксе на рачун буџета Општине Љубовија број 840-742251843-73 позив на број 97 09062.

Обрадила:

[Печат и потпис]

В.Д.НАЧЕЛНИКА

ОПШТИНСКЕ УПРАВЕ

[Печат и потпис]

Доставити:

- подносиоцу захтева
- архиви
- имаоцима јавних овлашћења

ПРИЛОГ 17. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта у Љубовији (стр. 4.);

Извор: Централна евиденција обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола – ЦЕОП,

<https://ceop.apr.gov.rs/ceopweb/sr-cyrl/home> (присутн: 17. 09. 2023.)

Republika Srbija
OPŠTINA SJENICA
Opštinska uprava opštine Sjenica
Odeljenje za urbanizam, imovinsko - pravne poslove
i zaštitu životne sredine
ROP-SJE-5099-CPI-3/2019
Zavodni broj:351-102/2019-04
Datum: 25. jul 2019. godine
S J E N I C A

Opštinska uprava opštine Sjenica, Odeljenje za urbanizam, imovinsko - pravne poslove i zaštitu životne sredine, rešavajući po zahtevu Srpske pravoslavne crkve Eparhija Mileševska Crkvena Opština Sjenica, koji je podnet od strane punomoćnika Nikole Radovanovića, za izdavanje građevinske dozvole, na osnovu člana 134. stav 2. Zakona o planiranju i izgradnji („Službeni glasnik RS“, broj 72/2009, 81/2009-ispr., 64/210-odluka US, 24/2011, 121/2012, 42/2013-odluka US, 50/2013-odluka US, 98/2013-odluka US, 132/2014, 145/2014, 83/2018 i 31/2019), člana 16. Pravilnika o postupku sprovođenja objedinjene procedure elektronskim putem („Službeni glasnik RS“, broj 113/2015, 96/2016 i 120/2017) i člana 136. Zakona o opštem upravnom postupku („Službeni glasnik RS“, broj 18/2016), donosi

R E Š E N J E O GRAĐEVINSKOJ DOZVOLI

I.IZDAJE SE investitoru Srpskoj pravoslavnoj crkvi Eparhija Mileševska Crkvena opština Sjenica, Građevinska dozvola za izgradnju verskog objekta-Crkve I Zvonare spratnosti P(prizemlje), gabarita u okviru mera 13,6m x 8,6m, visine 15,24m venac I sleme 17,04m m, kategorije „B“ klasifikacioni broj 127210 zgrade za obavljanje verskih obreda na KP broj 512 KOPralja.Objekat koji se gradi, na katastarskoj parceli 512 u KO Pralja selo Gonje kod Sjenice, površina parcele 2697,00m², u svemu prema projektu za građevinsku dozvolu.

II.Projekat za građevinsku dozvolu broj TK04/2019 iz prethodne tačke ovog rešenja izgrađen je od strane Biroa za projektovanje „AD-Inžinjeri“ul. „Skadarska“ bb, iz Čačka, Gde je odgovorno lice i glavni projektant Nikola Radovanović, d.i.g., sa licencom broj 300 J04510.Sa izveštajem o izvršenoj tehničkoj kontroli projektno-tehničke dokumentacije broj TK 2019-04-02 od juna 2019, od strane Biro za projektovanje „KOncept Dizajn Studio“ iz Čačka sa odgovornim projektantima za projekat arhitekture Nikola Radovanović dip.inž.arhi. sa brojem

ПРИЛОГ 18. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта у
Сјеници (стр. 1.);

Извор: <https://sjenica.rs/urbanizam/gradjevske%20dozvole/2019/Gradjevska%20dozvola%20-%20srpska%20pravoslavna%20crkva%20-%202019.pdf> (пучтун 17.09.2023.)

licence 300 J04510,I projekat konstrukcije sa odgovornim projektantom Božidar Milošević dip.inž.građ.sa brojem licence 310 333 92 03 .

III.Izvod iz projekta za građevinsku dozvolu, projekat za građevinsku dozvolu i obračun doprinosa za uređivanje građevinskog zemljišta radi izgradnje objekta na katastarskoj parceli broj 512 KO Pralja selo Gonje u kod Sjenice, sastavni su deo ovog rešenja.

IV.Prema navedenom projektu predračunska vrednost objekta iznosi 15.892.150,0 rsd. dinara, ukupna bruto površina crkve 99,60 m²,I zvonare 14,35m² a neto površina crkve 75,11 m² I zvonara 7,84m².

V. Investitor nema nikakvu obavezu u smislu novčane naknade za doprinose za uređenje građevinskog zemljišta, jer verski objekat se nalazi u Pralji selo Gonje nije obuhvaćen planom Generalne regulacije I Generalnim Planom Sjenice takav objekat ne pripada ni jednoj građevinskoj zoni .

VI.Investitor je dužan da najkasnije 8 (osam) dana pre početka izvođenja radova , ovom Odseku prijavi početak grđenja objekta, sa navedenim datumom i rokom završetka građenja. Rok za završetak građenja pščinje da teče od dana podnošenja prijave ovom organu.

VII.Uz prijavu radova investor podnosi dokaz o izmirenju obaveza u pogledu doprinosa za uređivanje građevinskog zemljišta, dokaz o plaćenju administrativnoj taksi za podnošenje prijave i naknadi za Centralnu evidenciju.

VIII.Po završetku izgradnje temelja izvođač radova ovom Odseku podnosi prijavu o završetku izrade temelja kroz Centralni informacioni sistem.

IX.Po završetku izgradnje objekta u konstruktivnom smislu izvođač radova ovom Odseku podnosi prijavu o završetku izrade objekta u konstruktivnom smislu kroz Centralni informacioni sistem.

X.Investitor je dužan da pre dobijanja upotrebne dozvole, preko ovog organa, podnese zahtev za priključenje na komunalnu i drugu infrastrukturu, kod imaoca javnih ovlašćenja.

XI.Ova građevinska dozvola prestaje da važi ako se ne otpočne sa građenjem objekta odnosno izvođenjem radova, u roku od dve godine od dana pravosnažnosti ovog rešenja i ako se u roku od pet godina od dana pravosnažnosti rešenja kojim je izdata građevinska dozvola ne izda upotrebna dozvola.

O b r a z l o ž e n j e

Investitor **Srpska pravoslavna Crkva Eparhije Mileševske crkvena Opština Sjenica** , kroz Centralni informacioni sistem, dana 19.07.2019. godine, podneo je Opštinskoj upravi Sjenica, zahtev za izgradnju **Crkve I Zvonare**, spratnosti P (prizemlje), „B“, klasifikacioni broj 127210-zgrade za obavljanje verskih obreda, koji se gradi u naseljenom mestu Sjenica, na KP broj 512 KO Pralja selo Gonje.

Ovo Odeljenje je utvrdio da je uz zahtev za izdavanje rešenja o građevinskoj dozvoli, koji je podnet u propisanoj formi, potpisan kvalifikovanim elektronskim potpisom, dostavljena dokumentacija propisana članom 135. Zakona o planiranju i

ПРИЛОГ 19. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта у Сјеници (стр. 2.);

Извор: <https://sjenica.rs/urbanizam/gradjevine%20dozvole/2019/Gradjevinska%20dozvola%20-%20srpska%20pravoslavna%20crkva%20-%202019.pdf> (пучмyn 17.09.2023.)

izgradnji, odnosno članom 16. Pravilnika o postupku sprovođenja objedinjene procedure elektronskim putem i to:

1. Izvod iz projekta za građevinsku dozvolu broj: PGD 7/2019 iz prethodne tačke ovog rešenja izrađen je od strane Biroa za projektovanje „Koncept Dizajn Studio“ iz Prijepolja sa Mirjanom Simonović, d.i.a, sa licencom broj 300 1408 10; za projekat arhitekture I konstrukcije, I Gordana Tatalović, dipl. el. br. licence 350 5856 03.

2. Projekat za građevinsku dozvolu (PGD) koji se sastoji od:

- glavne sveske, koju je izradio Biro za projektovanje AD „Inženjering“ Skadarska, iz Čačka, gde je odgovorno lice i glavni projektant Nikola Radovanović, d.i.g., sa licencom broj 300J04510 za projekat arhitekture, za projekat konstrukcije Božidar Milošević dipl. inž. građ. sa brojem licence 310 3392 03.

- projekta arhitekture, koju je izradio Biro za projektovanje „AD-Inženjering“ iz Čačka;

- projekat konstrukcije, koji je izradio Biro za projektovanje „AD-Inženjering“ iz Čačka.

3. Dokaz o uplaćenju administrativnoj taksi za podnošenje zahteva i naknadi za Centralnu evidenciju;

4. Katastarsko topografski plan za kat. parcelu 512;

5. Punomoćje za zastupanje potpisano kvalifikovanim elektronskim potpisom.

Uvidom u izvod iz lista nepokretnosti utvrđeno je da investitor ima pravo svojine na zemljištu odnosno katastarskoj parceli broj 512 u KO Pralja selo Gonje, a Uvidom u podneti zahtev utvrđeno je da su ispunjeni formalni uslovi za dalje postupanje i da su podaci navedeni u izvodu iz projekta u skladu sa izdatim lokacijskim uslovima broj predmeta: ROP-SJE-5099-LOC-2/2019, Zavodni broj :04-353-83/2019-04 od 17.05.2019. godine.

Kako je investitor uz zahtev za izdavanje građevinske dozvole, podneo svu potrebnu dokumentaciju iz člana 16. Pravilnika o postupku sprovođenja objedinjene procedure elektronskim putem („Službeni glasnik RS“ br. 113/2015, 96/2016 i 120/2017) i člana 135. Zakona o planiranju i izgradnji (Službeni glasnik RS“, br. 72/2009, 81/2009-ispr., 64/2010-odluka US, 24/2011, 121/2012, 42/2013-odluka US, 50/2013-odluka US, 98/2013-odluka US, 132/2014 i 145/2014), rešeno je kao u dispozitivu rešenja.

Administrativna taksa za podnošenje zahteva naplaćena je u iznosu od 3.600,00 dinara i 310 dinara na osnovu Zakona republičkim administrativnim taksama, Tarifni broj 1 i 165 („Sl. Glasnik RS“, broj 4372003, 5172003-ispr., 61/2005, 101/2005-dr.zakon, 5/2009.....112/2015, 50/2016-usklađeni din.izn., 61/2017-usklađeni din.izn. i 113/2017), na žiro račun broj 840-742221843-57 poziv na broj 9790-035 primalac Budžet Republike Srbije.

Naknada za CEOP u iznosu od 3000,00 dinara na žiro račun Agencije za Privredne Registre broj 840-299770845-52 poziv na broj 97-6051198100.

Lokalna administrativna taksa u iznosu od 2000 dinara naplaćuje se na osnovu Odluke o izmeni odluke o izmeni o lokalnim administrativnim taksama („Službeni

ПРИЛОГ 20. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта у Сјеници (стр. 3.);

Извор: <https://sjenica.rs/urbanizam/gradjevine%20dozvole/2019/Gradjevinska%20dozvola%20-%20srpska%20pravoslavna%20crkva%20-%202019.pdf> (посматран 17.09.2023.)

glasnik opštine Sjenica“, broj 14/2017), na žiro račun broj 840-742251843-73, poziv nabroj 97/19-091, primalac Budžet SO Sjenica.

POUKA O PRAVNOM SREDSTVU: Protiv ovog rešenja može se izjaviti žalba Ministarstvu građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture-Organizaciona jedinica u Užicu, u roku od 8 dana d dana evidentiranja kroz CIS odnosno od dana objavljivanja. Žalba se podnosi kroz Centralni informacioni sistem za elektronsko postupanje u okviru objedinjene procedure. Na žalbu se plaća republička administrativna taksa u iznosu od 480,00 dinara, na žiro račun broj 840-742221843-57, primalac Budžet RS, poziv na broj 97 90-035

Obradila:
Kurtović Denisa, dip.pravnik

Rukovodilac odeljenja:
Read Hamidović, dip.pravnik

ПРИЛОГ 21. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта у
Сјеници (стр. 4.);

Извор: <https://sjenica.rs/urbanizam/gradjevinske%20dozvole/2019/Gradjevinska%20dozvola%20-%20srpska%20pravoslavna%20crkva%20-%202019.pdf> (посматрано 17.09.2023.)



Град Ваљево

Градска управа за локални развој, привреду,
урбанизам и комуналне послове
Одељење за урбанизам, грађевинарство,
саобраћај и заштиту животне средине
Одсек за грађевинарство
и заштиту животне средине

Градска управа за локални развој, привреду, урбанизам и комуналне послове града Ваљева, Одељење за урбанизам, грађевинарство, саобраћај и заштиту животне средине, решавајући по захтеву СПЦ ДОБРО МАНАСТИРА ЋЕЛИЈЕ „СВ. АРХАНГЕЛ МИХАИЛО“, у поступку издавања решења о грађевинској дозволи за изградњу зграде за обављање верских обреда – палионица свећа, на основу члана 8ђ. ст. 3., 135. ст. 1. и 136. ст. 2. Закона о планирању и изградњи («Сл. гласник РС», број 72/09, 81/09, 24/11, 121/12, 132/14, 145/14) и члана 192. Закона о општем управном поступку («Сл.лист СРЈ», број 33/97 и «Сл. гл. РС» број 31/01 и 30/10), доноси

РЕШЕЊЕ О ГРАЂЕВИНСКОЈ ДОЗВОЛИ

ИЗДАЈЕ СЕ СПЦ ДОБРО МАНАСТИРА ЋЕЛИЈЕ „СВ. АРХАНГЕЛ МИХАИЛО“, ЛЕЛИЋ ГРАЂЕВИНСКА ДОЗВОЛА за изградњу зграде за обављање верских обреда – палионица свећа, категорија објекта В, класификациона ознака 127210, на кат. парц. бр. 73/1 КО Лелић у Лелићу, габарита: 8,0 x 4,0 + 3,6 + 0,5 + 3,6 x 1,9м, бруто површина објекта: П= 40,6м² укупна нето површина објекта: П= 26,39м² + трем П= 12,70м² спратност објекта: Пр, предрачунске вредности објекта: 1.866.139,42 динара.

Пројекат за грађевинску дозволу, Извод из пројекта за грађевинску дозволу, локацијски услови, обрачун доприноса за уређивање грађевинског земљишта саставни су део овог решења.

УТВРЂУЈЕ СЕ допринос за уређивање грађевинског земљишта у износу од 30.323.54 дин.(словима:тридесетхиљадатристадвадесеттри 54/100), који је утврђен обрачуном који је саставни део решења о грађевинској дозволи.

Инвеститор се обавезује да износ доприноса из става 3 овог решења, плати једнократно на рачун Буџета града Ваљева.

Назив рачуна: Град Ваљево-накада за уређење грађевинског земљишта број рачуна: 840-741538843-29 модел 97, позив на број: 12-107-103085986, шифра плаћања: РСД

Инвеститор је дужан да изврши уплату доприноса најкасније до подношења захтева за пријаву почетка извођења радова.

Пројекат за грађевинску дозволу, Главна свеска, Извод из пројекта за грађевинску дозволу потписани и оверени печатом личне лиценце главног пројектанта, урађени су од ПБ „Крсмановић“ Ваљево, а одговорни пројектант је: Горан Марковић дипл. инг. грађ. лиценца бр. 317 М490 13 и Радивој Босиљчић дипл. инг. ел. лиценца бр. 350 6098 03. Техничку контролу пројекта урадио је „Планета“ д.о.о. Ваљево, а одговорни пројектант је Љиљана Митровић дипл. инг. грађ. лиценца бр. 310 2540 03 и Драгољуб Петровић дипл. инг. ел. лиценца бр. 350 1086 03.

Инвеститор је дужан да органу који је издао грађевинску дозволу пријави почетак грађења објекта, 8 дана пре почетка извођења радова. Инвеститор је дужан да уз пријаву почетка извођења радова поднесе доказ о регулисању обавеза у погледу доприноса за уређивање грађевинског земљишта и доказ о плаћеној административној такси.

ПРИЛОГ 22. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта – палионица свећа (стр. 1.);

Извор: Град Ваљево – грађевинске дозволе (СПЦ Добро манастира Ћелије), доступно на:
<https://www.valjevo.rs/gradjevinske-dozvole/> (присутн: 19.09.2023.)

Ова грађевинска дозвола престаје да важи ако се не отпочне са грађењем објекта, односно извођењем радова, у року од 2 године од дана правоснажности решења о грађевинској дозволи.

Образложење

СПЦ ДОБРО МАНАСТИРА ЋЕЛИЈЕ „СВ. АРХАНГЕЛ МИХАИЛО“ ЛЕЛИЋ, поднела је овом органу захтев за и изградњу објекта описаног у ставу 1 диспозитива овог решења.

По проведеном поступку овај орган је утврдио следеће.

Одељење за урбанизам, грађевинарство, саобраћај и заштиту животне средине, Одсек за урбанизам и саобраћај, инвеститору је издало локацијске услове под бр. 350-298/15-07 од 21.08.2015.год.

Инвеститор је уз захтев приложио Пројекат за грађевинску дозволу, Извод из пројекта за грађевинску дозволу, локацијске услове у три примерка.

На основу Извештаја о провери усклађености извод из пројекта за грађевинску дозволу са правилима грађења садржаним у локацијској дозволи од стране Одсека за урбанизам и саобраћај од 14.09.2015. године, утврђено је да су приложени извод из пројекта и главни пројекат за грађевинску дозволу усклађени са правилима грађења садржаним у локацијској дозволи, да приложени пројекат садржи све елементе прописане важећим Законом о планирању и изградњи и Правилником о садржини, начину и поступку израде техничких докумената према класи и намени објекта.

Увидом у препис листа непокретности број 96 КО Лелић, утврђено је да је инвеститор власник кат.парц.бр. 73/1 КО Лелић.

У списима предмета орган је прибавио копију плана РГЗ – Службе за катастар непокретности за кат. парц. бр. 71/1 КО Лелић.

Обрачун доприноса за уређење грађевинског земљишта извршило је Одељење за грађевинарство, саобраћај и заштиту животне средине, Одсек за урбанизам и саобраћај од 14.09.2015. године, у складу са Одлуком о доприносу за уређивање грађевинског земљишта ("Сл. гл. града Ваљева" бр. 2/15-свеска 1), а висина износа утврђена у диспозитиву овог решења.

Чланом 135. Закона о планирању и изградњи («Сл. гласник РС», број 72/09, 81/09, 24/11, 121/12, 132/14, 145/14), грађевинска дозвола се издаје инвеститору који уз захтев за издавање грађевинске дозволе, има одговарајуће право на земљишту или објекту и који је доставио доказе прописане подзаконским актом којим се ближе уређује садржина и начин издавања грађевинске дозволе и платио одговарајуће административне таксе. Саставни део захтева је извод из пројекта за издавање грађевинске дозволе потписан и оверен печатом личне лиценце од стране главног пројектанта.

Чланом 16. Правилника о поступку спровођења обједињене процедуре ("Сл. гл. РС" бр. 22/15) прописани су услови за поступање по захтеву а у тачки 6. да ли су подаци наведени у изводу из пројекта који је саставни део захтева за издавање грађевинске дозволе у складу са издатим локацијским условима.

Чланом 20. Правилника о поступку спровођења обједињене процедуре ("Сл. гл. РС" бр. 22/15) прописује на основу утврђеног права из чл. 19. овог Правилника надлежни орган доноси решење о грађевинској дозволи у року од 5 радних дана од дана подношења захтева.

Како је инвеститор уз захтев за издавање грађевинске дозволе за изградњу предметног објекта поднео сву потребну документацију из члана 135. Закона о планирању и изградњи («Сл. гласник РС», број 72/09, 81/09, 24/11, 121/12, 132/14 и 145/14) и чл. 15. и 16. Правилника о поступку спровођења обједињене процедуре ("Сл. гл. РС" бр. 22/15) и друге доказе прописане другим законима, а овај орган утврдио да захтев садржи све потребне доказе и да пројектна документација садржи све елементе прописане законом и Правилником о садржини и начину и

ПРИЛОГ 23. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта – палионица свећа (стр. 2.);

Извор: Град Ваљево – грађевинске дозволе (СПЦ Добро манастира Ћелије), доступно на: <https://www.valjevo.rs/gradjevinske-dozvole/> (приступ: 19.09.2023.)

поступку израде техничких докумената према класи и намени објеката, а да су подаци наведени у изводу из пројекта, који је саставни део захтева за издавање грађевинске дозволе, у складу са издатим локацијских условима, као и да је инвеститор извршио уплате свих накнада и административну таксу које су прописане законом и другим прописима, то је овај орган утврдио да је захтев инвеститора основан.

На основу свега изложеног донето је решење као у диспозитиву.

Против овог решења може се изјавити жалба Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре РС Београд, Колубарски управни округ Ваљево, у року од 8 дана од дана пријема овог решења, са таксом од 440,00 динара, а преко овог органа.

Решено у Градској управи за локални развој, привреду, урбанизам и комуналне послове града Ваљева, Одељењу за урбанизам, грађевинарство, саобраћај и заштиту животне средине, под бр. 351-548/15-07 од 14.09.2015 год.

НАЧЕЛНИК
Одељења за урбанизам, грађевинарство
саобраћај и заштиту животне средине
Јасна Алексић, с.р.

Тачност преписа оверава:

ШЕФ ОДСЕКА
За грађевинарство и заштиту
животне средине
Бранимир Адамовић



ПРИЛОГ 24. Решење о грађевинској дозволи за изградњу верског објекта –
палионица свећа (стр. 3.);

Извор: Град Ваљево – грађевинске дозволе (СПЦ Добро манастира Ћелије), доступно на:
<https://www.valjevo.rs/gradjevinske-dozvole/> (приступ: 19.09.2023.)

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ОПШТИНА ЉУБОВИЈА
ОПШТИНСКА УПРАВА
Одељење за урбанизам
Број: ROP-LJU-25886-WA-6/2023
Заводни број: 351-163/23-04
Дана: 13.06.2023. године
Љ у б о в и ј а

на основу члана 148. Закона о планирању и изградњи ("Службени гласник РС", бр. 72/2009, 1/2009, 64/2010 - Одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - Одлука УС, 50/2013 - Одлука УС, 8/2013 - Одлука УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019, 9/2020 и 52/2021), члана 30. 31. Правилника о поступку спровођења обједињене процедуре електронским путем ("Сл.гласник РС" бр. 68/19), поступајући по пријави инвеститора **Црквена општина Азбуковачка**, епархија Шабачка, Горња Буковица, Љубовија, кога заступа пуномоћник Марија Иливојевић, Рајка Тадића 37б, Бајина Башта, по пуномоћју од 05.06.2023.године, Општинска права општине Љубовија, Одељење за урбанизам, издаје следећу:

ПОТВРДУ

Потврђује се инвеститору **Црквена општина Азбуковачка**, епархија Шабачка, Горња уковица, Љубовија, пријава почетка извођења радова за изградњу **објекта** – Православна црква, тратности П+0, БРГП објекта 55,00 м², нето површине објекта 45,00м², категорија објекта Б, класификациони број 127210, на кат. парцели бр. 1905/3 К.О. Леовић у Љубовији.

Планирани почетак радова је 15.06.2023. године, а планирани завршетак је 01.07.2025. године.

З пријаву почетка грађења инвеститор је приложио следећу документацију:

Решење о Грађевинској дозволи број: ROP-LJU-25886-CPI-2/2022

Потврда за допринос за уређење грађевинског земљишта – објекат не подлеже наплати доприноса за уређење грађевинског земљишта

Уговор о пружању услуге за прикључење на дистрибутивни систем електричне енергије

Таксу за ЦЕОП;

Пуномоћје.

Обрадила:

ПРИЛОГ 25. Потврда о пријави почетка извођења радова за изградњу верског објекта у Љубовији;

Извор: Општина Љубовија – Одељење за урбанизам (фотодокумент).

ОПШТИНА БАЈИНА БАШТА

Одељење за послове урбанизма, грађевинарства и имовинско-правне послове

У складу са чланом 152. Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС”, бр. 72 /09, 81/09 - исправка, 64/10 -УС, 24/11,121/12, 42/13 -УС, 50/13 -УС, 98/13 -УС,132/14, 145/14, 83/18, 31/19,37/19-др.закон,9/2020 и 52/2021) и са чланом 35. Правилника о поступку спровођења обједињене процедуре електронским путем („Службени гласник РС“ бр. 68/2019), подносим

ИЗЈАВУ О ЗАВРШЕТКУ ИЗРАДЕ ТЕМЕЉА

Овим потврђујем да је завршена израда темеља за верски објекат - црква на катастарској парцели број 1905/3 КО Леовић, општина Љубовија завршен. Радови су изведени по пројекту и свим стандардима и прописима за ову врсту градње објекта.

Подаци о локацији

- Број катастарске парцеле: 1905/3 КО Леовић
- Место: Леовић, општина Љубовија

Подаци о објекту:

- Инвеститор: ЦРКВЕНА ОПШТИНА АЗБУКОВАЧКА, ЕПАРХИЈА ШАБАЧКА Горња Буковица, Љубовија
- Намена објекта: ВЕРСКИ ОБЈЕКАТ-ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА
- Решење о грађевинској дозволи:

ROP-LJU-25886-CPI-2/2022 од 01.03.2023. године

Пријава радова број:

ROP-LJU-25886-WA-6/2023 од 13.06.2023. године

ПРИЛОГ 26. Изјава извођача радова о завршетку израде темеља (стр. 1);

Извор: Општина Бајина Башта, одељење за послове урбанизма, грађевинарства и имовинско-правних послова (фотодокумент).

Подаци о подносиоцу захтева – извођач радова:

Назив правног лица:	ЗГР МАРКО СИМИЋ ПР
Адреса:	Насел. Место Н. Бајина Башта
ПИБ:	112091213
Контакт телефон:	0602761788
Контакт особа:	РАДАН РАСТИЋ

09.08.2023. године
Бајина Башта

Одговорни извођач радова:

РАДАН ЈОКИЋ, дипл.инж.грађ.
Лиценца бр.

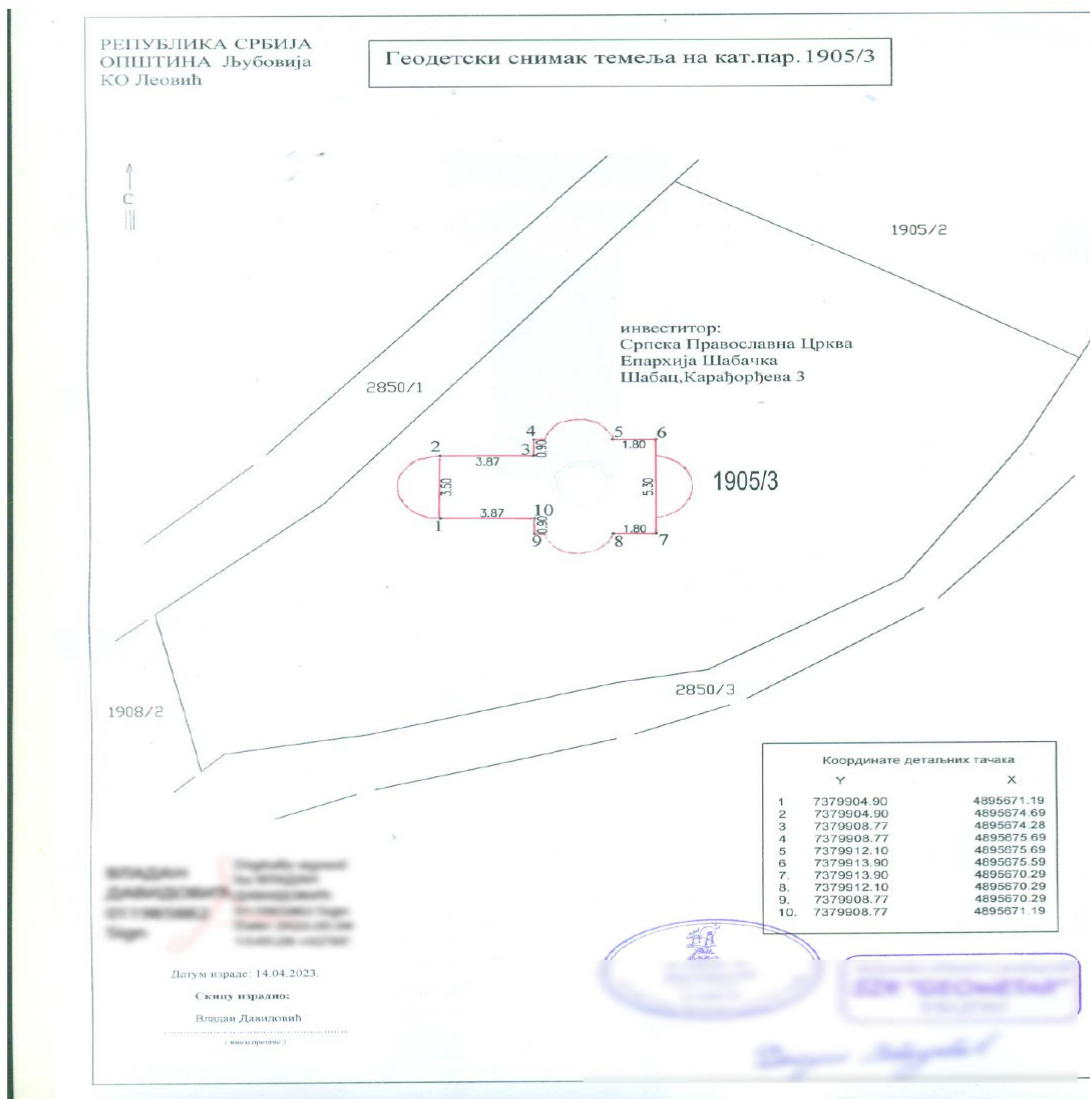


Marija
Milivojević

Digitally signed by
Marija Milivojević
Date: 2023.11.04
17:38:32 +01'00'

ПРИЛОГ 27. Изјава извођача радова о завршетку израде темеља (стр. 2.);

Извор: Општина Бајина Башта, одељење за послове урбанизма, грађевинарства и имовинско-правних послова (фотодокумент).



ПРИЛОГ 28. Геодетски снимак изграђених темеља;

Извор: Општина Љубовија – Одсек за инспекцијске послове (фотодокумент).



РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ОПШТИНА ЉУБОВИЈА
ОПШТИНСКА УПРАВА

Одељење за привреду, урбанизам, грађевинске, комуналне
стамбене, инспекцијске и имовинско-правне послове

Одсек за инспекцијске послове

Грађевинска инспекција

Број: 354-50/23-04

Датум: 17.11.2023. године

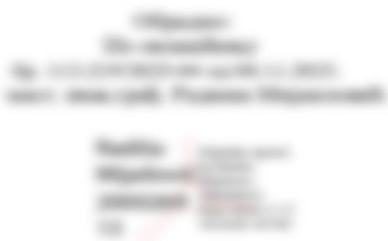
Љубовија

На основу члана 175. Закона о планирању и изградњи ("Службени гласник РС", број 72/09, 81/09-исправка, 64/10-одлука УС, 24/11, 121/12, 42/13-одлука УС, 50/13, 98/13 - одлука УС, 132/14, 145/14, 83/18, 31/19, 37/19 др. Закон и 9/2020, 52/2021 и 62/2023), и члана 34. Правилника о поступку спровођења обједињене процедуре електронским путем, („Сл.гласник РС“, бр.96/2023), поступајући по Обавештењу Одељење за урбанизам општинске управе општине Љубовија и Изјави Извођача радова о завршеној изградњи темеља, Општинска управа општине Љубовија – Грађевинска инспекција издаје:

ОБАВЕШТЕЊЕ
О ИЗВРШЕНОЈ КОНТРОЛИ УСАГЛАШЕНОСТИ ИЗГРАЂЕНИХ ТЕМЕЉА

ОБАВЕШТАВА СЕ да су темељи верског објекта, бруто површине 55,00 м², нето површине 45,00м², спратности П+0, на к. п. бр. 1905/3 К.О. Леовић у Леовићу, инвеститора Црквене општине Азбуковачке, Епархија Шабачка, Горња Буковица, Љубовија, у складу са пројектом и Грађевинском дозволом ROP-LJU-25886-CPI-2/2022 од 01.03.2023. године.

Потврда се издаје на основу Геодетског снимка контроле темеља коју је израдила Геодетска организација С.З.Р.“ГЕОМЕТАР“ Ваљево, инж. гео. Владан Давидовић од 14.04.2023. , Изјаве извођача радова о завршеној изградњи темеља ЗГР МАРКО СИМИЋ ПР из Бајине Баште ул. Николе Тесле 5 од 09.08.2023., Потврде о извршеној контроли усаглашености изграђености темеља коју је издало Одељење за урбанизам општинске управе општине Љубовија и Записника грађевинског инспектора општинске управе општине Љубовија број 354-50/23-04 од 16.11.2023. године.



НАЧЕЛНИК
ОПШТИНСКЕ УПРАВЕ

(Illegible signature)

**ПРИЛОГ 29. Обавештење о извршеној контроли усаглашености изграђених
темеља;**

Извор: Општина Љубовија – Одсек за инспекцијске послове (фотодокумент).

ОПШТИНА БАЈИНА БАШТА

**Одељење за послове урбанизма, грађевинарства и
имовинско-правне послове**

У складу са чланом 152. Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС”, бр. 72 /09, 81/09 – исправка, 64/10 –[УС](#), 24/11,121/12, 42/13 –[УС](#), 50/13 –[УС](#), 98/13 –[УС](#),132/14, 145/14, 83/18, 31/19,37/19– др.закон,9/2020,52/2021 и 62/2023) и са чланом 35. Правилника о поступку спровођења обједињене процедуре електронским путем („Службени гласник РС“ бр. 96/2023), подносим

ИЗЈАВУ О ЗАВРШЕТКУ ОБЈЕКТА У КОНСТРУКТИВНОМ СМISЛУ

Овим потврђујем да је конструктивно завршен верски објекат- црква на катастарској парцели број 1905/3 КО Леовић, општина Љубовија. Радови су изведени по пројекту и свим стандардима и прописима за ову врсту градње објекта.

Подаци о локацији

- Број катастарске парцеле: 1905/3 КО Леовић
- Место: Леовић, општина Љубовија

Подаци о објекту:

- Инвеститор: ЦРКВЕНА ОПШТИНА АЗБУКОВАЧКА, ЕПАРХИЈА ШАБАЧКА
Горња Буковица, Љубовија
- Намена објекта: ВЕРСКИ ОБЈЕКАТ-ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА
- Решење о грађевинској дозволи:

ROP-LJU-25886-CPI-2/2022 од 01.03.2023. године

Пријава радова број:

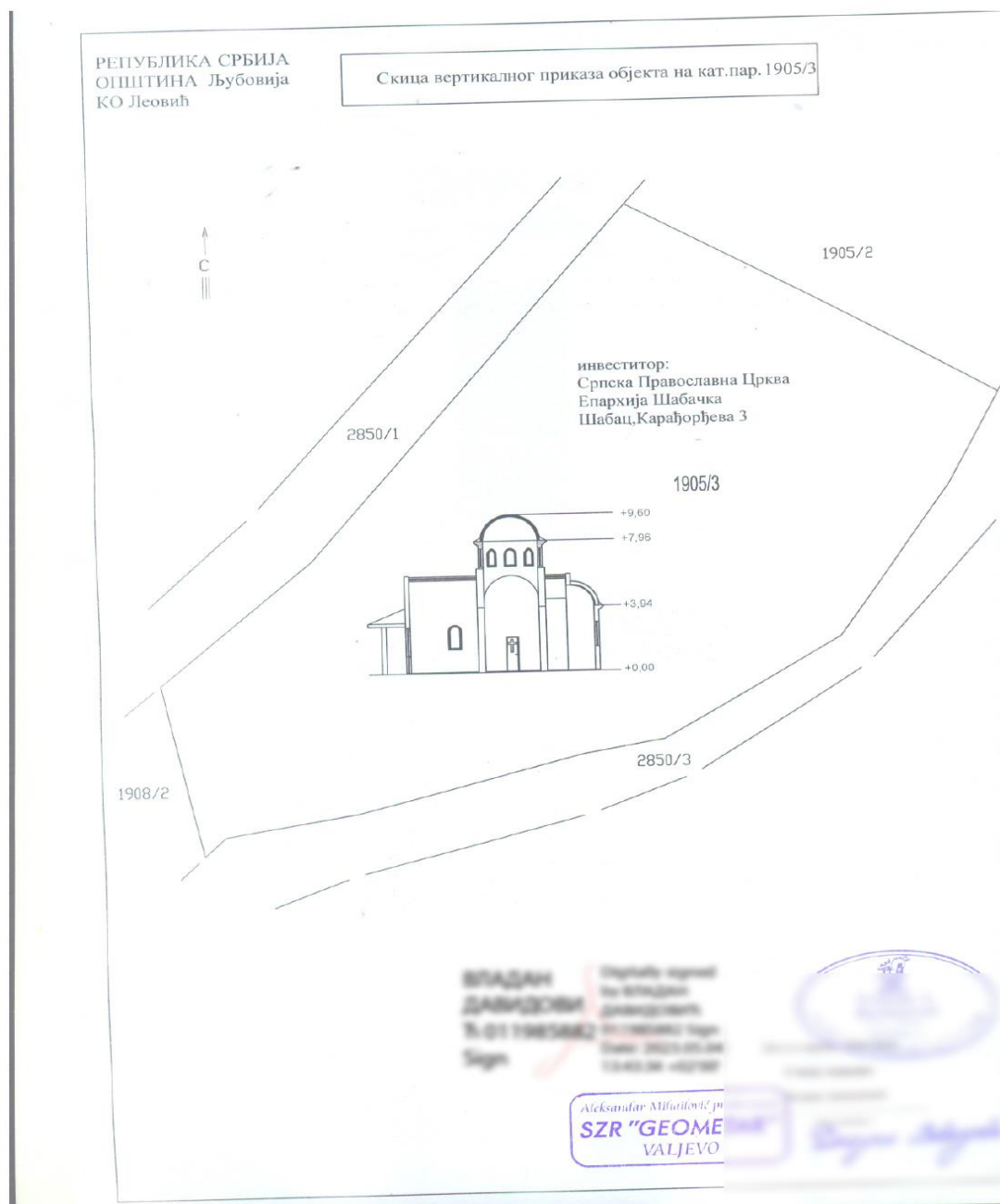
ROP-LJU-25886-WA-6/2023 од 13.06.2023. године

Потврда завршетка израде темеља број:

ROP-LJU-25886-CCF-7/2023 од 29.11.2023. године

**ПРИЛОГ 30. Изјава извођача радова о завршетку објекта у конструктивном
смислу;**

*Извор: Општина Бајина Башта, Одељење за послове урбанизма, грађевинарства и
имовинско-правних послова (фотодокумент).*



ПРИЛОГ 31. Геодетски снимак изграђеног објекта у конструктивном смислу;

Извор: Општина Љубовија – Одсек за инспекцијске послове (фотодокумент).



Република Србија
Општина Љубовија
Општинска управа
Одељење за привреду, урбанизам и инспекцијске послове
Одсек за урбанизам и обједињену процедуру
Број: ROP-LJU-25886-COFS-8/2023
Заводни број: 351-337/23-04
Дана: 14.12.2023. године
Љ у б о в и ј а

О Б А В Е Ш Т Е Њ Е

Грађевинској инспекцији

Одељење за урбанизам општине Љубовија примило је обавештење од **Црквена општина Азбуковачка**, епархија Шабачка, Горња Буковица, Љубовија, да је објекат – Православна црква, спратности II+0, БРГП објекта 55,00 м², нето површине објекта 45,00м², категорија објекта Б, класификациони број 127210, на кат. парцели бр. 1905/3 К.О. Леовић у Љубовији, завршен у конструктивном смислу.

За предметни објекат издато је:

- Решење о грађевинској дозволи бр. ROP-LJU-25886-CPI-2/2022 од 01.03.2023. године,
- Потврда о пријави радова бр. ROP-LJU-25886-WA-6/2023 од 13.06.2023. године и
- Обавештење о извршеној контроли усаглашености изграђених темеља бр. ROP-LJU-25886-CCF-7/2023 од 29.11.2023. године.

ПРИЛОГ 32. Потврда о пријави завршетка верског објекта у конструктивном смислу;

Извор: Општина Љубовија – Одсек за урбанизам и обједињену процедуру (фотодокумент).

Република Србија
Општина Љубовија
Општинска управа
Одељење за урбанизам
Број предмета: ROP-LJU-3675-IUP-1/2020
Заводни број : 351-18/20-04
Дана: 14.02.2020.године
Љ у б о в и ј а

На основу члана 5. Правилника о објектима на које се не примењују одредбе Закона о планирању и изградњи („Сл.гласник РС“, бр.82/15) , чл.74.Правилника о садржини , начину и поступку израде и начину вршења контроле техничке документације према класи и намени објекта („Сл.гласник РС“, бр. 23/15, 77/15, 58/16 и 96/16) , Правилника о поступку спровођења обједињене процедуре електронским путем („Сл.гласник РС“, бр.113/15, 96/16 и 120/17) , Правилника о садржини и начину вршења техничког прегледа објекта, саставу комисије, садржини предлога комисије о утврђивању подобности објекта за употребу , осматрању тла и објекта у току грађења и употребе и минималним гарантним роковима за поједине врсте објеката („Сл.гласник РС“, бр.27/15 и 29/16) и члана 136. Закона о општем управном поступку („Сл.гласник РС“, бр. 18/2016) , Општинска управа Љубовија – Одељење за урбанизам, поступајући по захтеву инвеститора Српске Православне Цркве, кога заступа пуномоћник Слободан Томић из Лоњина, општина Љубовија, по пуномоћју од 07.06.2018. године за све радње правне и фактичке за спровођење поступка добијања Употребне дозволе за Стамбени објекат, спратности П+0 , категорије „А“ , класификационог броја 111011, лоциран на кат.парцели број 1763/1 КО Узовница у Узовници, општина Љубовија, доноси :

Р Е Ш Е Њ Е О УПОТРЕБНОЈ ДОЗВОЛИ

I. ОДОБРАВА СЕ инвеститору: Српској Православној Цркви употреба Стамбеног објекта, спратности П+0, габарита 15,80*3,70+5,30*18,80+0,80*9,0м, БРГП 165,30м², категорије „А“, класификационог броја 111011, лоциран на кат.парцели број 1763/1 КО Узовница у Узовници.

II. Радови на предметном објекту, на кп.бр. 1763/1 КО Узовница у Узовници изведени су према Решењу о грађевинској дозволи број 51-44/18-04 од 28.08.2018. године.

Потврда од 13.02.2020 год. потписана од стране арх. Саша В. Миловановића дипл.инж. лиценца број 300 L789 12 којом се потврђује да је стамбени објекат, спратности П+0 , габарита 15,80*3,70+5,30*18,80 +0,80*9,0м, БРГП 165,30м², категорије „А“, класификационог броја 111011, лоциран на кат.парцели број 1763/1 КО Узовница у Узовници

A. Прикључен на инфраструктурну мрежу предвиђене грађевинском дозволом и то:

- На градски водовод,
- На НН мрежу и
- На сопствену канализациону мрежу

ПРИЛОГ 33. Решење о употребној дозволи за верски објекат у Љубовији (стр. 1.);

704

*Извор: Централна евиденција обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола – ЦЕОП,
<https://ceop.apr.gov.rs/ceopweb/sr-cyrl/home> (приступ: 01. 10. 2023.)*

⁷⁰⁴ Реч је о верском објекту – парохијском дому. Садржај употребне дозволе помиње Стамбени објекат чији је инвеститор СПЦ.

- **Б.** Објекат нивоом екстеријерне и ентеријерне обраде је на завидном нивоу и обезбеђује висок ниво употребљивости у експлоатацији са уређеним приступним прилазима и уређеним приступним платоима.

III. Гарантни рок за предметну изградњу објекта је 5 (пет) година. За опрему и постројења који су уграђени у објекат важе рокови које је према посебним прописима одредио произвођач опреме и постројења, односно које су, на основу тих посебних прописа, уговорили инвеститор и произвођач или испоручилац опреме и постројења.

IV. У случају штете настале као последица употребе објекта или примене тех.документације на основу које је издата ова употребна дозвола, а за коју се утврди да није у складу са прописима и правилима струке, за штету солидарно одговарају вршилац техничког прегледа и инвеститор.

Образложење

Инвеститор [REDACTED] поднела је захтев за издавање употребне дозволе за Стамбени објекат, спратности П+0, габарита 15,80*3,70+5,30*18,80+0,80*9,0м, БРГП 165,30м², категорије „А“, класификационог броја 111011, лоциран на кат.парцели број 1763/1 КО Узовница у Узовници, а кроз ЦИС под бр. ROP-LJU-3675-IUP-1/2020, заводни број 351-18/20-04 дана 14.02.2020.године.

Уз захтев за издавање употребне дозволе инвеститор је приложио следећу документацију у складу са важећим правилницима :

- Потврда од 13.02.2020 год. потписана од стране арх. Саша В. Миловановића дипл.инж. лиценца број 300 L789 12 којом се потврђује да је изграђен у свему према Решењу о грађевинској дозволи број ROP-LJU-24582-CPI-1/2018 заводни број 351-44/18-04 од 28.08.2018. године издатом од стране Општинског органа општине Љубовија за изградњу стамбеног објекта спратности П+0, габарита 15,80*3,70+5,30*18,80+0,80*9,0м, укупне бруто површине 165,30м², категорија објекта А, класификационог броја 111011 на кат.парцели број 1763/1 К.О. Узовница у Узовници, урађеним од стране ДРУШТВА ЗА ГРАЂЕВИНАРСТВО, ПРОИЗВОДЊУ И УСЛУГЕ "МБМ-РАД" ДОО, ул. Жиће Марковића бб 15300 Лозница, Одговорно лице пројектанта: Горан Шотра дипл.грађ.инж. и главни пројектант Бранислав Шотра дипл.грађ.инж. (лиценца број 310 0728 03);

- Геодетски снимак изведеног објекта на парцели за објекте категорије А, израђену од стране ГПС „Визура“ Љубовија;

- Елаборат подземних инсталација, израђену од стране ГПС „Визура“ Љубовија;

- Накнаду за ЦЕОП;

- Пуномоћје за подношење захтева дато од стране инвеститора на име Слободан Томић из Лоњина, од 07.06.2018.године;

Из свега напред изложеног одлучено је као у диспозитиву решења , а сходно члановима 154. и 158. Закона о планирању и изградњи („Сл.гласник РС“, бр.72/09 , 81/09-испр. , 64/10-УС , 24/11 , 121/12 , 42/13-УС, 50/13-УС, 98/13-УС, 132/14 ,145/14 , 83/2018, 31/2019, 37/2019, и 9/2020), чл.5.Правилника о објектима на које се не примењују одредбе Закона о планирању и изградњи („Сл.гласник РС“,бр.82/15), чл.74. Правилника садржини, начину и поступку израде и начину вршења контроле техничке документације према класи и намени објекта („Сл.гласник РС“, бр.23/15, 77/15, 58/16 и

ПРИЛОГ 34. Решење о употребној дозволи за верски објекат у Љубовији (стр. 2.);

Извор: Централна евиденција обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола – ЦЕОП,
<https://ceop.apr.gov.rs/ceopweb/sr-cyrl/home> (приступ: 01. 10. 2023.)

96/16) , Правилнику о поступку спровођења обједињене процедуре електронским путем („Сл.гласник РС“, бр.113/15 и 96/16) , Правилнику о садржини и начину вршења техничког прегледа објекта , саставу комисије , садржини предлога комисије о утврђивању подобности објекта за употребу , осматрању тла и објекта у току грађења и употребе и минималним гарантним роковима за поједине врсте објеката („Сл.гласник РС“, бр.27/15 и 29/16) и чл.136.Закона о општем управном поступку („Сл.гласник РС“, бр.18/2016) .

ПОУКА О ПРАВНОМ СРЕДСТВУ: Против овог решења може се изјавити жалба Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре Колубарски управни округ Ваљево Карађорђева 31. у року од 8 дана од дана пријема решења. Жалба се подноси преко овог органа и таксира са 460,00 динара адм. таксе на рачун буџета РС број 840-742221843-57 са позивом на број 97 09062 и 200,00 динара адм. таксе на рачун Општинске управе Љубовија број 840-742251843-73 са позивом на број 97 09062.

Обрадио:

Сарадник на пословима грађ и урбанизма
Милован Миловановић

НАЧЕЛНИК
ОПШТИНСКЕ УПРАВЕ
Мирослав Ненадовић

ДОСТАВИТИ:

- Подносиоцу захтева,
- Грађевинској инспекцији
- Служби за катастар непокретности
- Архиви.

ПРИЛОГ 35. Решење о употребној дозволи за верски објекат у Љубовији (стр. 3.);

Извор: Централна евиденција обједињених процедура за издавање грађевинских дозвола – ЦЕОП,
<https://ceop.apr.gov.rs/ceopweb/sr-cyrl/home> (приступ: 01. 10. 2023.)

Биографија

Кандидат Александар Васиљевић је рођен 07. 10. 1996. године у Љубовији, Србија. Основну школу је завршио у Љубовији са одличним успехом.

Средњу Техничку школу ГСП у Београду, образовни профил техничар за безбедност саобраћаја – оглед, завршио је 2015. године. Општина Врачар му је исте године доделила Вукову диплому.

Православни Богословски факултет Универзитета у Београду је уписао школске 2015/16. године, на којем је дипломирао 26.09.2019. године, са просечном оценом 9,24. Током основних студија био је стипендиста Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама и Министарства Просвете, Науке и Технолошког развоја.

У Београду, у октобру 2019. године је уписао мастер академске студије – смер правно-историјски на Правном факултету Универзитета у Београду. Мастер студије је завршио 30. септембра 2020. године са просечном оценом 9,75 и са мастер радом на тему „Савремени Устав и Богослужбени Устав Свете Горе“.

У Београду, у октобру 2020. године уписује и мастер академске студије – теолошки смер на Православном Богословском факултету Универзитета у Београду. Мастер студије је завршио 18. новембра 2021. године са просечном оценом 9,78 и са мастер радом на тему „Државно-цркено право и слобода вероисповести“.

Докторске студије на Правном факултету Универзитета у Београду је уписао 2020. године – смер правно-историјски. Положио је испите из предмета: методи научно-истраживачког рада и вештине са оценом 10, римско право са оценом 9, упоредну правну традицију са оценом 10, националну историју државе и права са оценом 10, западна правна традиција са оценом 10, историја државно-црквеног права са оценом 10 и одбранио семинарски рад под називом „Канонско-правна анализа неотклоњивих брачних сметњи“.

Као стипендиста Министарства Просвете, Науке и Технолошког развоја од 14. маја 2021. До 31. јануара 2023. био је радно ангажован на Институту за упоредно право у Београду. На Институту је радио на пословима организације научних скупова, похађања и узимања учешћа на националним и међународним скуповима, писање научних радова и реферата као и уређивања Зборника радова из области правне историје и државно-црквеног права.

Од 1. фебруара 2023. године, са статусом стипендисте Министарства Науке, Технолошког развоја и иновација, радно је ангажован на Институту за европске студије у Београду.

Говори течно енглески, служи се немачким и грчким језиком.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: Александар Васиљевић

Број индекса: ДС 2020-31

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТАТА – ПРАВНИ И ЦРКВЕНОПРАВНИ АСПЕКТИ

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора:

У Београду, 22. 08. 2024.

Александар Васиљевић

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: АЛЕКСАНДАР ВАСИЉЕВИЋ

Број индекса: ДС 2020-31

Студијски програм: правно - историјски

Наслов рада: ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА – ПРАВНИ И ЦРКВЕНОПРАВНИ АСПЕКТИ

Ментор: др Далибор Ђукић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора:

У Београду, 22. 08. 2024.

Александар Васиљевић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ИЗГРАДЊА ВЕРСКИХ ОБЈЕКТА – ПРАВНИ И ЦРКВЕНОПРАВНИ АСПЕКТИ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора:

У Београду, 22. 08. 2024.

Александар Васиљевић

1. **Ауторство.** Дозвољаваје умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваје умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваје умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваје умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваје умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваје умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.